T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANABİLİM DALI
FARS DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

FATİH DÖNEMİ ŞAİRİ KABÛLÎ'NİN İKİNCİ FARSÇA DİVANI (METİN-İNCELEME)

ELİF NAMOĞLU
2502120055

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. MEHMET ATALAY

İSTANBUL 2018

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	ELİF NAMOĞLU	**Numarası**	:	2502120055
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI / FARS DİLİ VE EDEBİYATI	**Danışmanı**	:	PROF. DR. MEHMET ATALAY
Tez Savunma Tarihi	:	10.07.2018	**Saati**	:	15:00
Tez Başlığı	:	" Fatih Dönemi Şairi Kabûlî'nin İkinci Farsça Divanı (Metin-İnceleme) "			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ALİ GÜZELYÜZ		Kabul
2- PROF. DR. MEHMET ATALAY		Kabul
3- PROF. DR. AZMİ BİLGİN		Kabul
4- PROF. DR. MUSTAFA ÇİÇEKLER		Kabul
5- DR. ÖĞR. ÜYESİ TURGAY ŞAFAK		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ÜMRAN AY		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ GÜLLER NUHOĞLU		

ÖZ

FATİH DÖNEMİ ŞAİRİ KABÛLÎ'NİN İKİNCİ FARSÇA DİVANI (METİN-İNCELEME)

ELİF NAMOĞLU

Çalışmanın konusunu, XV. yüzyılda İran'dan Osmanlı topraklarına gelerek saraya kabul edilen şairlerden Kabûlî'nin Fatih Sultan Mehmed'e sunmuş olduğu ikinci Farsça divanı oluşturmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Hazine Kitaplığı 884 numarada kayıtlı tek nüshasına dayanarak hazırladığımız bu divan, şairin hayatına ve dönemine ışık tutmasının yanı sıra dönemin siyasî, tarihî, sosyal ve edebî olaylarını yansıtması açısından da önem arz etmektedir.

Dört bölümden oluşan çalışmada Kabûlî'nin yaşadığı dönemin genel durumu, şairin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği hakkında bilgi verilmiş; divanda yer alan şiirlerin şekil ve muhteva yönünden incelemesi yapılmıştır. Son bölümde ise hazırladığımız çalışmanın esasını teşkil eden divan metnine ve metinle ilgili açıklamalara yer verilmiştir.

Çalışmada, Kabûlî'nin ikinci Farsça divanının tanıtılarak edebiyat dünyasındaki yerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kabûlî, Fatih Dönemi, İkinci Farsça Divan.

ABSTRACT

POET OF FATIH PERIOD QABULI'S SECOND PERSIAN DIVAN (TEXT-ANALYSIS)

ELİF NAMOĞLU

The subject of this study is the second Persian divan, a work presented to Mehmed the Conqueror by Qabuli, who came to Persian from the Ottoman territories in the 15th century and was accepted to the palace. This divan which we prepared based on the single copy registered with 'the Library of Topkapı Palace Museum Hazine 884' is important in that it reflects the political, historical, social and literary events of the period besides shedding light on the life and period of the poet.

In the study consisting of four sections; the general situation of the period in which Qabuli lived was explained, information about the poet's life, works and literary personality and the poems on the divide that constitute the basis of our work in terms of form and content was given. In the last section of the study the Persian text of the divan is presented.

The aim of the study is the presentation of Qabuli's second Persian divan and the establishment thereof within the world of literature.

Keywords: Qabuli, Mehmed the Conqueror Period, Second Persian Divan.

ÖNSÖZ

Kabûlî hakkında şu ana kadar yapılan en kapsamlı çalışma, şairin ilk divanının tıpkıbasımını neşreden İ. Hikmet Ertaylan'ın kitabın başına ilave ettiği incelemedir. Daha sonra yapılan çalışmalar büyük ölçüde bu incelemede yer alan bilgilerle sınırlı olmuştur. Kabûlî, saraydan uzaklaştırılmasıyla Fatih Sultan Mehmed'den af dileme, Padişah'ın huzurundan ayrılmanın verdiği ızdırabı dile getirme ve saraya yeniden dönebilme arzusuyla Padişah'a ikinci bir divan tertip etmiştir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu'nda bildirilen bu divan hakkında Günay Kut'un makalesi dışında bir çalışmaya rastlanmamıştır. Şairin ilk divanının Tahran baskısında ikinci divan zikredilmiş ancak aynı Kabûlî'ye aidiyetine dair şüphelere de yer verilmiştir. Bununla birlikte Kabûlî ve eserleri hakkında yapılan incelemeler, eldeki bilgilerin dağınık ve sınırlı oluşundan dolayı daha çok yoruma dayalı olmuştur. Dört bölüm hâlinde hazırladığımız bu çalışmada, kaynaklarda daha çok Farsça ilk divanı ile bilinen Kabûlî'nin ikinci Farsça divanı tanıtılarak şairin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmam boyunca tezimi takip eden, kaynaklara yönlendirilmem konusunda yardımcı olan ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Mehmet ATALAY'a, bilgi, tecrübe ve yol gösterici fikirleriyle tezime katkıda bulunan hocam Prof. Dr. Mustafa ÇİÇEKLER'e, Doç. Dr. Sadık YAZAR'a, Dr. Öğr. Üyesi Turgay ŞAFAK'a, Dr. Öğr. Üyesi Kadir TURGUT'a, Öğr. Gör. Zeynep ÇİMEN'e ve Öğr. Gör. Akram NEJABATI'ye, tez izleme jürimde yer alan ve değerli görüşlerini paylaşan hocam Prof. Dr. Ali GÜZELYÜZ'e ve Prof. Dr. A. Azmi BİLGİN'e, eseri çalışmama vesile olan ve her türlü konuda yardımcı olan Dr. İsa AKPINAR'a teşekkürü borç bilirim. Çalıştığımız eserin elimizde tek nüshasının oluşu, birtakım güçlükleri de beraberinde getirmiştir. Bu güçlükleri aşmada, büyük ölçüde

yardımlarını gördüğüm hocalarım Prof. Dr. Kavus HASENLİ ve Doç. Dr. M. Hasen Hasenzade NİRİ'ye teşekkür ederim.

Doktora tez sürecimde 2211 - Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında sağladığı destekten dolayı TÜBİTAK'a teşekkür ederim.

Elif NAMOĞLU

İÇİNDEKİLER

ÖZ iii

ABSTRACT iv

ÖNSÖZ v

İÇİNDEKİLER vii

TABLOLAR LİSTESİ x

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ xi

KISALTMALAR LİSTESİ xii

GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KABÛLÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ 3

1.1. İRAN SAHASI 3

1.2. AZERBAYCAN SAHASI 7

1.3. OSMANLI SAHASI 8

İKİNCİ BÖLÜM

2. KABÛLÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ 11

2.1. HAYATI 11

2.1.1. Adı ve Mahlası 12

2.1.2. Doğum Tarihi ve Yeri 19
2.1.3. Eğitimi 19
2.1.4. Seyahatleri ve Osmanlı Topraklarına Gelişi 21
2.1.5. Osmanlı Sarayına Kabulü ve Saraydaki Hayatı 24
2.1.6. Osmanlı Sarayından Uzaklaştırılması 27
2.1.7. Saraya Yeniden Dönme İsteği 32
2.1.8. Ölümü 36
2.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ 39
2.2.1. Şiir Hakkındaki Görüşleri 41
2.2.2. Etkilendiği Şairler 45
2.2.3. Üslubu ve Şiir Dili 50
2.3. ESERLERİ 56
2.3.1. Külliyyât-ı Dîvân-ı Kabûlî (Birinci Divan) 56
2.3.2. Dîvân-ı Kabûlî (İkinci Divan) 58

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KABÛLÎ DİVANI'NIN İNCELENMESİ 61
3.1. DİVANIN ŞEKİL YÖNÜNDEN İNCELENMESİ 61
3.1.1. Dibace 61
3.1.2. Nazım Şekilleri 62
3.1.2.1. Kaside 62
3.1.2.2. Gazel 64
3.1.2.3. Kıtʿa 64
3.1.2.4. Rubai 65
3.1.3. Vezin 65
3.1.4. Kafiye ve Redif 68
3.2. DİVANDA YER ALAN ŞİİRLERİN MUHTEVASI 69
3.3. DİVANIN YAZMA NÜSHASININ TAVSİFİ VE İMLA ÖZELLİKLERİ 91
3.3.1. Divanın Yazma Nüshasının Tavsifi 91
3.3.2. Divanın Yazma Nüshasının İmla Özellikleri 93
3.4. SUNULAN METNİN İMLA ÖZELLİKLERİ VE METNİN SUNUMUNDA İZLENEN YOL 95

3.4.1. Sunulan Metnin İmla Özellikleri 95
3.4.2. Metnin Sunumunda İzlenen Yol 96

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DÎVÂN-I KABÛLÎ 98
4.1. METİN 98
4.2. METNE DAİR AÇIKLAMALAR VE NOTLAR 317

SONUÇ 372

KAYNAKÇA 375

ÖZGEÇMİŞ 385

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Kaside Başlıkları 62

Tablo 2: Divanda Kullanılan Vezinler 65

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

ء, ا	a, e, ʾ	ص	ṣ
آ	ā, a	ض	ż, ḍ
ب	b	ط	ṭ
پ	p	ظ	ẓ
ت	t	ع	ʿ
ث	s̲	غ	ġ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	ḳ
ح	ḥ	ک	k
خ	ḫ	گ	g, ŋ, k
د	d	ل	l
ذ	z̲	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v(o,ö,u,ü)
ژ	j	ه	h (a,e)
س	s	لا	lā
ش	ş	ي	y (ı,i,ī)

Divandaki Türkçe şiirler transkripsiyon alfabesi ile yazılmıştır.

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e. : Aynı eser
a.g.e. : Adı geçen eser
a.g.m. : Adı geçen makale
a.m. : Aynı makale
b. : Bin (Oğlu)
Bkz. : Bakınız
bs. : Baskı sayısı
C. : Cilt
Çev. : Çeviren
D : Dibace
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
ed. : Edebiyat terimi
G : Gazel
H : Hazine 884: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Nüshası
Haz. : Hazırlayan
Hz. : Hazret
hş. : Hicrî şemsî
İA : İslâm Ansiklopedisi
K : Kaside
Kı : Kıta
kin. : Kinaye anlamı
MDA : Metne Dair Açıklamalar ve Notlar
MEB : Milli Eğitim Bakanlığı
mec. : Mecazi anlamda
Metin : Bu çalışmada sunulan metin
mus. : Musiki terimi

nşr. : Neşreden

Nr. : Numara

ö. : Ölüm yılı

p. : Page

R : Rubai

s. : Sayfa

sa. : Sayı

sal. : Saltanat yılları

sdl. : Sadeleştiren

şrh. : Şerh eden

TDV : Türkiye Diyanet Vakfı

TG : Türkçe gazel

trc. : Tercüme eden

tsh. : Tashih eden

t.y. : Basım tarihi yok

V. : Volume

v.d. : Çok yazarlı eserlerde ilk yazarlardan sonrakiler

vr. : Varak numarası

yy. : Yüzyıl

ج : جلد (Cilt)

چ : شمارهء چاپ (Baskı sayısı)

ص : شمارهء صفحه (Sayfa numarası)

م. : میلادی (Miladî)

مک : مقایسه کنید (Karşılaştırınız)

هـ : هجری (Hicrî)

GİRİŞ

XV. yüzyılda İstanbul'un fethiyle birlikte hızla büyümeye ve gelişmeye başlayan Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde büyük ve güçlü bir imparatorluk hâlini almıştı. 31 yıl boyunca Osmanlı Devleti hükümdarlığında bulunan Fatih Sultan Mehmed Han, yapmış olduğu seferler ve fetihler ile devletin sınırlarını coğrafi olarak genişletmekle kalmamış; bilimsel ve sosyal kurumların inşası ile edebî ve kültürel anlamda da Osmanlı ülkesini geliştirmiş ve zenginleştirmiştir.

Daha evvel II. Murad (sal. 806-855/1404-1451) devrinde başlayan bu edebî ve kültürel gelişim, sonraki dönemlerde ve İstanbul'un fethiyle daha da artmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in (sal. 847-849/1444-1446, 855-886/1451-1481) müspet ilimlerle birlikte İslami ilimlere, edebiyata, sanata, kültüre olan ilgisi ve merakı; İstanbul'u Doğu'nun ve Batı'nın önemli kültür merkezlerinden biri hâline getirme düşüncesi; yerli yabancı birçok ilim, kültür ve sanat adamını, hüner sahiplerini büyük bağış, iltifat ve itibarla karşılaması gibi etkenler İstanbul'u sanatkâr, âlim ve şairleri cezbeden bir merkez hâline getirmiştir. Bu sayede ilim adamları, sanatçı ve şairler devletin merkezi konumunda olan İstanbul'da toplanmaya başlamış; edebî ve kültürel faaliyetlerin verimli olduğu, Osmanlı Devleti'nin kültür ve medeniyet alanında ilerleme kaydettiği bir devir yaşanmıştır.

Böyle bir dönemde yaşamış olan Kabûlî, Osmanlı sarayına girerek divanlarını meydana getirmiş ve dönemin güçlü padişahı Fatih Sultan Mehmed'e sunmuştur. Bu sebeple şairin eserlerinin edebî-kültürel değeri ve önemi büyüktür.

Kabûlî'nin şimdiye kadar sadece ilk divanı bilinmekte idi. Bu divan İ. Hikmet Ertaylan tarafından 1948 senesinde İstanbul'da tıpkıbasım olarak neşredilmiş ve

2007'de bu baskı esas alınmak suretiyle incelenerek divanın Tahran'da baskısı yapılmıştır. Ancak varlığı, 1961 yılında basılmış olan Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu ve daha sonra Günay Kut'un 2006 yılında yayımladığı bir makalesi ile tespit edilmiş olan şairin ikinci divanını oluşturan Farsça şiirleri üzerinde şu ana kadar yapılmış bir çalışmanın bulunmayışı bizi bu çalışmayı yapmaya teşvik etmiştir. Bu çalışmayı yapmamıza sebep bir diğer önemli husus da, hayatına dair fazla bilgi bulunmayan ve dolayısıyla edebiyat dünyasında yeterince tanınmayan şair Kabûlî ile ilgili bilgiye ulaşabileceğimiz ana kaynaklardan birinin bu divan oluşudur.

Dört bölümden oluşan çalışmamızın birinci bölümünde; Kabûlî'nin yaşadığı dönemde şairin bulunmuş olduğu coğrafya ve çevreler göz önünde bulundurularak İran, Azerbaycan ve Osmanlı sahalarındaki tarihî, ilmî ve edebî durum genel hatlarıyla verilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde; şairin Şirvan'dan başlayarak Amasya, İstanbul ve nihayetinde Bursa'da geçirdiği hayatı ve edebî kişiliği, bu divanlar ışığında ortaya koyulmuş ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde; ikinci divanda yer alan şiirler şekil ve muhteva yönüyle incelenmiş ve eserin yazma nüshası tanıtılarak hazırladığımız metnin imla özellikleri ile yöntemi anlatılmıştır. Tezin son bölümünde ise sunmuş olduğumuz divan metni yer almıştır. İncelememizde metinden faydalandığımız yerler, önce manzume numarası daha sonra beyit numarası verilerek belirtilmiştir. Metnin sonuna kafiye fihristi ile metne dair gerekli görülen açıklamalar ve notlar kısmı eklenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KABÛLÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEME GENEL BİR BAKIŞ

Şair Kabûlî, XV. yüzyılda İran'dan, önce Şirvanşah Ferruh Yesâr'ın tahtta olduğu 867-906/1463-1500 seneleri arasında Şirvan'a gitmiş daha sonra tahminen 872/1467 yılından 883/1478 senesine kadar Osmanlı topraklarında bulunmuştur. Bu bölümde şairin yaşadığı coğrafya ve çevreler göz önünde bulundurularak İran, Azerbaycan ve Osmanlı sahalarındaki tarihî, ilmî ve edebî durum genel olarak anlatılmıştır.

1.1. İRAN SAHASI

Kabûlî'nin yaşadığı dönemde İran'da Timurlular hüküm sürmekte idi. Moğolların 771/1369 yılında yıkılışından sonra Timurlular İran hâkimiyetini ele geçirmiş ve 906/1500 senesinde Safevî Şah İsmail'in (ö. 930/1524) İran'da bağımsız bir devlet kurmasına kadar bölgeye hâkim olmuşlardır.[1]

Timurlu hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı Timur'un (sal. 771-807/1369-1405) 807/1405 yılında ölümünden sonra dağılma sürecine giren imparatorluk sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda diğer zamanlara nispeten Kabûlî'nin yaşamış olduğu dönemleri de içine alan Şahruh (sal. 807-850/1405-1447) ve Hüseyin Baykara'nın (sal. 875-911/1470-1506) saltanat zamanlarında daha huzurlu bir dönem geçirebilmiştir.[2] Timur'un ölümünden sonra küçük oğlu Şahruh'un 43 yıllık saltanatının ardından oğlu Uluğ Bey (sal. 850-853/1447-1449)

---

[1] Rızâzâde Şafak, **Târîh-i Edebiyyât-ı Îrân**, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1342, s. 258; İsmail Aka, "Timurlular", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLI, s. 177.

[2] Zebîhullâh Safâ, **Târîh-i Edebiyyât der Îrân**, 5 c., 3. bs., Tahran, İntişârât-ı Firdevsî, 1364, C. IV, s. 5-11; Aka, **a.g.m.**, s. 177.

Semerkant, Maveraünnehir ve Horasan bölgelerinde hüküm sürmüş; sonrasında Sultan Hüseyin Baykara (ö. 911/1506) bölgeye egemen olmuştur.[3]

Ülkenin kültürel açıdan, bilim, sanat ve edebiyat alanlarında ilerlemesi, zenginleşmesi ve itibar görmesi, büyük ölçüde dönemin siyasi liderlerinin bu yöndeki düşünce, istek ve sağladıkları imkânları doğrultusunda olmuştur. Timur, kendi döneminde bu kültürel ve bilimsel zemini oluşturmuş, fethettiği ülkelerin âlim ve sanatçılarını Semerkand'a götürerek bir sanat ve edebiyat hareketi başlatmıştır. Şahruh ile Uluğ Bey bunu geliştirerek devam ettirmiş ve Herat ile Semerkand'ı önemli birer kültür merkezi hâline getirmişlerdir.[4]

Dinî ilimlere dair sohbetlere katıldığı; tefsir, hadis, fıkıh ve tarih kitapları okuduğu nakledilen Şahruh, döneminde edip ve sanatkârları da himaye ederek onların Herat'a gelmelerini sağlamıştır.[5] Yine sanata, şiir ve edebiyata ilgisi ile tanınan, şair ve edipleri himaye eden Şahruh'un oğlu Gıyâseddin Baysungur (ö. 837/1434), Herat'ta bulunan kütüphanesini bir sanat merkezi hâline getirmiştir.[6]

Aynı zamanda matematikçi, astronomi âlimi, edip ve şair olan Timurlu hükümdarı Uluğ Bey döneminde de Semerkant naklî ve aklî ilimlerin, sanat ve edebiyatın en parlak günlerinin yaşandığı bir merkez olmuştur. Uluğ Bey, matematik ve astronomi bilgisinin yanı sıra Kurʿân-ı Kerîm'i yedi kıraat üzere okuyacak kadar da kıraat ilmine vâkıftı. Döneminin her alanda başarılı din, ilim, sanat ve edebiyat âlimlerini ülkesine davet ederek onlara bol ihsanlarda bulunmuş ve kendisi de onlardan istifade etmiştir. Bu âlimlerin en meşhurları arasında Kadızâde-i Rûmî (ö.

---

[3] Safâ, **a.g.e.**, s. 8-9.

[4] Safâ, **a.g.e.**, s. 4-9, 12; İhsân Yârşâtır, **Şiʿr-i Fârsî der Ahd-i Şâhruh: Âğâz-ı İnhitât der Şiʿr-i Fârsî**, Tahran, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahrân, 1334, s. 25; Saʿîd Nefîsî, **Târîh-i Nazm ve Nesr der Îrân ve der Zebân-ı Fârsî**, 2 c., Tahran, Kitâbfurûşî-yi Furûgî, 1344, C. I, s. 231-232; Abdulhuseyn Zerrînkûb, **Seyrî der Şiʿr-i Fârsî**, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Nevîn, 1367, s. 91-93; Anıl Çeçen, **Türk Devletleri,** İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1986, s. 229, 230.

[5] Safâ, **a.g.e.**, s. 125; Yârşâtır, **a.g.e.**, s. 25; Zerrînkûb, **a.g.e.**, s. 92; İsmail Aka, "Şâhruh", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXVIII, s. 294.

[6] Gıyâsuddîn b. Humâmuddîn el-Huseynî (Hândmîr), **Târîhu Habîbi's-siyer fî Ahbâri Efrâdi Beşer**, nşr. Muhammed Debîr-i Siyâkî, 4 c., 3. bs., Tahran, Kitâbfurûşî-yi Hayyâm, 1362, C III, s. 622; Yârşâtır, **a.g.e.**, s. 25, 52-53; Safâ, **a.g.e.**, s. 10; Zerrînkûb, **a.g.e.**, s. 93; Ali Alparslan, "Gıyâseddin Baysungur", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, C. V, s. 276.

844/1440'tan sonra), Cemşîd el-Kâşî (ö. 832/1429) ve Ali Kuşçu'yu (ö. 879/1474) sayabiliriz. Saray şairleri içindeyse İsmet-i Buhârî (ö. 840/1436-37) ve Çağatay şiirinin ilk önemli şairi sayılan Sekkâkî'nin (ö. IX/XV. yüzyıl) yeri büyüktür.[7]

Uluğ Bey'den sonra sanatçı yönüyle tanınan Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara, Horasan ve civarında 875-911/1470-1506 yılları arasında sürdürmüş olduğu saltanatı boyunca sanata ve sanatçılara değer vermiş; pek çok ilim adamını himaye etmiş; sarayında kültür, sanat ve edebiyat adamlarıyla sohbetler düzenleyerek Herat'ı bir kültür ve sanat merkezi hâline getirmiştir.[8] Himayesinde yetişmiş kişilerin başında Osmanlı şairlerinin rehberleri konumunda sayılan Molla Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 898/1492), aynı zamanda Baykara'nın yakın arkadaşı ve veziri olan Ali Şîr Nevâyî (ö. 906/1501) ve Huseyn Vâiz-i Kâşifî (ö. 910/1504-1505) gelir.[9] Burada Hüseyin Baykara'nın himayesinde bulunan İranlı şairlerden Kabûlî'nin muasırı ve arkadaşı Hâmidî'nin (ö. X/XVI. yüzyıl başları) de adı zikredilir. Hükümdarın kendisi de 'Hüseynî' mahlasıyla Çağatayca ve Farsça şiirler yazmış ve Ali Şîr Nevâyî ile birlikte klasik Çağatay edebiyatında 'Nevâî-Baykara devri' diye anılan bir dönem açmıştır.[10]

Genel olarak bilim ve edebiyatta öncesinde Moğolların etkisiyle başlayan gerileyişin izlerinin bu döneme yansıması, bu dönemde verilen eserlerde bir yüzeyselleşme yaşanmasına ve nitelikten ziyade niceliğe bakılır olmasına neden olmuştur. Ancak buna rağmen saymış olduğumuz hükümdarların ilgi ve himayesi ile ilim ve edebiyatın önem kazandığı bir devir yaşanmıştır.[11]

İran'ın batı ve güney bölgelerinde ise önce Karakoyunlu Türkmenleri (751-873/1351-1469), daha sonra Akkoyunlular (740-919/1340-1514) hüküm sürmüştür.

---

[7] Safâ, **a.g.e.**, s. 8, 127; Zerrînkûb, **a.g.e.**, s. 93; Yavuz Unat, "Uluğ Bey", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 127-129.

[8] Safâ, **a.g.e.**, s. 9-10; Zerrînkûb, **a.g.e.**, s. 93.

[9] E. J. W. Gibb, **A History of Ottoman Poetry**, 6 v., edited: Edward G. Browne, London, Lowe and Brydone Limited, 1965, V. II, p. 8-10.

[10] Hamid Algar, Ali Alparslan, "Hüseyin Baykara", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1998, C. XVIII, s. 530-532.

[11] Yârşâtır, **a.g.e.**, s. 26, 56; Zerrînkûb, **a.g.e.**, s. 93, 94.

Karakoyunlular tarih sahnesinde Timur ve haleflerinin düşmanı, Akkoyunlular ise Timurlular'ın dostu olarak görünürler. Karakoyunluları Osmanlılar ve bir müddet Memlükler himaye etmekteydi.[12] Ancak daha sonra VIII/XIV. yüzyıl sonrası Karakoyunlu Devleti'nin yıkılması ve yapmış olduğu fetihler neticesinde Uzun Hasan (sal. 857-882/1453-1478), Akkoyunlu devletini kurarak İran'da güçlü bir yönetimin idaresine geçmiştir. Hasan Bey, Tebriz'i devletin başkenti yapmış; Güney Azerbaycan ile Karabağ'ı ele geçirmiş; İran, Ermenistan ve Mezopotamya'yı devletin idaresi altına almıştır.[13]

Akkoyunlu Devleti'nin başında 855-882/1452-1478 yıllarında hüküm sürmüş olan Uzun Hasan, kuvvetli bir idare ve askerî teşkilat vücuda getirmesi yanında hâkim olduğu bölgede ilim ve sanatın yayılması için de faaliyetlerde bulunmuş; ilme değer vererek âlimleri himaye etmiştir.[14] Hükümdarın her hafta âlimleri toplayarak onlara ilmî tartışmalar yaptırdığı nakledilir. 875/1470 yılında Tebriz'e gelen Memlük tarihçisi İbn Ecâ, Uzun Hasan'ın (ö. 882/1478) Tebriz, Şiraz ve Semerkant'tan gelen âlimleri kabul ederek onlarla sohbet ettiğine tanıklık etmiştir.[15]

Uzun Hasan Bey, Tebriz şehrini ihya etmekle birlikte Irak, İran, Maveraünnehir ve Türkistan'daki âlim, şair ve edipleri de davet ederek etrafında toplamakta idi. Hocası Uluğ Bey'in (ö. 853/1449) öldürülmesinin ardından, Fatih Sultan Mehmed'in isteği ile Osmanlı topraklarına gelmeden evvel, hacca gitmek üzere yola koyulan astronomi ve matematik âlimi Ali Kuşçu (ö. 879/1474) Tebriz'den geçerken Uzun Hasan Bey'in daveti ve ısrarıyla bir süre orada konaklamıştır.[16]

---

[12] Safâ, **a.g.e.**, s. 13; Yılmaz Öztuna, **İslâm Devletleri: Devletler ve Hanedanlar**, 5 c., 2. bs., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996, C. I, s. 760-761, 764-765.

[13] Safâ, **a.g.e.**, s. 15-17.

[14] İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969, s. 224, 225; İlhan Erdem, Kazım Paydaş, **Ak-Koyunlu Devleti Tarihi: Siyaset, teşkilat ve kültür**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2007, s. 208.

[15] Bkz. Faruk Sümer, "Uzun Hasan", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 261-264.

[16] Uzunçarşılı, **a.g.e.**, s. 224, 225; Erdem, **a.g.e.**, s. 208.

Fatih Sultan Mehmed ile Uzun Hasan arasında geçen uzun muharebeler sonrası 877/1473 yılında meydana gelen Otlukbeli Savaşı'nda Akkoyunlu Devleti büyük bir yenilgiye uğramış ve bu yenilginin ardından kendisini toparlayamayan imparatorluk 920/1514 senesinde tarih sahnesinden çekilmiştir.[17]

1.2. AZERBAYCAN SAHASI

Bugünkü Azerbaycan coğrafyasına bakacak olursak; III/IX. yüzyıldan X/XVI. yüzyılda Safevî egemenliğinin kesin olarak kurulmasına kadar bölgede çeşitli hanedanlıklar altında Şirvanşahlar (183-1016/799-1607) hüküm sürmekte idi. V/XI. yüzyılda siyasî, toplumsal ve kültürel hayat açısından İran'ın etkisi altında olan bu hanedanlık, VI/XII. yüzyıla gelindiğinde tamamen yerli nüfusla karışarak kendi yaşayış ve gelenekleriyle mahallî bir hanedan niteliği kazanmıştır. IX/XV. yüzyılda Derbendî hanedanlığına mensup olan Şirvanşahlar'dan Şeyh İbrahim (780-821/1378-1418), Halîlullah (821-867/1418-1463) ve Ferruh Yesâr (867-906/1463-1500) Azerbaycan bölgesinde hüküm sürmüşlerdir.[18]

Halîlullah ve Ferruh Yesâr'ın hâkimiyet dönemlerinde Şirvan devletinde istikrar, huzur ve güvenin hâkim olduğu ve iktisadî yönden de ilerleme kaydedildiği bir devir yaşanmıştır. Bu dönemdeki hükümdarların ilgisi ve himayesi ile pek çok ilim adamı ve edebiyatçı yetişmiş; kültür, sanat ve edebiyat alanında bir yükselme devri yaşanmıştır.[19]

Ferruh Yesâr'ın tahtta olduğu 867-906/1463-1500 seneleri arasında Hâmidî (ö. X/XVI. yüzyıl başları) ve Kâtibî (ö. 839/1435 [?]) gibi şairlerle birlikte Kabûlî de Şirvanşahlar sarayında yetişen şairler arasında yer almıştır. Ferruh Yesâr'ın

[17] Yahyâ b. Abdullatîf Kazvînî, **Lubbu't-tevârîh**, Tahran, İntişârât-ı Bunyâd ve Gûyâ, 1363, s. 361, 379; Erdem, **a.g.e.**, s. 118-119.

[18] Sara Aşurbeyli, "Şirvanşahlar", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXIX, s. 211-212.

[19] W. Barthold, "Şirvanşâh", **İA**, İstanbul, MEB, 1979, C. XI, s. 575; Aşurbeyli, **a.g.m.**, s. 212-213.

ölümünden sonra ise Şirvanşahlar devletinin ilerleyişi durmuş ve eski gücü sona ermiştir.[20]

1.3. OSMANLI SAHASI

Osmanlı sahasındaki genel durum ise şöyledir: XV. yüzyıl başlarında Timur (ö. 807/1405) ve I. Bâyezîd (ö. 805/1403) arasında gerçekleşen Ankara Savaşı sonrası I. Bâyezîd'in savaşı kaybetmesiyle çıkan karışıklıklar neticesinde Osmanlı Devleti'nde 804-815/1402-1413 yılları arasında fetret dönemi yaşanmaktaydı. Saltanat kavgaları ve birliği yeniden sağlayabilme mücadelesi ile geçen bu çalkantılı dönem, 824-855/1421-1451 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin başında bulunan II. Murad'ın (ö. 855/1451) devletin sınırlarını eski durumuna getirmesi ve yeni zaferlerle daha da ileriye götürmesinin ardından Fatih Sultan Mehmed'in (855-886/1451-1481) devleti yeniden tesisi ile son bulmuştur.[21]

İstanbul'un fethinden sonra âlimler, sanatkârlar ve şairler devletin merkezi konumunda olan İstanbul'da toplanmaya başlamıştır. Fatih Sultan Mehmed'in sanatkâr, bilgin ve şairleri burada toplaması ile oluşan edebî çevre bu yüzyılda edebiyatın hızla gelişimine katkı sağlamış; bölgeye kültürel anlamda tarihin en hareketli dönemini yaşatmıştır.[22] Fatih Sultan Mehmed, ilim ve marifet sahiplerini kendi etrafında ve maiyetinde toplaması ve himaye etmesi yanında, Molla Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 898/1492) gibi Osmanlı sahası dışında bulunan ilim sahiplerinin de teşvikçisi olmuştur. Hiçbir dönemde ve toplulukta bilimin bu kadar itibar gördüğüne şahit olunmayan bu dönem altın çağ olarak tarif edilmektedir.[23]

---

[20] Maʿsûmî, "Ferruh Yesâr Şirvanşâh", **Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî**, serperestî: Hasan Enûşe, 6 c., Tahran, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1382, C. V, s. 415; Aşurbeyli, **a.g.m.**, s. 212.

[21] Necdet Öztürk, "Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. IX, s. 221-251.

[22] Gönül Tekin, "Fatih Devri Türk Edebiyatı", **İstanbul Armağanı: Fetih ve Fatih**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 161-162; Mustafa İsen, **Sehî Bey Tezkiresi "Heşt-Behişt"**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998, s. 50-51.

[23] Mustafa İsen, **Latîfî Tezkiresi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999, s. 69-71; Gibb, **a.g.e.**, p. 8.

Osmanlı hükümdarları, Fars dilinde eser veren âlim ve yazarlara ilgi duyup onları himaye etmeleriyle birlikte kendileri de Farsça şiir söylemişlerdir. Bu devirde Arapça'nın müspet ilimler ve İslami ilimler sahasında gördüğü rağbet yanında, kültür ve şiir alanında Farsçaya önem verilmiştir. Böylece Fars dili ve edebiyatı yaygınlaşmış ve birçok İranlı şair, edip ve âlim dönemin hükümdarlarının saraylarına yönelmiş, orada izzet ve ikramla karşılanmışlardır.[24]

Siyasi etkenlerin, hüner sahiplerinin ideallerini gerçekleştirmede belirleyici bir unsur olmasının yanı sıra mal-mülk ve makam elde etme gayesiyle şahların yani Fatih Sultan Mehmed'in sarayına yönelen/sığınan sanat ehlini Osmanlı sarayına celbeden bir diğer husus da, Fatih Sultan Mehmed'in el açıklığı ile nam salmış olmasıydı. Şöyle ki Padişah, her savaş ve zafer sonrasında etrafındakileri de bunlardan fazlasıyla nasiplendiriyordu. Evliya Çelebi **Seyahatname**'sinde, dağlar gibi küme küme ve öbek öbek diye tarif ettiği bu ganimet mallarının ne kadar ve ne şekilde bölüşüldüğüne dair bilgi vermiştir.[25]

Fatih döneminde Osmanlı sahası şairlerinin çeşitli çevrelerde toplandıkları gözlenir. Bunlar arasında, içlerinde devlet kademelerinde yükselmiş önemli isimlerin bulunduğu, İstanbul'da Sadrazam Mahmud Paşa (ö. 879/1474) etrafında; II. Bâyezîd'in şehzadelik döneminde bulunduğu Amasya'da, Konya'da Şehzade Cem Sultan'ın (ö. 900/1495) etrafında, Bursa'da Ahmed Paşa (ö. 902/1496-97) etrafında ve en güçlü ve kalabalık diyebileceğimiz, Fatih Sultan Mehmed'in etrafında toplanan şair ve yazarlar topluluğu yer almaktadır.[26] Fatih'in çevresinde, ilk tahta çıktığı kısa padişahlığı sırasında Edirne Sarayı etrafında küçük çapta toplanmaya başlayan bu topluluk, devletin merkezinin İstanbul'a nakledilmesiyle Padişah'ın sarayı etrafında kümelenmiştir.[27] İlk dönem Sultan'ın himayesini kazanan Ahmedî (ö. 815/1412-13),

---

[24] Tekin, **a.g.e.**, s. 178.

[25] Evliya Çelebi, **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul**, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, 10 c., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003, C. I, s. 74-77.

[26] Tekin, **a.g.e.**, s. 184-185; İbrahim Akyol, "Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebî Çevreler", **Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, sa. 2/1, Çankırı, 2013, s. 96.

[27] Halûk İpekten, **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996, s. 15.

Ahmed-i Dâî (ö. 824/1421'den sonra) ve Şeyhî'den başka (ö. 832/1429'dan sonra) Ahmed Paşa (ö. 902/1496-97) ve Necati Bey (ö. 914/1509) gibi pek çok önemli şair bu çevrede yetişmiştir.[28]

İran'dan gelerek II. Bâyezîd'in, daha sonra Fatih'in sarayına gelen isimlerden biri de çalışmamıza konu olan Kabûlî'dir (ö. 883/1478). Kabûlî'den başka dışarıdan gelerek Osmanlı saray şairleri arasında yerini alan şairlerden Hâmidî ile, Kabûlî'nin birinci divanında kendilerine hicivler söylediği Kâşifî,[29] Vâhidî ve Sâhilî'yi de bu şairler arasında zikredebiliriz. Kabûlî'nin, daha sonra Bursa'da bulunmuş olması dolayısıyla kendisini Ahmed Paşa etrafında toplanan şairler arasında da saymak mümkündür.

[28] İpekten, **a.g.e.**, s. 18-20, 28.

[29] Kâşifî, 848/1444 senesinde Ebu'l-Fazl Veliyyuddîn Paşa'nın emriyle Firdevsî'nin **Şehnâme**'si vezninde, II. Murad'ın Avrupa devletleri ile yaptığı Varna savaşını anlatan **Gazânâme-i Rûm** adlı bir manzume yazmıştır. Bilgi için bkz. Maʿsûmî, "Kâşifî", **Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî**, serperestî: Hasan Enûşe, 6 c., Tahran, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1383, C. VI, s. 681-682; M. Ebrahim M. Esmail, "Kâşifî'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe'ye Tercüme ve Tahlili", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005. Kabûlî ile ilgili yapılmış bazı çalışmalarda bu bahsettiğimiz Kâşifî, İranlı mutasavvıf ve şair Huseyn Vâiz-i Kâşifî (ö. 910/1504-1505) ile karıştırılmıştır. Bkz. İsa Kayaalp, "Kabûlî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 43; Hakan Taş, "Mevlânâ Kabûlî [1438-1478] ve Dîvân'ındaki Türkçe Şiirleri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sa. 16, İstanbul, Kültür Ocağı Vakfı, 2007, s. 137.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KABÛLÎ'NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. HAYATI

Kabûlî'nin hayatı hakkında kaynaklardan edinebildiğimiz bilgiler sınırlı ve dağınıktır. Şair hakkında yeterli bilgiye sahip olmamamız ve kendisiyle aynı mahlası kullanmış olan şairlerin çokluğu, bu bilgilerin karıştırılmasına da yol açmıştır. Kabûlî'nin hayatı hakkında en güvenilir bilgiye mevcut iki divanı ile şairle aynı asırda yaşamış olan ve Kabûlî'den önce Osmanlı topraklarına gelerek 20 sene kadar İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed'in maiyetinde ve daha sonra Bursa'da hizmette bulunmuş, şairin "muasırı ve münadimi"[1] Hâmidî'nin (ö. X/XVI. yüzyıl başları)[2] divanından edinebilmekteyiz.

Bu bölümde, çeşitli kaynaklarda aktarılan mevcut bilgiler ile şairin divanlarında yaşamına dair bize ipuçları veren beyitleri değerlendirilerek hayatı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

[1] İ. H. Ertaylan, **Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1948, s. 6.

[2] Hakkında bilgi için bkz. İ. H. Ertaylan, **Külliyyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1949; İsmail Ünver, "Hâmidî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, C. XV, s. 461-462; A. Hayyâm Pûr, **Ferheng-i Sohenverân**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Tılâye, 1372, C. I, s. 245.

2.1.1. Adı ve Mahlası

"Kabûlî" mahlasını kullanan şairin asıl adı bilinmemektedir. Şairin ilk divanının mücellit ve hattatı Gıyâsu'l-Isfahânî, divanın başında şairi şu lakaplarla anmıştır: efsahu'l-fusahâ (sözü en fasih söyleyen), ekmelu'ş-şuarâ (şairlerin en olgunu), Hassânu'l-asr (zamanın Hassân [b. Sâbit]'i),[3] Sahbânu'd-dehr (devrin Sahbân'ı)[4] Mevlânâ Kabûlî.

Şairlerin, mahlaslarını seçerken anlamları dolayısıyla sanatlı ve dikkat çekici yönlerinin olmasına özen gösterdikleri bilinir.[5] 'Kabûlî', Arapça kökenli bir kelime olup 'kabul; içeri alma (birisini), rıza gösterme, hoş karşılama' anlamlarına gelen *kabûl* kelimesine nispet eki (-î) getirilmesiyle oluşur. Kabûlî, mahlasını alış sebebine dair bir açıklama yapmamıştır ancak şairin, birçok beytinde 'kabûlî' kelimesini hem mahlası olarak hem de manasını kastederek ve makbul (kabul olunmuş, alınmış; beğenilen) kelimesi ile birlikte sanatlı bir şekilde kullanmış olduğu görülür:

الهی! روزِ حشر و وقتِ میزان — مگردان رد، **قبولم** کن به دیوان

خودم دادی چو تشریفِ **قبولی** — مسازم رد اگر کردم فضولی

چو در دیوانِ فضلت رد نباشد — بوَد نیکو **قبولی** بد نباشد

ز لطفِ عامِ خود یا رب به دیوان — **قبولی** را **قبولِ** خاص گردان...

چو دادی از **قبولت** منصب [و] جاه — **قبولی** را مکن مردودِ درگاه[6]

[3] Bkz. MDA, حسّان (Hassân).

[4] Sahbân el-Vâilî (ö. I. yüzyıl sonları/VIII. yüzyılın başları), Cahiliye dönemi Vâil kabilesinde doğmuş; hem Cahiliye hem de İslami dönemde hitabet, fesahat ve belagatiyle meşhur olmuş hatip ve şairdir. Bkz. İsmail Durmuş, Mustafa Öz, "Sahbân el-Vâilî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2008, C. XXXV, s. 511-512.

[5] Ali Yıldırım, **Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006, s. 29.

[6] **Metin**, D 2/13-18.

İlâhî! Mahşer günü ve hesap zamanı beni reddetme; divanına kabul eyle. Kabulünle beni şereflendirdiğinde, eğer bir densizlik ettiysem de beni geri çevirme. Senin faziletli divanında geri çevirme olmadığından Kabûlî'de/kabul etmede, kötülük olmaz iyilik olur. Ya Rabb! Herkese olan lütfunu, divana kabul için Kabûlî'ye has kıl. Kabulünle mevki verdiğin vakitte Kabûlî'yi dergâhından geri çevirme.

Şairin münacaat bölümünde yer verdiği yukarıdaki beyitler dışında saraya kabulünü ve sonrasında reddedilişini ifade ederken de mahlası ile mahlasının kelime anlamı arasında kurduğu paralellik göze çarpar:

مرا چون ز آسمان اسمم **قبولی**ست دعای من به سلطانان **قبولی**ست[۷]

İsmim gökten kabul edildiği/Kabûlî olduğu için, sultanlara duam kabuldür.

به درگاهت یکی زآن‌ها **قبولی**ست که اکنون گشته رد از **ناقبولی**ست[۸]

Dergâhında onlardan (şairlerden) biri de, şimdi reddedilmiş ve kabul edilmemişlerden (nâ-Kabûlî) olan Kabûlî'dir.

Gerek şairimizin yaşadığı dönemin şuara tezkireleri, edebî ve tarihî kaynakları gerekse sonraki dönemlerde yazılmış biyografik kaynakları incelediğimizde Kabûlî mahlaslı yaklaşık 12 şaire rastlamaktayız. Aynı veya benzeri malumatları vermekle birlikte her kaynakta farklı nisbe ile zikredilen aynı mahlasa sahip şairleri de ilave edersek bu sayı daha da artmaktadır. "Kabûlî" mahlasını kullanmış şairler arasında; Kabûlî el-Edirnevî (ö. 1240/1824 ya da 1244/1828),[9]

[7] **Metin**, D 22/25. Bahsi geçen beyitle ilgili ayrıca bkz. MDA, ...مرا چون ز آسمان اسمم قبولی‌ست (Merâ çun zi âsmân ismem Kabûlî'st…).

[8] **Metin**, D 23/11.

[9] 'Şeyh Mustafa' diye de anılır. Vefat tarihi **Tuhfe-i Nâilî**'de h. 1240, **Hediyyetü'l-ârifîn**'de h. 1244 olarak geçer. Bkz. İsmail Paşa Bağdâdî, **Hediyyetü'l-ârifîn Esmâʿü'l-müellifîn ve Âsârü'l-musannifîn**, haz. Kilisli Rıfat Bilge, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, 2 c., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1951, C. II, s. 455; Mehmet Nâil Tuman, **Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri**, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, 8 c., Ankara, Bizim Büro Yayınları, 2001, C. II, s. 821.

Kabûlî Mehmed Efendi (ö. 1227/1821),[10] Kabûlî-yi Kütâhîyye (ö. 1000/1591-92),[11] Kabûlî-yi Buharâyî (X/XVI. yüzyıl),[12] Kabûlî-yi Rüstemdârî,[13] Kabûlî-yi Kerminî,[14] Kabûlî-yi Turşîzî,[15] Sultan Yakub sarayı şairlerinden olan Kabûlî (IX/XV. yüzyıl),[16] Kabûlî-yi Sirozî (X/XVI. yüzyıl [?]),[17] Kabûlî-yi Yezdî (IX/XV. yüzyıl),[18] Kabûlî-yi Kunduzî[19] ve Mevlânâ Kabûlî'yi (IX/XV. yüzyıl) sayabiliriz.

---

[10] Tuman, **a.g.e.**, s. 822.

[11] Kaynaklarda Kabûlî el-Rûmî ve Kabûlî İbrahim Efendi şeklinde de geçen Kabûlî ile aynı kişi olarak değerlendirilmiştir. Bazı kaynaklarda adı Ahmed olarak kaydedilmişse de doğrusu İbrahim'dir. Gedizlidir. Hakkında bilgi için bkz. Şemseddin Sami, **Kâmûsu'l-aʿlâm**, 5 c., İstanbul, Mihran Matbaası, 1314/1896, C. V, s. 3599; Kınalızâde Hasan Çelebi, **Tezkiretü'ş-şuarâ**, haz. İbrahim Kutluk, 2 c., 3. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, C. II, s. 792-793; Tuman, **a.g.e.**, s. 821; İsmail Paşa Bağdâdî, **a.g.e.**, s. 29.

[12] Kaynakta "Mevlânâ Kabûlî Buharâyî" başlığı ile geçer. Farsça beyitleri olan bu zatın Şeybânîler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı Şeybânî Han (sal. 906-916/1500-1510) ile sohbette bulunduğu nakledilmiştir. Bkz. Bahaeddin Hasan Nisârî-yi Buhârî, **Muzekkir-i Ahbâb**, haz. Seyyid Muhammed Fazlullah, Haydarabad, Dâiretü'l-maârifi'l-Osmaniyye, 1969, s. 157, 158; Saʿîd Nefîsî, **Târîh-i Nazm ve Nesr der Îrân ve der Zebân-ı Fârsî**, 2 c., Tahran, Kitâbfurûşî-yi Furûgî, 1344, C. I, s. 609.

[13] Rüstemdâr meliklerinden gösterilmiş ve kendisinden Farsça bir beyit nakledilmiştir. Bkz. Ali Şîr Nevâyî, **Mecâlisu'n-nefâis**, nşr. Ali Asgar Hikmet, Tahran, Çâphâne-i Bânk-ı Millî-yi Îrân, 1323/1944, s. 400; A. Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, C. II, s. 738; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 346.

[14] Kermine [birçok şair ve ediplerin bulunduğu Buhara'da bir yerin adı] şehzadelerinden olduğu ve gazel söylediği nakledilir. Dinî ilimler öğrenmiş ve bulunduğu yörede müftülük yapmıştır. Nefîsî, **a.g.e.**, s. 636.

[15] "Nedim şive, hikmet şiâr, meclislerde eşi emsali bulunmaz" diye tarif edilir. 'Mukbilî' ve 'Kâbilî' diye de anılmıştır. Bkz. Ali Şîr Nevâyî, **a.g.e.**, s. 64; Ali Şir Nevaî, **Mecâlisü'n-nefâis**, haz. Hüseyin Ayan, Kemal Yavuz vd., Erzurum, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1995, s. 80; A. Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, s. 738; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 346.

[16] Sultan Yakub (ö. 895/1490) zamanı zurefâ, fuzelâ ve şuarâları arasında zikredilir. Şiirleri Horasan'a ulaşmış ve beğenilmiştir. Ali Şîr Nevâyî, **a.g.e.**, s. 307; A. Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, s. 739.

[17] Bkz. Âşık Çelebi, **Meşâʿirü'ş-şuarâ**, haz. Filiz Kılıç, 3 c., İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010, C. III, s. 1308; Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 3599; Hasan Çelebi, **a.g.e.**, s. 792; Tuman, **a.g.e.**, s. 821; Nefîsî, **a.g.e.**, s. 792.

[18] Yezd şairlerindendir. Bkz. Sâm Mîrzâ Safevî, **Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî**, tsh. Rükneddin Hümayunferruh, y.y., t.y., s. 276; Muhammed Muzaffer Huseyn Sabâ, **Tezkire-i Rûz-i Rûşen**, tsh. Muhammed Huseyn Rüknzâde-i Âdemiyyet, Tahran, Kitâbhâne-i Râzî, 1343, s. 652; Muhammed Mufîd Mustevfî-yi Bâfkî, **Câmiʿ-i Mufîdî**, haz. Îrec Efşâr, Tahran, Çâphâne-i Rengîn, 1384 hş., s. 468; A. Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, s. 739.

[19] "Kabûlî Kundurî" olarak da geçer. İlim tahsili için Horasan'da bulunmuş ancak muvaffak olamamış fakir bir adam olarak anlatılan Kunduzlu Kabûlî'dir. Ali Şîr Nevâyî, **a.g.e.**, s. 72, 242; A. Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, s. 738; Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 347. Kunduz, lügatte Zulmet yakınında bir vilayet adı olarak geçmektedir. Bkz. Muhammed Huseyn b. Halef-i Tebrîzî, **Burhân-ı Kâtıʿ**, nşr. Muhammed Muʿîn, 5 c., Tahran, İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1362, C. III, s. 1544.

Yaşadıkları dönem ve elimizdeki bilgiler incelendiğinde saydığımız bu ilk altı şairin, üzerinde çalıştığımız Kabûlî olması düşünülemez. Diğerleri ise şairimiz Kabûlî ile aynı dönemde yaşamış şairler arasında zikredilmiştir. Bunlar arasında Kabûlî-yi Turşîzi'nin kaynaklarda farklı isimlerle de anılması çalışma konumuz olan Kabûlî'nin olmadığını gösteren nedenler arasındadır. Akkoyunlu Sultan Yakub (ö. 895/1490) dönemi şairlerinden sayılan Kabûlî'nin ise bizim Kabûlî'nin divanlarında Sultan Yakub'un adının hiç geçmemesi dolayısıyla çalıştığımız Kabûlî olmadığını göstermektedir. Marifet yolunun yolcusu olarak anılan bir başka şair Kabûlî-yi Sirozî; **Kâmûsu'l-aʿlâm** ve **Tezkiretu'ş-şuarâ**'da[20] X/XVI. yüzyıl Osmanlı şairlerinden biri olarak tanıtılmakla birlikte Saʿîd Nefîsî'nin **Târîh-i Nazm ve Nesr der Îrân ve der Zebân-ı Fârsî** adlı kitabında 'Kabûlî-yi Sirozî' başlığı ile çalıştığımız Kabûlî'ye ait bilgilerden ve bu zatın Kabûlî-yi Yezdî ile aynı kişi olması ihtimalinden bahsedilir.[21] Yani aynı mahlası kullanan farklı şairlere ait bilgilerin karıştırıldığı görülür. Zikredilen eserde geçen bilgiler şöyledir:

Osmanlı şairlerindendir; önce Fatih Sultan Mehmed'in daha sonra II. Bâyezîd'in meddahı olmuştur. H. 841'de doğmuş ve h. 883'te vefat etmiştir. İran'dan Osmanlı topraklarına gittiği görülen şair bir süre Amasya'da yaşamış ve Osmanlı padişahlarından büyük bahşişler almıştır. Divanını 39 yaşında tamamlayarak 880 yılında derlemiş; Türkçe ve Farsça şiir söylemiştir. Bu bilgiler dışında şairin Mevlevî tarikatının öncüsü olduğu ve Molla Câmî (817-898/1414-1492) ile irtibatının bulunduğu bilgisi verilir.[22] **Tezkire-i Rûz-i Rûşen**'de Kabûlî-yi Yezdî, Mevlânâ Câmî'nin muasırı olarak tanıtılmıştır.[23] Tüm bu bilgiler ışığında Kabûlî-yi Sirozî ile bizim Kabûlî'nin aynı kişi olması ihtimalinin güç olduğunu söyleyebiliriz.

Ali Şîr Nevâyî'nin (844/1441-906/1501) **Mecâlisu'n-nefâis**'inde 'Mevlânâ Kabûlî' başlığı ile tanıtılan şaire gelirsek; İran şuarasından fakir bir adam olduğu ve

[20] Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 3599; Hasan Çelebi, **a.g.e.**, s. 792.

[21] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 792.

[22] Nefîsî, **a.g.e.**, s. 792.

[23] Huseyn Sabâ, **a.g.e.**, s. 652.

Bâzâr-ı Melik'te[24] gazl-fürûşluk[25] dükkânının olduğu bilgisi dışında şöyle bir vasiyeti nakledilir: "*Bir akşam bazı ehibbâsına 'Ben yarın öleceğim, teçhiz ve tekfin için akçem yoktur. Sabah gelin, dîvân-ı eşʿârımı alıp Emir Ali Şîr Nevâyî'ye götürün. Beni Sâdât mezaristanına*[26] *defin ettirmesi hakkındaki ricamı tebliğ edin' demiş ve hakikaten ertesi gün kendisini ölü bulup divanını vasiyeti üzere müşârün ileyh Ali Şîr Nevâyî'ye götürdüklerinde açılıp şu maktaına tesadüf olunmuş…*"[27]

Çalıştığımız divandan bahseden Karatay kataloğunda bu divanın sahibi olan Kabûlî hakkında "aslen Heratlı olduğu ve Ali Şîr Nevâyî ile muasır bulunduğu **Kâmûsu'l-aʿlâm**'da mezkûrdur" bilgisi geçer.[28] **Kâmûsu'l-aʿlâm**'a müracaat ettiğimizde ise şairin Ali Şîr Nevâyî ile muasır olduğu bilgisi yer almakla birlikte Heratlı olduğunun açıkça zikredilmediğini görürüz.[29] Ancak şairin vasiyetinde bahsi geçen 'Sâdât Kabristanı'nın Herat'ta olduğunu bilmemiz bizi bu bilgiye ulaştırabilir. Kazvinî tercümesinde de şairin Herat'ta medfun olduğu bilgisi verilir.[30]

Buraya kadar saymış olduğumuz şairlere dair kaynaklarda nakledilen beyitlere, çalıştığımız Kabûlî'nin her iki divanında da rastlanmamıştır. Kabûlî hakkında araştırma yapanlar da, zikredilen Kabûlî mahlaslı şairlerin hiçbirinin çalışma konumuz olan Kabûlî olmadığı konusunda hemfikirlerdir ve bu çalışmalarda yer alan bilgilerin birçoğu, Ertaylan'ın incelemesinde vermiş olduğu bilgilere

---

[24] Eserin Türkçe baskısında 'Bâzâr-ı Mulk' olarak nakledilmiştir. Bkz. Ali Şir Nevaî, **a.g.e.**, s. 47. Ancak lügatte 'Bâzâr-ı Melik' okunuşuyla verilmiş olup Herat'ta bulunan bir pazarın adı olarak geçer. (Çevrimiçi) https://www.parsi.wiki, 2018.

[25] 'Gazl-fürûş', eserin Türkçe baskısında 'gazel-fürûş' olarak yazılmıştır: Ali Şir Nevaî, **a.g.e.**, s. 47. Ancak lügatte eğirme, bükme manasında 'gazl' şeklinde okumamız gerekir. Eserin Kazvinî tercümesinde de bu mana verilmiştir. Bkz. Ali Şîr Nevâyî, **a.g.e.**, s. 216. Aynı şekilde İhsân Yârşâtır eserinde, XV. yüzyıl şairlerinden bahsederken zikredilen şairin mesleğine işaret ederek kendisini 'Mevlânâ Kabûlî-yi gazzâl (iplikçi, urgancı)' olarak zikretmiştir. Bkz. İhsân Yârşâtır, **Şiʿr-i Fârsî der Ahd-i Şâhruh: Âğâz-ı İnhitât der Şiʿr-i Fârsî**, Tahran, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahrân, 1334, s. 58.

[26] 'Sâdât-ı Musarrâh', Herat'ta bulunan bir kabristandır. Bkz. (Çevrimiçi) https://www.vajehyab.com/dehkhoda/سادات+مصرخ, 2018.

[27] Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 3599; Ali Şir Nevaî, **a.g.e.**, s. 43.

[28] Fehmi Edhem Karatay, **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu**, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961, s. 232.

[29] Şemseddin Sami, **a.g.e.**, s. 3599.

[30] Ali Şîr Nevâyî, **a.g.e.**, s. 216.

dayanmaktadır. Ancak tezkirelerde Heratlı olarak tanıtılan ve **Mecâlisu'n-nefâis**'te yukarıda bahsettiğimiz Kabûlî'nin divanından aktarılan beyte baktığımızda mefhum, anlam ve söyleyiş tarzı olarak şairimizin hem birinci hem ikinci divanında geçen beyitlerle tamamen uyumlu olduğunu görürüz.

Mecâlisu'n-nefâis'te geçen Heratlı Kabûlî'den nakledilen beyit şudur:

اگر قبولِ تو یابم قبولیم ورنه　　به هر دو کون چو من ناقبول نتوان یافت[۳۱]

Eğer senden kabul görürsem Kabûlî'yim, eğer kabul görmezsem her iki cihanda benim gibi kabul olunmamış biri bulunmaz.

Yukarıdaki beyitle uyumlu olarak şairimizin birinci divanından bir beyit de şöyledir:

آنکه مقبولِ تو شد مقبولِ کونین آمدست

وانکه مردودِ تو شد در هر دو عالم شد مرید[۳۲]

Sana makbul olan iki cihanda da makbul olur; senin kovduğunsa her iki âlemden kovulmuş olur.

Şairin ikinci divanından bir beyit:

چون قبولی شوم ای دوست جهان را مقبول　　گر دگر بار بگویی که قبولی تو مرا[۳۳]

Ey sevgili! Eğer yine bana Kabûlî/sen benim kabulümsün dersen Kabûlî/kabul edilmiş gibi cihanda makbul olurum.

İkinci divanından bir başka beyit:

---

[31] Ali Şîr Nevâyî, **a.g.e.**, s. 43, 216.

[32] Ertaylan, **Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî**, s. 170.

[33] **Metin**, G 1/5.

مرادِ هر دو جهانی ز حق قبولی را قبولِ حضرتِ سلطان کامیاب شده[٣٤]

Kabûlî'nin her iki cihanda muradı, bahtiyar Sultan Hazretleri'nin kabulüdür.

Bu benzerliklere rağmen Heratlı Kabûlî'nin gazl-fürûşluk yaptığına dair herhangi bir bilgiye, çalışmakta olduğumuz Kabûlî'nin divanlarında rastlanmamıştır ve şairin nerede doğup nerede öldüğüne dair elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Şairimiz, tek hünerinin şairlikte olduğunu ifade etmekle birlikte tek vatanını Rum ülkesi olarak görmekte ve divandaki hemen her şiirinde İstanbul'a, saraya dönme arzusunu dile getirmektedir. Şairimiz hayatta iken saraya dönme imkânı olmasa dahi, bir beytinde öldükten sonra mezarının, sevgili olarak betimlediği Padişah'ın bulunduğu mekânda olmasını diler:

Ḥaḳ bilür ẕerrece ġam yimez-idüm öldügüme
Ger bileydüm ki mezārum ola kūyuŋda senüŋ (TG 6/7)

Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda Heratlı Kabûlî'nin, çalıştığımız Kabûlî olduğunu söylemek güçtür. Bunun yanı sıra şairin birinci divanının Tahran baskısında; ilk divan sahibi ile ikinci divan sahibinin aynı kişi olmadığı kesin olmayarak ifade edilmiş olmakla birlikte ilk divanın sahibi olarak şair, 'Kabûlî-yi Herevî' (Heratlı Kabûlî) olarak tanıtılmıştır.[35]

Bir başka kaynak olarak; Devlet Âbâdî, Hâmidî ile ilgili bir makalesinde Kabûlî'nin ölüm tarihini naklederken, bir müddet Şirvan'da ikamet etmiş olan şairi 'Kabûlî-yi Şirvânî' olarak zikretmiştir.[36]

[34] **Metin**, G 186/7.

[35] Yahyâ Hân-Muhammed Âzerî, **Dîvân-ı Kâbûlî-yi Herevî**, Tahran, Bunyâd-i Mevkûfât-i Doktor Muhammed Efşâr, 1386, s. 15-16.

[36] Azîz Devlet Âbâdî, "Hâmidî-yi Isfahânî ve Külliyyât-ı Û", **Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî**, sa. 137, Tebriz, 1369, s. 32.

2.1.2. Doğum Tarihi ve Yeri

Birinci divanını tamamlamış olduğu tarih (h. 880) ve o tarihteki yaşını gösteren beyte göre Kabûlî, 841/1437-38 senesinde doğmuştur:

در آن وقتی که این فرخنده دیوان　　مزیّن شد به مدحِ شاهِ دوران

ز هجرت راست هشصد بود و هشتاد　　که شد از ختمِ این دیوان دلم شاد

گذشته سالِ عمرم سی و نه بود　　سرم از مدح شد بر چرخ می‌سود[۳۷]

Bu kutlu divan, devrin padişahının övgüsüyle süslendiği vakit; hicretten tam 880 yıl geçmişti ve bu divanın tamamlanmasından dolayı sevinçliydim. Ömrümden 39 yıl geçmişti ve başım, padişahın övgüsünden göğe değiyordu.

Kabûlî'nin doğum yeri hakkında elimizde kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte şair hakkında yapılan bazı çalışmalarda bu konuyla alakalı birtakım görüşler öne sürülmüştür. Devlet Âbâdî, Kabûlî'nin ilk divanında bahsi geçen Şirvan'daki hatıralarına ve eserdeki Türkçe şiirlerine dayanarak, şairin gençlik dönemlerini Şirvan'da geçirmiş ve muhtemelen de orada doğmuş olduğunu ifade etmiştir.[38] Ancak şairin Şirvan'da bir müddet kaldığı, divanındaki bilgi ve ifadelerden çıkarılmakla birlikte orada doğduğuna dair elimizde kesin bir bilgi yoktur.

2.1.3. Eğitimi

Eğitim hayatıyla alakalı kaynaklarda bilgi bulunmayan Kabûlî'nin divanında bununla ilgili olarak, kabiliyetinin yalnızca şairlikte olduğunu ifade eden beyitleri mevcuttur. Şair, eğitim ve terbiyesinin de bu hususta olduğunu ifade etmiştir:

مرا که غیرِ سخن نیست در جهان هنری　　هزار عیب بپوشید این خجسته هنر[۳۹]

[37] Ertaylan, **a.g.e.**, s. 350.

[38] Azîz Devlet Âbâdî, "Kabûlî ve Dîvân-i Û", **Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî**, sa. 133, Tebriz, 1363, s. 159.

[39] **Metin**, K 17/90.

Benim, dünyada sözümden başka bir hünerim yoktur; bu uğurlu hüner binlerce kusuru örter.

شاها به غیرِ شعر ندارم فنّی ولی مثلم دگر ندید بدین یک فن آسمان[40]

Padişahım! Şiirden başka bir dalım/ilmim yoktur; ancak gökyüzü böyle bir dalda benim gibisini görmedi.

فنّی نمی دانم دگر جز سفتنِ زینسان درر

در رستهٔ مدحت گهر دارم بسی جا ریخته[41]

Böyle inciler delmekten (güzel ve etkileyici şiir söylemekten) başka bir hüner bilmiyorum; seni methetmede birçok yere saçılmış incim vardır.

Kabûlî, Amasya'da Şehzade Bâyezîd'e yazmış olduğu bir kasidesinde ehl-i meânîden[42] eğitim aldığını, öyle kendiliğinden bitmiş, ondan bundan söz çalan bayağı ve değersiz şairlerden olmadığını ifade eder.[43] Ayrıca şair ikinci divanda, 11 yıl Şehzade'ye kul olup onu methetmek için şiirler söylediğinden bahsederek Şehzade'nin yanında görmüş olduğu eğitime değinir.[44] Bu eğitimlerin yanı sıra Kabûlî, Padişah'ın yanında da şairliğini olgunlaştırmıştır:

هر چند هیچ فنّی جز شاعری ندارم هستم به دولتِ شه در فنِّ خویش کامل[45]

Şairlikten başka bir fennim olmasa da; Padişah'ın devletiyle bu fennimde olgunlaştım.

---

[40] Ertaylan, **a.e.**, s. 143.

[41] **Metin**, K 18/99.

[42] Meânî; düzgün ve yerinde söz söyleme kurallarını öğreten belagat ilminin sözün hâle uygunluğundan bahseden bölümüdür. Çevrimiçi) http://lugatim.com/ Kubbealtı Lugatı, 2018.

[43] Ertaylan, **a.e.**, s. 113.

[44] **Metin**, D 20/4-5.

[45] Ertaylan, **a.e.**, s. 132.

زآن دم که چون قبولی گردیده‌ام قبولت در فنِّ خود فزودم چون دولتِ تو هر دم[٤٦]

Senin (Padişah) tarafından kabul edildiğimden beri; fennimde her an devletin gibi gelişmekteyim.

Kabûlî'nin şiirlerine bakarak kendisinin belagata, şiir türlerine, edebî sanatlara, aruza ve divan edebiyatına has çeşitli muhteva ve mazmunlara dair bilgisinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Bununla birlikte şairin şiirlerinde usta şairlerden tazmin yoluyla istifade etmesi ve büyük üstatların zor kasidelerine nazireler söylemesi, kendisini edebî sahada geliştirmiş ve eğitmiş olduğunun kanıtları arasında sayılabilir.

Şairin tahsil gördüğü diğer alanlar hakkında açık bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bilinen mevcut başka sahalara ait bir eserinin olmayışı, başka ilimlere aşina olmadığı anlamına gelmemektedir. Nitekim şiirlerinin muhtevası ve şiirlerinde kullanmış olduğu mazmun ve kavramlardan; gazelde, kıtada, mesnevide ve rubaide önde gelen büyük şairlerin adını zikretmesi ve şiirlerinde kendilerinden istifade etmesinden, güçlü İran şairlerini incelemiş olduğunu ve aynı zamanda astronomi, tıp, kimya, musiki vb. alanlarda bilgi sahibi olduğunu anlıyoruz.[47]

2.1.4. Seyahatleri ve Osmanlı Topraklarına Gelişi

Kabûlî'nin hangi ülke ve şehirlere gitmiş olduğuna dair bilgiye ancak divanlarındaki beyitlerden ulaşabilmekteyiz.

Şair bir müddet Azerbaycan coğrafyasında hüküm sürmüş olan Şirvanşah Ferruh Yesâr'ın (sal. 867-906/1463-1500)[48] hizmetinde Şirvan'da bulunmuş; Şirvanşah'a kaside söyleyip övgülerde bulunmuştur.[49] Bu zaman zarfında Kabûlî, 26-

[46] **Metin**, K 9/37.

[47] Bununla alakalı ayrıntılı bilgiye şairin edebî kişiliğinin anlatıldığı bölümde yer verilecektir. İlk divanından örnek için bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 10-12 ve 354.

[48] Sara Aşurbeyli, "Şirvanşahlar", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXIX, s. 212.

[49] Ertaylan, **a.e.**, s. 127-130.

36 yaşları arasında olmalıdır. Şiirlerindeki ifadelerinden anlaşıldığı üzere Şirvanşah'tan itibar görmesine ve orada bir mevki sahibi olmasına[50] rağmen daha sonra oradan ayrılmıştır. Şirvahşah sarayından ayrılma sebebi olarak iki ihtimal düşünülebilir. Birincisi; orada iken birlikte bulunduğu Kâşifî, Vâhidî ve Sâhilî gibi kendisinden daha aşağı bir konumda ve değerde gördüğü Şirvan'daki bazı şairlere hoş olmayan, aşağılayıcı ve kaba bir üslupla yazmış olduğu hicviyeleri ve bazı kıtaları ile sataşmasıdır.[51] İkincisi ise, şairin İstanbul'a yani Fatih Sultan Mehmed'in sarayına girebilme ve Sultan'ın şairleri arasına katılarak onu metheden şairlerden olabilme arzusudur. Nitekim Kabûlî, Rum'da Padişah'ın Acem bir kulu olmayı, Acem mülkü saltanatında bir Acem olmaktan üstün tutmuştur:

در روم قبولی عجمی بنده شه را زآن بِه که [به] سلطانیِ ملکِ عجم افتد[٥٢]

Kabûlî, Rum'da Padişah'ın Acem bir kulu olmak, Acem mülkü saltanatında olmaktan iyidir.

Kabûlî'nin ilk divanında muasırı Kâşifî'ye yazmış olduğu ve şairin Bakü,[53] Halep ve Şirvan'da Kâşifî ile birlikte geçirdiği olaylara değindiği hicvinden kendisinin Bakü ve Halep'te de bulunmuş olduğunu çıkarıyoruz.[54]

Şair, İstanbul'a gelmeden önce Şehzade Bâyezîd'in (ö. 918/1512) huzurunda Amasya'da bulunmuş ve orada II. Bâyezîd'e sunmuş olduğu Farsça kasideleri ile Şehzade'nin takdir ve beğenisini kazanmıştır.[55] İkinci divanında yer alan bir

[50] Ertaylan, **a.e.**, s. 211.

[51] Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 209-219.

[52] **Metin**, G 168/6.

[53] VI/XII. yüzyıl ortalarından itibaren Şirvanşahlar hanedanının yaşadığı, VII/XIII. ve VIII/XIV. yüzyıllarda Moğollar'ın işgalinde kalan Bakü, IX/XV. yüzyılın başından, yüzyılın sonuna kadar Şirvanşahlar'ın başkenti olmuştur. Bkz. Davut Dursun, "Bakü", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, C. IV, s. 550; Aşurbeyli, **a.g.m.**, s. 211.

[54] Ertaylan, **a.e.**, s. 211.

[55] Ertaylan, **a.e.**, s. 109-228.

beytindeki ifadesine göre Şehzade'nin hizmetinde 11 yıl bulunmuş ve Şehzade'ye onu metheden şiirler söylemiştir:[56]

چنانم تربیت کرد آن جوان‌بخت　　که کس هرگز نبیند آنچنان بخت

ده و یک سال پیشش بنده بودم　　به مدحش شاعری‌ها می‌نمودم[۵۷]

O talihli (Şehzade), beni öyle terbiye etti ki böyle bir baht kimseye nasip olmaz. 11 yıl ona kul oldum ve onu methetmede şairlikler gösterdim.

Bu bilgiye göre şairin Şirvanşah sarayında en fazla beş yıl kalmış olduğunu söyleyebiliriz. Kabûlî, Şehzade Bâyezîd'in yanında ilk mevkiini almasının ardından asıl maksadını gerçekleştirmek üzere Amasya'dan Fatih'e laʿl redifli kasidesini sunmuştur.[58] Daha sonra şairi İstanbul'da Fatih Sultan Mehmed'in huzurunda ve maiyeti arasında görürüz.

Ertaylan, şairin Osmanlı topraklarında bulunduğu zamana dair en erken tarihli kasideyi Ali Kuşçu'nun (ö. 879/1474) Semerkant'tan Rum ülkesine gelişi ile ilgili söylediği kaside olarak kabul etmiştir.[59] Bu kasidenin tarihi, Kabûlî'nin 36 yaşlarında olduğu 877/1472 senesidir. Ancak şairin ilk divanında Fatih Sultan Mehmed'in Firuzlu ve Yemişlü kaleleri fethine düşürmüş olduğu tarih, bundan iki yıl öncesi yani 875/1470 senesidir.[60] Şairin 11 yıl Şehzade'nin hizmetinde bulunmuş olduğu bilgisini de hesaba kattığımızda, Osmanlı topraklarına geliş tarihi daha da önce yani

[56] Kabûlî, Şehzade'nin hizmetinde Amasya'da olduğu zamanların yanı sıra İstanbul'da iken de Şehzade'ye kasideler göndermiştir. Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 174, 175, 178, 180.

[57] **Metin**, D 20/4-5.

[58] Ertaylan, **a.e.**, s. 99-101.

[59] Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 15, 190-191.

[60] Ertaylan, **a.e.**, s. 160. Zikredilen tarih kıtasına, şairin ölümü başlığı altında ayrıca değinilmiştir. Şairin ilk divanında adı geçen fetih ve seferler şunlardır: Kefe'nin fethi (880/1475), Firuzlu ve Yemişlü kalelerinin fethi (875/1470-71) (Divanda bu fetihlere tarih düşürülmüştür), Karahisar'ın alınması (878/1473) ve Eğriboz'un fethi (875/1470). Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 160, 48, 83, 147. İkinci divanında geçen fetih ve seferleri ise şunlardır: Boğdan/Karaboğdan seferi ve fethi (881/1476), Ungurus Seferi (881/1476-77). Bkz. **Metin**, D 10, D 11, D 12, D 17, K 2, K 3, K 4, K 5, K 6, K 7, K 8, K 9, K 10, K 13, K 15 ve K 21.

872/1467 senesi olmaktadır. Bu durumda Kabûlî'nin, 872/1467 senesinden 883/1478 yılına kadar Osmanlı topraklarında yaşamış olduğu anlaşılıyor.

Kabûlî, Amasya ve İstanbul dışında, ikinci divanda yer alan kasidelerindeki bilgilere göre Edirne ve Bursa'da da bulunmuştur.[61]

2.1.5. Osmanlı Sarayına Kabulü ve Saraydaki Hayatı

Kabûlî önce Amasya'da Şehzade Bâyezîd'in (ö. 918/1512) huzurunda ve hizmetinde idi. Ancak şairin asıl maksadı İstanbul'a, Fatih Sultan Mehmed'in sarayına kabul edilmekti. Kabûlî bu amacına ulaştığını ve Padişah'ın huzuruna kabul edildiğini divanlarındaki şu beyitlerle ifade eder:

Şāhuŋ ḳabūli-y-idi maḳṣūdum iy Ḳabūlī
Maḳṣūda çün irişdüm şükr iderem Ḫudāya[62]

Ey Kabûlî, maksadım Padişah'ın kabulüydü; maksadıma eriştim, Allah'a şükürler olsun.

برآوردم درر از بحرِ سینه — پر از دُر ساختم او را خزینه...
چو کردم خدمتِ شهزاده زینسان — شدم مقبولِ نزدِ شاهِ دوران
شهم از مادحانِ خویشتن خواند — مبارک بندهٔ فرّخسخن خواند
ز شهزاده چو نزدِ شه فتادم — ز نو در دولتِ ناگه فتادم...
چنان برداشتی از خاکِ راهم — که از ماهی رسانیدی به ماهم[٦٣]

Yüreğimin denizinden inciler çıkardım ve Şehzade için inci dolu hazine yaptım. Şehzade'ye böyle hizmet edince, devrin Padişahı'nın huzuruna kabul edildim. Padişah, kendisini metheden şairlerden kutlu sözü olan bu mübarek kulunu

[61] Bkz. **Metin**, K 6 ve K 16, K 18, K 19, K 20, K 21.

[62] Ertaylan, **a.e.**, s. 353.

[63] **Metin**, D 20/6, D 20/10, 11, D 21/1, 4.

çağırdı. Şehzade'nin huzurundan Padişah'ın huzuruna geçince; yeniden devlete/talihe kavuştum. Beni yolunun toprağından alıp, bir Ay'dan bir Ay'a (bir uçtan bir uca; Şehzade'den Padişah'a) ulaştırdı.

Kabûlî, saraya kabul edilip Padişah'ın metheden şairlerinden olabilmek için başkaları gibi herhangi birini ya da birilerini aracı kılmadığını, bunun için kimseden bir çıkar gözetmeyip tamamen kendi hak etmesiyle böyle bir makama eriştiğini ifade eder:

نگویم کز ندیمان بداقم　　و یا خود بندهٔ شاهِ عراقم
نمی‌گویم حسن بیک است شاهم　　وز او خرگاه بود و بارگاهم
کسانی کین چنین گویند مادام　　ز سلطان هر یکی را هست صد کام
کسانی کامدند از بهرِ تاراج　　از ایشان هر یکی دارند معراج[٦٤]

Budak'ın[65] *nedimlerindenim ya da Irak şahının kuluyum demiyorum. Şahım Hasan Bey'dir,*[66] *sarayım ve otağım ondandır, demiyorum. Böyle söyleyip duranların her birinin Sultan'dan yüz muradı vardır. Yağma için gelenlerin her birinin yükselme beklentisi vardır*.

Kabûlî, Rum'a geldiği ilk günlerdeki hâlinden memnuniyetini şöyle dile getirmiştir:

تا به ملکِ روم افکند آسمانـم از عجم　　داشت روز از روزم اندر روم خوشتر آسـمان[٦٧]

Gökyüzü beni Acem'den Rum mülküne düşürdüğünden beri, Rum'da günlerim gitgide daha iyi oldu.

[64] **Metin**, D 21/11-14.

[65] Bkz. MDA, بداق (Budak).

[66] Bkz. MDA, حسن بیک (Hasan Biğ).

[67] Ertaylan, **a.e.**, s. 32.

Kabûlî sarayda ve Fatih Sultan Mehmed'in hizmetinde, Padişah'ı metheden şairlerden biri olduğu için memnundu. Sarayın bir kulu olmakla yücelik, makam elde etmiş ve itibar görmüştür. Yaşadığı sürece de bu makamda olmayı dilemektedir:

الا ای آنک خوانی داستانم — به وصفِ فتحِ شاهِ کامرانم
بدان تحقیق کز ده یک نگفتم — وز آن دریا دُرر صد یک نسفتم...
ولیکن عمر اگر بخشد امانم — درر زین بحر بر عالم فشانم
بسی شهنامه‌ها سازم به دوران — در اوصافِ غزای آلِ عثمان
خدایم داد این اقبالِ سرمد — که شد ممدوحِ من سلطان محمّد
مرا این فخر بس باشد به عالم — که هستم مادحِ جمشیدِ اعظم
بسند است این قدر از عزّ و جاهم — که از جان بندهٔ آن بارگاهم
مرا این جاه بس تا زنده باشم — که در اوصافِ او تازنده باشم[٦٨]

Ey bahtiyar Padişahım'ın fethinin tavsifi hakkındaki hikâyemi okuyan! Bu hakikatin daha onda birini dahi söylemedim; o deryadaki incilerden yüzde birini bile delmedim.[69] *Ancak ömrüm yeterse, bu denizden âleme inciler saçarım; cihana Osmanlı savaşlarını anlatan nice şehnameler yazarım. Allah bana bu ebedî ikbali verdi de memduhum Sultan Mehmed oldu. Yüce hükümdar memduhum olmuş; âlemde bana bu övünç yeter. Bu yücelik ve makam bana kâfidir; zira o sarayın candan kuluyum. Yaşadığım müddetçe de bu makam bana yeter; böylelikle onun vasıflarını anlatabilirim.*

مرا جز تو به عالم نیست ممدوح — اگر عمرم بوَد مانندهٔ نوح
دگر در مدحِ کس گفتن نکوشم — وگر کوشم زبان بادا خموشم

[68] **Metin**, D 18/3-12.

[69] Bkz. MDA, درّ سفتن (Durr soften).

همینم فخر بس باشد به دوران　　که هستم مدحخوانِ آلِ عثمان[۷۰]

Nuh gibi ömrüm olsa da, âlemde bana senden başka memduh yoktur. Artık kimseyi methetmede söz söyleyemem; eğer söylemeyi denersem dilim beni sustursun, konuşmaz olsun. Osmanlı'yı metheden şairlerdenim ve dünyada bu övünç bana yeter.

Şair, övgüyle bahsettiği Sultan'ın meclislerinde yer alarak orada okuduğu ve irticalen söylediği şiirlerden de bahsetmektedir. (K 15/21, 32) Bunun yanı sıra Padişah'la birlikte seferlere katılmış ve bu esnada kalemi elinde ona övgüler söylemekle meşgul olmuştur. (D 9/8-11) Boğdan Zaferi'nden bahsettiği beyitlerde şair bunu şöyle ifade eder:

در آن وقتی که سلطان دلاور　　شکست آورد بر بغدان کافر

منِ درویش هم همراه بودم　　چو نصرت هم‌عنان شاه بودم

به دستم بود دایم خامّهٔ فتح　　همی می کردم انشا نامهٔ فتح[۷۱]

Yiğit Sultan kâfir Boğdan'ı mağlup ettiği sırada, ben fakir de zafer zamanı Padişah'ın beraberinde, onun yoldaşıydım. Fetih kalemi daima elimde ve sürekli onun fetihnamesini yazıyordum.

Kabûlî'nin bahsetmiş olduğu, Fatih Sultan Mehmed'in seferleri ve fetihleri ile ilgili bilgiye divanın muhteva kısmında değinilecektir.

2.1.6. Osmanlı Sarayından Uzaklaştırılması

Kabûlî, saraydaki ikameti ve orada geçirmiş olduğu mutlu günlerin ardından kötü niyetli, kendisini ve sarayda gözde bir şair oluşunu çekemeyen kimselerin yaptıklarına maruz kalarak gözden düşürülmüş ve saraydan uzaklaştırılmıştır:

[70] **Metin**, D 21/7-9.

[71] **Metin**, D 10/1-3.

در این مدّت که بودم مادحِ شاه — رسانیدم سخن بر مسندِ ماه

فرستادند صد مکتوب یاران — که شاعر آورند از بهرِ سلطان

در اصفاهان [و] شیراز و سمرقند — به مردم وعده دادند از خداوند

که تا از بهرِ من همکار آرند — مرا پیوسته در تشویش دارند...

مرا قومی که می‌خواهند رانده — ز وصلِ شاه خود محروم مانده

ز باغی میوه‌ای چون من بیارند — در این گلشن گلی چون من بکارند[۷۲]

Padişahı övenlerden olduğum zaman, sözümü Ay makamına ulaştırdım. Dostlar, Sultan için şair getirsinler diye yüzlerce mektup gönderdiler. Isfahan'da, Şiraz'da, Semerkant'ta insanlara vaatlerde bulundular. Bana rakip getirmek için sürekli bir telaş içindeler... Benim kovulmamı isteyen topluluk, Padişah'a kavuşmaktan kendileri mahrum kalır. Ne bağdan benim gibi meyve getirir ne de bu gülşende benim gibi gül bitirebilirler.

Kabûlî, saraydan uzaklaştırılmasında payı olan rakiplerinden divanda şöyle dert yanar: Onlar ne Padişah'ı ne de Padişah'ın yakın çevresini seven, kötü düşünceli, iyiyi kötü, kötüyü iyi gösteren, Padişah'ın şairlerinden olmayı hak etmeyen kimselerdir.[73] Kabûlî, akrep olarak nitelediği bu düşmanlardan her defasında Padişah'ın yardımıyla kurtulabilmeyi ümit etmektedir:

تو تا از من نمی‌پرسی کشد طعنِ رقیبانم

خلاصم ده به نوشِ پرسشی از نیشِ عقرب‌ها[۷٤]

Sen (Sultan) benden sormadıkça rakiplerim beni kınayacak, suçlayacaktır; soru panzehiriyle beni bu akreplerin iğnesinden kurtar!

[72] **Metin**, D 23/17-20, 36-37.

[73] **Metin**, D 23/13-16.

[74] **Metin**, G 9/3.

Şair, sevgilisine/memduhuna kavuşamayan âşık olarak yârinden/padişahından uzakta iken yabancıların, memduhunun yakınında oluşuna tahammül edememektedir. (G 89/2) Ama yine de maşukun cefası çok olsa dahi yabancıların, onun maşuktan vazgeçeceğini düşünmelerini istemez. (G 10/3)

Rakiplerin, şairin gönlünü incitmesi, kendilerinin de aleyhine olan bir durumdur. Zira Kabûlî'ye göre, kalp kıran bir kimsenin muradına erdiği pek görülmemiştir. (G 148/4) Rakiplerden kendisine kazanç olarak gördüğü tek şey, kendisine ayrılığı tattırmalarıyla kavuşmanın kıymetini bilmesini sağlamalarıdır. (G 16/2)

Ancak her şeye rağmen rakipler, sonunda emellerine ulaşmış ve şairi saraydan düşkün bir hâlde uzaklaştırmayı başarmıştır:

...جدا بودم ز عالی بارگاهی که بارم بودی آنجا گاه‌گاهی...

تنی بودم منِ بیچاره بیجان جدا افتاده از درگاهِ سلطان[۷۵]

...Yüce makamdan, saraydan ayrı düştüm; oradayken arada sırada sıkıntım olurdu... Şimdiyse ben biçarenin bedeni cansız ve Sultan'ın dergâhından ayrı düşmüştür.

جدایم ز آستانِ خسروِ روم ز گلزارم چو بلبل مانده محروم[۷۶]

Rum padişahının eşiğinden ayrıyım; bülbül gibi gülzarımdan mahrum kaldım.

مرا که دیدهٔ دل خوابناک شادی بود غمی رسید و گرفتار شد به رنجِ سَهر[۷۷]

[75] **Metin**, D 8/4, 7.

[76] **Metin**, D 24/8.

[77] **Metin**, K 17/4.

Gönül gözüm mutluluk uykusunda idi; bir derde düştüm ve uykusuzluğa giriftar oldum.

Bir zaman Sultan Mehmed Han'ın sarayına kabul edilmişlerden olan Kabûlî, artık saraydan kovulmuşlar arasındadır:

به درگاهت یکی زآن‌ها قبولی‌ست که اکنون گشته رد از ناقبولی‌ست[۷۸]

Dergâhında methedenlerden biri, şimdi reddedilmiş ve kabul edilmemişlerden olan Kabûlî'dir.

Şair, kötü niyetli olarak tanımladığı kimseler tarafından hakkında haksız ithamlarda bulunulması yanında kendisini çekemeyenlerin gözünde en büyük kusurunun Padişah'a yakınlık olduğunu dile getirir:

گناهی بس عظیم است از گناهان در این ایّام، قربِ پادشاهان

خصوصا آنکه چون من نزدِ سلطان مربّی کس ندارد از بزرگان

برِ دیوانیان رسمِ قدیم است که آن کو مر شهنشه را ندیم است

مر ایشان را مربّا بایدش بود که تا از قربِ سلطان باشدش سود...

مربّی چون مرا خود بود سلطان به کید [و] حیله‌ام کردند زینسان...

بدانی حیله و کیدی عدو را به جای خویشتن بنْشانی او را

کسان کاندر حقِ من نکته گفتند گهر بگْذاشته خرمُهره سفتند

خدا داناست کان یک‌سر دروغ است چراغِ کذبِ ایشان بی‌فروغ است

[78] **Metin**, D 23/11.

کند گر شه بدیشانم برابر　　سیه سازم رخِ ایشان سراسر[۷۹]

Bir günah bütün günahlardan daha büyüktür bu devirde, o da padişahlara yakınlık. Bilhassa ben Sultan'ın yanında/huzurunda olduğumda, yanımda büyüklerden bir eğitici yoktu. Padişah'ın nediminin olması, divanda eski âdettir. Sultan'ın yakınlığından fayda bulsun diye onlar için eğitici gerekliydi… Benim eğiticim Sultan'ın kendisi olduğundan, bana böyle aldatmayla tuzak kurdular... Düşmanın hilesini ve aldatmasını bilirsin; kendisi yerine başkasını hedef gösterir. Hakkımda söz söyleyenler, mücevheri bırakıp katır boncuğu dizdiler. Allah biliyor ki hepsi yalandır; onların yalan kandili ışıksızdır. Eğer padişah onlarla beni karşı karşıya getirirse; onların yüzünü baştanbaşa karartırım (onları utandırırım).

Bu kişiler görünürde şairin dostu idi ancak dost görünüp içte düşmanlıklar göstermişlerdi. Kabûlî, görünürde sevgi duyup içte kin besleyen düzenbaz kıskançlar olarak tanımladığı bu kişilerin kendisini, Padişah'ın kendisine özel lütufta bulunduğu için kıskandıklarını ifade eder. Ayrıca bu kişilerin yalnızca kendisiyle değil, Padişah'ın hizmetkârları ile de düşman olduklarını söyler. Şairin kötülüğünü isteyen bu düşmanlar bir şekilde Padişah'ın kulağına Kabûlî hakkında kötü şeyler gitmesini sağlamıştır. Ancak şair, Padişah'ın işittiği bu sözlerin neler olduğunu bilmediğini söyler. (D 21/50-56)

Şairin kötülüğünü isteyenlerin, kendisine bunu yalnızca kıskançlıklarından ötürü yaptıklarını dile getiren şair, üç şeyden dolayı ona yapılan yersiz suçlamalardan bahseder: Bunlardan birincisi sırrın ifşa edilmesi, ikincisi ev hikâyesi,[80] üçüncüsü de mevki ve makam hırsı söylentisidir. Şair bu üçü hakkındaki gerçeği, kendisine sorulması hâlinde anlatacağını bildirir. (K 17/67-71) Ancak şu var ki Padişah,

[79] **Metin**, D 21/24-34.

[80] Ev hikâyesinin ayrıntısına dair bir bilgi verilmemiştir. Ancak ev ile ilgili olarak ilk divanında şairin şehirde bir hâne istemesine dair beyti mevcuttur. Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 224.

kendisine kulak verecek olsa dahi sarayda kendisine düşman olan kimseler her türlü hile ile önünü kesmekte Sultan'ın merhametine mani olmaktadır.[81]

Kabûlî saraydan ayrılmasının ardından, şiirlerinde sürekli ifade ettiği gibi perişan bir hâlde olmuştur:

قبولی بندهٔ آزادهٔ تو　　چو خاکِ درگهت افتادهٔ تو

غریبی بی‌کسی بی‌خان‌مانی　　فقیری دردمندی ناتوانی

اسیری جان‌سپاری مبتلائی　　فقیری خاکساری بی‌نوائی[۸۲]

Kabûlî senin azat edilmiş kulun, dergâhının toprağı gibi düşmüş, biçaredir. Kimsesiz, gurbet ellerde kalmış, evsiz barksız bir garip; dertli ve dermansız bir fakirdir. Esir, fedai, müptela; fakir, hakir ve çaresizdir.

Bu perişan hâlinden kurtulabilmek için dualar etmekte olan ve düşkün, çaresiz, kimsesiz, evsiz barksız kalmış olan Kabûlî'nin tek sığınağı, Padişah'ın kendisini affıdır.

Kabûlî'nin divanlarında, yukarıda aktarmış olduğumuz beyitler dışında kovulmasının sebebi olarak daha açık ve kesin diyebileceğimiz bir kabahatten bahsedilmemektedir. Şair bir taraftan, kendisine bir zarar gelebileceği korkusu taşımakla birlikte, Padişah'a her hâlükârda hâlini ve durumunu arz için kendisine sorulmasını talep etmekte; bir taraftan da düşmanlarının Padişah'a kendisi hakkında ve aleyhinde neler söylediklerini bilmediğini ifade etmektedir.

2.1.7. Saraya Yeniden Dönme İsteği

Şairin Padişah ile arasının açılmasının ardından mihnet ve sıkıntı içerisinde en az altı aylık bir zaman geçmiştir.[83] Kabûlî, Osmanlı sarayında Padişah'ın

[81] Ertaylan, **a.e.**, s. 221, 223; **Metin**, TG 4/2, G 56/7, G 118/1, G 132/2.

[82] **Metin**, D 24/18-20.

[83] Ertaylan, **a.e.**, s. 223.

yakınında iken bulduğu devlet ve bahtiyarlığı Sultan'ın lütfu ve ihsanı ile yeniden bulabilmeyi dilemektedir:

بعید افتاده از درگاهِ شاهم　　ز نو ده قربتِ آن بارگاهم[۸۴]

[Allah'ım!] Padişah'ın dergâhından uzak düştüm; huzurundaki yakınlığı bana yeniden ver.

به خونِ دل غبارِ غم فرو شوی　　که آری آبِ شادی باز در جوی[۸۵]

Gam tozunu gönül kanıyla yıka (gönüldeki kederi gider) ki bahtiyarlık suyu yeniden ırmağa kavuşsun.

Artık o eski bahtiyar olduğu günlerden eser kalmamıştır ancak şair yine de yeniden o günlere dönebileceğine dair ümidini yitirmez:

منِ مسکین که از این آستانم　　به جز این آستان جایی ندانم

روا باشد چنین افتاده باشم　　رخِ شادی به چنگِ غم خراشم...

ولی امّید دارم از خداوند　　که کردم باز از لطفت برومند[۸۶]

Ben fakir bu eşiktenim; bu eşikten başka gidecek bir yer bilmiyorum. Bahtiyarlık yüzümü gam pençesiyle tırmaladığımdan, böyle yüzsüz/düşkün oluşum revadır. Ancak yeniden lütfunla mutlu olacağıma dair Allah'tan ümitliyim.

Hemen her gazelinde ayrılık acısını aktardığı beyitlerinde şair bir yandan Sultan'ın ayrılığıyla hayattan kopmuş ve bir ölüden farksızken bir yandan da kavuşma ümidiyle diri ve hayattadır. (G 8/1-5)

[84] **Metin**, D 2/20.

[85] **Metin**, D 4/11.

[86] **Metin**, D 21/15-16, 30.

Kabûlî, Padişah'tan ayrı düşmesinin ardından Bursa'da söylemiş olduğu yedi kasidesinde de daima ayrılıktan dem vurarak Sultan'ın ayrılığının vermiş olduğu ıstırabı, çektiği eziyeti dile getirir; ayrılıktan şikâyetçi olur, hicran derdiyle azap içinde kıvranır ve yeniden Sultan'a kavuşabilme ümidiyle Padişah'ın lütfuna sığınır:

آن را که شاد بودی از تو دلِ شکسته　　جانا درست بشْنو مگْذار در ملالش

ای نیک‌فالِ جانم دور از تو من چنانم　　کآزرده‌دل قبولی از شاه نیک‌فالش[۸۷]

Senden dolayı bahtiyar olanın gönlü şimdi kırık; ey sevgili iyi dinle, onu keder içinde bırakma. Ey canımın uğuru, senden uzakta hâlim böyledir; Kabûlî'nin o uğurlu Padişah'tan dolayı gönlü buruktur.

Şair daima Padişah'ın yakınında olmayı, eski günlerine dönebilmeyi talep eder:

آن را که در بدایت قربِ تو گشت روزی　　هم از عنایتِ تو نیکو شود مآلش

مدّاحِ خویشتن را ده باز رو سفیدی　　مگْذار از خجالت رخساره زرد و آلش...[۸۸]

Başlangıçta senin yakınlığına erişen bir kimsenin bir gün dönüşü de yine senin inayetinle iyi olur. Seni methedene yeniden yüz aklığı ver; utanç ve mahcubiyetten yüzünü kızartma.

Birçok beytinde ayrılıktan dert yanan ve Padişah'ın lütfunu ve affını uman Kabûlî'nin, saraydan kovulmasının ardından sürekli, düştüğü durumu ve hâli anlatma çabası içinde olduğu görülür. Padişah'ın, hâline doğru bir şekilde vâkıf olduğunda, günahsızlığını anlayacağını ifade eder. Her ne hata yaptıysa da Sultan'tan affını diler; hatası içinse bir kez ikaz yeterlidir. Ancak aynı hatayı bir kez daha yapması durumunda işte o zaman kovmasını ister. (D 21/18-23)

[87] **Metin**, K 16/8, 9.

[88] **Metin**, K 16/57, 58.

Kabûlî, suçsuzluğuna yeminler etmekte ve suçsuzluğunun ispatına fırsat verilmesi için yakarmaktadır. Düştüğü bu durum için Padişah'ın etrafındakileri suçluyor ve onların ikiyüzlü ve yalancı oluşlarını, Padişah'tan, durumun doğru bir şekilde izahı için bizzat kendisini dinlemesini, her şeyi olduğu gibi kendisinden işitmesini diliyor:

تو را از جان غلامِ راستین است　　دروغی نیست حقا راست این است
به هر جرمی که من مجرم از اویم　　چو شاهم باز پرسد راست گویم
ولی آن‌ها که شاه از دشمنانم　　شنید اندر حقِ من من نه آنم...
که من چون گرگِ یوسف بیگناهم　　ولی چون یوسف از اخوان به چاهم
مگر لطفت برون آرد ز چاهم　　دهد در مصرِ عالم باز جاهم[۸۹]

Sana candan hakiki kul gerek; yalandan, yapmacık olanı değil, gerçekten doğrusu budur. Suçlandığım her bir suç için Padişah bana tekrar sorsun, doğrusunu söyleyeyim. Padişah'ın hakkımda düşmanlarımdan işittiği ben, ben değilim. Ben Yusuf'un kurdu gibi günahsızım; fakat gel gör ki Yusuf gibi, kardeşlerinden dolayı kuyudayım. Ancak lütfun beni o kuyudan çıkarabilir; âlem Mısır'ında makamımı bana geri verir.

Şair, hakkında kötü söz söyleyen kimselerin kıskançlıklarını, çekememezliklerini, yersiz söylentilerini dile getirerek ve bir suçu, hatası olmuşsa da o uğurlu Padişah'tan bunun affını dileyerek çaresizliğini dile getirmektedir.

به حضرتِ تو اگر حالِ خود نگویم باز　　کجا روم به که گویم ز حالِ خویش دگر
بداختران که مرا گفته‌اند بد ز بدی　　بر آستانِ فلک‌سای شاهِ نیک‌اختر[۹۰]

[89] **Metin**, D 21/48-50, 57-58.

[90] **Metin**, K 17/43-44.

Huzurunda hâlimi açıklayamazsam, başka nereye gideyim, hâlimi kime söyleyeyim? Uğurlu Padişah'ın felek gibi olan eşiğinde uğursuzların hakkımdaki kötü sözleri kötülüktendir.

Kabûlî her ne kadar eski günlerine kavuşabilme beklentisi içerisinde Sultan'ın affı ve saraya yeniden dönebilme arzusu ile yanıp tutuşuyor olsa da Padişah'tan gelecek her türlü karara da razı olacaktır:

تو را او بنده آمد جاودانی اگر خوانی و گر رانی تو دانی

مرا زیباست از تو هرچه آید ولی آن کن که از لطفِ تو شاید[۹۱]

[Kabûlî] sana ebedî kuldur; ister çağır ister kov, sen bilirsin. Senden gelen her şey bana hoştur; ama sen lütfuna yakışanı yap!

Bununla birlikte şairin saraydan ayrıyken başka sıkıntıları da olsa onun tek derdinin Padişah'tan ve onun muhabbetinden ayrı kalmak olduğunu, zevk ve safa, altın ve gümüş veya başka bir çıkar peşinde olmadığını dile getirir. (K 18/94, K 19/33, 47, K 21/43)

Şairin tüm bu yakarışlarına ve isteklerine rağmen saraya yeniden döndüğüne dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

2.1.8. Ölümü

Kabûlî'nin ölüm tarihini muasırı Hâmidî (ö. X/XVI. yüzyıl başları), divanında yer alan tarih kıtası ile bildirmektedir.

Hâmidî'nin divanını da içine alan külliyatının bilinen iki nüshasından biri Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde 68 numarada, diğeri İstanbul Arkeoloji Müzesi 1184 numarada kayıtlı bulunmaktadır.[92] Zikredilen külliyatın ikinci nüshası hesaba katılmadan, İsmail Hikmet Ertaylan tarafından ilk nüshasının tıpkıbasımı

[91] **Metin**, D 24/24-25.

[92] Ünver, **a.g.m.**, s. 462.

yapılmıştır.[93] Divan daha sonra bu iki nüsha da dikkate alınarak Tahran'da Çetin Kaska tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır.[94] Hâmidî'nin, Kabûlî'nin ölüm tarihine düşürmüş olduğu bu tarih kıtasına baktığımızda her iki nüshada farklılık olduğu saptanmıştır. Tıpkıbasımı yapılan Türk Tarih Kurumu nüshasındaki kıta şöyledir:

شد قبولی به سوی دارِ بقا　　همدمش حور و ملک ساقی باد

آمد از بعد وفاتش تاریخ　　**دولتِ شاهِ زمان باقی باد**[۹۵]

۸۸۳

Kabûlî, ölümsüzlük yurduna gitti; arkadaşı huri, sakisi de melek olsun. Ölümünden sonra tarih geldi (söylendi): Zamanın Padişahı'nın devleti sonsuz olsun. 883

Bu nüshada yer alan tarih kıtasındaki tarih mısraına göre ebced hesabı yapıldığında mısraın sayısal değeri 964 çıkmakta ve bu sayı, mısraın altında rakamla verilmiş olan 883 tarihini tutmamaktadır. Hakan Taş, bununla ilgili olarak makalesinde, 'tarih' lafzından önceki mısraa bakılması ve 'melek' ve 'sâkî' kelimeleri arasına 'vav' harfinin eklenmesi şeklinde bir çözüm önerisi sunmuş ve böylece 883 tarihine ulaşmıştır.[96] Ancak bu şekilde tarih tamamlansa dahi mısraın vezni bozulmaktadır:

همدمش حور و ملک [و] ساقی باد

[93] İ. H. Ertaylan **Külliyyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1949.

[94] Çetin Kaska, "Tashîh-i Dîvân-ı Hâmidî-yi Isfahânî", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Tahran, Dânişgâh-i Tahran, Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî, 1394 (2016). Ayrıca bkz. Çetin Kaska, "Hâmidî-yi Isfahânî ve Dîvân-ı Û", **Mukaddime**, sa. 2, Mardin, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, C. VI, s. 351-352.

[95] Ertaylan, **a.g.e.,** s. 340.

[96] Hakan Taş, "Mevlânâ Kabûlî [1438-1478] ve Dîvân'ındaki Türkçe Şiirleri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sa. 16, İstanbul, Kültür Ocağı Vakfı, 2007, s. 136.

Divanın İstanbul Arkeoloji Müzesi nüshasındaki tarih mısraına baktığımızda ise mısraın ebced hesabı ile sayısal değerinin (883) örtüştüğü görülür:

شد قبولی به سوی دارِ بقا　　همدمش ماه و حور ساقی باد

آمد از بعد مردنش تاریخ　　**دولتی پادشاه باقی باد**[۹۷]

۸۸۳

Kabûlî, ölümsüzlük yurduna gitti; arkadaşı ay (yüzlü güzel) ve sakisi de huri olsun. Ölümünden sonra tarih geldi (söylendi): Padişah'ın devleti sonsuz olsun.

Buna göre Kabûlî, 883/1478-79 senesinde vefat etmiştir. Devlet Âbâdî, bir makalesinde Kabûlî'nin ilk divanında Fatih Sultan Mehmed'in Yemişlü ve Fîrûze hisarı fethine dair düşürdüğü tarihi h. 884 olarak hesaplamış ve buna göre şairin ölüm tarihini bir yıl geciktirmiştir.[98] Ancak bu tarih kıtasını hesapladığımızda h. 875 tarihinin çıktığı görülür:

یمشلو و فیروز را شهریار　　چو بستد به توپ و تفنگ و به ضرب

شنیدم که گفتی فلک با ملک　　به تاریخ **هان شاه فیروز حرب**[۹۹]

[۸۷۵]

Bu durumda şairin h. 883 olarak verilen ölüm tarihinde bir yanlışlık söz konusu değildir.

Şairin saraydan uzaklaştırılması ile ölümü arasında geçen bir ya da iki yıllık süreyi, Padişah'tan ve saraydan ayrılığı konu edindiği şiirlerdeki ifadelerinden yola çıkarak kimsesiz, fakir ve perişan bir hâlde geçirdiğini söyleyebiliriz.

---

[97] Hâmidî, **Dîvân-ı Hâmidî,** vr. 251[a]; Kaska, **a.g.e.**, s. 368.

[98] Azîz Devlet Âbâdî, **a.g.m.**, s. 161.

[99] Ertaylan, **Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî**, s. 160.

Kabûlî'nin ölüm yeri ile ilgili olarak Ertaylan, şairin İstanbul'da öldüğü;[100] Nahcuvânî, İstanbul'da gömülü olduğu bilgisini verir.[101] Ancak bu bilgilerin neye dayanarak söylenmiş olduğuna dair bir kaynak gösterilmez. Muhammed Âzerî ve ona dayanan bir başka kaynak da Kabûlî'yi Heratlı kabul etmiş ve şairin ölüm yerini Herat olarak nakletmişlerdir.[102] Buna dair elimizde kesin bir bilgi olmadığı için net bir şey söylemek güç olmakla birlikte Kabûlî'nin Padişah'tan ayrılığını ve yeniden Fatih Sultan Mehmed'in sarayına dönme arzusunu dile getirdiği ikinci divanındaki kasidelerin bir kısmını Bursa'da söylemiş olması ve şairin sonradan affedildiğine ve yeniden saraya döndüğüne dair bir bilginin olmaması sebebiyle ölüm yerinin de Bursa olduğu tahmin edilebilir.

2.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Kabûlî'nin edebî kişiliği ve dönemin diğer şairleri arasında nasıl bir yere sahip olduğuyla ilgili bilgiye, divanlarındaki şiirleri incelediğimizde ve şairin kendi şiirlerini değerlendirdiği, kendisini kimlerle kıyaslayıp kimlerden üstün tutmuş olduğunu ifade ettiği beyitlerden ulaşabilmekteyiz. Bunun dışında elimizde, divanında 'Kabûlî' kelimesinin oluştuğu bir muvaşşahı bulunan Hâmidî'nin (ö. X/XVI. yüzyıl başları) şairin şiirleri hakkındaki görüşü bulunmaktadır. 20 sene kadar Fatih Sultan Mehmed'in huzurunda bulunmasının ardından bir hatası üzerine Kabûlî'den evvel saraydan kovulmuş olan Hâmidî,[103] Kabûlî'nin şiirlerini kendi şiirlerine kıyasla küçük görmüştür. Şöyle ki bir şiirinde, kendisinin Padişah'a hizmetinin ve Padişah için yazmış olduğu şiirlerin çokluğuna ve kıymetine nispetle Kabûlî'nin yazdıklarının az ve değersiz oluşuna işaret ederek onu küçümsemiş ve Sultan'ın yanına Kabûlî'den ziyade kendisi gibi bir şairin yaraşacağını ifade etmiştir.[104]

---

[100] Ertaylan, **a.e.**, s. 4.

[101] Hâc Huseyn Nahcuvânî, "Nüfûz-i Zebân u Edebiyyât-i Fârsî der Türkiye", **Devr-i Âl-i Osmân**, sa. 60, Tebriz, Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât-i Tebrîz, 1341, s. 50.

[102] Muhammed Âzerî, **a.g.e.**, s. 15, 16; Habîb Âbâdî, **a.g.m.**, s. 26.

[103] Ertaylan, **Külliyyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî**, s. 6, 340; 14.

[104] Bkz. Hâmidî, **Dîvân-ı Hâmidî**, İstanbul Arkeoloji Müzesi, no. 1184, vr. 270[a]; Kaska, **a.g.e.**, s. 358.

Şairin tıpkıbasımının yapılmış olduğu ilk divanına dayanarak yapılan çalışma ve makalelerde edebî şahsiyeti ile ilgili çeşitli tespit ve düşüncelere de yer verilmiştir:

Ertaylan, Kabûlî'nin etkilendiği kişilere, şairin kendisini övdüğü beyitlere değinmiş; şiirlerindeki telmih ve imalardan zamanının geçerli ve yaygın, gerçek veya efsanevi bilgilerine, edebî sanatlarına ilgi ve bilgisinin olduğunu ifade etmiştir.[105] Zebîhullâh Safâ'ya göre Kabûlî, güçlü bir kaside şairidir. Nitekim kendisinden önce yaşamış Hâkânî (ö. 595/1199), Zahîr-i Fâryâbî (ö. 598/1201), Hâcû (ö. 753/1352), Kemâl-i Hocendî (ö. 803/1401) ve hepsinden çok Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376) gibi büyük üstatların zor kasidelerine kolaylıkla nazire söylemiştir.[106] Devlet Âbâdî, Kabûlî'yi IX/XV. yüzyılın bilinmeyen güçlü şairlerinden biri olarak kabul etmiştir. Ona göre kasideleri akıcı ve güçlü, gazelleri latif ve parlak; şiirlerinin tamamı lafzî ve manevi sanatlarla doludur.[107] Kûtî ise, şairin zaman zaman tuhaf mazmunları ve terk edilmiş nükteleri fazla kullanmasının şiirindeki güzelliği eksiltiğini ifade eder.[108]

Kabûlî'nin şiirlerine baktığımızda genel olarak klasik şiirin hayal dünyasını ve geleneğini görmek mümkündür. Şairin şiirleri aynı zamanda içinde bulunduğu durumu arz etme ve söylemek istediklerini aktarmada bir vesile olmuştur. Bunu ifade etmede ise dış yapıyı süslerken şiirin iç yapısını da göz ardı etmemiş; şiirdeki inceliği ve sanatlı üslubu ikinci plana atmamıştır.

Sözünü ayet ve hadis mefhumlarıyla, çeşitli kıssalara telmih ile süslemiş; nüktelerini ihamla harmanlamıştır. Edebî sanatları ve teşbihleri şiirlerinde ağırlıklı olarak ve ustalıkla kullandığını söyleyebiliriz.

Büyük şairlere cevap mahiyetinde kasideler söylemesi ile de şiirdeki maharetini sergilemiştir.

---

[105] Bkz. Ertaylan, **Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî**, s. 9-12.

[106] Zebîhullâh Safâ, **Târîh-i Edebiyyât der Îrân**, 5 c., 3. bs., Tahran, İntişârât-ı Firdevsî, 1364, C. IV, s. 344.

[107] Bkz. Azîz Devlet Âbâdî, **a.g.m.**, s. 153, 162-163.

[108] Kûtî, "Kabûlî", **Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî**, serperestî: Hasan Enûşe, 6 c., Tahran, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1382, C. V, s. 436.

2.2.1. Şiir Hakkındaki Görüşleri

Hükümdarlar, şairlerin övgü dolu şiirlerinde yer almakla ebediyete kavuşmuşlardır. Bu manada şairin ve şiirin saraydaki yeri ve önemi büyüktür. Misal Gazneli Sultan Mahmud'un (ö. 421/1030) adı, sarayları ve kemerleri ile değil şair Unsurî'nin (ö. 431/1039-40)[109] kendisini metheden beyitleriyle baki olmuştur. Yine Selçuklu hükümdarı Sencer'den (ö. 552/1157) geriye kalan Enverî'nin (ö. 585/1189 [?])[110] ebedî sözüdür. Kabûlî'ye göre şairlerin nazmı, sultanların hazinesi için kıymetli birer mücevherdir. (D 23/3-7)

Sözün etkili, güçlü ve zevkli olabilmesi için kalbe temas etmesi gerekir. Nitekim cevheri kötü olan demirden keskin ve işe yarar bir kılıç hâsıl olmaz. Şairin dil kılıcı, baştanbaşa cevherle dolu olmalıdır. (K 10/40-41)

Kabûlî'ye göre iyi bir şair her türde şiir söyleyebilmelidir. Böyle bir şair, gazel türünde Fars edebiyatının önde gelen gazel şairlerinden Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390 [?]) gibi olmalı ve kasidenin de her türlüsünü söyleyebilmelidir. Mesnevide Nizâmî-yi Gencevî (ö. 611/1214 [?]), kıtada İbn-i Yemîn (ö. 769/1368), rubaide Hayyam (ö. 526/1132 [?]) gibi olmalıdır. Tüm bu türlerde söz söyleyebilen şair, her bahirden inciler delebilmiş; kısaca usta bir şair olabilmiştir. (D 23/24-29) Her türde başarılı bir şekilde şiir söyleyebilmiş örnek şair olarak Kabûlî, Emîr Husrev'i (ö. 725/1325) gösterir.

Kabûlî, divanında şairliğine dair kendisini şu sıfatlarla anmıştır: Ferruh-sohen (sözü uğurlu) (D 20/11), sâhir (büyücü, sihirbaz) (D 16/59), mâhir (maharetli) (D 22/3), hem-âvâz (uyumlu, ahenkli) (D 22/5), sarrâf-ı bâzâr-ı cihân (dünya pazarının sarrafı) (D 22/8) zîbâ-sohen (güzel sözlü, tatlı dilli), sihr-âferîn (sihirli, büyüleyecek kadar güçlü şiir yazan) (D 22/9), kîmyâ-kâr (kimyager) (D 22/14), meddâh-i ferhunde-kelâm (sözü uğurlu meddah) (D 22/23), zîbâ-hadîs (sözü ve beyanı hoş),

[109] Bkz. MDA, عنصری (Unsurî).

[110] Bkz. MDA, انوری (Enverî).

mubârek-kavl (sözü iyi, bereketli olan) (D 22/31), şâir-i fasîh (fasih söz söyleyen şair) (K 14/34), tûtî-yi hoş-kelâm (tatlı dilli papağan) vb.

Bu sıfatlar yanında, hünerini ortaya koymada kendisine mecazi olarak meslekler atfeder. Şöyle ki Kabûlî, akçesi nazım olan ve güzel sözden anlayan bir pazar sarrafı; sihri şiir olan bir büyücü; parası (şiiri) ölçüde tam ayar gelen, sahte tek bir söz söylememiş bir söz tüccarı, şiirin yapısını ve nasıl işleneceğini, olgunlaşacağını bilen bir kimyagerdir. (D 22/2-14)

Kabûlî, sözünü kalp denizinde bulunan inciye ve kamış kalemden dökülen şekere benzetir. (D 22/18, 22) Dili ise, dağ delen Ferhad'ın keseri gibi keskin ve kaynağı mana olan su gibi akıcıdır. (D 22/24, K 14/35) Nazmı berrak, süslü ve yenidir.[111]

Şair, Farsça şiir söylemesiyle de övünür. İran'dan Rum'a pek çok şair gelmiştir ancak ona göre içlerinde kendisi gibi değerli bir şair yoktur.[112]

Kendisini devrinin Unsurî'si (ö. 431/1039-40), Enverî'si (ö. 585/1189 [?]), Hassân'ı [b. Sâbit (ö. 60/680 [?])] ve Selmân'ı (ö. 778/1376) olarak görür. (D 21/2, D 23/10-11, K 8/45, G 100/5) Bir beytinde Padişah'ın savaşının anlatıcısı olmasıyla övünen şair, kendisini Firdevsî'den (ö.411/1020 [?]) üstün tutar. Zira onun Gazneli hükümdarı Gazi Sultan Mahmud'dan (ö. 421/1030) daha üstün tuttuğu bir şahı vardır. (D 10/6-7)

Kabûlî kimi zaman, şairlikteki marifetini savaş ve fetihlerdeki unsurlara benzeterek anlatma yoluna gider:

سنانِ کلک را سازم چنان تیز — که گردد چشمِ خصم از سهم خونریز

چنان بندم سخن را بر کمان زه — که گویندم زمین و آسمان زه

سپاهی جمع سازم از معانی — نمایم رستمان را پهلوانی

[111] Ertaylan, **a.g.e.**, s. 355, **Metin**, K 10/20, 38.

[112] Ertaylan, **a.e.**, s. 101, 323.

کنم نو داستانِ باستان را　　نوایی تازه بخشم داستان را

کُمیتِ کلک را در پویه آرم　　که خیلِ معنوی ده رویه آرم[۱۱۳]

Düşmanın gözünü kanatsın diye kalem mızrağımın ucunu biledim. Sözü yay kirişine öyle bağladım ki yer ve gök bana övgüde bulunur. Rüstem gibilere kahramanlık göstermek için manalar ordusunu topladım. Böylece eski destanı yeniledim ve destana yeni bir tazelik bahşettim. Kalem atını koşturur, anlam sürüsüne on türlü görünüm veririm.

Yine şair, rakiple kendisini kıyaslarken Padişah ile kâfir düşmanları arasında irtibat kurar. Düşman, Padişah'ın karşısında nasıl güçsüz ve acizse şairin rakipleri de onun nazmı karşısında güçsüz ve zayıftır. (K 3/29-30)

İlk divanında Kabûlî, şairliğini şöyle tarif etmiştir: Kasidede Selmân'ın (ö. 778/1376) ruhundan övgüler almış; gazelde Husrev'i kıskandırmış; mesnevide kelamı hoş Nizâmî'yi (ö. 611/1214 [?]) anımsatmış; kıtada İbn-i Yemîn (ö. 769/1368), rubaide ise Hayyam'a (ö. 526/1132 [?]) benzemiştir. İkinci divanında şairliğini tarif ederken de bahsettiği bu şiir türlerinde, zikrettiği şairler gibi olunması gerektiğini ve ancak bu takdirde iyi bir şair olunabileceğini ifade etmişti. Nihayetinde kendisini şiirin her türünde söz söyleyebilen eşsiz bir şair olarak niteleyen Kabûlî, her bahirden birçok inci deldiğini, Sultan'ın övgüsünü ve ihsanını kazandığı şiirlerin her birinin bu vasfa sahip olabileceğini ifade etmiştir. Bu konuda da kendisiyle boy ölçüşmek isteyecek kişiyle meydana çıkmaktan çekinmez.[114] Şiir meydanında çarpışmada Rüstem'e karşılık olarak Şeyhî (ö. 832/1429'dan sonra) gelse, kendisine karşılık gelebilecek biri bulamaz. (K 14/38)

Padişahın namının devamı için şairin öneminden bahsetmiştik. Kabûlî bu anlamda kendisini rakiplerinden üstün görmekte Padişah'a kendisi gibi bir methedenin yakışacağını savunmaktadır. (D 23/20-22) Rakiplerini hem kel hem

[113] **Metin**, D 10/8-12.

[114] Ertaylan, **a.e.**, s. 12; **Metin**, D 524-529.

fodul olarak tarif eden şair, onları yetenekli olmadığı hâlde üstünlük taslayan bir avuç ahmak kimse olarak görmektedir. (D 23/12)

Şair, kasidelerinin fahriye bölümlerinde de şairlikteki gücü ve hünerinden övgüyle bahseder. Kendisini büyük Fars şairleriyle karşılaştırır; şiirdeki kudreti ve eşsizliği üzerinde durur ve kendisini büyük kaside şairleriyle boy ölçüşebilecek konumda ve değerde görür. Söz meydanında, zamanının yiğit şairinin kendisi olduğunu vurgulayarak meydana Emîr Husrev-i Dihlevî (ö. 725/1325)[115], Hâcû-yi Kirmânî (ö. 753/1352)[116] ve Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376)[117] gibi büyük kaside şairlerini davet eder ve âdeta onlara meydan okur:

به میدانِ سخن اکنون منم آن پهلوان شاعر

که می‌خوانم به میدان خسرو و خواجو و سلمان را[۱۱۸]

Söz meydanının bugünkü yiğit şairi benim; meydana Husrev'i, Hâcû'yu ve Selmân'ı çağırıyorum.

Kabûlî, bir yandan şiirdeki maharetiyle övünürken diğer yandan da rakiplerini küçük görmekten geri durmaz. Kendisini tatlı dilli bir papağan ve hüma kuşu olarak nitelerken rakip onun karşısında karga ve akbaba nitelemesini hak eder:

İy müddeʿī benümle ceng ü cidāli terk it
Sözüŋ çü söz degüldür billāh ebsem ebsem

Ṭūṭī-i ḫoş-kelāmem öykünme baŋa iy zāġ
ʿĀlemde hergiz olmaz kerkes hümāya hem-dem[119]

[115] Bkz. MDA, خسرو (Husrev).

[116] Bkz. MDA, خواجو (Hâcû).

[117] Bkz. MDA, سلمان (Selmân).

[118] **Metin**, K 19/51.

[119] **Metin**, K 14/36-37.

Ey rakip! Benimle mücadeleyi bırak; sözün söze benzemez, Allah hakkı için sus. Ben tatlı dilli papağanım beni taklide çalışma ey karga; âlemde akbaba asla hümaya eş olamaz.

2.2.2. Etkilendiği Şairler

Kabûlî, şiirini olgunlaştırma sürecinde gerek kendisinden önce yaşamış gerekse döneminin usta şairlerinden etkilenmiş ve onlardan faydalanmıştır. Amasya'da Şehzade Bâyezîd'le mülakatına sebep olan kasidesinde şair, Emîr Husrev-i Dihlevî (ö. 725/1325), Hâcû-yi Kirmânî (ö. 753/1352) ve Zahîr-i Fâryâbî (ö. 598/1201) gibi usta şairlerden istifade ettiğini belirtir.[120] Bir başka yerde şiiri [Kemâleddîn-i] Isfahânî (ö. 638/1240 [?]), [Firdevsî-yi] Tûsî (ö. 411-6/1020-25) ve [Kemâl-i] Hocendî (ö. 803/1401) gibi yücelttiğini ifade eder. (D 20/7) Döneminin Zahîr'i[121] ve Selmân'ı olarak kendisini gören Kabûlî, bu iki şair hakkında şöyle der:

مرا چه زهره که با آن دو شیر پنجه زنم که بوده‌اند همی طوطیِ شکرگفتار[122]

Bende bu iki aslanla (Zahîr-i Fâryâbî ve Selmân-ı Sâvecî) pençeleşecek yürek nasıl olsun; her ikisi de şeker sözlü/tatlı dilli bir papağandır.

Rum diyarından Semenkant'a, Isfahan ve Şiraz'a kadar kendisine denk bir şair göremeyen Kabûlî, Husrev-i Dihlevî'den (ö. 725/1325) dolayı Hindistan'a kadar uzanmaya çekinmektedir. Şair, şiirde Emîr Husrev'den etkilendiğini ifade etmekle birlikte Husrev'i kendisinden üstün de görür. Eğer kendisine bir rakip getireceklerse denginin ancak her türde söz söyleyebilme kabiliyetine sahip Husrev gibi bir yiğit olabileceğini ifade eder. (D 23/21-23) Husrev'in daldığı denize dalmış, ancak onunla boy ölçüşmeye kalkışmamıştır. (D 22/4-7) Beyitlerinde Husrev'i ustası kendisini de onun çırağı olarak anar. (G 50/5, G 122/6, G 137/9)

[120] Ertaylan, **a.e.**, s. 113.

[121] Bkz. MDA, ظهیر (Zahîr).

[122] **Metin**, K 12/51.

Şair divanında Hâfız-ı Şîrâzî (ö. 792/1390 [?]), Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376) ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin (ö. 672/1273) beyitlerinden tazmin yoluyla istifade etmiştir:

Aşağıda verilen gazelin üç beytinde Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazelinin üç mısraı tazmin edilmiştir:

غایتِ لطفِ تو پوشیدن بدمستیِ ماست «ورنه مستوریِ[۱۲۳] ما تا به چه غایت باشد»

واعظِ ما به حکایت کند انکارِ شراب «من و انکارِ شراب این چه حکایت باشد»

عشق می‌ورزم و کافی‌ست مرا دولتِ عشق «غالبا این قدرم عقل و کفایت باشد»[۱۲۴]

Lütfunun çokluğu bizim körkütük sarhoşluğumuzu örter; yoksa bizim sarhoşluktan sakınmamız ne kadar sürer ki? Vaizimiz şarabı inkârdan bahsediyor; ben ve şarabı inkâr etmek ha! Bu neyin hikâyesidir? Ben aşk besliyorum ve aşk devleti bana kâfidir; bu kadar aklım ve kifâyetim var zannediyorum.

Yine şairin bir gazelindeki bir beytin ikinci mısraında Hâfız-ı Şîrâzî'nin bir beyti tazmin edilmiştir:

از عشقِ ماه‌رویان دارم حکایتی خوش «گر نکته‌دانِ عشقی خوش بشنو این حکایت»[۱۲۵]

Ay yüzlülerin aşkı ile ilgili hoş hikâyem vardır; eğer aşk nüktedanıysan bu hikâyeyi iyi dinle!

Aşağıda verilen gazelin bir beytinde Selmân-ı Sâvecî'nin gazelinin bir mısraı tazmin edilmiştir:

---

[123] «مستوری» (mestûrî) kelimesi; takva, sakınma, perhizkârlık anlamında kullanılmıştır. Bkz. Muhammed Rıza Berzger Hâlıkî, **Şâh-i Nebât-i Hâfız**, Tahran, İntişârât-ı Zevvâr, 1382, s. 402.

[124] **Metin**, G 30/3-5. Bkz. Hâce Şemsuddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî, **Dîvân-ı Hâfız**, nşr. Hüseyin Pejmân, Tahran, İntişârât-ı Kitâbhâne-i Berûhîm, 1315, s. 85.

[125] **Metin**, G 88/3. Bkz. Hâce Şemsuddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî, **a.g.e.**, s. 32.

مرا هر روز عیدی بود از قربت ندانستم «کنون دانستم و سودی نمی‌دارد پشیمانی»[۱۲۶]

Yakınlığında bana her gün bayramdı, bilmiyordum; şimdi biliyorum ama pişmanlık fayda etmiyor.[127]

Aşağıda geçen iki beytin ikinci mısralarında ise **Mesnevî-yi Maʿnevî**'nin ilk beyti tazmin edilmiştir:

بند بند از هجرِ او گشته جدا «بشْنو از نی چون حکایت می‌کند»

ناله‌اش در هر نفس دانی که چیست «از جدایی‌ها شکایت می‌کند»[۱۲۸]

Ayrılığından dolayı parçalara ayrıldım; dinle neyden, nasıl hikâye ediyor. Her nefeste inlemesinin ne olduğunu biliyorsun; ayrılıklardan şikâyet ediyor.

Bunların yanı sıra Kabûlî'nin 'cevap' olarak adlandırdığı nazirelerinden kendisini etkileyen şairlere dair bilgi edinebilmekteyiz. Şairimiz ilk divanında yedisi Selmân-ı Sâvecî'ye (ö. 778/1376), ikisi Hâce Enverî'ye (ö. 585/1189 [?]), ikisi Kâtibî'ye (839/1435 [?]) ve biri Seyf-i Esferengî (ö. 672/1273-74), Hâcû-yi Kirmânî (ö. 891/1486), Emîr Muʿizzî (ö. 1124-1127 yılları arası), Sâhilî, Ahmed Paşa (ö. 902/1496-97), Mevlânâ ʿIşkî (IX/XV. yüzyıl), Ismet-i Buhârî (ö. 840/1436-37), Kemâleddîn İsmâil-i Isfahânî (ö. 638/1240 [?]), Mucîruddîn-i Beylekânî (ö. 586/1190 [?]), Hâmidî (ö. X/XVI. yüzyıl başları) ve Zahîr-i Fâryâbî'ye (ö. 598/1201) olmak üzere 14 şaire nazire söylemiştir. Çalışma konumuz olan ikinci divanda ise Husrev-i Dihlevî (ö. 725/1325), Kâtibî (ö. 839/1435 [?]), Şeyhî (ö. 832/1429'dan sonra) ve Hâkânî-yi Şirvânî (ö. 595/1199) olmak üzere dört önemli şaire naziresi vardır.

---

[126] **Metin**, G 141/2. Bkz. Selmân-ı Sâvecî, **Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî**, nşr. Mansûr Müşfik, Tahran, Bengâh-ı Matbûʿât-i Safî Alişâh, 1336, s. 292.

[127] Ayrıca bkz. MDA, پشیمانی سودی نمی دارد (Peşîmânî sûdî nemî dâred).

[128] **Metin**, G 172/3-4. Bkz. Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Belhî-yi Rûmî, **Mesnevî-yi Maʿnevî**, tsh. Reynold Alleyne Nicholson, nşr. Mehdî Âzerîzdî, 7. bs., Tahran, İntişârât-ı Pejûheş, 1384, s. 5.

Şairleri taklit etme, onlara nazire yazma özellikle IX-X/XV-XVI. yüzyıllarda revaçta olmuştur. Fars edebiyatında IX/XV. yüzyılı da içine alan son klasik dönem, sonun başlangıcı olup "nazireciler dönemi" olarak nitelendirilir.[129] Kabûlî'nin, ikinci divanında yazmış olduğu nazirelerden biri, IX/XV. yüzyılın önemli temsilcileri arasında Hindistan'da yetişmiş şairlerden Husrev-i Dihlevî'nin (ö. 725/1325), mürşidi Nizâmeddin Evliyâ'ya (ö. 725/1325) hitaben yazmış olduğu 218 beyitlik 'Bahru'l-ebrâr' (Deryâ-yı ebrâr) adlı kasidesine[130] aynı vezin ve kafiyede yazdığı 43 beyitlik Farsça naziresidir.[131] Her iki şiirin matlaı şöyledir:

کوسِ شه خالی و بانگِ غلغلش دردِ سر است

هر که قانع شد به خشک و ترشهٔ بحر و بر است[۱۳۲]

هر که او را تاجِ فقر از ترکِ دنیا بر سر است

پایهٔ قدرِ وی از تختِ سلیمان برتر است[۱۳۳]

İkinci olarak Kabûlî, Kâtibî-yi Nîşâbûrî'nin (ö. 839/1435 [?]) Timurlu Sultan Halîl'i (sal. 807-811/1405-1409) övmek için yazdığı 34 beyitlik Farsça 'اسب' (esb) redifli kasidesine cevap olarak,[134] Şehzade Bâyezîd'i (ö. 805/1403) öven 35 beyitlik bir kaside yazmıştır.[135] Kasidelerin matlaı şöyledir:

---

[129] Hicabi Kırlangıç, "İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi", **Nüsha**, sa. I/1, Ankara, 2001, s. 101.

[130] Kasidenin adı Kabûlî divanında 'Bahru'l-ebrâr', kaynakta 'Deryâ-yı ebrâr' olarak geçer. Husrev-i Dihlevî'nin zikredilen kasidesi, üçüncü yani 34 yaşından sonra yazdığı şiirleri ihtiva eden 'Gurretu'l-kemâl' divanında yer almaktadır. Bkz. Kurtuluş, **a.g.m.**, s. 136; (Çevrimiçi) http://ganjoor.net/khosro/gozide/ghaside-khosro/sh3/.

[131] Bkz. **Metin**, K 10/1-43.

[132] Bkz. (Çevrimiçi) http://ganjoor.net/khosro/gozide/ghaside-khosro/sh3/.

[133] **Metin**, K 10/1.

[134] Bkz. Ersin Selçuk, "Kâtibî'nin Hayatı ve Kasidelerinin Tahkikli Metni", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi, 2002, s. 68-70.

[135] Bkz. **Metin**, K 11/1-35.

ای رانده بر قضا و قدر ز اقتدار اسب وی همچو توسنِ فلکت صد هزار اسب[۱۳۶]

ای خنگِ چرخ حکمِ تو را راهوار اسب وی مثلِ تو نیافته چابک‌سوار اسب [۱۳۷]

Bir diğeri Şeyhî'nin (ö. 832/1429'dan sonra) 'İy devletün güniyle rûşen cemâl-i âlem / Pîrûz tâliʿinle ferhunde-fâl âdem' beyti ile başlayan 41 beyitlik kasidesine[138] yazdığı 'İy gülsitân-ı kadrün reşk-i behişt-i hurrem / Vey âsitân-ı kasrun eyvân-ı çarh-ı aʿzam' matlalı 42 beyitlik Türkçe bir naziredir.[139]

Dördüncü olarak Hâkânî'ye (ö. 595/1199), Farsça iki naziresi bulunur. İlki Hâkânî'nin Bakü'de irticalen Fahreddîn Menûçihr-i Şirvanşah'ı övmek için söylediği 67 beyitlik kasidesine[140] Kabûlî'nin Ramazan Bayramı tebriği olarak Bursa'da Fatih Sultan Mehmed'i övmek üzere söylediği 63 beyitlik kasidesidir.[141] Matlaʿ beyitleri şöyledir:

در پردهٔ دل آمد دامن کشان خیالش جان شد خیال بازی در پردهٔ وصالش[۱۴۲]

ماهی که عالمی را عید است با جمالش بیچاره من که دورم از دولتِ وصالش[۱۴۳]

İkincisi Hâkânî'nin yine Menûçihr-i Şirvanşah'a övgü olarak söylediği 94 beyitlik kasidesine,[144] Kabûlî'nin Fatih Sultan Mehmed'e övgü olarak aynı redif, kafiye ve ölçüde karşılık verdiği 110 beyitlik kasidesidir.[145] Matlaʿ beyitleri şöyledir:

---

[136] Selçuk, **a.g.e.**, s. 68.

[137] **Metin**, K 11/1.

[138] Bkz. Şeyhî, **Şeyhî Divanı**, haz. Mustafa İsen, Cemâl Kurnaz, Ankara, Akçağ Yayınları, 1990, s. 48-50.

[139] Bkz. **Metin**, K 14/1-42.

[140] Bkz. Efdaluddîn İbrâhîm Bedîl b. Ali b. Osman Hâkânî-yi Şîrvânî, **Dîvân-ı Hâkânî-yi Şîrvânî**, nşr. Ziyâeddîn Seccâdî, Tahran, İntişârât-ı Zevvâr, t.y., s. 227-231.

[141] **Metin**, K 16/1-63.

[142] Hâkânî-yi Şirvânî, **a.g.e.**, s. 227.

[143] **Metin**, K 16/1.

در کامِ صبح از نافِ شب مشک است عمدا ریخته[۱۴۶]

زریّن هزاران نرگسه بر سقفِ مینا ریخته

صبح است کافور از هوا بر کوه و صحرا ریخته

بر فرشِ غبرا کهربا از سطحِ مینا ریخته[۱۴۷]

Kabûlî, bu naziresinde Hâkânî'nin şairliğini över ve onu eski bağın yeni meyvesi olarak tanımlar. Tüm zamanlar için Hâkânî'nin sözünü değerli bulan şair, onun şiirinden beslendiğini ve kendisine de onun gibi bir şair olmanın yaraşacağını ifade eder. (K 18/103-107)

Görüldüğü üzere Kabûlî, şiirlerini ve şairlikteki hünerini ortaya koymada pek çok şairin etkisinde kalmıştır. Şairin şiirlerinde adını en çok zikrettiği ve ustası olarak kabul ettiği kişi Emîr Husrev-i Dihlevî; kendisine model alarak şiirlerine en çok nazire söylediği kişi ise Selmân-ı Sâvecî'dir.

2.2.3. Üslubu ve Şiir Dili

Kabûlî'nin yaşadığı dönemde Fars şiiri, dil ve üslup bakımından Sebk-i Irakî ile Sebk-i Hindî arasında değerlendirilir.[148] III/IX. yüzyılın ortalarından V/XI. yüzyılın sonlarına kadar klasik Fars şiirinde hâkim olan Horasan üslubundan sonra Sebk-i Irakî dönemi başlar ve bu üslubun etkileri IX/XV. yüzyılın sonlarına kadar devam eder. Horasan ve Hint üslupları arasında yer alan Sebk-i Irakî'nin dili hem bir önceki hem de bir sonraki dönemin üslup özelliklerini taşımaktadır. Şiirlerde tabiat tasvirlerine yine önem verilmiştir ancak bu daha çok soyut kavramlar çerçevesinde

---

[144] Hâkânî-yi Şirvânî, **a.g.e.**, s. 377-382.

[145] **Metin**, K 18/1-110.

[146] Hâkânî-yi Şirvânî, **a.g.e.**, s. 377.

[147] **Metin**, K 18/1.

[148] Sîrûs Şemîsâ, **Sebk Şinâsî-yi Şiʿr**, 3. bs., Tahran, Neşr-i Mîtrâ, 1386, s. 246, 247; Muhammed Gulâm Rızâyî, **Sebk Şinâsî-yi Şiʿr-i Fârsî: ez Rûdekî tâ Şâmlû**, Tahran, İntişârât-ı Câmî, 1381, s. 223.

yapılmıştır. Horasan üslubuna kıyasla Irak üslubunda aklın yerini aşk, mutedilliğin yerini mübalağa, sevincin yerini gam ve keder, kavuşmanın yerini ayrılık, dış âlemin yerini iç âlem, inisiyatif ve iradenin yerini kaza ve kader almıştır.[149]

Sebk-i Irakî döneminin şiir konusu içinde yer alan medih ve hiciv Kabûlî'nin de şiirlerinin konusunu oluşturmaktadır. Özellikle kaside türünde yazılan şiirlerdeki kelime seçiminde latif olan ifadeler ön plandadır ve edebî sanatlar yoğun olarak kullanılmıştır.[150] Bu üslubun temsilcileri arasında Kabûlî'nin şiirlerinde etkilerini gördüğümüz Hâfız-ı Şîrâzî (727-792/1326-1389), Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376), Emîr Husrev-i Dihlevî (ö. 725/1325), Hacû-yi Kirmanî (ö. 753/1352), Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273), Attâr-ı Nîşâbûrî (ö. 618/1221), Zahîr-i Fâryâbî (ö. 598/1201), Hâkânî-yi Şirvânî (ö. 595/1199), Enverî (ö. 585/1189 [?]),Cemâleddîn-i Isfahanî (ö. 588/1192), Kemâleddîn-i İsmail (ö. 638/1240 [?]), Nizâmî-yi Gencevî (ö. 611/1214 [?]), Saʿdî-yi Şîrâzî (ö. 691/1292) ve Abdurrahmân-ı Câmî (ö. 898/1492) yer almaktadır. Türk edebiyatında ise Şeyhî (ö. 832/1429'dan sonra) ve Ahmed Paşa'dan (ö. 902/1496-97) başlayarak Sebk-i Hindî etkisinin görüldüğü XI/XVII. yüzyıla kadar şairlerin üsluplarında Sebk-i Irakî etkisi görülür.[151]

Kabûlî'nin şiirlerinde görülen Irak üslubunun bir özelliği de, latif mazmun ve mefhumların, üslubun etkilerinin yaşandığı dönemlerde yaygın olan ilimlerden, ayet, hadis ve menkıbelerden faydalanarak ortaya koyulmasıdır. Mazmun yapımında dinî ve beşerî ilimlerden faydalanma, şiirin anlaşılmasını zorlaştırdığı gibi bu üsluptaki şiirlerin anlaşılması, dönemin ilimlerine de vâkıf olmayı gerekli kılmış ve onları şerhe muhtaç hâle getirmiştir.[152]

---

[149] Şemîsâ, **a.g.e.**, s. 246-248, 289; Mustafa Çiçekler, "Fars Şiirinde Üslûplar", **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları: Sözde ve Anlamda Farklılaşma: Sebk-i Hindî**, haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, İstanbul, Turkuaz Yayınları, 2006, s. 23.

[150] Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 148, 149.

[151] Cafer Mum, "Sebk-i Irakî", **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006, C. V, s. 233, 234.

[152] Mum, **a.g.e.**, s. 233, 234.

IX/XV. asırda şairlerin hünerlerini gösterme ve kanıtlamada önemli bir yeri olan kaside söyleme büyük ölçüde kendilerinden önceki büyük kaside şairlerini hem şekil hem de muhteva bakımından taklit etme şeklinde idi. Zor redifler seçme, çeşitli edebî sanatlar ve tuhaf mazmunlar kullanma, matlaʿ yineleme, kasidelerin uzun oluşu, gerektiğinden fazla gösteriş ve doğallıktan uzaklaştıracak kadar aşırı sanatlara yer verme bu devrin kasidelerinde görülen hususiyetlerdir.[153] Kabûlî, kasidelerinde bu özellikleri taşımakla birlikte dönemin şairlerinin kasidelerinde kullandığı 'gül', 'nergis', 'benefşe', 'esb', 'rîhte', 'leşker' gibi rediflere de yer vermiştir.[154]

IX/XV. yüzyıl Fars şiirinin en önemli özelliklerinden biri; VII/XIII. ve VIII/XIV. yüzyıldaki sadeliği ve akıcılığı kaybetmeden yeni mazmun ve manalar, teşbihler bulma ve özel bir üslupla bunu ifade edebilmektir.[155] Kabûlî'nin şiirlerinde bunu görmek mümkündür ancak sözün daha kuvvetli olmasını sağlayan bu özellik, şiirleri lafzen anlaşılır kılsa da mana itibariyle anlamayı güçleştirmektedir. Aşağıdaki beyitlerde olduğu gibi:

شبی نبْود کزان خورشیدرو دور از سرشکِ خود

زمین را همچو گردون جیب پُر کوکب نمی‌بینم[۱۵۶]

Gözyaşımın o güneş yüzlüden uzak olduğu bir gece olmadı; sinesi yıldızla dolu felek gibi olan yeri (gözyaşlarımdan) görmüyorum.

Şair burada sevgilinin yüzünü güneşe, kendi sinesini gökyüzüne, göğsüne dökülen gözyaşlarını da yıldızlara benzetmiştir. Gökyüzünün sinesi nasıl yıldızla doluysa, âşığın gözyaşları da sinesini doldurmuş ve görmesini güçleştirmiştir.

به شوقِ خیلِ جانان مطلعی گفتم ز نو کو را

[153] Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 215.

[154] Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 218.

[155] Şemîsâ, **a.g.e.**, s. 290; Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 230; Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 221.

[156] **Metin**, G 6/4.

نهاد از مطلعِ خورشیدِ عقلِ نکته‌دان احسن[۱۵۷]

Sevgilinin ordusunun şevkiyle yeniden bir matlaʿ söyledim; nüktedan akıl güneşinin doğduğu yere en güzel şekilde yerleşti.

سمندِ تیزگامِ فکرتم را عار می‌آید که پوید در رهِ مدحِ تو با هر سست‌پی کودن[۱۵۸]

Düşüncemin çevik atına utanç gelir; çünkü seni methetmede yavaş giden ahmaklarla birlikte yol alıyor.

İlk beyitte şair, aklını güneşe benzetmiş; akıl güneşinden doğan nükte yeni bir şiirin doğuş yeri yani matlaı olmuştur. İkincisinde düşüncesini, süratli ve çevik at anlamına gelen 'semend'e benzetmiş; böylelikle şair, padişahı methetmede ahmak olarak nitelediği rakiplerin aksine nasıl çevik ve hızlı yol aldığını ifade etmiştir.

Eski üslupta kaside söylemenin ardından yerini yavaş yavaş gazel söylemeye bıraktığı bu dönemin gazellerinde iki üslup hâkimdir. İlkinde sözün letafeti ve anlaşılırlığı ön plandadır ve Hâfız-ı Şîrâzî'nin tarzını anımsatır. Diğer üslupta ise mazmunlar ve anlam kapalılığı daha fazladır. Emîr Husrev-i Dihlevî, Hasan-ı Dihlevî (ö. 737/1337 [?]) ve Kemâl-i Hocendî (ö. 803/1401) bu üslubu kullanan şairler arasındadır.[159] Kabûlî'nin gazellerinde ilk üslubun hâkim olduğu görülür.

Fars şiirinde dönemin bir diğer özelliği eski büyük şairleri taklit, eski eserleri inceleme, mazmunları tekrarlama gibi özelliklerin ön planda olmasıdır. En çok Nizâmî-yi Gencevî, Saʿdî-yi Şîrâzî, Firdevsî (ö.411/1020 [?]), Emîr Husrev-i Dihlevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hâkânî, Hâfız-ı Şîrâzî, Kemâleddîn-i Isfahânî, Hâcû-yi Kirmânî, Zahîr-i Fâryâbî, Hâce Hasan-ı Dihlevî (ö. 737/1337 [?]), Enverî,

[157] **Metin**, K 2/7.

[158] **Metin**, K 2/33.

[159] Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 229-230; Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 149-150, 213.

Selmân-ı Sâvecî gibi şairlerin şiirleri takip edilmiş, incelenmiş ve bilinen kaside, gazel ve mesnevilerine nazireler yazılmıştır. [160]

Klasik dönemi takiben IX/XV. yüzyılın ikinci yarısından sonra Herat, Horasan ve Türkistan'da Sebk-i Hindî diye adlandırılan yeni bir üslup doğmuştur. Horasan ve Irak üsluplarından sonra çıkan ve X/XVI. ile XI/XVII. yüzyılda gelişiminin zirvesine ulaşan bu üslup, özellikle gazelde kendisini gösterir ve ince hayalleri sade bir dille ifade etme esasına dayanır.[161] IX/XV. yüzyılın Baba Figânî (ö.925/1519 [?]), Kâtibî-yi Nişâbûrî (ö. 839/1435 [?]) ve Ehlî-yi Şîrâzî (ö. 942/1535) gibi şairleri bu üslubu kullananlar arasındadır.[162] Bu üslubun özelliği olarak her ne kadar eski üsluptan tedricen uzaklaşılmış ve daha sade ve yeni bir dile yönelme olsa da, Molla Câmî (ö. 898/1492), Kâsım-ı Envâr (ö. 837/1433 [?]) gibi eski geleneği devam ettirmiş şairler de bulunmaktaydı.[163] Şairimiz Kabûlî de, döneminde hâkim olan şiir özelliklerinden uzak kalmamakla birlikte bu geleneği devam ettiren şairler arasında yerini almıştır.

Şairin üslubunda etkili olan önemli bir husus da meddah/metheden konumunda oluşudur. Şairin şiirlerinde, özellikle kasidelerinde övgüde aşırı mübalağaya yer vermesi, rakiplerini hicvetme ve kendisini onlardan üstün görmede tercih ettiği mefhumlar ve mazmunlar kendi hissiyatından çok mesleki olarak şairlik vazifesini yerini getirme hüviyeti taşır.

Kabûlî divanında görülen başlıca dil özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- «آمدن» (gelmek) fiilinin «شدن» (olmak) anlamında kullanılması. Örnek: K 5/17, G 99/4.

[160] Abdulhuseyn Zerrînkûb, **Seyrî der Şiʿr-i Fârsî**, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Nevîn, 1367, s. 97; Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 209, 217; Yârşâtır, **a.g.e.**, 78-79; Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 229.

[161] Şemîsâ, **a.g.e.**, s. 291.

[162] Nefîsî, **a.g.e.**, C. I, s. 229.

[163] Zerrînkûb, **a.g.e.**, s. 98; Gulâm Rızâyî, **a.g.e.**, s. 212.

- Gelecek zamanda fiilin masdar-ı muhaffef yerine masdar-ı aslî ile getirilmesi. Örnek: «تابع خواهد شدن» K 2/29.
- Mutlak yeterlikte asıl fiilin masdar-ı muhaffef ile değil masdar-ı aslî ile getirilmesi. Örnek: «توان دادن» D 13/10.
- Mâzî-yi istimrârîde, fiilin başına getirilen «می» edatı yerine fiilin sonuna «ی» getirilmesi. Örnek: «کردمی» D 18/5.
- Muzâriʿ-i istimrârîde olumsuzluk eki olan «ن» harfinin «می» edatının değil, fiilin başına getirildiği de görülür: «می‌نگوید» D 22/12.
- Mâzî-yi istimrârîde «می» nin veya «می» edatı yerine fiilin sonuna getirilen «ی» nın «همی» ile birlikte kullanılması. Örnek: «همی می‌کرد» D 10/3, 14/13; «همی خواندی» D 13/9.
- Mâzî-yi naklîde bazen fiilin mazi kökünden sonra ek fiilin üçüncü tekil şahsına, elif harfi (ا) hazfedilmiş hâlde, çekim ekleri getirilmiştir. Örnek: «آفریدست», «گزیدست» D 21/44.
- Bazı isim tamlamalarında izafet kesresi yerine «را» kullanılması.
- «در» anlamında «به … در» ve «در … اندر» in kullanılması. Örnek: K 4/14, K 21/25.
- Emir fiilin, klasik kullanımı ile de gelmesi. Örnek: «گو بمیر» G 18/5.
- «د» yerine «ت» harfinin kullanılması. Örnek: K 17/102.
- «گردیدن» ve «افتادن» fiillerinin «شدن» (olmak) anlamında kullanılması. Örnek: D 12/34, 36.
- «بِه از» kelimesinin «بهتر» anlamında kullanılması. Örnek: G 154/5.

Sonuç olarak şairin, döneminin genel dil ve üslup özelliklerini yansıtmakta olduğu görülür. Şairin bazı manzumelerinde anlaşılması zor terkiplere rastlanmakla birlikte genel olarak dili akıcıdır. Kabûlî'nin tabi olduğu ekoller yanında kendisine has sayılabilecek dil ve üslup özellikleri ile bu ekollerin temsilcileri sayılan etkilendiği şairlere bir önceki başlıklarda ayrıca değinilmiştir.

2.3. ESERLERİ

2.3.1. Külliyyât-ı Dîvân-ı Kabûlî (Birinci Divan)

Kabûlî'nin, mücellit hattat Gıyâs-ı Isfahânî tarafından yazılan ve şairin 880/1475-76 yılında tamamlayıp Fatih Sultan Mehmed'e takdim ettiği divanıdır.[164] 191 varaktan oluşan eserin tespit edilen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya Kitaplığı'nda, 3958 numarada kayıtlıdır.[165]

Eser şu beyit ile başlar:

به نامِ پادشاهی کاهلِ دیوان کنند از نامِ او بر نامه عنوان[١٦٦]

Eserin son beyti ve ketebe kaydı şöyledir:

شاهدِ نسرین بر دولت در آغوشِ تو باد باد دایـم گلبنِ بـختِ ترا بر بار گل[١٦٧]

«تـــم الـديوان بعـون ملـک الـــمنّان بـــحمد الله و منـــه و حســـن توفيقـــه و فـــرغ مـــن تـــحريره العبـــد الضـعيف النحيـف الـــمحتاج الـــى رحـــمه الله تعـالى و غفرانـــه غيـــاث الـــمجلّد

[164] Ertaylan, **a.e.**, s. 1.

[165] Nüshanın ayrıntılı tavsifi ve hakkında geniş bilgi için bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 20-28; Günay Kut, "Kabûlî'nin İlk Divanındaki Türkçe Şiirler", **Yazmalara Adanmış Bir Ömür: Nimet Bayraktar'a Armağan**, haz. İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, Nergis Ulu, İstanbul, Türk Kütüphaneciler Derneği, 2006, s. 107, 108.

[166] Ertaylan, **a.e.**, s. 1.

[167] Ertaylan, **a.e.**, s. 378.

الاصفهانی بدار السلطنه قسطنطنیه حماها الله من جمیع الافات و البلیّه فی شهور سنه ثمانین و ثمانمائه الهجریه»[۱۶۸]

Divanda sırasıyla şu bölümler mevcuttur: Münacat ve naat bölümlerini de içine alan mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir dibace, Farsça ve Türkçe kasideler,[169] hezeller, kıtalar, gazeller ve rubailer ile birkaç ferdden sonra gelen hatime. Hatime ve ketebe kaydından (880/1475-76) sonra ise Türkçe gazeller ve sultanı öven birkaç kaside yer alır.[170]

Divan, İsmail Hikmet Ertaylan tarafından, İstanbul fethinin 500. yıldönümü münasebetiyle '**Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî'** adıyla ve Ertaylan'ın 28 sayfalık bir tanıtım yazısıyla birlikte tıpkıbasım hâlinde neşredilmiştir.[171] Daha sonra Ertaylan'ın bu baskısı esas alınarak, tıpkıbasımın başında verilen bilgilerin Farsça çevirisiyle birlikte Yahyâ Hân-Muhammed Âzerî tarafından **Dîvân-ı Kâbûlî-yi Herevî**[172] adıyla 1386/2007 yılında Tahran'da yayımlanmıştır.[173] Âzerî'nin bu baskısı Habîb Âbâdî

[168] Ertaylan, **a.e.**, s. 351.

[169] Kasideler bölümünde terkîb-i bendlere de yer verilmiştir. Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 155-160, 189-190.

[170] Ayrıntılı bilgi için bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 20-28. İlk divandaki 2 kaside ile 11 gazelden oluşan Türkçe şiirlerin, Günay Kut tarafından çeviri yazısı ve Hakan Taş tarafından günümüz Türkçe'sine çevirisi makale olarak yayımlanmıştır. Bkz. Kut, **a.g.m.**, s. 102-120; Hakan Taş, "Mevlânâ Kabûlî [1438-1478] ve Dîvân'ındaki Türkçe Şiirleri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sa. 16, İstanbul, Kültür Ocağı Vakfı, 2007, s. 135-160. Necla Çobanlı tarafından da "XV. Yüzyıl Şairlerinden Hâmidi ve Kabûlî'nin Türkçe Şiirleri" adlı mezuniyet tezi hazırlanmış ve bu tezde şairin Türkçe şiirlerine de yer verilmiştir. Bkz. Necla Çobanlı, "XV. Yüzyıl Şairlerinden Hâmidi ve Kabûlî'nin Türkçe Şiirleri", Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, nr. 353, 1949-50.

[171] İ. H. Ertaylan, **Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî**, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1948.

[172] Kabûlî'nin Heratlı olduğu bilgisi, "*Bu zatın aslen Heratlı olduğu ve Ali Şîr Nevâî ile muasır bulunduğu da Kamusu a'lâmda mezkûrdur*" şeklinde Karatay kataloğunda geçmektedir. Bkz. Karatay, **a.g.e.**, s. 232. Ancak **Kâmûsu'l-aʿlâm**'da 'Kabûlî' ismine bakıldığında kendisinin İranlı şairlerden olduğu bilgisi geçmekle birlikte Heratlı olduğuna dair açık bir bilginin yer almadığı görülür. Bkz. Sami, **a.g.e.**, s. 3599.

[173] Yahyâ Hân-Muhammed Âzerî, **Dîvân-ı Kâbûlî-yi Herevî**, Tahran, Bunyâd-i Mevkûfât-i Doktor Muhammed Efşâr, 1386.

tarafından bir makalede değerlendirilmiş ve kitabın şekil ve muhtevasına dair bazı eksikliklere ve hatalara temas edilmiştir.[174]

2.3.2. Dîvân-ı Kabûlî (İkinci Divan)

Kabûlî'nin şimdiye kadar bilinen tek eseri 880/1475-76 yılında tamamlayıp Fatih Sultan Mehmed'e sunmuş olduğu divanı idi. Ancak Karatay kataloğundaki bilgiye[175] dayanarak ve Günay Kut'un "*Kabûlî'nin İlk Divanındaki Türkçe Şiirler*" adlı makalesinde yer verdiği malumat ve tespitiyle[176] Kâbûlî'nin ikinci bir divan tertip etmiş olduğu bilgisine ulaşıyoruz. "İkinci Divan" ifadesi ve bilgisini, şairin zikredilen divandaki beyitlerinden çıkarmaktayız:

الهی نزهتِ این منظرِ نو که طرح انداختم از بهرِ خسرو
الهی این دوم فرخنده دیوان که تزیین داده‌ام از بهرِ سلطان
الهی این دوم دیوان اشعار که هست ابیاتِ او پر دُرِّ شهوار[۱۷۷]

İlâhî! Bu yeni manzaranın (divanın) temelini Padişah için attım. İlâhî! Bu kutlu ikinci divanı Sultan için süsleyip donattım. İlâhî! Bu ikinci divandaki şiirler, padişaha yaraşır incilerle dolu beyitlerden oluşur.

Şair bu divanını bir gazelinde, Sultan'ın ayrılığıyla tertip ettiğini ifade eder:

قبولی گرچه دیوانی به هجرت ساخت سلطانم
نمی‌گنجد به صد دیوان حدیثِ آرزومندی[۱۷۸]

[174] Bkz. Ferzâd Ziyâyî Habîb Âbâdî, "Mevârid-i Gayr-i Kâbil-i Kabûl der Dîvân-ı Kabûlî!", **Cihân Kitâb**, şomâre: 11-12, 1387, s. 26-29.

[175] Karatay, **a.g.e.**, s. 233-234.

[176] Kut, **a.g.m.**, s. 103.

[177] **Metin**, D 24/46, 55, 57.

[178] **Metin**, G 129/5.

Sultanım! Kabûlî, her ne kadar senin hicranınla bir divan tertip etse de arzusunu anlatmaya yüz divan yetmez.

Esas itibariyle Farsça şiirlerden meydana gelen divanda beş bölüm mevcuttur: Tevhid, münacat ve naat bölümlerini de içine alan mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir dibace (1^{b}-21^{b}), Farsça kasideler (22^{b}-59^{b}) ile Türkçe kasideler (38^{a}-41^{a}), Farsça gazeller (60^{b}-103^{b}) ile Türkçe gazeller (104^{a}-105^{b}), kıtalar (105^{b}-106^{b}) ve rubailer (106^{b}-107^{a}).

Kabûlî, ikinci divandaki hemen hemen tüm şiirlerinde Padişah'tan ayrılığı, bu ayrılığın verdiği ızdırabı, yeniden Sultan'a kavuşabilme muradını ve beklentisini konu edinir.

Kabûlî'nin ilk divanının Tahran baskısını hazırlayan Yahyâ Hân-Muhammed Âzerî, şairin zikredilen her iki divanı arasında şekil ve mefhum olarak benzerlik bulunduğunu ifade etmekle birlikte ilk divan sahibi olan şairin, divanın birkaç yerinde başka bir Kabûlî'nin varlığını ima ettiğini belirterek ikinci divan sahibi ile ilk divan sahibinin farklı kişiler olabileceğini söyler ve buna delil olarak da şu iki beyti nakleder:[179]

لطفِ دگر که ساخته‌ای چون قبولی‌ام　　مقبول بندگانِ شهِ دادگر مرا

Türkīde gerçi Ḳabūlī gibi idüm Aʿcemī
Medḥ-i Sulṭān'da beni itdi zebān-āver güneş

Ancak şairin her iki divanının muhtelif yerlerinde ve mahlasına yer verdiği birçok beyitte olduğu gibi bu beyitlerde de Kabûlî diye andığı kişi kendisidir. Âzerî de bu varsayımının ardından buna dair şüphelerinin olduğunu da ilave etmiştir.

Şairin Fatih Sultan Mehmed'e sunmuş olduğu[180] ikinci divanın tertip tarzı tıpkı birinci divan gibidir. Her iki divan mesnevi nazım şekliyle ve aruzun Hezec

[179] Muhammed Âzerî, **a.g.e.**, s. 24, 25 ve 108, 223; Ertaylan, **a.g.e.**, s. 25, 107.

[180] Kabûlî, **Dîvân-ı Kabûlî**, vr. 21^{a}-21^{b}.

bahrinde mefâʿîlün mefâʿîlün feʿûlün kalıbında söylenmiş bir dibace ile başlamış ve aynı Padişah'a sunulmuştur. Divanların şekil, dil, üslup ve muhtevaları açısından benzerliklerinin yanı sıra ortak beyitlerinin varlığı[181] ve şairin edebî olarak etkilendiği, övdüğü, kendisiyle kıyasladığı kişilerin aynı olması gibi hususiyetler bu divanın da aynı Kabûlî'ye ait olup olmadığına dair şüpheleri bertaraf etmeye yetecek niteliktedir.

Farklı olarak bu divanda hezeliyat bölümüne yer verilmemiştir. Birinci divanda başta Şehzade Bâyezîd olmak üzere devlet ricali, dönemin vezirleri, âlimleri ve önemli şahsiyetleri hakkında methiyeler yer alırken ikinci divandaki methiyeler çoğunlukla Fatih Sultan Mehmed'e dairdir.

Eserin şekil ve muhtevasına dair ayrıntılı bilgiye inceleme kısmında yer verilecektir.

[181] Şairin birinci divanında yer alan Türkçe bir gazeli, ikinci divanındaki bir kasidesinin tegazzül bölümünde yer almaktadır. Bkz. Ertaylan, **a.e.**, s. 353-354 ve **Metin**, K 15/22-26.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. KABÛLÎ DİVANI'NIN İNCELENMESİ

3.1. DİVANIN ŞEKİL YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

3.1.1. Dibace

Kabûlî divanında klasik divan tertibi yoktur. Divan, mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir dibace ile başlar. Bu dibace, Hezec bahrinin mefâʿîlün mefâʿîlün feʿûlün vezniyle yazılmış olup 593 beyitten oluşur.

Besmeleden sonra 24 beyitten oluşan tevhid, 21 beyitten oluşan münacat ve 39 beyitten oluşan naatin ardından 593 beyit sürecek olan divana giriş mahiyetinde ve mesnevi şeklinde yazılmış olan bu dibacede şair, mesneviyi niçin yazdığına dair gerekli izahatte bulunduktan sonra Hükümdar'ın methine başlar. Daha sonra şair, Padişah'ın Boğdan seferi ve fethi ile ilgili bilgiler verir ve fethe tarih düşürür. Zikredilen manzumelerin ardından şairin arz-ı hâlini anlatan bir kısım yer alır. Arz-ı hâlden sonra şairin, Şehzade'nin yanında görmüş olduğu eğitim, Padişah'ın huzuruna kabulü, şiirine dair bilgi ve hükümdarların şairleri terbiyesi ile ilgili şiirlere yer verilir. Padişah'a mazeretini bildirip ondan affını ve ihsanını diledikten sonra Kabûlî, divanı kim için tertip ettiğini zikreder ve dua ile dibaceyi tamamlar. Dibaceden sonra kasideler bölümüne geçilir.

Dibacede yer alan şiirlerin muhtevasına 'divanda yer alan şiirlerin muhtevası' başlığı altında değinilecektir.

3.1.2. Nazım Şekilleri

3.1.2.1. Kaside

Divanda, üçü Türkçe olmak üzere kaside nazım şekliyle yazılmış 22 şiir mevcuttur.[1] Divandaki kasidelerin beyit sayısı 17 ile 109 arasında değişmektedir. Türkçe kasideleri ile birlikte bu kasideler 1043 beyitten oluşur. Divanda yer alan kasidelerde en çok Hezec ve Remel olmak üzere yedi bahre ait vezin kullanılmıştır. Kasidelerin beyit sayısı başlıkları ile birlikte aşağıdaki tabloda verilmiştir:[2]

Tablo 1: Kaside Başlıkları

	Başlık	Beyit Sayısı
1	[Münacat]	18
2	Bu Kasideyi Karaboğdan Seferi Hakkında Muzaffer Askerin Kuşanmış Hâlde Gittikleri Gün Söyler	39
3	Bu Kasideyi Karaboğdan'ın Fethi Hakkında Söyler	33
4	Bu Kasideyi de O Mübarek Sefer Hakkında Söyler	24
5	Bu Kasideyi de O Sefer Hakkında Söyler	34
6	Bu Kasideyi de Aynı Seferle İlgili Olarak Edirne'de Söyler	46
7	Bu Kasideyi de Aynı Seferden Hayırla Dönüş Hakkında Söyler	17
8	Aynı Seferle İlgili Kurban Bayramı Tebriği İçin Söyler	50
9	Yine Aynı Sefer Hakkında Söyler	39

[1] Kabûlî'nin ikinci divanında yer alan Farsça kasideler daha evvel tarafımızdan incelenerek tebliğde sunulmuş ve bildiri olarak yayımlanmıştır. Bkz. Elif Namoğlu, "Mevlânâ Kabûlî'nin Farsça İkinci Divanı'ndaki Kasideler", **II. Genç Akademisyenler Sempozyumu**, Ankara, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2014, s. 459-476. Türkçe kasideler ise Günay Kut tarafından çeviri yazısı ile makale olarak yayımlanmıştır. Bkz. Günay Kut, "Kabûlî'nin İkinci Divanındaki Türkçe Kaside ve Gazeller", **In Memoriam Şinasi Tekin II: Türklük Bilgisi Araştırmaları**, no: 31/II, 2007, s. 108-115. Çalışmamızın metin kısmında, transkripsiyon alfabesi ile şairin Türkçe kasidelerine yer verilmiştir. Bazı yerlerde, zikredilen makalede verilenden farklı yazım önerileri de yer almaktadır.

[2] Kaside başlıklarına daha önce tarafımızdan hazırlanan makalede Farsça olarak yer verilmişti. Bkz. Namoğlu, **a.e.**, s. 467. Bu tabloda başlıklar Türkçe çevirisi ile verilmiştir.

10	Aynı Seferde [Emîr] Husrev'in Bahru'l-ebrâr'ına Cevap Olarak Söyler	43
11	Şehzade Sultan Bâyezîd'in Övgüsü Hakkında, Kâtibî'ye Cevap Olarak Söyler	35
12	Şehzade'ye Övgü Hakkında	56
13	Bu Türkçe Kasideyi de Boğdan'ın Fethi Hakkında Söyler	28
14	Bu [Türkçe] Kasideyi Şeyhî'ye Cevap Olarak Hükümdara Söyler	42
15	Bu [Türkçe] Kasideyi de Aynı Sefer Hakkında Söyler	34
16	Bu Kasideyi Bursa'da Ramazan'ı Tebrik İçin Hâce Hâkânî'ye Cevap Olarak Söyler	63
17	Bu Kasideyi Hükümdardan Ayrıldıktan Sonra Söyler	102
18	Bu Kasideyi de Bursa'da Hükümdara Övgü Hakkında Hâce Hâkânî'ye Cevap Olarak Söyler	110
19	Bu Kasideyi de Bursa'da Kurban Bayramı'nı Tebrik İçin Hükümdara Övgü Olarak Söyler	56
20	Yine Bursa'da Hükümdara Övgü Olarak Söyler	61
21	Bu Kasideyi de Bursa'da Ungurus Seferi'nden Hayırlı Gelişe Dair Söyler	46
22	Şehzade'ye Övgü Hakkında Söyler	67
	Toplam Beyit Sayısı	1043

Kasidelerin birçoğunda tegazzül bölümü ve tecdîd-i matla'[3] bulunur.

[3] Şair, nesib bölümünden sonra okuyucuda yeni bir düşünce ve duygu zevki uyandırmak için aynı kafiyede bir beyit söyler. Buna, 'tecdîd-i matla'' denir. Olgu Gürdal, "XV. Yüzyıl Dîvânlarındaki Kasîdelerde Nesib Bölümü", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, Celâl Bayar Üniversitesi, 2008, s. 21; Mehmed Çavuşoğlu, "Kasîde", **Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân Şiiri)**, Ankara, 1986, s. 21.

3.1.2.2. Gazel

Şairin divanında altısı Türkçe olmak üzere[4] 198 adet gazel bulunmaktadır. Gazeller kafiyelerinin son harflerine göre alfabetik sıralanmamıştır ve her harf için gazel bulunmaz. Gazellerinin uzunluğu en az beş, en fazla 10 beyit şeklindedir. Şairin iki gazeli nâ-tamamdır ve dört beyitten oluşur. Nâ-tamam ya da nâkıs olarak da geçen gazelin tanımı ihtilaflıdır. Şöyle ki bazı kaynaklar beş beyitten az olan gazelleri nâ-tamam olarak kabul ederken bazıları dört hatta üç veya iki beyitli gazellerin de bulunabileceği görüşünü savunmuştur.[5] Burada bizim bu iki gazelin nâ-tamam oluşuna delilimiz beş beyitten az olması dışında, yazma nüshada ilgili gazellerde bir beyitlik satırın, sonradan tamamlanmak üzere boş bırakılmış olmasıdır. Birincisinde nâkıs olan yer mahlas beyti (G 49), ikincisinde dördüncü beytin olması gereken yeridir (G 99).[6] Şairin beş beyitten oluşan 111, altı beyitten oluşan 39, yedi beyitten oluşan 38, sekiz beyitten oluşan beş, dokuz beyitten oluşan iki ve 10 beyitten oluşan bir gazeli vardır. Zikrettiğimiz nâkıs gazeli dışında, şair tüm gazellerde mahlasına yer vermiştir.

Şairin dört gazelinde 'redd-i matlaʿ' görülmektedir; yani matlaʿ beytin ilk mısraı, makta beytin son mısraında tekrar edilmiştir. (G 37, G 96, G 117 ve G 163)

3.1.2.3. Kıtʿa

Divanda 'mukattaʿât' başlığı altında kıta nazım şekliyle yazılmış dokuz şiir vardır. Bunlardan beş tanesi iki beyit, ikisi üç beyit, diğer ikisi de beş beyitten oluşur. Şair, hepsinin ilk mısralarında mahlasını kullanmıştır. Bu kıtaların dışında şairin Fatih Sultan Mehmed'in Boğdan zaferine düşürdüğü bir de tarih kıtası bulunur. Bu kıtaya şiirlerin muhtevası kısmında yer verilmiştir.

---

[4] Kabûlî'nin ikinci divanında yer alan Türkçe kasideler, Günay Kut tarafından çeviri yazısı ile makale olarak yayımlanmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.g.m.**, s. 115-118. Çalışmamızın metin kısmında, transkripsiyon alfabesi ile şairin Türkçe gazellerine yer verilmiştir. Bazı yerlerde, zikredilen makalede aktarılandan farklı yazım önerileri de yer alır.

[5] Bkz. Cemâl Kurnaz, Halil Çeltik, **Divan Şiiri Şekil Bilgisi**, İstanbul, H Yayınları, 2011, s. 49-54.

[6] Bkz. **Metin**, G 49 ve G 99; Kabûlî, **Dîvân-ı Kabûlî**, vr. 71[a] ve 82[b].

3.1.2.4. Rubai

Şairin divanında sekiz adet rubaisi yer almaktadır.

3.1.3. Vezin

Kabûlî divanında en çok Hezec ve Remel olmak üzere sekiz bahre ait 23 adet vezin kullanmıştır. Şairin bunlardan en çok mefâʿîlün mefâʿîlün mefâʿîlün mefâʿîlün ve fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün vezinlerini kullandığı görülür:

Tablo 2: Divanda Kullanılan Vezinler

Bahir	**Vezin**	**M**	**K**	**G**	**Kı**
Hezec	Mefâʿîlün mefâʿîlün mefâʿîlün mefâʿîlün	-	4	50	-
Hezec	Mefâʿîlün mefâʿîlün feʿûlün	1	1	13	5
Hezec	Mefʿûlü mefâʿilün feʿûlün	-	-	1	-
Hezec	Mefʿûlü mefâʿîlün mefâʿîlün feʿûlün	-	-	1	-
Hezec	Mefʿûlü mefâʿîlü mefâʿîlü feʿûlün	-	1	10	-
Hezec	Mefʿûlü mefâʿîlün mefʿûlü mefâʿîlün	-	-	3	-
Remel	Fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün	-	-	3	-
Remel	Fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilâtün fâʿilün	-	4	35	-
Remel	Feʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün	-	-	1	-
Remel	Feʿilâtün feʿilâtün feʿilün	-	-	1	-
Remel	Feʿilâtün feʿilâtün feʿilâtün feʿilün	-	1	13	-
Müctes	Mefâʿilün feʿilâtün mefâʿilün feʿilâtün	-	-	6	-
Müctes	Mefâʿilün feʿilâtün mefâʿilün feʿilün	-	4	16	-
Muzâriʿ	Mefʿûlü fâʿilâtün mefʿûlü fâʿilâtün	-	3	8	-
Muzâriʿ	Mefʿûlü fâʿilâtü mefâʿîlü fâʿilün	-	1	23	-

Münserih	Müfteʿilün fâʿilün müfteʿilün fâʿilün	-	1	1	-
Recez	Müfteʿilün mefâʿilün müfteʿilün mefâʿilün	-	-	1	-
Recez	Müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün müstefʿilün	-	1	4	-
Hafîf	Feʿilâtün mefâʿilün feʿilün	-	1	5	3
Mütekârib	Feʿûlün feʿûlün feʿûlün feʿûlün	-	-	1	1
Mütekârib	Feʿûlün feʿûlün feʿûlün feʿûl	-	-	2	-

Şairin bazı beyitlerinde vezin gereği ses düşmesi veya ses türemesi şeklinde lafız değişiklikleri görülür. Ses düşmeleri daha çok fiil çekimlerinde göze çarpar. Mesela ‘goşâden’ (گشادن) fiilinin emir çekiminde ‘be-goşây’ (بگُشای) yerine ‘be’gşây’ (بگْشای) şeklinde okunur:

الهی! بر گناهِ ما ببخْشای به روی ما دری از عفو **بگْشای**[۷]

بگْشای لب و زآن دهن از حالِ دلم پرس زآن پیش که آواره به ملکِ عدم افتد[۸]

Aynı şekilde ‘be-nişest’ (بنِشست), ‘be-gozâşte’ (بگُذاشته), ‘be-niger’ (بنِگر), ‘be-gozer’ (بگُذر), ‘be-girifte’ (بگِرفته), ‘ne-tevân’ (نتَوان), ‘ne-buved’ (نَبود) yerine sırasıyla ‘be’nşest’ (بنْشست), ‘be’gzâşte’ (بگْذاشته), ‘be’nger’ (بنْگر), ‘be’gzer’ (بگْذر), ‘be’grifte’, (بگْرفته) ‘ne’tvân’ (نتْوان), ‘ne’bved’ (نبْود) şeklinde okunması gerekir.[9]

[7] **Metin**, D 2/9, G 168/4.

[8] **Metin**, G 168/4.

[9] **Metin**, D 15/11; D 21/32; K 12/26, K 18/10, 11, 35, 46, G 21/2, 4, G 31/3, G 40/6, G 123/4, G 127/1, R 7/1; K 18/10, K 19/16; K 18/17; D 23/12; D 2/6.

Yine vezne uydurmak amacıyla, aslında şeddeli olan bir kelime şeddesiz olarak okunur. Mesela «عامّه» kelimesinin şeddesiz olarak «عَامَه» şeklinde okunması gibi:

اگرچه زاهدِ خودبین فریب داد به **عامه** قبولِ خاص نشد حاصلش به فش و عمامه[10]

Ya da bunun tam tersi olarak, «هَسْتِی» şeklinde okunması gereken kelimenin «هَسْتِیّ» şeklinde şeddeli okunması gibi. (G 188/4)

Şair bazen şahsî tasarruflarda bulunarak 1,5 hece olarak okunması gereken kelimeyi 1 uzun hece olarak değerlendirmiştir. Aşağıdaki beyitlerde geçen «ساخت», «مباد», «خداوندگار», «چرخ» kelimelerinde olduğu gibi:

پادشها بنده را فیضِ قبولی رسید تا که قبولِ تو **ساخت** حضرتِ پروردگار

گِردِ جنابِ تو باد سیرِ مه و مهر را جز به مرادت **مباد** دورِ فلک هیچ بار

رشتهٔ زر می‌دهد خورشید تا دوزد فلک بر قبای قدرِ خدّامِ **خداوندگار** گل

از بهرِ زیب بزمت در سلخ و غرّه مه را زورق برآورد **چرخ** بی‌سعیِ کوره و دم[11]

Beyitlerdeki bazı kelimelerin vezin gereği ziyâdesi (şiirde fazla olarak bir şeyin gelmesi) veya hazfı (ziyâdenin zıddı) söz konusudur. Bunlar daha ziyade alışılmış ve bir kusur olarak sayılmayan türdendir: «گر» ve «اگر», «کنون» ve «اکنون», «پیرهن» ve «چهار», «چار» ve «بیرون», «برون» ve «راه», «ره» ve «پادشاه», «پادشه» ve «ناگاه», «ناگه» ve «کوتاه», «کوته» ve «پیراهن» gibi.

[10] **Metin**, G 108/1.

[11] **Metin**, K 5/29, K 5/34, K 6/27, K 9/9.

Divandaki bazı beyitlerde veznin çıkmaması, eksik kalması şeklinde vezin kusuruna rastlanmıştır. Bu tür vezin aksaklıklarının müstensihten kaynaklı olabileceği düşünülebilir. Bahsedilen beyitler metin kısmında dipnot olarak belirtilmiştir.[12]

3.1.4. Kafiye ve Redif

Kabûlî divanında genel olarak kafiye kurallarına riayet edildiği görülür. Ancak kimi yerde kafiyeye uydurmak amacıyla telaffuz değişikliği yapmamız gerekir. Örneğin aşağıdaki beyitte «خُور» (hor) kelimesini kafiye gereği «خَور» (her) şeklinde okuruz.

ولیکن خوک‌ماهی بود یک **سَر** برای خوردن کفّار در **خَور**[13]

Şairin 110 beyitlik «ریخته» (rîhte) redifli kasidesi zû-kâfiyeteyn'dir.[14]

Divan müretteb değildir. Her harf için gazel söylenmemiş; kafiye düzeninde elifba sırası takip edilmemiştir. ا (elif) harfiyle 18, ت (te) harfiyle 17, خ (hı) harfiyle 1, د (dal) harfiyle 47, ر (râ) harfiyle 8, ز (ze) harfiyle 2, ش (şın) harfiyle 3, ض (dad) harfiyle 1, ف (fe) harfiyle 1, ک (kef) harfiyle 2, ل (lam) harfiyle 2, م (mim) harfiyle 40, ن (nun) harfiyle 20, و (vav) harfiyle 9, ه (he) harfiyle 11 ve ی (ye) harfiyle 15 adet gazeli vardır.

Kasidelerinde şair «شکست» (şikest), «لشکر» (leşker), «اسب» (esb), «بنفشه» (benefşe), «نرگس» (nergis), «گل» (gül) gibi ve gazellerinde «خرسند» (hursend), «در کپنک» (der-kepenek), «کیست که داند» (kîst ki dâned), «افزون می‌شود» (efzûn mî-

[12] Bkz. **Metin**, G 31/3, G 139/3.

[13] **Metin**, D 16/14.

[14] Bkz. **Metin**, K 18/1-110.

şeved), «نمی بینم» (nemî-bînem), «گره گره» (girih girih), «من با من» (men bâ-men), «از من دریغ داشت» (ez-men derîg dâşt) gibi kısa veya uzun rediflere yer vermiştir.

Bazı beyitlerde redifle yetinilip kafiyeye yer verilmediği de görülür. Örneğin aşağıdaki matlaʿ beytin ilk mısraında redifle yetinilmiştir:

مرا ذکرِ لبِ او خاظرِ ناشاد بگْشاید

بلی حبِّ نبات اندر دهن آواز بگْشاید

همایون‌خالِ مشکین‌بر جبین با ابروان او

همایی دان که بالش در گهِ پرواز بگْشاید...[۱۵]

3.2. DİVANDA YER ALAN ŞİİRLERİN MUHTEVASI

Şair, hükmünün baştanbaşa revan olduğu Allah'ın adıyla başladığı tevhid kısmından sonra divanda günahkârlık ve pişmanlık duygularının dile getirildiği münacata yer verir. Şairin münacata doğrudan bağışlanma yakarışıyla girdiği görülür:

خدایا! چون نهی دیوانِ محشر　　خطای بنده را خط کش به دفتر

سیه رویم مکن از خامهٔ خویش　　رخم را کن سفید از نامهٔ خویش[۱۶]

Allah'ım! Mahşer divanını kurduğunda (bu) kulun günahını defterden sil! Amel defterinde kaleminle yüzümü karartma; ağart!

Günahlarından ve hatalarından dolayı Allah'tan affını, rahmetini ve ihsanını diler:

[15] **Metin**, G 51/1. Ayrıca bkz. G 160/5 ve G 191/8.

[16] **Metin**, D 2/1-2.

اگر از ما گنه نآید پدیدار　　که داند عفو را تا چیست مقدار

الهی! بر گناهِ ما ببخْشای　　به روی ما دری از عفو بگُشای

اگر ما را دو صد کوهِ گناه است　　به بادِ عفوِ تو یک پَرّه کاه است[۱۷]

Eğer günah bizden hâsıl olmasa, affın kıymetini kim bilebilir? İlâhî! Günahımızı bağışla; bize af kapısını aç! Yüzlerce günah dağımız olsa da, senin af rüzgârında bu bir saman yaprağı gibidir.

Mahşer gününde Yüce Allah'ın dergâhından geri çevrilmemek, dergâhına ve huzuruna kabul için dualar eder:

خدایا! بندهٔ دلریشِ مهجور　　که هستم از مرادِ خویشتن دور

بعید افتاده از درگاهِ شاهم　　ز نو ده قربتِ آن بارگاهم[۱۸]

Allah'ım! Bu terkedilmiş gönlü yaralı kulun, muradından (da) uzak düşmüştür. Padişah'ın dergâhından uzak düştüm; huzurundaki/sarayındaki yakınlığı bana yeniden ver!

Naatta; âlemin ve âdemin yaratılışına, Hz. Peygamber'in varlığıyla ruhların değer ve dinin yücelik kazanmasına, Mirac'a, Hz. Peygamber'in üstün vasıflarına, isim ve sıfatlarına değinilerek Hz. Peygamber en güzel şekilde övülür. Her iki âlemin de dayanağı olan büyük padişah O'dur. Tüm güzellikler O'ndan dolayıdır. Şair, Hakk'ın O'nu övmesi yanında, kendi acizliğini dile getirir. Nitekim şairin de ifade ettiği üzere Kurʿân-ı Kerîm'de[19] Hz. Peygamber'e hitap vardır. Mahşer günü kuvvet ve kudret sahibi yüce Allah'ın divanında günahkâr için şefaat dileyen O'dur. Şair, kaybolmuşların rehberi olan Resulullah'tan gaflet eşkıyasının elinde esir olmuş olan kuluna rehberlik etmesini, yol azığının din hırsızından emin olması için ona yoldaş

[17] **Metin**, D 2/8-10.

[18] **Metin**, D 2/19-20.

[19] Bkz. MDA, طه و یس (Tâhâ ve Yâsîn).

olmasını, gönül aynasını aydınlatıp gafletten temizlemesini diler. Naatını en güzel şekilde donatmak için Allah'tan gönlünü söz incisi mahzenine çevirmesini diler:

زهی گم گشتگان را راهبر تو　　در این ره گم نگشته راه بر تو
قبولی راه گم کرده فقیری‌ست　　به دستِ رهزنِ غفلت اسیری‌ست[۲۰]

Ne hoş ki, kaybolmuşların rehberi sensin; senin rehberi olduğun bu yolda kaybolunmaz. Kabûlî, yolunu kaybetmiş bir fakir; gaflet eşkıyasının elinde esirdir.

جلایی ده دلِ آیینه‌ام را　　ز غفلت پاک گردان سینه‌ام را
دلم را مخزنِ درِّ سخن ساز　　که تا در نعتِ تو کردم سخن ساز[۲۱]

Gönül aynama aydınlık ver; göğsümü gafletten temizle! Gönlümü söz incisi mahzenine çevir ki sana olan naatımı sözle donatayım.

Peygamber'e (s.a.v.) ve ashabına selam ve esenlik diledikten sonra Allah'ın kendisine doğru yolu göstermesi temennisiyle şair, naatını tamamlar ve bu mesneviyi yazma sebebiyle ilgili söze başlayarak gurbet ve ayrılıktan dolayı gönlündeki ateşi dile getirir:

الا ای خستهٔ دردِ غریبی　　نشسته بر رُخت گردِ غریبی
الا ای دور از یار و دیارت　　به صد غم خسته نی یک غمگسارت
الا سرگشتهٔ وادیِ هجران　　تنورِ سینه‌ات بادیِ طوفان
الا ای خستهٔ فرقت رسیده　　برون کن دردِ دل با آبِ دیده
به خونِ دل غبارِ غم فرو شوی　　که آری آبِ شادی باز در جوی[۲۲]

[20] **Metin**, D 3/28-29.

[21] **Metin**, D 3/33-34.

[22] **Metin**, D 4/7-11.

Ey gurbet derdinin yorgunu, yüzüne gurbet tozu çökmüş. Ey yârinden ve diyarından ayrı kalan, yüzlerce gamla yaralısın, bir dert ortağın yok. Ey hicran vadisinin şaşkını, göğsündeki yanma, tufanın habercisidir. Ey ayrılık hastalığına tutulmuş, gönül derdini gözyaşı ile dışarı at; gam tozunu gönül kanıyla yıka ki bahtiyarlık suyu yeniden ırmağa kavuşabilsin.

Şairin yeniden ırmağa (Padişah'a) kavuşabilmesi için gam tozunu gönül kanıyla yıkaması ve gözyaşlarını nazmına akıtması (aktarması) gerekir. Sinesinden gam öyküsünü boşaltıp gözlerden kalbindeki kanı akıtır. Şiirlerinin tohumu, gam ve gözyaşıdır. Şair gönlüne aydınlık, kanlı gözlerine su bahşedilmesi ümidiyle içindeki derdini bu şekilde şerh etmek ister. Bundan dolayı şair, nazmı için öyle bir sebep söylemelidir ki Aden incisine su bahşedilsin yani gönlündekileri boşaltabilsin. Nihayetinde Kabûlî, bu yeni dibace için hemen kalemi eline aldığını söyler:

دمی کز بهرِ این دیباجهٔ نو — قلم آمد به دستم در روارو

اسیرِ دردِ هجران بود جانم — جدا از وصلِ جانان بود جانم

دل از دردِ جدایی داشتم خون — ز دل در دیده می‌انباشتم خون

ز خون دل مدامم دیده تر بود — دلِ خون گشته دایم در نظر بود

به دردِ یار بودم خو گرفته — ز درمان همچو دل پهلو گرفته

ندیمم درد و همدم آه بس بود — نیِ ناله مدامم همنفس بود[۲۳]

Bu yeni dibace için hemen o anda kalemi elime aldım. Canım hicran derdinin esiri, canana kavuşmaktan uzaktı. Gönlüm ayrılık derdinden kan oldu ve gönlümden gözlerime kan biriktirdim. Gönlümdeki kandan gözüm her daim ıslak, kanlı gönlümse sürekli göz önündedir. Yâr derdini huy edindim; gönül gibi dermandan da el çektim. Nedimim olarak dert, dost olarak ahım bana kâfidir; inleyen ney her daim yakın dostum oldu.

[23] **Metin**, D 5/1-6.

Kabûlî, mesneviyi yazma sebebini hicran derdinin esiri oluşu, ayrılık derdinden gönlünün kanlara bulanması, gözlerinin bu kanla daima ıslak oluşu şeklinde dile getirmiştir.

Şair, yazma sebebini zikretmesinin ardından dibacede; Sultan'a övgü, Sultan'ın Karaboğdan seferi ve fethi, kendi arz-ı hâli, eğitimi ve şairliği ile ilgili bilgiler içeren şiirlere yer verir. Şairin hayatı ve edebî kişiliğini yansıtması sebebiyle bu bilgilerin muhtevasına, ilgili bölümlerde yer verilmiştir. Bunların dışında kalan manzumelerin muhtevası ise şöyledir:

Şair evvela gözyaşını vasfeder. Gözünden akan yaşlar o kadar çoktur ki gözyaşı denizinin dalgası feleğe vurur; felekteki yıldızları yıkar ve oradan deryaya dökülür. (D 6/1-8) Gözyaşı vasfının ardından şair, gönlünün yanışını anlatır:

ز آهم دردِ دل پیدا شود زود　　که گردد سوزِ آتش ظاهر از دود

چو آهِ من شدی با ماه همبر　　فتادی آتش اندر چرخِ چنبر

چو آهم راهِ گردون برگرفتی　　چراغِ انجم از وی درگرفتی[۲۴]

Ah'ımdan gönlümün derdi hemen aşikâr olur; zira ateşin yanması dumanından bellidir. Ah'ım Ay'a eş olduğunda, ateş feleğin çemberine düşer. Ah'ım feleğe doğru yol aldığı vakit, yıldızlar çerağı onun ateşiyle tutuşur.

Ah ve gözyaşı ile hâlini dile getirmesinin ardından Kabûlî, Padişah'tan ve saraydan ayrı düştüğünü ve bundan dolayı sıkıntılı olduğunu anlatan beyitlere yer verir:

چه باری سر به سر انده و تیمار　　مبادا بر دلِ کس آنچنان بار

چنان باری که کوهش بر ندارد　　و گر بر داردش از پا درآرد

جدا بودم ز عالی بارگاهی　　که بارم بودی آنجا گاه‌گاهی

[24] **Metin**, D 7/1-3.

چه عالی بارگه عرشِ معظّم　　در او فرّاشِ کمتر کسری و جم

تنی بودم منِ بیچاره بیجان　　جدا افتاده از درگاهِ سلطان[۲۵]

Ne yük! Baştan başa gam; kimsenin gönlünde böyle bir yük/sıkıntı olmasın! Böyle bir yükü dağ olsa taşımaz; taşımaya kalksa da yerinde duramaz çöker. Yüce makamdan/saraydan ayrı düştüm; oradayken arada sırada sıkıntım/yüküm olurdu. Ne muazzam arşa sahip yüce bir saray! Oranın en değersiz/rütbesiz hizmetçileri Kisra ve Cem'dir. Ben biçarenin cansız düşmüş bedeni Sultan'ın dergâhından ayrı düştü.

Bu ifadelerden sonra Sultan'ın methine giriş ve ardından (D 8/8-24) şekli, parlaklığı, görkemi, düşmanlara korku salması gibi vasıfları ile Padişah'ın kılıcının tasviri yapılır. Kılıç, saymış olduğumuz bu vasıfları yanında şaire kalemi için de kuvvet vesilesi olmuştur (D 9/1-10):

به وصفِ تیغِ او شد طبعِ من تیز　　که رزمش را کند تعریف انگیز

چو طبعم سوی رزمِ او عنان یافت　　در این میدان مرا بس پهلوان یافت

به دستم تیغ کلکِ دُرفشان داد　　سوی میدانِ رزمِ او نشان داد

چو در میدانِ رزمِ او رسیدم　　بگویم شمّه‌ای زو آنچه دیدم...[۲۶]

Kalemim, Sultan'ın kılıcının vasfı ile bilendi; zira onun savaşını tarif etmek kalemimi harekete geçirir. Kalemim onun savaşına doğru hareket ettiğinde, bu meydanda yeterince pehlivanım olur. Kılıç elime inci saçan (inci gibi değerli şeyler söyleyen) kalem bahşetti ve onun savaş meydanına nişan verdi. Savaş meydanına vardığımda gördüklerimden biraz bahsedeyim…

Şair devamında Fatih Sultan Mehmed'in Boğdan Fethi sırasında savaş meydanında gördüklerini anlatmaya seher vakti güneşin doğuşunu tasvir ile başlar.

[25] **Metin**, D 8/2-7.

[26] **Metin**, D 9/8-11.

Güneşin doğması aynı zamanda dinin nuruyla zaferin de doğması demektir. Gece kâfir ordusuna, gündüz ise Rumlar'a benzetilir. Süvari sanki felek üzerinde güneş gibi seyirdedir. Şair savaş gününü ve İslam ordusunun kâfirlere ulaşmasını şöyle anlatır:

Cihangir Padişah; gencin ikbali, yaşlının bilgisi, zurna ve davul sesleri ile yola revan olur. Ordunun Boğdan yolu üzerinde oldukları haberi ulaşınca Padişah'ın gönlüne neşe gelir. Askerler arasında geliş gidişler başlar; atlarını dizginlerler. O vakit Kabûlî, ordu yolunu Mazenderan[27] ormanına benzetir. Fakat âlem padişahının nüfuzunun hükmüyle baltacıların darbesinden bir anda dümdüz olmuş olan bir orman. Yiğitler menzile vardıklarında adeta kaçan kâfirlerin tozunu görürler. Padişah'a düşmanın kaçışını iletmeleriyle Padişah, otağa doğru yönelir. Komutanlar da düşmana ulaştıklarında her yandan etraflarında dizilirler. Sultan Mehmed, düşmana vaadinin dolduğunu söylercesine atının üzerinde belirir. Bir yandan boru ve zurna gürültüleriyle ordu derya gibi coşar. Nihayet kâfir orduya ulaşmışlardır. İki ordu bir yerde toplandıklarında şair savaş alanını mahşer yeri gibi tarif eder. Davulların gürültüsünü âdeta İsrafil'in suruna benzetir. Piyadeler Padişah'ın yanında dizilmiş; pehlivanların yüzleri nar gibi olmuştur. Kan deryası olan yeryüzünün tayfası, timsah gibi insan öldüren atlara benzetilmiştir. Kabûlî savaş meydanını, düşmana savrulan kılıçları, savaş baltalarını, ok ve tüfekleri, toprağa düşen sayısız temrenleri betimlemeyle anlatımına şöyle devam eder:

تبرزین بس که از خون در عرق بود مه یک هفته پنهان در شفق بود...

سنان در می‌شدی در چشمِ جوشن زره را دوختی چشمانِ روشن

سنان‌ها بس که شد افتاده بر خاک زمین گشت از ستاره همچو افلاک...

تفنگ از مهرهٔ پشتِ دلیران تو گفتی گوی بود و ضربِ چوگان...

[27] Bkz. MDA, مازندران (Mazenderan).

پریشان شد بدان‌سان جمعِ کافر که اوراقِ خزان از بادِ صرصر

شکست افتاد بر بغدان مَیشوم به ویرانی گریزان گشت از آن بوم [۲۸]

Savaş baltaları o kadar çok kanlanmıştı ki Ay bir hafta şafakta saklı kaldı. Temren zırhtan içeri geçerek, açıkta kalan gözleri zırha dikti. Toprağa o kadar çok temren düştü ki yer âdeta felekteki yıldızlar gibi oldu... Yiğitlerin sırtındaki tüfeklerin darbesi sanki gûy ve çevgan... Kâfirler, rüzgâr fırtınasındaki sonbahar yaprakları gibi saçıldı. Kâfirler uğursuz Boğdan'da yenik düştü ve harap bir hâlde o diyardan kaçtı.

Cihanın ebulfethi, yüzük, taç ve taht sahibi, talihli Padişah, Hakk'ın yardımıyla askerlerle birlikte düşmana karşı zafer kazanmış ve zaferle geri dönmüştür. Ordu yağma ve esir peşinde iken Kabûlî de o esnada bineğinin üzerinde bulunan Sultan'a övgüler söylemekle meşguldü. Övgülerinden dolayı şair, Padişah'ın kendisine gülümsediğini onu takdir ettiğini ve beğeniyle ihsan vaatlerinde bulunduğunu dile getirir. (D 13/1-10) Sultan, bu lütfu fetihten dolayı kendisine verdiği için yeniden fethe dair söz söylemeye ve Sultan'ı, muzaffer orduyu övmeye devam eder. (D 13/11-17)

Gece olduğunda Ay sanki gökte bir başka parlak, yıldızlar bir başka renkteydi. Küfrü bozma, dinî fetih ve zaferle felek âdeta yeni süslerle donanmıştı. Gecenin oluşuyla Kabûlî, beyitlerinde gecenin vasfı ve Padişah'ın fethiyle Ay'ın yıldızlarla şehri süslemesine dair betimlemelere yer verir. Ay o gece felek dükkânını etrafındaki sâkinlerle yani yıldızlarla birlikte süslemişti. Şairin, yıldızlardan oluşan bu kara saray diye tarif ettiği gökyüzü o gece, düğün gecelerini anımsatmıştı. Geceden seher vaktine dek Sultan'ın ordusunda nağmelerin ve nimetlerin olduğu nakledilir. (D 14/1-16) Sonrasında şair fetih sabahı gün doğumunun vasfıyla anlatımını sürdürür. Bu mutlu fetih sabahı, tıpkı bayram sabahları gibidir. Padişah,

[28] **Metin**, D 12/27-36.

otağından çıktıktan sonra emirlerin hepsi secde ederek bağlılıklarını gösterip Padişah'ı kutlarlar. (D 15/1-13) Esirler ise saf saf oturtulmuş şekildedir:

به هر سو بندیان صف صف نشاندند به هر صف شربتِ مردن چشاندند[۲۹]

Esirleri her yana saf saf oturttular; her safa ölüm şerbetini tattırdılar.

Burada cellatların vasfı yapılır. Her saf için her birinin elinde çelik kılıç olan birkaç cellat görevlidir. Cellatların hepsi gürbüz ve kan içicidir. Öyle ki hayatlarında kan suyundan başka leziz bir şey tatmamışlardır. Her birinin gözleri kan dolu iki tas gibi, öfkeden sanki yuvalarından fırlamış. Kâfirlerin öldürülmesinde kılıçlarındaki kanlar pek çok yeri kan nehrine çevirmiştir. (D 16/1-8)

Padişah'tan kâfirlerin kanını dökmeleri için işaret gelir. Cellatlar bir bir meydana çıkıp keskin kılıçlarını çekerler. Şairin benzetmesiyle sanki meydanda çevgen oynanıyordu ancak top yerine baş, çevgen yerine kılıç vardı. Çevgenden çıkan her bir top, kan denizinin ortasında bir yüzücü oluyordu. (D 16/9-13) Nice baş kâfirin omzundan ayrılmıştı:

چنان سر برد تیغ از کتفِ کافر که هر برگِ خزان را بادِ صرصر

به یک دم صد هزاران سر ز تن رفت وز آن جا جوی خون سوی عدن رفت

صدف زین پس هر آن لؤلؤ که زاید از آن دریا به رنگِ خون نماید

نهنگان را به دریا در از این پس بوَد طعمه بدن‌های بدان پس...

کنون آنجا به هر کوهی که سنگ است نباشد لعل لیکن [لعل]رنگ است[۳۰]

[29] **Metin**, D 15/15.

[30] **Metin**, D 16/18-23.

Kılıç, şiddetli fırtınanın sonbahar yaprağını alıp götürdüğü gibi kâfirin başını omzundan ayırdı. Bir anda yüz binlerce baş, bedenlerinden ayrıldı ve kan nehri oradan Aden ülkesine doğru yol aldı. O zamandan beri sedefin doğurduğu her inci o deryadan ötürü kan rengindeydi. Bundan böyle denizdeki timsahların yiyeceği kötülerin (kâfirlerin) bedenleriydi. Şimdi oradaki her bir dağda bulunan taş lal olmasa bile lal rengindedir.

Tan ağartısından akşamüstüne dek kâfirleri Padişah'ın huzurunda öldürmüşlerdi. Padişah'ın düşmanlarının ölümünü gören Kabûlî, hemen o anda kâfirlerin öldürülme tarihine dair bir tarih kıtası söyler: (D 16/24-28)

شهِ کشورستان سلطان محمّد　　ز بغدن کشت چون کفّار وافر

به کسرِ اهلِ کفر و فتحِ دینش　　بوَد تاریخِ **قتلِ کلِّ کافر**[۳۱] [۱۴۷۶-۷۷/۸۸۱]

Ülkeler fetheden padişah Sultan Mehmed, Boğdan'da çok sayıda kâfir öldürdü. Dinî fetih ile kâfirleri mağlup etmesi, tüm kâfirleri öldürmesinin tarihi idi. [881/1476-77]

Kâfirlerin öldürülmesi sona erince Kabûlî, otağına giren Padişah'a övgülerde ve dualarda bulunur. (D 18/1-74)

Methiyenin ardından şair, hâlini arz etmeye dair birkaç beyit söyler. (D 19/1-5) Arz-ı hâl yahut arzuhâl kelime olarak hâlin (durumun) arzı (sunumu, bildirilmesi) anlamına gelir. Herhangi bir istek veya şikâyetin üst makama bildirilmesi ve bunun için sunulan yazı, dilekçedir. Osmanlılar'da da yaygın bir şekilde kullanılan arzuhâl, başta padişah olmak üzere sadrazam ve diğer yetkililer tarafından ilgilenilirdi. Bir durumdan şikâyet, bir görev veya ücret istenmesi, bir yanlışlığın düzeltilmesi gibi durumlarda yetkili mevkie mensur veya manzum olarak sunulurdu. Hitap, dua ve bitişin bulunduğu arzuhâller dilekçe sahibinin kendisini tanıtması (taʿrîf-i nefs) ile

[31] **Metin**, D 17/1-2

başlar. Kendi vasıflarını ifade (beyân-ı istihkâk) ve isteklerini bildirmeden (beyân-ı matlab) sonra istek sahibinin bir nevi imzası yer alır.[32]

Hâlini arz etmeye dair Padişah'a hitaben, kendisini Sultan'ın hakir ve âciz bir kulu olarak tanıtmakla başlayan Kabûlî, gönlündeki melali ortaya çıkarmak için arzuhâlini şu beyitlerle ifade eder:

غریبی بودم اندر خطّهٔ روم　　فتاده از دیار و یار محروم

نه فضلی داشتم با خود نه مالی　　به جز نظمی و آن هم حسبِ حالی[۳۳]

Rum ülkesinde gurbetteyim; diyardan ayrı, yârden mahrumum. Şu hasbıhâlim olan nazmımdan başka beraberimde ne bir malım ne de bir üstünlüğüm vardır.

Şair daha sonra, öncesinde Şehzade Bâyezîd'in yanında 11 yıl ona kul olup kendisini methetmek için şiirler söylediğinden bahsederek Şehzade'nin yanında görmüş olduğu eğitime değinir; Şehzade'nin hizmetinde iken şairlikte göstermiş olduğu üstünlükleri dile getirir. Şehzade'ye bu hizmeti vesilesiyle de Padişah'ın huzuruna kabul edilmiş (D 20/1-10) ve Şehzade'nin yanından Padişah'ın yanına geçince, yeniden ebedî devlete kavuştuğunu ifade etmiştir. Şehzade'nin onu lütuflarla terbiyesi sayesinde ünü her tarafa yayılmıştır. Yaşadığı müddetçe de bu eğitimin ve Osmanlı'yı metheden şair olmanın övüncünün kendisine yeteceğini, başka bir beklentisinin de olmadığını belirtir. (D 21/1-9)

Bu söylemlerden sonra Kabûlî, Sultan'ın kendisini dergâhından kovmaması ve affetmesi için yakarışta bulunur:[34]

به حقِ قادری کاندر شبِ تار　　ز شمعِ مه فلک را داد انوار

به حقِ آنک از خورشیدِ روشن　　کند آفاق را هر صبح گلشن

[32] Mehmet İpşirli, "Arzuhal", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, C. III, s. 447-448.

[33] **Metin**, D 19/4-5.

[34] Şairin burada anlatmış olduklarına hayatı ile ilgili olan bölümde ayrıca yer verilmiştir.

به شاهی کو چو بنده عذر آرد　　گناهش را نپرسد شرم دارد...

به حقِ آن که آدم را ز فطرت　　تفضّل داد بر اشیا به حکمت

بدان عالِم که بر عالم علیم است　　بدان قادر که رحمان و رحیم است

به دانایی که او گوییییم داد　　به بینایی که او بیناییم داد

به حقِ صانعی کو این صنایع　　به حکمت کرد پیدا در طبایع

به حقِ زبدهٔ اولادِ آدم　　که شد از بهرِ او ایجادِ عالم

به حقِ آنکه عالم آفریده‌ست　　محمّد را ز عالم بر گزیده‌ست

بدان خالق که اندر روزِ فطرت　　چو آدم را مخمّر کرد طینت...

به هر جرمی که من مجرم از اویم　　چو شاهم باز پرسد راست گویم[۳۵]

Karanlık gecede ay ışığıyla dünyayı aydınlatan, her şeye kadir olan Hak için! Her sabah parlak güneşle ufukları çiçek bahçesi gibi yapan Hak için! Kul tövbe ettiğinde utanıp günahını sormayan Padişah için!.. İnsanoğlunu yaratılıştan hikmetiyle, yaratılmış olan her şeye üstün kılan Hak için! Âlemi bilen o Âlim'e; Rahman ve Rahim olan o Kâdir'e! Bana söz söylemeyi, fesahati veren o Alîm'e; basireti veren Basar'a! Hikmetiyle tabiatta yaratılanları aşikâr eden Yaratan için! Âlemin kendisi için var olduğu âdemoğullarının özü için! Âlemi yaratıp Muhammed'i (s.a.v.) âlemde seçilmiş kılan için! Yaratılış gününde insanın tıynetini yoğuran Yaratan için!.. Suçlandığım her bir suç için Padişah bana tekrar sorsun, doğrusunu söyleyeyim.

[35] **Metin**, D 21/35-49.

Daha sonra şair kendi şiiriyle övünmeye dair beyitler söyler (D 22/1-36) ve hükümdarların şairleri terbiyesine değinir. (D 23/1-37)[36]

Kabûlî, divanın bu bölümünde ayrıca hicran derdinin ve Padişah'tan uzak olmanın perişanlığıyla söz söylemenin zorluğundan, bir nevi şairin mazeretini beyan hükmünde olan 'Özre İşaret' başlığı ile bahseder:

در این جا نکته‌ها رخ می‌نماید ولی ترسم که دردِ سر فزاید

اگرچه بحرِ طبعِ من به جوش است ولی تب دارم و اینم خروش است

دلِ من در تب است از تابِ هجران عجب نبْود ز من این نوع هذیان...

چو بلبل زآن همی‌گویم پریشان که هستم در قفص دور از گلستان[۳۷]

Burada nükteler söylerim ama baş ağrımın artmasından korkarım. Her ne kadar şiir denizim coşkun ise de ateşim vardır, heyecanım bundandır. Gönlüm hicran ateşiyle yanmaktadır; bendeki bu hezeyana şaşılacak değil... Kafeste olduğum, gülistandan uzak düştüğüm için bülbül gibi perişan şeyler söylerim.

Padişah'ı cömertliği, düşmanı yenip ülkeler fethetmesi, adaletli ve iyi huylu oluşu gibi özellikleriyle övmesinin ardından şair, çaresizliğini dile getirerek Sultan'dan affını ve ihsanını diler. (D 24/9-27) Padişah'a ve saltanatının ebedîliğine dualar eder. (D 24/28-32)

Son olarak şair eserinden bahsederek manaları cevher dolu rengârenk beyitleri, yüzlerce destanı olan bu ikinci kutlu divanını Sultan için donattığını ifade eder. (D 24/46-55) Sultan'dan kendisine nasibini bahşetmesi ile ebedî bahta kavuşmak, ayrı düşmüş olan bu kuluna vuslatı bağışlaması ve tüm dileklerinin kabulü için dua ile dibaceyi sonlandırır.

[36] Şairin burada anlattıklarına, edebî kişiliği ile ilgili olan bölümde yer verilmiştir.

[37] **Metin**, D 23/38, D 24/1-2.

Dibacenin ardından kasideler bölümüne geçilir. Kabûlî, Farsça kasidelerinden dokuzunu Fatih Sultan Mehmed'in Karaboğdan Seferi (881/1476) münasebetiyle kaleme almıştır.[38] Şair bu kasidelerden birini Edirne'de iken, birini Kurban Bayramı tebriği olarak, birini de Emîr Husrev'in (ö. 725/1325) 'Bahru'l-ebrâr' adlı kasidesine nazire olarak söyler.

Diğer üç kaside Şehzade Bâyezîd'e sunulmuş olup bunlardan biri Kâtibî'ye (ö. 839/1435 [?]) naziredir. Geriye kalan yedi kasideyi Padişah'tan ayrıldıktan sonra Bursa'da iken söylemiştir. Şair bu kasidelerinde, sarayda tekrar görmek istediği itibarın ve Padişah'ın huzurunda olabilmenin hayaliyle Sultan'ın lütfunu ve merhametini dilemektedir. Bursa'da iken söylemiş olduğu bu kasidelerden birini Ramazan Bayramı, birini Kurban Bayramı tebriği olarak, birini Engerûs[39] (Macaristan) Seferi[40] münasebetiyle, diğer ikisini de Hâkânî-yi Şirvânî'ye (ö. 595/1199) nazire olarak söylemiştir.

Türkçe kasidelerin ikisi Fatih Sultan Mehmed'in Karaboğdan Seferi (881/1476) hakkında, diğeri de Şeyhî'nin (ö. 832/1429'dan sonra) bir kasidesine naziredir.[41]

Kasidelerin çoğunda teşbib bölümü bulunur. Şairin teşbib bölümünde; bahar ve tabiatın, sabahın, Sultan'ın zafer ve seferlerinin tasvirlerine, ahlaki ve felsefî düşüncelere, Şehzade'nin atının vasıflarına yer vermesiyle birlikte bu bölüme yer vermeyip doğrudan methe geçtiği de görülür.

---

[38] **Metin**, K 2-10.

[39] Kabûlî, **Dîvân-ı Kabûlî**, vr. 55[b]. Engerûs, nüshada ötreli olarak harekelenmiş olup Ungurûs şeklinde okunmaktadır. "*Osmanlı menbâlarında 'Hungarus/Ungarus'dan muharref olarak 'Engürüs/Engerûs' şekilleri kullanılır.*" Bkz. İsmail Hami Danişmend, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 2 c., İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1947, C. II, s. 508.

[40] Fatih'in 'Engerûs Seferi' adı ile geçen bu sefer, kaynaklarda Fatih'in kış seferi olarak anlatılır. Bu sefer, Boğdan seferinden dönüşte 881/1476 yılı sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar**, 9 c., 3. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1975, C. II, s. 80-81.

[41] Kabûlî, **Dîvân-ı Kabûlî**, vr. 38[a]-41[a]. İkinci divanda yer alan Türkçe kaside ve gazeller için bkz. Günay Kut, "Kabûlî'nin İkinci Divanındaki Türkçe Kaside ve Gazeller", **In Memoriam Şinasi Tekin II: Türklük Bilgisi Araştırmaları**, no: 31/II, 2007, s. 108-122.

Kabûlî, Karaboğdan Seferi münasebetiyle Fatih Sultan Mehmed'e söylediği bir kasidesine Padişah'ın ve ordusundaki askerlerin çeşitli teşbihlerle tasviri ile başlar. Zırhı içinde, yüzü güneş gibi parlayan Padişah, ellerinde silahlarıyla zırhlarına bürünmüş atları üzerinde olan askerleriyle birliktedir. Şair aynı sefer hakkında söylediği diğer iki kasidesine Padişah'a ve ordusuna ait unsurların, sevgiliye ait güzellik unsurlarına benzetme yolu ile yaptığı tasvir ile başlar. (K 3/1-13, K 4/1-8) Padişah'ın ordusunun kâfir ordusunu yenmesi ile sevgilinin yüzündeki tüylerin zülüfleri mağlup etmesi arasında ilgi kurarak Sultan'ın fethine övgüler söyler. (K 3/1-13) Savaş meydanını tıpkı bir mahşer meydanına benzeten şair, savaştaki bazı sahneleri şöyle anlatır:

بر پسر رحمی نباشد مر پدر را آن زمان　　مُهرِ مِهرِ دُخت یابد در دلِ مادر شکست

گه ز نوکِ نیزه آید در دلِ جوشن شکاف　　گه ز ضربِ گرز آید بر سرِ مغفر شکست

گه زره را ناوکِ خونریز گردد دیده دوز　　گاه در قلبِ سران یابد سرِ خنجر شکست

گه نماید پیکرِ بی‌جان به روی زین سوار　　گه به پشتِ اسب یابد مرد را پیکر شکست

حملهٔ گردان گهی بر هم برآرد میمنه　　ضربتِ مردان درآرد در دلِ مَیسر شکست...[۴۲]

O vakitte (savaş/mahşer günü) babanın oğluna merhameti olmaz; annenin gönlündeki kız sevgisinin mührü bozulur.[43] *Kâh mızrağın ucu zırhın kalbini yarar; kâh gürzün darbesi miğferin başını koparır. Kâh kanlı ok düşmanın gözünü zırha diker; kâh düşmanın kalbinde hançerin başı kalır. Kâh eyerin üzerinde kâh atların ardında cansız bedenler görünür. Yiğitlerin hamlesi kâh sağ kanattan gelir; darbesiyle sol kanattakilerin yüreğini yerinden çıkarır…*

[42] **Metin**, K 3/15-19.

[43] Bkz. MDA, بر پسر رحمی... (Ber-peser rahmî…).

Şair, orduyu güçlü kılan unsurlardan biri olarak da onlara verilen altın ve ulufeye değinir. Sultan'ın cömertliği, orduyu güçlü ve hünerli hâle getirir. (K 4/2-6, 17) Muzaffer Padişah'ın ve ordusunun savaştaki yiğitliklerini övmekle birlikte şair, Sultan'ı adaletli oluşu ve ihsanı ile de yüceltir. (K 3/21-27, K 4/9-17)

Kabûlî, methiyelerin birçoğunda Sultan Mehmed'e ve ordusuna, tahtına ve saltanatına övgülerde bulunur. (K 2/1-14, K 8/20) Sultan'ı çeşitli tarihî ve efsanevî şahsiyetlere benzetme yolu ile gücü, saltanatı, aklı ve bilgisi, savaştaki yiğitliği ve cesareti, cömertliği ve adaleti ile över; Padişah'ın karşısında düşmanın hâlini tasvir eder.[44] Padişah'ın düşmanlara olan kahrı ne kadar can yakıcıysa; lütfu da dostların gönlünü bir o kadar hoş tutar. (K 5/16, K 8/25) Sultan'ın eğlence ve sohbet meclislerini, sarayı ve çevresini, nimet sofralarını mübalağa dolu teşbihleri ile över.[45]

Padişah'a söylemiş olduğu kasidelerinde sultanı 'Sultân-ı Kostantin, Ebu'l-feth-i zamân, şehinşâh-i felek-rifʿat, cihân-ı şevket u haşmet, nişân-ı nusret-i zu'l-men, şâh-ı dîn, mazhar-ı dîn, pâdişâh-ı mulk u millet, husrev-i gâzî-nejâd, âdil-i kisrâ-nemâd, âdil-i zâlim-gudâz, bâzil-i miskîn-nuvâz, adûvv-bend, şeh-i hûbân, şeh-i Rûm, şâh-ı Turkân, sultân-ı dîn-perver, raiyyet-perver, ser-mulûk-ı cihân, pâdişâh-ı sidre-serîr, dârâ-yi heft kişver, sultân-ı kişver-i dîn, sultân-ı dilâver' vb. sıfatlarla gücü, heybeti, ihtişamı, adaleti, makamının yüceliği ile övmektedir. Sultan'ın adaletini, cömertliğini, bağış ve ihsanını, yiğitliğini, bilgeliğini, iyi huylu ve tedbir sahibi olmasını ifade eden ve yücelten teşbihler yapar:

چو بازِ عدلِ او آمد به پرواز　　عقابِ ظلم از پرواز شد باز

جهان را عدلِ او آباد دارد　　زمان را بذلِ او دل شاد دارد

دل و دستش کند از بخشش و داد　　روانِ حاتم و نوشین‌روان شاد

[44] **Metin**, K 2/15-27, K 5/12-20, K 6/26-33, K 7/3-12, K 8/12-15, 22-24, 26, K 9/1-6, 20-24, K 10/22-26, 33-37, K 13/15-22, …

[45] **Metin**, K 5/21-22, K 6/24, K 8/16-21, 43, K 15/20, …

کفِ او باعثِ احسان و جود است　　دلِ او داد را داده وجود است

ز ابرِ دستِ او درگاهِ احسان　　گهرباران شود مانندِ باران

حیا دارد ز جودِ دستِ او ابر　　که در احسان شود پابستِ او ابر

صدف زآن در تگِ دریا گریزد　　که دستش جوهرِ او را نریزد

گهر گر در دلِ دریا نبودی　　به گیتی قدرِ او قطعا نبودی

چنان گشتی ز جودش گوهر ارزان　　که در قیمت شدی با خاک یکسان...[٤٦]

Onun adalet şahini havalanınca, zulüm kartalı geri çekilir. Onun adaleti cihanı mamur eder; bağışları devri sevindirir. Eli ve gönlü, bağışta ve adalette Hâtim ile Nuşirevan'ın ruhlarını şad eder. Avucu ihsan ve cömertliğe sebep olur; gönlü adaleti verir. İhsan dergâhında onun el bulutundan, yağmur gibi mücevherler yağar. Bulut onun elinin cömertliğinden utanır; ihsanda ona ayak bağı olur. İstiridye ondan dolayı denizin dibine kaçar, Padişah'ın mücevheri gibisini eline saçamaz. Mücevher denizin kalbinde/derinliklerinde olmasaydı, asla bir kıymeti olmazdı. Onun cömertliğinde mücevher ucuzdur; kıymette toprak ile birdir…

Şair, Şehzade Bâyezîd'e sunmuş olduğu kasidelerde ise Şehzade'yi "cevân-baht, hurşîd-i âsmân şeref, İskender-i zamân, Rüstem-i zamânî, gül-i gülzâr-ı kerem, gül-i gülşen-i şâhî, Yıldırım Hân, şeh-i Cem-câh vb. sıfatlarla fetih ve seferlerdeki üstünlüğü ve başarısı, keremi ve ihsanı ile över. (D 20/4, K 12/34, K 22/45-50) Şair, Şehzade'nin savaşta ve av zamanında usta biniciliği ve atı için övgü dolu teşbihler ve betimlemeler yapar. (K 11/1-9, 19-28, K 12/31)

Kabûlî, çeşitli vesilelerle söylemiş olduğu bu kasideleri dışında Padişah'tan ayrıldıktan sonra söylediği bir kasidesinde kovulmasına neden olan kimselerin

[46] **Metin**, D 18/25-33.

Padişah'ın kendisine iltifatını kıskandıklarını ve hakkında söyledikleri şeylerin asılsız olduğunu dile getirmek ve suçsuzluğuna inandırmak için yeminler ettiği 'kasemiyyat'[47] bölümüne yer vermiştir.[48]

Şair, kasidelerde fahriye bölümüne de yer vererek burada şairlikteki kabiliyetini ve sanatını sık sık ve iftiharla dile getirir. Sultan'ın fethinin anlatıcısı olarak fetih destanını âleme duyurması vasfıyla da kendisiyle övünür.[49] (K 2/30, K 2/38-39)

Son olarak kasidelerin dua bölümlerinde Kabûlî, Sultan'a ve ordusuna, Padişah'ın devletinin devamlılığı ve ikbaline, düşmanın yenilgisi ile Padişah'ın fetih ve zaferlerinin daimi olmasına, her türlü hastalık, sıkıntı ve musibetten uzak olmasına; Şehzade'ye tahtı ve bahtı, bela, sıkıntı ve musibete uğramaması için dualar eder. (K 3/31-33, K 4/22-24, K 6/44-46, K 7/17, K 9/38-39, K 11/33-35, K 12/55-56)

Kasidelerden sonra yer alan ve çoğunlukla ayrılık, hasret ve bundan dolayı duyulan ızdırabın, çaresizliğin dile getirildiği gazellerin çoğu âşıkanedir. Şair, gazellerin hemen hepsinde ayrılık derdinden yakınır; kıskanç rakibin sebep olduğu gönlündeki sıkıntıyı, perişanlığı dile getirir; düştüğü çaresizlik, yalnızlık ve âcizliği Padişah'a bir şekilde bildirmek ve hâlini anlatabilmek için Padişah'ın huzuruna çıkabilme yolları arama gayreti içinde olur. Her defasında Sultan'a yeniden kavuşabilme ümidi ve beklentisi içinde Sultan'ın merhametini, kerem ve lütfunu diler. Şairin hasret derdine derman olacak tek şey de sevgiliye yani Sultan'a kavuşmaktır.

---

[47] 'Yemin' anlamına gelen 'kasem', bir kimsenin başkalarını ikna etmek amacıyla sözünü Allah'ın isim veya sıfatlarını zikrederek kuvvetlendirmesidir. Edebî olarak bazı şairler niyetine uygun içerikte ve hurûfu'l-kasem (yemin harfleri) denilen çeşitli edatlar kullanarak yeminler etmiş; ifadesini güçlendirici edebî sanatlarla hakikati teyit ve tekit etmiştir. Diğer şairlerden örnek için bkz. İ. H. Ertaylan, **Külliyyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1949, s. 48; Muhammed b. Bedr el-Câcermî, **Mûnisu'l-ehrâr fî Dakâyıki'l-eşʿâr**, haz. Mîr Sâlih-i Tabîbî, 2 c., Tahran, Kitâbhâne-i Mahmûd Ferruh, 1337, C. I, s. 165-213.

[48] **Metin**, K 17/45-66.

[49] Şairin buradaki ifadelerine edebî kişiliği bölümünde yer verildi.

Kabûlî'nin, gazellerinde memduhunu tıpkı bir maşuku över gibi övdüğü görülür; adeta gazel içinde kasideler söylemiştir:

دیدم سواره آن بتِ زرّین‌کلاه را مشکین کمندِ او به خم آورده ماه را...

تو پادشاهِ حسنی و خوبان سپاهِ تو هرگز نبود چون تو شهی این سپاه را...[۵۰]

O altın miğferli sevgiliyi atına binmiş gördüm; miskli kemendi sanki ay'ı bükmüş... Sen güzellik padişahısın, güzeller ise askerlerin; bu ordunun senin gibi bir şahı hiç olmamıştır.

ای دلِ سوزناکِ ما مشعله‌دار راهِ تو شمعِ شبِ سیاهِ ما عارضِ همچو ماهِ تو

هر دو سه روز و هفته‌ای یادم اگر نمی‌کنی هست امید شاهِ من پرسشِ ماه ماهِ تو

خطّهٔ حسن را تویی مالک و دعوی ار کنی خطِّ تو حجّت و دو رخ هست نکو گواهِ تو...[۵۱]

Bizim yanık gönlümüz senin yoluna meşale tutucudur; senin ay gibi olan yüzün kara gecemizin mumudur. Padişahım! İki üç günde bir, haftada bir beni anmasan da, hiç değilse aydan aya beni sormandan ümitliyim. Güzellik ülkesinin maliki olduğunu iddia etsen; ayva tüylerin ve yanakların buna delil olur…

ای مرا هر لحظه از حسنِ تو احسانی دگر وی ز احسانِ تو هر دم در تنم جانی دگر

پادشاهِ صورت و معنی تویی در روزگار صورت و معنی ندارد جز تو سلطانی دگر...

شهریاری مثلِ تو دوران نخواهد یافتن گر شود چرخی دگر پیدا و دورانی دگر...[۵۲]

[50] **Metin**, G 3/1, 3.

[51] **Metin**, G 4/1-3.

[52] **Metin**, G 97/1-2, 4.

Güzelliğinin bana her an bir başka ihsan ve ihsanıyla bedenime her an bir başka can katmış olan sevgili! Zamanın suret ve mana padişahı sensin; senden başka bir sultanda bu suret ve mana yoktur. Bir başka felek ve bir başka devran bulunsa dahi devran senin gibi bir hükümdar bulamaz.

Şair bu övgülerinde; 'ay miğferli sevgili, güzeller şahı, güzellik ülkesinin mâliki, güneş yüzlü, can bağının fidanı, ay yüzlü şehsüvar, gül yüzlü servi, cihanın canı, şirin sözlülerin padişahı' gibi sıfatlara yer verir.

Buna bağlı olarak gazellerde şaraptan, sevgilinin güzelliği ile tabiat güzelliklerinden bahsedilir:

به می خوش‌مشربم زین صافتر مشرب نمی‌بینم

رهِ رندی روم زین پاکتر مذهب نمی‌بینم

بیا از شربِ می کن توبه می‌گوید به من صوفی

چه سالوسی‌ست من در خویش این مشرب نمی‌بینم[٥٣]

Şarapla hoş meşrebim, bundan daha saf meşrep bilmiyorum; rintlik yolunda gidiyorum, bu mezhepten daha temiz bir mezhep bilmiyorum. Gel, şarap iç! Sufi bana tövbe et diyor; bu ne riyakârlıktır ki ben kendimde bu meşrebi görmüyorum.

مهِ من آنک چشمِ مست دارد به صیدِ دل دو زلفِ شست دارد

خوش آن سرخوش که در پای گل امروز چو لاله جامِ می در دست دارد...[٥٤]

Ay gibi güzel sevgilimin sarhoş gözü ve gönül avlayan zülüf kemendi vardır. O sarhoş bugün, elinde lale gibi şarap kadehi, gülün dibinde hoştur…

[53] **Metin**, G 6/1-2.

[54] **Metin**, G 76/1-2.

زهی گلزارِ حسنت را دهانت دلستان غنچه

ندیده چون دهانت هیچ کس در گلسِتان غنچه

شکفته گل به رخسارِ تو دارد دعویِ خوبی

ولی ای سرو نبْود چون رخت گل را دهان غنچه...[۵۵]

Güzellik bahçesinin gönül alıcı goncası olan ağzın ne hoş! Gül bahçesinde kimse senin ağzın gibi bir gonca görmemiştir. Açan gül, senin yüzünle güzellik davasına girer; fakat ey servi, gülün senin yüzün gibi gonca ağzı yoktur…

Kabûlî, kendi hâlini tasvir için gazellerde gül ile bülbül benzetmesini çokça kullanır. Gülistandan ayrı düşmüş olan bülbülün kavuşmak için güle feryadı misali saraydan ayrı düşmüş olan Kabûlî saraya ve Sultan'a kavuşmak için feryat eder:

اگر نالم ز شوقت ای گلِ خندان مکن عیبم که بلبل دردِ خود با گل به صد فریاد می‌گوید[۵۶]

Ey gül gibi gülen sevgili, şevkinden inlersem beni ayıplama; zira bülbül güle derdinden yüzlerce feryat ediyor.

تو ای بلبل که در وصلِ بهاری از چه می‌نالی مرا می‌شاید این افغان که دورم از بهارِ خود[۵۷]

Sen ey bülbül, bahar (gül) mevsiminde niçin inliyorsun; bu feryat, baharından uzakta olan bana yaraşır.

بلبل به ناله بود قبولی به وصلِ گل افغانِ من ز فرقتِ آن گلعذار بود[۵۸]

[55] **Metin**, G 47/1-2.

[56] **Metin**, G 139/4.

[57] **Metin**, G 140/4.

[58] **Metin**, G 143/5.

Kabûlî! Bülbül, güle kavuşmak için inlemekteydi; benim feryadımsa o gül yanaklının ayrılığındandı.

Benzer şekilde, ayrılık derdi çeken şair kendisini Kenan ülkesinde Yusuf'suz kalan Yakub'a benzetir:

دور از حضرتِ شاهی‌ست قبولیِ غریب همچو یعقوب که بی‌یوسفِ کنعان باشد[۵۹]

Garip Kabûlî, Kenan'da Yusuf'suz kalan Yakup gibi, Padişah'ın huzurundan uzak kalmıştır.

Kıtaların konusunu ise; öğüt, hikmet, vuslat ve ayrılık oluşturur. Kabûlî, geçici olan bu dünyada dertle canını sıkmaması ve aza kanaat etmesi gerektiğini kendisine nasihat eder. Onun bunun sıkıntısıyla parçalanmış olan gönlün arzusu, ister hoş olsun ister olmasın nihayetinde hepsi toprak olup gidecektir. (Kı 1-2)

Ayrıca şair, kaza ve kadere rıza göstermek ve âlemde hiçbir gönlü incitmemek gerektiğini öğütler. (Kı 5-6) Yârden ayrı düşmüş Kabûlî için yâre kavuşmak kendisine hayatın bahşedilmesi anlamına gelir. Hayat, dünya ve ahiret olmak üzere iki defa olduğundan sevgiliye/padişaha da iki kere kavuşmak icap etmektedir. (Kı 3)

Bahsedilen bu konuları içeren kıtaların dışında şairin Boğdan zaferine dair düşürdüğü bir de tarih kıtası bulunmaktadır.[60]

Şairin divanında son olarak sekiz adet rubaisi yer alır. İlk beş rubainin konusu aşk, şarap ve ayrılık derdidir. Şarap, şair için aşkı sembolize etmektedir. Şairin gönlü aşk ile diridir, şarabın da aşk gibi insanı kendinden geçiren, sarhoşluk veren bir etkisi vardır. Bu yüzden şaraptan tövbeyi kendisine reva görmez zira ondan tövbe eden ancak bir ölü olabilir.

[59] **Metin**, G 65/5.

[60] Zikredilen tarih kıtası için bkz. s. 78.

Diğer taraftan şarap, şairin derdine derman olan şeydir; şair halis şarap ile gönlünü hoş tutacak ve bu sayede gönlünü her türlü gamdan uzaklaştıracaktır. (R 1-3) Sevgiliden ayrı geçen her an ömrün beyhude geçen demleridir. Ondan uzakta iken, her türlü hevesi terk etmiştir. Kaderi sevgilinin ellerindedir; sevgili, şairden yüz çevirdiği vakit, bahtı ve talihi de ondan yüz çevirir. (R 4-6)

Kabûlî, son iki rubaisinde acziyetini ve sevgiliden temennisini dile getirerek günahından dolayı af diler. (R 7-8)

3.3. DİVANIN YAZMA NÜSHASININ TAVSİFİ VE İMLA ÖZELLİKLERİ

3.3.1. Divanın Yazma Nüshasının Tavsifi

Eser, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Hazine 884'te kayıtlıdır.[61] Miklepli kahverengi deri cilt içinde, 257x160 mm. ölçülerinde, 107 yaprak ve iki sütun hâlinde 15 satırdan oluşur. Aharlı ince kâğıt üzerine talik hat ile yazılmıştır. Vikaye yaprağının üst yüzünde 'Odadan çıkan Fârsî' kaydı bulunur; iç yüzünde, eksik olarak şu beyit yazılıdır: [62]«به نام آنک از دیوان شاهی / بود حکمش روان مه و». Nüshanın 1[a] sayfasının üst köşesinde «دیوان قبولی» (Dîvân-ı Kabûlî) yazılıdır. Sayfanın üzerinde, yazısı silinmiş bir mühür, altında II. Bâyezîd'in mührü,[63] sol kenarında ise şu beyitler bulunur:

لمحرره

گر بر بساطِ قربـم ای دلستان نـخوانی باری چو سگ مرانـم زین[٦٤] خاکِ آستان هم[٦٥]

[61] Karatay, **a.g.e.**, s. 233-234.

[62] Beytin ilk mısraı divanın başlangıç beytinin ilk mısraıdır; ikinci mısraı ise farklı olarak «مه تا به ماهی» (meh tâ be-mâhî) yerine «مه و» (meh u) şeklinde yazılmıştır.

[63] Kut, **a.g.m.**, s. 104.

[64] Metinde "زان" (zân) şeklinde geçer.

[65] Bkz. **Metin**, G 95/4.

Ey gönül alan, beni yakınındaki sofrana çağırmasan da eşiğinin toprağından köpek gibi sürme!

وله

هجر را نیز نگارا حدّی‌ست　　چون ز حد رفت برون بیداد است[٦٦]

Ey sevgili, ayrılık okunun da bir haddi (sınırı) vardır; haddi aşarsa zulüm olur.

وله عن مثنوی

فلک چون نطعِ کجرو درنوردد　　به آخر شاه را معلوم گردد

که من چون گرگِ یوسف بیگناهم　　ولی چون یوسف از اخوان به چاهم[٦٧]

Felek, çarpık gidilen satranç tahtası gibi yol katetti ve sonunda padişahı bilgilendirdi. Ben Yusuf'un kurdu gibi günahsızım; fakat Yusuf gibi kardeşlerden dolayı kuyudayım.

Eserin başı:

به نامِ آنک از دیوانِ شاهی　　بوَد حکمش روان مه تا به ماهی[٦٨]

Eserin sonu:

رویـم پرسی نـماند از شرمِ گناه　　بی‌رو ز [تو] هم عفوِ تو می‌خواهم و بس[٦٩]

Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

---

[66] Bkz. **Metin**, G 137/3.

[67] Bkz. **Metin**, D 21/56, 57.

[68] Kabûlî, **Dîvân-ı Kabûlî**, vr. 1[b].

[69] Kabûlî, **a.e.**, vr. 107[a].

Müstensih ve istinsah tarihi bilgisi yoktur. İstinsah tarihi belli olmamakla birlikte şairin de bizzat katılmış olduğu Boğdan seferine dair söylemiş olduğu tarih mısraındaki yıl, 881/1476 senesidir.[70]

Eserin sonunda da II. Bâyezîd'in mührü[71] bulunur.

3.3.2. Divanın Yazma Nüshasının İmla Özellikleri

1. «به» izafet harfi, kendisinden sonra gelen kelimeye bitişik olarak yazılmıştır. Mesela «به نام» yerine «بنام» şekline yer verilmiştir. (H, vr. 1[b])

2. Emir fiilin başına getirilen «ب» harfi fiilden ayrı olarak «به» şeklinde yazılmıştır. Örnek: «ببین» yerine «به بین» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 73[b])

3. «آن» ve «این» işaret zamirlerinin başına «از», «به», «در» ve «اندر» edatları geldiği zaman ve «از» edatı üçüncü tekil şahıs olan «او» kelimesinden önce geldiği zaman, «ا» harfi hazfedilerek «ازان، بدان، دران», «ازین، بدین، درین» ve «ازو، اندرو» şeklinde yazılmıştır.

4. Çoğunlukla kelimeyi oluşturan harflerin noktalarının koyulması gerekirken koyulmadığı ya da koyulmaması gerekirken koyulmuş olduğu görülür. Bazen de tek bir nokta iki harf için kabul edilmiştir. Örneğin anlam gereği «میزان» olması gereken kelimenin noktası koyulmamış ve «میران» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 2[b]) Ya da «مخزن» kelimesinin yazımında «خ» ve «ز» harfleri için iki ayrı nokta koymak yerine tek bir nokta ile yetinilmiştir. (H, vr. 4[a]) Yine anlam gereği «ناقص» olması gereken kelime, son harfine nokta koyulması ile «ناقض» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 4[a])

---

[70] **Metin**, D 17/2.

[71] Kut, **a.g.m.**, s. 104.

5. Bazı harfler harekelenmiştir.
6. Kafiyeyi oluşturan kelimeler bazen yazılmamıştır.
7. Kelimelerde yer alan «چ» ve «پ» harflerinin noktaları bazen konmuş bazen tek bir nokta ile yetinilmiştir. Örnek: «چندین» yerine «جندین» (H, vr. 4[b]), «چنان» yerine «جنان» (H, vr. 5[a]), «چشمم» yerine «جشمم» (H, vr. 5[a]) ya da «پیکار» yerine «بیکار» (H, vr. 7[a]) şeklinde yazılmıştır.
8. Muhatap ve birlik yâ'ları (ی), hâ-yı gayr-ı melfûzdan (okunmayan «ه» harfi) sonra geldiğinde hemze (ء) ile gösterilmiştir. Mesela muhatap yâ'sı, «کرده ای» yerine «کردهء» şeklinde; birlik yâ'sı, «شمهای» yerine «شـــمهٔ» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 7[a])
9. «آنکه» bağlacı kimi yerde «آنک» şeklinde yazılmıştır. Örnek: H, vr. 1[b].
10. İsmin belirtme hâlini gösteren «را» harf-i nişânesi bazen isme bitişik bazen de isimden ayrı olarak yazılmıştır. Örnek: Bitişik olarak «دشمنانرا» ayrı olarak «زبان را» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 7[b])
11. «گ» harfleri keşidesiz olarak «ک» şeklinde yazılmıştır.
12. «س» harfi bazen altına üç nokta koyularak yazılmıştır. Örnek: H, vr. 11[a].
13. Hâ-yı gayr-i melfûz ile biten kelimelerin sonuna çoğul eki (ها) geldiğinde kelimenin sonundaki «ه» atılmıştır. Örnek: «خیمه» kelimesi çoğul yapıldığında «خیمها» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 9[b])
14. Okunmayan «ه» harfi ile sonlanan isimler çoğul yapılırken ismin sonundaki «ه» harfi atılmamıştır. Örnek: «بندگان» yerine «بنده گان» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 12[b])

15. Şimdiki zaman eki olan «می» bazen fiile bitişik bazen de fiilden ayrı yazılmıştır. Örnek: H, vr. 13[a].

16. Geniş zaman çekiminin başına gelen «ب» harfi kimi yerde fiillden ayrı, «به» şeklinde yazılmıştır. Örnek: «ببیند» yerine «به بیند» şeklinde yazılmıştır. (H, vr. 17[a])

17. Olumsuz fiilin başındaki «ن» harfi bazen «نه» şeklinde yazılmıştır. Örnek: «نه بینم». (H, vr. 19[a])

18. Okunmayan «ه» harfi ile sonlanan isimler ism-i masdar yapılırken ismin sonundaki «ه» harfi atılmamıştır.

19. Bazı yerlerde «است» ek fiilindeki «ا» harfi düşmüş ve kelimeye bitişik olarak yazılmıştır.

3.4. SUNULAN METNİN İMLA ÖZELLİKLERİ VE METNİN SUNUMUNDA İZLENEN YOL

3.4.1. Sunulan Metnin İmla Özellikleri

Metnin sunumunda günümüzde geçerli imla kuralları uygulanmıştır.

1. Muhatap ve birlik yâ'ları (ی), hâ-yı gayr-ı melfûzdan (ه) sonra geldiğinde «ای» şeklinde yazılmıştır.
2. Şimdiki zaman eki olan «می» fiilden ayrı yazılmıştır.
3. «را» harf-i nişânesi «مرا» gibi kullanımlar dışında ayrı yazılmıştır.
4. «به» izafet harfi ayrı olarak yazılmıştır.
5. «است» ek fiili, sesli biten harfler dışında ayrı yazılmıştır.

6. «گ» harfi keşideli olarak yazılmıştır.
7. İzafetler gösterilmiştir.
8. Vezin gereği farklı telaffuz edilmesi gereken kelimeler, veznin gerektirdiği okunuşu gösterecek şekilde harekelenmiştir.
9. Kelimelerdeki şeddeler gösterilmiştir. Ancak vezin gereği normal telaffuzun aksine şeddesiz okunması gereken yerlerde şedde konmamış, şeddesiz okunduğunu göstermek üzere uygun hareke konmuştur.
10. Arapça ibareler ile yazılışları aynı ancak okunuşları farklı olan kelimeler ayırt edilebilmesi açısından harekelenmiştir.

3.4.2. Metnin Sunumunda İzlenen Yol

Metnin sunumunda şu hususlara riayet edilmiştir:

1. Divanda yer alan şiirlerin düzeninde nüshadaki tertibe uyulmuş olup her manzume numaralandırılmış ve vezinleri belirlenerek manzume başında belirtilmiştir.
2. Şiirlerde haşiyede yazılmış olan başlıklar dipnotta belirtilmiş olmakla birlikte anlatımdan yola çıkılarak yine aynı varakta uygun olan yere başlık olarak yazılmıştır.
3. Divanın yazma nüshasında yer almayıp tarafımızdan eklenen ibareler ile tamire ihtiyaç duyulan durumlarda anlam, vezin ve kafiye göz önünde bulundurularak metin üzerinde yapılan düzeltmeler köşeli parantez «[ ]» içinde belirtilmiştir.
4. Nüshanın haşiyesinde yer alan ve «صح» işaretli düzeltme metne dâhil edilmiş ve müstensih tarafından yapılan diğer düzeltme ve müdahaleler dipnotta belirtilmiştir.
5. Metnin sol kenarında manzumelerin yazma nüshadaki yeri, sağ kenarında ise müteselsil beyit numaraları verilmiştir.
6. Metinde geçen Kurʿân ayetleri dipnotta belirtilmiştir.

7. Şairin yapmış olduğu tazminler, metinde tırnak içerisinde gösterilmiştir. Bu tazminler hakkında ayrıntılı bilgiye inceleme kısmında yer verilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. DÎVÂN-I KABÛLÎ

4.1. METİN

متن

دیوان قبولی

[دیوان قبولی] ۱۰۲
[دیباچه] ۱۰۲
۱ [توحید] ۱۰۲
۲ در مناجات گوید ۱۰۳
۳ در نعتِ نبیّ علیه السّلام گوید ۱۰۴
۴ در در آمدِ سخن به سببِ نظمِ این مثنوی و خطاب با خویش ۱۰۶
۵ در سببِ تألیفِ این مثنوی گوید ۱۰۷
۶ اشارت به اشک ۱۰۷
۷ اشارت به آه ۱۰۸
۸ آخر اشارت و دخول به مدحِ سلطنت پناهی ۱۰۸
۹ اشارت به تیغ ۱۱۰
۱۰ اشارت به کسرِ بغدان و فتحِ سلطان ۱۱۰
۱۱ اشارت به آفتاب ۱۱۱
۱۲ صفتِ روزِ جنگ و رسیدن لشکرِ اسلام به کفّار ۱۱۲
۱۳ ظفر یافتنِ عسکرِ منصور ۱۱۳
۱۴ صفتِ شب و شهر آرایی کردن ماه با کواکب به فتحِ پادشاه ۱۱۴
۱۵ صفتِ صباحِ فتح و قتلِ کفّار ۱۱۵
۱۶ صفتِ جلّادان ۱۱۶
۱۷ تاریخِ قتلِ کفّار ۱۱۷
۱۸ مثنوی ۱۱۸
۱۹ بیتی چند در عرضِ حالِ خود گوید ۱۲۱
۲۰ اشارت به تربیت شاهزاده ۱۲۱
۲۱ آخر اشارت ۱۲۲
۲۲ در مباهات به شعرِ خود ۱۲۵
۲۳ اشارت به تربیت ملوک شعرا را ۱۲۷
۲۴ اشارت به عذر ۱۲۹
[قصاید] ۱۳۲
۱ [مناجات] ۱۳۲
۲ این قصیده را در سفرِ قرابغدن گوید در آن روزی که عسکرِ منصور در جبه رفتند ۱۳۳
۳ این قصیده را در فتح [و] کسرِ قرابغدن گوید ۱۳۶
۴ این قصیده را هم در آن سفرِ مبارک گوید ۱۳۹
۵ این قصیده را هم در آن سفر گوید ۱۴۱
۶ این قصیده را در ادرنه گوید هم در آن سفر ۱۴۳
۷ این قصیده را در خیرالخروج گوید هم در آن سفر ۱۴۷

۸ در تهنیهٔ عیدِ قربان گوید هم در آن سفر ۱۴۸
۹ هم در آن سفر گوید ۱۵۲
۱۰ در جوابِ بحرالابرارِ خسرو گوید هم در آن سفر ۱۵۵
۱۱ در جوابِ کاتبی گوید به مدحِ شاهزاده سلطان بایزید خُلِّدَ دَوْلَتُهُ ۱۵۹
۱۲ هم در مدحِ شاهزاده طال بقائه ۱۶۲
۱۳ این قصیدهٔ ترکی را هم در فتح [و] کسرِ بغدن گوید ۱۶۶
۱۴ این قصیده را جوابِ شیخی گوید به اشارتِ سلطنت پناهی ۱۶۹
۱۵ این قصیده را هم در آن سفر گوید ۱۷۳
۱۶ این قصیده [را] در بورسه گوید جوابِ خواجه خاقانی تهنیهٔ عیدِ رمضان ۱۷۶
۱۷ این قصیده را بعد از مفارقتِ حضرتِ سلطنت پناهی گوید ۱۸۱
۱۸ این قصیده را در جوابِ خواجه خاقانی گوید به شهرِ بورسه هم در مدحِ سلطنت پناهی ۱۸۸
۱۹ هم در شهرِ بورسه گوید تهنیهٔ عیدِ قربان به مدحِ سلطنت پناهی ۱۹۷
۲۰ هم در بورسه گوید به مدحتِ سلطنت پناهی ۲۰۱
۲۱ این قصیده را هم در شهرِ بورسه گوید خیرالقدومِ سفرِ اُنگروس ۲۰۶
۲۲ در مدحِ شاهزاده گوید ۲۰۹
[غزلیات] ۲۱۵
[غزلیاتِ فارسی] ۲۱۵
غزلیاتِ ترکی ۳۰۲
مقطّعات ۳۰۷
رباعیّات ۳۱۰
فهرستِ قوافی ۳۱۲

[دیوانِ قبولی]

[دیباچه]

۱

[توحید]

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

به نامِ آنک از دیوانِ شاهی — بوَد حکمش روان مه تا به ماهی 1b
شهنشاهی که او را روزِ دیوان — شهان باشند کمتر بنده‌فرمان
خداوندی که در کارِ خدایی — به کس هرگز نداد او کدخدایی
یکی زو می‌شود معزولِ درگاه — یکی را می‌رسد زو منصب و جاه
یکی را می‌کند مردود و معزول — یکی را می‌کند منصوب و مقبول
چو عزل و نصب از دیوانِ او خاست — بوَد معزول را منصب از او خواست
شهان را درگهِ او سجده‌گاه است — گدای او بوَد هر جا که شاه است
شهان تا قربِ آن درگه نیابند — به تختِ بختِ دولت ره نیابند
سلیمان بندهٔ دیوانِ او شد — که جنّ و انس در فرمانِ او شد
چو او دیوانِ شاهی را بیاراست — به دیوان خواند آن دم هر که را خواست
جهانبانی که در بنیادِ عالم — مقرّر شد از او ایجادِ آدم
از او برپا بوَد تا روزِ محشر — بنای نه رواق و هفت منظر
به ملکِ صبح از او خورشید شاه است — وز او در شام مه صاحب‌کلاه است 2a
شبه مه می‌کند زو سیم ریزی — زرِ خورشید از او دارد عزیزی
از او دریا به دامن می‌کشد دُر — وز او گنجینهٔ کان شد ز زر پُر
از او شد جامه والا لالهٔ مهر — لباسِ نور پوشد ماهِ گل‌چهر
در آن روزی که دیوانِ فلک ساخت — در آن دیوان بساطِ شاهی انداخت

شـــهی خورشـــید دیـــد و مـــه وزیـــری عطـــارد یافـــت تشـــریفِ دبیـــری
از او ناهیـــــد ســـــازِ بـــــزم ســـــازد وز او مـــــرّیخ کـــــارِ رزم ســـــازد
۲۰ فـــروغ و رفعـــتِ بـــرجیس و کیـــوان از او باشـــد بـــرین مرفـــوع ایـــوان
ز جـــودش پـــر گهـــر شـــد درجِ گـــردون وز او دارد بلنـــــدی بـــــرجِ گـــــردون
صـــــفابخشِ عـــــذارِ نـــــازکِ گـــــل نـــــوابخشِ دلِ نـــــالانِ بلبـــــل
بـــه روز آرنـــدهٔ شـــب‌هـــای هجـــران شفابخشـــندهٔ تـــب‌هـــای هجـــران

از او حاجـــــت روا هـــــر بـــــی‌نـــــوا را
غنـــــا از بخشـــــشِ او هـــــر گـــــدا را

۲
در مناجات گوید

خـــدایا! چـــون نهـــی دیـــوان محشـــر خطـــای بنـــده را خـــط کـــش بـــه دفتـــر 2a
ســـیه رویـــم مکـــن از خامـــهٔ خـــویش رخـــم را کـــن ســـفید از نامـــهٔ خـــویش
خطـــایی رفـــت اگـــر بـــر خامـــهٔ مـــن بـــر آن خـــط کـــش قلـــم بـــر نامـــهٔ مـــن 2b
کـــه شـــوید لـــوحِ مـــا از خـــطِّ عصـــیان نبـــارانی اگـــر بـــارانِ احســـان
۵ چـــو مـــا را از حیـــا باشـــد ســـری پـــیش ببـــاران بـــر ســـرِ مـــا رحمـــتِ خـــویش
اگـــر نبْـــود ســـیه لـــوحِ دلِ مـــا ز بـــس آلایـــشِ آب و گِـــلِ مـــا
دگـــر بـــارانِ رحمـــت را کـــه جویـــد ســـحابِ بحـــرِ احســـانت چـــه شـــوید
اگـــر از مـــا گنـــه نآیـــد پدیـــدار کـــه دانـــد عفـــو را تـــا چیســـت مقـــدار
الهـــی! بـــر گنـــاهِ مـــا ببخشـــای بـــه روی مـــا دری از عفـــو بگْشـــای
۱۰ اگـــر مـــا را دو صـــد کـــوهِ گنـــاه اســـت بـــه بـــادِ عفـــوِ تـــو یـــک پَـــرّه کـــاه اســـت
چـــو از بـــارانِ رحمـــت ســـیل آری کجـــا خاشـــاکِ جـــرمِ مـــا گـــذاری
چـــو بحـــرِ عفـــوِ تـــو در مـــوج آیـــد در او کـــی قطـــرهٔ جـــرمم نمایـــد

الهـــی! روزِ حشـــر و وقـــتِ میـــزان مگـــردان رد، قبـــولم کـــن بـــه دیـــوان
خـــودم دادی چـــو تشـــریفِ قبـــولی مســـازم رد اگـــر کـــردم فضـــولی
۱۵ چـــو در دیـــوان فضـــلت رد نباشـــد بـــوَد نیکـــو قبـــولی بـــد نباشـــد
ز لطـــفِ عـــامِ خـــود یـــا رب بـــه دیـــوان قبـــولی را قبـــولِ خـــاص گـــردان
چـــو جـــان گـــردد ز شـــغلِ جســـم معـــزول زبـــانم را بـــه ذکـــرت ســـاز مشـــغول
چـــو دادی از قبولـــت منصـــب [و] جـــاه قبـــولی را مکـــن مـــردودِ درگـــاه 3a
خـــدایا! بنـــدهٔ دلـــریشِ مهجـــور کـــه هســـتم از مـــرادِ خویشـــتن دور
۲۰ بعیـــد افتـــاده از درگـــاهِ شـــاهم ز نـــو ده قربـــتِ آن بارگـــاهم

الهـــی! ده بـــه مـــن اقبـــالِ ســـرمد
بـــه نعـــتِ ســـرورِ عـــالم محمّـــد

۳

در نعتِ نبیّ علیه السّلام گوید

محمّـــد کـــز دو مـــیمش شـــد پدیـــدار وجـــودِ عـــالم و آدم بـــه یکبـــار 3a
ز حـــاش ارواح را شـــد پایـــه منـــدی ز دالـــش هســـت دیـــن را ســـربلندی
شهنشـــاهِ ســـریرِ هـــر دو عـــالم ســـلیمان را ز مِهـــرش مُهـــرِ خـــاتم
جهـــان را داد و دیـــن از دیـــن و دادش نهـــادِ عـــالم از بهـــرِ نهـــادش
۵ بـــه کـــوی او گـــدایی شـــاهِ خـــاور ز روی او ســـهایی مـــاهِ انـــور
نســـیمِ بـــاغِ جنّـــت از نســـیمش شـــمیمِ مشـــکِ اوفـــر از شـــمیمش
همـــه قـــدر و بـــرات از تـــارِ مـــویش همـــه نـــوروز و عیـــد انـــوارِ مـــویش
ز مـــوی او دمـــاغِ دل معطّـــر ز روی او چـــراغِ جـــان منـــوّر
نهـــالِ بوســـتانِ آفـــرینش چـــراغِ دیـــدگانِ اهـــلِ بیـــنش
۱۰ گـــلِ خوشـــبوی گلـــزارِ رســـالت دُرِ دریـــای اســـرارِ رســـالت

خـــــدای از روحِ پـــــاکش آفریـــــده　　بـــه قـــد تشـــریفِ لـــولاکش بریـــده　3b

خطـــــابِ او ز حـــــق طـــــه و یـــــس　　چه تحسین گویمش حـق گفـت تحسـین

در آن دم کـــش میسّـــر گشـــت معـــراج　　فلـــک را گشـــته خـــاکِ پـــای او تـــاج

از آن مـــه راســـت روشـــن گشـــته دیـــده　　کـــه خـــاکِ پـــای او در دیـــده دیـــده

۱۵ الا ای خـــــاکِ پایـــــت تـــــاجِ امّـــــت　　طـــــوافِ مشـــــهدت معـــــراجِ امّـــــت

شـــفاعت خـــواهِ محـــرومِ گنـــه‌کـــار　　بـــه روزِ حشـــر در دیـــوانِ جبّـــار

الا ای شهســـــوارِ عـــــرشِ میـــــدان　　زمینـــت آســـمان درگـــاهِ جـــولان

براقـــت چـــون در آمـــد در تکـــاپوی　　بـه چوگـانِ تـو گـردون بـود چـون گـوی

الا ای شـــــاهبازِ ســـــدره پـــــرواز　　ز ســـدره منتهـــا بـــاز آمـــده بـــاز

۲۰ الا ای محـــــرمِ خلوتگـــــهِ خـــــاص　　خـدا را خـاصِ خـاص و صـاحب اخـلاص

بـــه پـــرواز از تـــو مانـــده بـــاز جبریـــل　　بپـــرواز ارچـــه بـــوده بـــاز جبریـــل

حبیـــبِ حضـــرت و حضـــرت حبیبـــت　　ز حضـرت گشـته ایـن قربـت نصـیبت

الا ای تـــــاجِ ســـــرداران مرســـــل　　بـــه صـــورت آخـــر و در معنـــی اوّل

تـــو بـــودی از جهـــان مقصـــودِ معبـــود　　تـــو را کـــرد از جهـــان معبـــودِ مقصـــود

۲۵ الا ای فـــی‌الحقیقـــت گشـــته حـــق‌بـــین　　به کیشـت کفـر باطـل گشـته حـق دیـن

همـــه ادیـــان ز دینـــت گشـــته باطـــل　　همـــه نـــاقص شـــده ذاتِ تـــو کامـــل　4a

الا ای رهـــــــــرو راهِ طریقـــــــــت　　شـــریعت از تـــو شـــایع فـــی‌الحقیقـــت

زهـــی گـــم گشـــتگان را راهبـــر تـــو　　در ایـــن ره گـــم نگشـــته راه بـــر تـــو

قبـــولی راه گـــم کـــرده فقیـــری‌ســـت　　بـــه دســـتِ رهـــزنِ غفلـــت اســـیری‌ســـت

۳۰ نجـــاتم ده ز دســـتِ دیـــوِ غفلـــت　　منـــه بـــر مـــن گزنـــدِ ریـــوِ غفلـــت

رفـــیقم شـــو در ایـــن راهِ خطرنـــاک　　کـه رخـت از دزدِ دیـن بیـرون بـرم پـاک

مـــرا از فضـــلِ خـــود راهـــی نمـــا راســـت　　کـــه از فضـــلت روم راهِ خـــدا راســـت

جلایـــــــــی ده دلِ آیینـــــــــه‌ام را　　ز غفلـــت پـــاک گـــردان ســـینه‌ام را

دلـــم را مخـــزنِ درِّ ســـخن ســـاز کـه تـا در نعـتِ تـو کـردم سـخن سـاز
درونـــم خلـــوتِ اخـــلاص گـــردان ز بیـــرونم قبـــولِ خـــاص گـــردان
ز لطـــفِ عـــام خـــاصِ خـــویش ســـازم مکـــن بیگانـــه از خـــود خـــویش ســـازم
درود از مـــا بـــر اصـــحابِ یقینـــت کـــه جـــان دادنـــد در بـــابِ یقـــینت
درود از مـــا بـــدان اولادِ طـــاهر کـــه نـــورِ تـــو از ایشـــان گشـــت ظـــاهر

چـــو دیـــوانِ مـــرا نعـــتِ تـــو آراســـت
در ایـــن دیـــوان مـــرا راهـــی نمـــا راســـت

۴

در در آمدِ سخن به سببِ نظمِ این مثنوی و خطاب با خویش

4b الا ای عنـــدلیبِ گلشـــنِ جـــان کـــه جـــان مـــی‌پـــروری درگـــاهِ الحـــان
الا ای بلبـــلِ بـــاغِ معـــانی کـــه درگـــاهِ بیـــان جـــان مـــی‌فشـــانی
الا مجنـــونِ دور از لیلـــیِ خـــویش شـــده دمســـاز بـــا واویلـــیِ خـــویش
الا فرهـــادِ کـــوهِ نـــامـــرادی کـــه چنـــدین سـنگِ غـم بـر دل نهـادی
۵ الا یعقـــوب دور از یوســـفِ جـــان نشســـته بـــا حـــزن در کـــنجِ احـــزان
الا جســـمی ز جانـــان دور مانـــده مثـــالِ دیـــدهٔ بـــی‌نـــور مانـــده
الا ای خســـتهٔ دردِ غریبـــی نشســـته بـــر رُخـــت گـــردِ غریبـــی
الا ای دور از یـــار و دیـــارت به صد غـم خسـته نـی یـک غمگسـارت
الا ســـرگشـــتهٔ وادیِ هجـــران تنـــورِ ســـینه‌ات بـــادیِ طوفـــان
۱۰ الا ای خســـتهٔ فرقـــت رســـیده بـــرون کـــن دردِ دل بـــا آبِ دیـــده
بـــه خـــونِ دل غبـــارِ غـــم فـــرو شـــوی کـــه آری آبِ شـــادی بـــاز در جـــوی
برافـــروز آتشـــی از جـــانِ غمنـــاک فـــرو ریـــز آبـــی از چشـــمانِ نمنـــاک
بـــدان آتـــش بســـوزان هســـتیِ غـــم بـــده زآن آب کشـــتِ شـــوق را نـــم
ز ســـینه داســـتانِ غـــم فـــرو ریـــز ز دیـــده خـــونِ دل هـــر دم فـــرو ریـــز
۱۵ چنـــان ده شـــرحِ دردِ جـــانِ غمیـــاب کـــه دل را تـــاب بخشـــد دیـــده را آب

سبب گو آن چنان نظمِ سخن را که بخشی آب‌رو درِّ عدن را 5a

دلت خالی کن از اندیشهٔ پر

قلم را آب ده در سفتنِ دُر

۵

در سببِ تألیفِ این مثنوی گوید

دمی کز بهرِ این دیباجهٔ نو قلم آمد به دستم در روارو 5a

اسیرِ دردِ هجران بود جانم جدا از وصلِ جانان بود جانم

دل از دردِ جدایی داشتم خون ز دل در دیده می‌انباشتم خون

ز خونِ دل مدامم دیده تر بود دلِ خون گشته دایم در نظر بود

به دردِ یار بودم خو گرفته ز درمان همچو دل پهلو گرفته

ندیمم درد و همدم آه بس بود

نیِ نالهٔ مدامم همنفس بود

۶

اشارت به اشک

ز دیده گاه اشکم موج می‌زد گهی آهِ دلم بر اوج می‌زد 5a

ز بس کز گریه چشمم موج‌گین داشت گهم بر آسمان گه بر زمین داشت

به جوی کهکشان رفتی ز هامون چو موجِ او شدی بر اوجِ گردون

زهی بحری که موج از هر کرانه به جوی کهکشان سازد روانه

وز آنجا چون شدی موجش به بالا حبابش عقدِ پروین بود گویا

چو شستی روشنان را بر فلک روی به دریا ریختی آن گه از آن جوی 5b

گهی بودم به آبِ چشم از این‌سان گهی از آتشِ دل سینه سوزان

شنودی وصفِ آبِ دیدهٔ من

ز سوزِ سینه سازم حال روشن

۷

اشارت به آه

ز آهـــــم دردِ دل پیـــــدا شـــــود زود　　کـــه گـــردد ســـوزِ آتـــش ظـــاهر از دود　　5b

چـــو آهِ مـــن شـــدی بـــا مـــاه همبـــر　　فتـــادی آتـــش انـــدر چـــرخِ چنبـــر

چـــو آهـــم راهِ گـــردون برگرفتـــی　　چـــراغِ انجـــم از وی درگرفتـــی

اســـد از آهِ مـــن بـــر چـــرخ گـــردان　　شـــدی چـــون شـــیر از آتـــش گریـــزان

۵ بـــه گـــردون آهِ مـــن چـــون پـــی‌فشـــردی　　بـــه آبِ دلـــو آن آتـــش نمـــردی

شـــدی چـــون آهِ مـــن آتـــش فـــروزان　　بـــه بحـــرِ چـــرخ گشـــتی حـــوتِ ســـوزان

اگـــر بـــودی حمـــل گـــر جـــدی و گـــر ثـــور　　بـــه گـــردون ســـوختی ز آهـــم بـــدین طـــور

چـــو شـــعله برکشـــیدی از دلِ تنـــگ　　ز مـــاهی درگرفتـــی تـــا بـــه خرچنـــگ

عطـــارد را بـــه گـــردون ســـوزشِ مـــن　　زدی در ســـنبله آتـــش بـــه خـــرمن

۱۰ بـــه عقـــرب ســـوختی زو جـــانِ مـــرّیخ　　چنـــان کـــز وی گرفتـــی چـــرخ تـــاریخ

کشـــــیده تیـــــرِ آهِ اخگـــــری را　　بـــه قـــوس آتـــش زدی دل مشـــتری را

طلـــب کـــردی ز آهـــم زهـــره آذر　　کـــه ســـوزد عـــود میـــزان کـــرده مجمـــر　　6a

ز آهِ ایـــــن دلِ پـــــر درد محـــــزون　　دوپیکـــر ســـوختی بـــر اوجِ گـــردون

بـــه آه و اشـــک از ایـــن‌ســـان بـــود حـــالم

ز آه و اشـــک از ایـــن افـــزون چـــه نـــالم

۸

آخر اشارت و دخول به مدحِ سلطنت پناهی

اگرچـــه هجـــرِ یـــارم بـــود مشـــکل　　ولـــیکن بـــارِ دیگـــر بـــود بـــر دل　　6a

چـــه بـــاری ســـر بـــه ســـر انـــده و تیمـــار　　مبـــادا بـــر دلِ کـــس آنچنـــان بـــار

چنـــان بـــاری کـــه کـــوهش بـــر نـــدارد　　و گـــــر بـــــر داردش از پـــــا درآرد

جـــــدا بـــــودم ز عـــــالی بارگـــــاهی　　کـــه بـــارم بـــودی آنجـــا گـــاه‌گـــاهی

۵ چـــه عـــالی بارگـــه چـــرخِ معـــالی　　در او گـــردون اطلـــس چـــون نهـــالی

چه عالی بارگه عرشِ معظّم در او فرّاشِ کمتر کسری و جم
تنی بودم منِ بیچاره بیجان جدا افتاده از درگاهِ سلطان
چه سلطان پادشاهان را شهنشاه ز ماهی صیتِ عدلش رفته تا ماه
زده تختِ مرادش بخت بر عرش به درگاهش فتاده عرش چون فرش
۱۰ چراغِ سلطنت سلطان محمّد دلیلِ روشنِ اقبالِ سرمد
فریدونی که کیخسروجناب است غلامِ کمترش افراسیاب است 6b
سلیمانی که شاهِ انس و جان است تنِ ایّام را حکمش روان است
ز تختش تختِ جم بر باد برگی ز تاجش تاجِ کی‌کاووس ترگی
سلیمان از جنابش مُهرداری سکندر نزدِ او آیینه‌داری[1]
۱۵ ز گَردِ درگهش هر ذرّه خورشید به گِردِ خرگهش هر بنده جمشید
بدان‌سان داد در بخشندگی داد که مهر و ماه را رخشندگی داد
شهِ مه پیشِ او تا بندگی یافت به تختِ آسمان تابندگی یافت
فلک کرسی نهی بر آستانش ملک فرّاش جای پاسبانش
شده روزی که تختِ او زده بخت مر او را نه فلک یک پایهٔ تخت
۲۰ فلک را ماهِ نو طوقی به طوعش خلافش دور نی از هیچ نوعش
همه دورانِ گردون بر مرادش نهاده کامِ او حق در نهادش
کنیزِ چنگیش ناهید در بزم غلامِ جنگیش بهرام در رزم
اسیرِ رزمِ او گودرز و رستم گدای بزمِ او جمشید و حاتم

ثناخوان صاحبِ تدبیرِ چرخش
هراسان تیرِ چرخ از تیرِ چرخش

[1] در کلمهٔ «آیینه داری» حرف «د» پاک شده است.

۹

اشارت به تیغ[۲]

ز تیـــغِ او کـــه آمـــد گنـــدنا فـــام　　بـــوَد چـــون گنـــدنای تیـــغِ بهـــرام　6b

چـــو خورشـــید از فلـــک شمشـــیرِ او دیـــد　　ز تـــابِ تیـــغِ او بـــر خـــود بلرزیـــد　7a

شـــهِ خـــاور در ایـــن میـــدانِ پیکـــار　　ز بـــیمِ تیـــغِ او آمـــد ســـپردار

همانـــا در گریـــز اســـت از شـــکوهش　　کـــه صـــبح و شـــام راه افتـــد بـــه کـــوهش

۵　بـــه قطـــعِ ســـحر کفـــر آن اژدهـــا شـــد　　کـــه هـــر فرعـــونِ کـــافر را بـــلا شـــد

چه تیغ اسـت ایـن کـه سـدِّ آهنـین اسـت　　بـه یـأجوج کفـرِ حصـنِ حصـین اسـت

زهـــی تیغـــی کـــه در دســـتِ خداونـــد　　بلـــــرزد از نهیـــــبِ او نهاونـــــد

بـــه وصـــفِ تیـــغِ او شـــد طبـــعِ مـــن تیـــز　　کـــه رزمـــش را کنـــد تعریـــف انگیـــز

چـــو طـــبعم ســـوی رزمِ او عنـــان یافـــت　　در ایـــن میـــدان مـــرا بـــس پهلـــوان یافـــت

۱۰　بـــه دســـتم تیـــغ کلـــکِ دُرفشـــان داد　　ســـوی میـــدانِ رزمِ او نشـــان داد

چـــــو در میـــــدانِ رزمِ او رســـــیدم
بگـــــویم شـــــمّه‌ای زو آنچـــــه دیـــــدم

۱۰

اشارت به کسرِ بغدان و فتحِ سلطان

در آن وقتـــــی کـــــه ســـــلطانِ دلاور　　شکســـــت آورد بـــــر بغـــــدانِ کـــــافر　7a

مـــنِ درویـــش هـــم همـــراه بـــودم　　چـــو نصـــرت هـــم‌عنـــانِ شـــاه بـــودم

بـــه دســـتم بـــود دایـــم خامّـــهٔ فـــتح　　همـــی مـــی کـــردم انشـــا نامـــهٔ فـــتح

کنـــون آن فـــتح را وصـــفی نمـــایم　　بـــر اهـــلِ دیـــن درِ نصـــرت گشـــایم

۵　چنـــان آبـــی دهـــم تیـــغِ زبـــان را　　کـــه آتـــش در دل افتـــد دشـــمنان را　7b

[۲] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.

چنـــان وصّـــافِ رزمِ شـــاه گـــردم　　کـــه فردوســـی نگـــردد هـــم‌نبـــردم
بـــه فردوســـی کـــنم صـــد ســـرفرازی　　کـــه شـاهم هسـت صـد محمـودِ غـازی
ســـنانِ کلـــک را ســـازم چنـــان تیـــز　　که گـردد چشـمِ خصـم از سـهم خـونریز
چنـــان بنـــدم ســـخن را بـــر کمـــان زه　　کـــه گوینـــدم زمـــین و آســـمان زه
۱۰ ســـپاهی جمـــع ســـازم از معـــانی　　نمـــایم رســـتمان را پهلـــوانی
کـــنم نـــو داســـتانِ باســـتان را　　نـــوایی تـــازه بخشـــم داســـتان را

کُمیـــــتِ کلـــــک را در پویـــــه آرم
کـــــه خیـــــلِ معنـــــوی ده رویـــــه آرم

۱۱
اشارت به آفتاب[۳]

ســـحرگاهی کـــزین مشـــکوی مینـــا　　نمـــود آیینـــهٔ چینـــی مجـــلاّ　7b
در آن آیینـــه عـــالم روی خـــود دیـــد　　هر آن نقشی که بود از نیک [و] بـد دیـد
لـــوای نـــورِ روز آمـــد بـــه دیـــدار　　علـم شـد ظلمـتِ شـب را نگونسـار
بـه نـورِ دیـن مظفّـر گشـت و فیـروز[۴]　　ســـپاهِ کفـــرِ شـــب را رومـــیِ روز
۵ نهـان شـد زاغِ شـب زیـن مـرز چـون بـوم　　همـــایون روز آمـــد خســـروِ روم
گـــلِ فتحـــی از ایـــن مینـــوی مینـــا　　شـــکفته شـــد ز صـــنعِ حـــق تعـــالی
وز آن گـل جملـه عـالم گلسِـتان گشـت　　همـــه ذرّاتِ گیتـــی گلْفشـــان گشـــت
چنـــان روزی کـــه عـــالم چـــون ارم بـــود　　دمِ فـــتح و طلـــوعِ صـــبحدم بـــود　8a
در آن دم خســـروِ جمشـــیدِ خرگـــاه　　کـــه مـــی‌خواننـــد شـــاهانش شهنشـــاه
۱۰ ز روی تخـــت شـــد بـــر پشـــتِ بـــاره　　ســـپهرش بـــاره و لشـــکر ســـتاره
ســواره بـر فلـک سـیری چـو خورشـید　　پیـاده در رکـابش صـد چـو جمشـید
بـــه ره آورد رخ شـــاهِ جهـــانگیر　　بـــه اقبـــالِ جـــوان و دانـــشِ پیـــر

---

[۳] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.
[۴] فیروز: فیرو H

دمِ صـــــرنا صـــــدای فـــــتح درداد　　صـــدای کـــوس از نصـــرت خبـــر داد

فغـــانِ ســـنج گـــوشِ چـــرخ کـــر کـــرد
عـــدو را از فلـــک ســـر گشـــته‌تـــر کـــرد

۱۲

صفتِ روزِ جنگ و رسیدنِ لشکرِ اسلام به کفّار

خبـــر آمـــد بـــه ســـلطانِ جهانبـــان　　کـــه اینـــک بـــر ســـرِ راه اســـت بغـــدان　8a
شهنشـــــه را نشـــــاطی در دل آمـــــد　　نویـــدِ فـــتح و نصـــرت حاصـــل آمـــد
روارو در میـــــانِ لشـــــکر افتـــــاد　　فـــرس‌هـــا را عنـــان دادنـــد چـــون بـــاد
در آن ســـاعت رهِ لشـــکر چنـــان بـــود　　کـــه گفتـــی جنگـــلِ مازنـــدران بـــود
۵ ولـــیکن آنچنـــان بیشـــه بـــه یـــک دم　　بـــه حکـــمِ نافـــذِ ســـلطانِ عـــالم
شـــد از ضـــربِ تبـــرداران چـــو هـــامون　　ســـپه چـــون بـــاد شـــد زآن بیشـــه بیـــرون
دلیـــران چـــون بـــه منزلگـــه رســـیدند　　گریـــزان بـــود کـــافر، گـــرد دیدنـــد
گریـــزِ خصـــم را گفتنـــد بـــا شـــاه　　شـــه از ره بـــاز آمـــد ســـوی خرگـــاه　8b
زمـانی چـون کـه راحـت یافـت بـر تخـت　　نویـــد آمـــد دگـــر از نصـــرت و بخـــت
۱۰ کـــه بـــر دشـــمن ســـپهداران رســـیدند　　ز هـــر جانـــب بـــه گِـــردش صـــف کشـــیدند
شهنشـــــه بـــــاز بـــــر توســـــن برآمـــــد　　تـــو گفتـــی وعـــدهٔ دشـــمن ســـرآمد
دگـــــر ره برغـــــو و صـــــرنا خروشـــــید　　ســـــپه ماننـــــدهٔ دریـــــا بجوشـــــید
بـــه ســـوی جـــیشِ کـــافر رو نهادنـــد　　درِ فـــــتح و ظفـــــر بـــــر رو گشـــــادند
چـــو لشـــکر خـــویش را بـــر بـــاره دیدنـــد　　بـــه یـــک ســـاعت بـــدان لشـــکر رســـیدند
۱۵ دو لشکر چون که جمـع آمـد بـه یـک جـا　　چـــو محشـــرگاه دیـــدم دشـــتِ هیجـــا
فغـــانِ کـــوس شـــد صـــورِ ســـرافیل　　روان گردیـــد هـــر ســـو دجلـــه و نیـــل
پیـــاده پـــیشِ شـــه صـــف بـــر کشـــیده　　رخِ گُـــردان شـــده نـــارِ کفیـــده
بـــه پـــیشِ صـــف ســـتاده فیلـــتن شـــاه　　رهِ کـــج دیـــد فـــرزین وار بـــدخواه
ســـتور از ضـــربِ مـــیخِ آهنـــین سُـــم　　ســـمک را دوختـــه درهـــم ســـر و دُم

شـــده آن عرصـــه از زلـــزال زانســـان کـــه نیشـــابور شـــد انـــدر خراســـان
ز ســـر تـــا پـــا ســـتوران غـــرقِ پـــولاد هـــزاران کـــوهِ آهـــن بـــود بربـــاد
زمـــین دریـــای خـــون و اســـب مـــلاّح ولـــی مـــلاّح مـــردم‌کُـــش چـــو تمســـاح
لـــبِ دریـــا ز کُشـــته پشـــته گشـــته وز آن کُشـــته هنـــوز آنجاســـت کِشـــته 9a
بـنفش از تـابِ خـون سـیماب‌گـون تیـغ شـده شـنگرف‌گـون زآن خـون رخِ میـغ
شـــده دریـــای جوشـــان شـــهرکِ مُـــرد کـــه بـــادِ تیـــغ بـــر شـــهرگ همـــی‌خـــورد
دمِ شمشـــیر از آن دریـــای جوشـــان چـــو اژدر گشـــته از دم آذر افشـــان
تبـرزین بـس کـه از خـون در عـرق بـود مـه یـک هفتـه پنهـان در شـفق بـود
چـــو رفتـــی مهـــرهٔ[5] ســـالخ درِ تـــاب بـــه مغـــزِ مـــرد گشـــتی غـــرقِ ســـیماب
ســـنان در مـــی‌شـــدی در چشـــمِ جوشـــن زره را دوختـــی چشـــمان روشـــن
ســنان‌هـا بـس کـه شـد افتـاده بـر خـاک زمـین گشـت از سـتاره همچـو افـلاک
چـــو گشـــتی آذر افکـــن اژدرِ تـــوب فتـــادی در بـــدن‌هـــا آذرِ تـــوب
تفنـــگ از مهـــرهٔ[6] پشـــتِ دلیـــران تـــو گفتـــی گـــوی بـــود و ضـــربِ چوگـــان
نهـــالِ تیـــره بـــارِ نـــو بـــرآورد ســـرِ دشـــمن بـــه جـــای نـــو بـــرآورد
ز بـس کـز جـیشِ کـافر کُشـته گردیـد مغـاک از کُشـته پـر شـد پشـته گردیـد
پریشـــان شـــد بـــدان‌ســـان جمـــعِ کـــافر کـــه اوراقِ خـــزان از بـــادِ صرصـــر

شکســـت افتـــاد بـــر بغـــدانِ مَیشـــوم
بـــه ویرانـــی گریـــزان گشـــت از آن بـــوم

۱۳

ظفر یافتنِ عسکرِ منصور

ابـــوالفـــتحِ جهـــان شـــاهِ جـــوان‌بخـــت خداونـــدِ نگـــین و افســـر و تخـــت 9b
بـه عـون حـق چـو بـر دشـمن ظفـر یافـت بـــه نصـــرت جانـــب آورد و عنـــان تافـــت

[5] مهره: مهر H
[6] مهره: مهر H

چو شد سلطان به اردو روی کرده | سپه رفت از پیِ تاراج و بَرده
ثناخوان اندر آن دم در رکابش | همی‌بودم سزاوارِ خطابش
چو گل کردی به روی بنده خنده | ز احسان وعده‌ها دادی به بنده
به من گفتی که مدّاحِ نکوفال | به فتحم گفتِ تو آمد نکوفال
قضا را بندهٔ مادح در آن روز | ثنایی خوانده بُد بر شاهِ فیروز
از آن ابیات بیتی بود یادش | پسند افتاده آن بر طبعِ شادش[۷]
همی‌خواندی و تحسینی نمودی | به تحسین وعدهٔ احسان فزودی
در این جا می توان دادن سخن ساز | ولی می‌مانم از مقصودِ خود باز
چو داد این لطف شه زآن فتح رویم | دگر باره سخن زآن فتح گویم
به اردو اندرآمد شاهِ فیروز | عدو بدروز گشته او نکوروز
سپه دلشاد از تاراج و بَرده | سرِ دشمن همه بر تیزه کرده
به اردو بس که سر آمد ز بدخواه | به پیشِ خیمه‌ها دربند شد راه
در آن حالت شب اندر دست آمد | ز جامِ فتح عالم مست آمد
مه آن شب بر فلک تابی دگر داشت | ستاره هر یکی آبی دگر داشت 10[a]

به کسرِ کفر و فتح و نصرتِ دین
فلک آذینِ نو بست و چه آذین

۱۴

صفتِ شب و شهر آرایی کردنِ ماه با کواکب به فتحِ پادشاه

برآمد ماه بر دکّانِ گردون | برو گرد آمده سکّانِ گردون 10[a]
بزرگِ شهریانِ شامِ مه بود | در آن اقلیم صاحب دستگه بود
چنان آرایشِ دکّانِ خود داد | که کس را نیست آن در شهرها یاد

[۷] در حاشیه چنین نوشته شده است:
آن بیت این است:
ای قبولی تا تو را فتحی رسد از وصلِ دوست | منتظر می‌باش فتحِ شاهِ عالم‌گیر را

نخست آرایشِ دکّان چو انگیخت ز پروین عقدِ لؤلؤ اندر آویخت
کواکب سر به سر زیور نمودند طباقِ چرخ پر گوهر نمودند
ز انجم این سرای آبنوسی فروزان شد چو شب‌های عروسی
هزاران شمع روشن شد ز هر سو نمود از هر طرف نَسرِیْن پری‌رو
ز بهرِ زینِ این سورِ همایون مرصّع پرده‌ها آویخت گردون
ز پرده صد هزاران لعبتِ خوش نموده روی سیم‌اندام و مهوش
مهِ زرّین‌کله در آن طربگاه یکی بود از غلامانِ شهنشاه
عطارد مدحخوانی بود چون من به فتحِ شهریار و کسرِ دشمن
به مغرب داشت خلوت‌خانه خورشید چو در خلوت‌سرای خویش جمشید
سلحشوری همی می‌کرد مرّیخ می از خونِ عدو می‌خورد مرّیخ 10b
فروغِ جمع شمعِ مشتری بود که عمری آن طرب را مشتری بود
همه پاسِ طرب می‌داشت کیوان همی آن شب برین مرفوع ایوان

در آن شب ز اوّلِ شب تا سحرگاه
نغم بود [و] نِعم در اردوی شاه

۱۵
صفتِ صباحِ فتح و قتلِ کفّار

خروسِ صبح چون آواز برداشت صبوحی را مغنّی ساز برداشت 10b
می اندر شیشه شد اهلِ طرب را پیاله جای بوسه ساخت لب را
شد از خمخانهٔ مشرق هویدا شرابِ لعل اندر کاسِ مینا
شفق خمِ شرابِ لعل بگشود به مستان صبوحی باده پیمود
عروسِ صبح از رخ پرده برداشت[۸] چگویم تا چه حسنِ پرده درداشت
برآمد آفتابِ عالم‌افروز از او گردید روشن طلعتِ روز

[۸] برداشت: براست H

چـــو صـــبحِ عیـــد بـــود آن صـــبحِ خـــرّم　　چـــه عیـــدی بِـــه ز فـــتحِ شـــاهِ عـــالم
بـــه ســـنگِ کـــوه کـــرده تیـــغ را تیـــز　　ز کـــین شـــد مهـــر را آهنـــگ خـــونریز
کشـــیده تیـــغ آمـــد مهـــر بیـــرون　　کـــه ریـــزد دشـــمنانِ شـــاه را خـــون
۱۰ چـــو خورشـــید انـــدر آن فـــرّخ ســـحرگاه　　برآمـــد شـــاهِ دشـــمن‌کُـــش ز خرگـــاه
بـــه روی صـــندلی چـــون مـــاه بنْشســـت　　چـــو دولـــت بـــر درِ خرگـــاه بنْشســـت 11a
امیـــران جملـــه یـــک یـــک ســـجده بردنـــد　　یکایـــک بنـــدیِ خـــود را ســـپردند
مبـــارک بـــاد شـــه گفتنـــد لشـــکر　　فتـــاده دشـــمنان را بـــر زمـــین ســـر
ســـرآمد آن قـــدر از هـــر کنـــاره　　کـــزان ســـر بـــر فلـــک شـــد صـــد منـــاره
۱۵ بـــه هـــر ســـو بنـــدیان صـــف صـــف نشـــاندند
بـــه هـــر صـــف شـــربتِ مـــردن چشـــاندند

۱۶
صفتِ جلّادان[۹]

موکّـــل هـــر صـــفی را چنـــد جـــلّاد　　بـــه دســـتِ هـــر یکـــی شمشـــیرِ فـــولاد 11a
چـــه جـــلّادان همـــه جـــلّادِ غـــازی　　همـــه بـــا خـــونِ کـــافر کـــرده بـــازی
چـــه جـــلّادان همـــه جـــلّادِ مـــرّیخ　　بـــه جـــلّادی همـــه اســـتادِ مـــرّیخ
چـــه جـــلّادان همـــه خونخـــوار و گُربـــز　　بـــه جـــز خـــون‌آب خـــوش نـــاخورده هرگـــز
۵ دو چشمِ هـــر یکـــی چـــون طـــاسِ پـــر خـــون　　بـــه خشـــم از کاســـهٔ ســـر جســـته بیـــرون
بـــرآورده بـــه خـــونِ مفســـدان ســـر　　ز شـــارب مویشـــان مانـــندِ خنجـــر
ز خـــونِ کـــافرِ بیـــدینِ ناپـــاک　　هـــزاران تیـــغِ هـــر یـــک کـــرده در خـــاک
ز تیـــغِ هـــر یکـــی در قتـــلِ کفّـــار　　شـــده جیحـــونِ خـــون صـــد جـــا بـــه دیـــدار
بدیشـــان شـــد اشـــارت از شهنشـــاه　　کـــه خـــون ریزنـــد از کفّـــارِ گمـــراه
۱۰ یکایـــک جانـــبِ میـــدان دویدنـــد[۱۰]　　همـــه شمشـــیرِ بُـــرّان برکشـــیدند

---

[۹] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.
[۱۰] دویدند: دویدن H

تـو گفتـی گـویبـازی شـد بـه میـدان ولـی سـر بـود گـوی و تیـغ چوگـان 11b
هـر آن گـویی کـزان چوگـان بـرون شـد شـناور در میـانِ بحـرِ خـون شـد
شـناور بـود چنـدانی کـه خـواهی در آن بحـر از تـنِ بـدخـواه مـاهی
ولـیکن خـوکمـاهی بـود یـکسـر بـرای خـوردنِ کفّـار در خـور
۱۵ در آن وادی پدیـد آمـد چنـان سـیل کـه از جوشـش بـه گـردون رفـت واویـل
ز بـس کـان سـیل شـد هـر سـوی انبـوه ز جـا برداشـت صـد جـا بیشـه و کـوه
چنـان سـر از بـدنهـا بـود خیـزان کـه اوراقِ رزان در بـرگ ریـزان
چنـان سـر بـرد تیـغ از کتـفِ کـافر کـه هـر بـرگِ خـزان را بـادِ صرصـر
بـه یـک دم صـد هـزاران سـر ز تـن رفـت وز آن جا جوی خـون سـوی عـدن رفـت
۲۰ صـدف زیـن پـس هـر آن لؤلـؤ کـه زایـد از آن دریـا بـه رنـگِ خـون نمایـد
نهنگـان را بـه دریـا در از ایـن پـس بـوَد طعمـه بـدنهـای بـدان پـس
از آن تـنهـا در آن کـوه و در آن در ددان را لاشـه مانـد تـا بـه محشـر
کنون آنجا به هـر کـوهی کـه سـنگ اسـت نباشـد لعـل لـیکن لعـل‌رنـگ[11] اسـت
ز وقـتِ صـبحِ صـادق تـا پسـین‌گـاه بـه پـیشِ شـاه مـی‌کشـتند بـدخواه
۲۵ مـن آن دم چـون سـعادت بـر سـرِ پـا بـه خـدمت نـزدِ سـلطان بـودم آنجـا
چـو قتـلِ دشـمنان شـاه دیـدم تـو گفتـی دولـتِ ناگـاه دیـدم 12a
همانـدم قطعـهٔ تـاریخ گفـتم ز بحـرِ طبـع درِّ خـاص سـفتم

کنـون آن قطعـهٔ فرخنـده ایـن اسـت
کـه بهـرِ کسـرِ کفـر و فـتحِ دیـن اسـت

۱۷
تاریخِ قتلِ کفّار

شـهِ کشورسـتان سـلطان محمّـد ز بغـدن کشـت چـون کفّـار وافـر 12a

[11] لعل‌رنگ: رنگ H

بـــه کســـرِ اهـــلِ کفـــر و فـــتحِ دیـــنش
بـــوَد تـــاریخِ قتـــلِ کـــلِّ کـــافر
[۸۸۱]

۱۸

مثنوی

چـــو فـــارغ گشـــت از کافرکُشـــی شـــاه — چـــو مـــاهِ چـــارده درشـــد بـــه خرگـــاه 12a
مـــنِ مســـکین دعـــای شـــاه گفـــتم — بـــه دیـــده خـــاکِ آن درگـــاه رفـــتم
الا ای آنـــــک خـــــوانی داســـــتانم — بـــه وصـــفِ فـــتحِ شـــاهِ کـــامرانم
بـــدان تحقیـــق کـــز ده یـــک نگفـــتم — وز آن دریـــا دُرر صـــد یـــک نســـفتم
۵ اگـــر آن داســـتان را کردمـــی شـــرح — بـــه فردوســـی در آنجـــا دادمـــی طـــرح
کتـــابی[۱۲] گفتمـــی شـــهنامه مقـــدار — بـــه وصـــفِ فـــتحِ ســـلطانِ جهانـــدار
ولـــیکن عمـــر اگـــر بخشـــد امـــانم — درر زیـــن بحـــر بـــر عـــالم فشـــانم
بســـی شـــهنامه‌هـــا ســـازم بـــه دوران — در اوصـــافِ غـــزای آلِ عثمـــان
خـــدایم داد ایـــن اقبـــالِ ســـرمد — کـــه شـــد ممـــدوحِ مـــن ســـلطان محمّـــد 12b
۱۰ مـــرا ایـــن فخـــر بـــس باشـــد بـــه عـــالم — کـــه هســـتم مـــادحِ جمشـــیدِ اعظـــم
بســـند اســـت ایـــن قـــدر از عـــزّ و جـــاهم — کـــه از جـــان بنـــدهٔ آن بارگـــاهم
مـــرا ایـــن جـــاه بـــس تـــا زنـــده باشـــم — کـــه در اوصـــافِ او تازنـــده باشـــم
زهـــی شـــاهِ عـــدوکاهِ فلـــک‌گـــاه — که هســـتش چـــرخِ اطلـــس عطـــفِ خرگـــاه
مـــدارِ مرکـــزِ عـــالم جنـــابش — جهـــان را فـــتحِ بـــاب از فـــتحِ بـــابش
۱۵ مـــهِ نـــو ســـاغری در بـــزمِ قـــدرش — فلـــک چـــون صـــفّه‌ای از بهـــرِ صـــدرش
کمینـــه بنـــده‌اش فغفـــور[۱۳] و ســـنجر — کهینـــه چـــاکرش داراب و قیصـــر
فلک طشت است و مه صابون به هـر بـاب — کـــه ریـــزد بنـــده‌ای بـــر دســـتِ او آب

[۱۲] کتابی: گفتا بی H
[۱۳] فغفور: فقفور H

مه او را خشت سیم آمد به منظر به قصرش شمس آمد شمّه‌ای زر
فلک بر خوانِ او کاسی‌ست مینا ملک از بندگانِ ماه‌سیما
فلک خود را چو مینا می‌گدازد که کاشی خانه‌اش خشت سازد
سرایش را که می‌بینی منوّر کواکب اندر او جامند یک‌سر
همی کوثر که جنّت گشت جایش کمین حوضی‌ست در بستان‌سرایش
به وسعت گلشنِ قدرش چنان است که از وی کوشه‌ای باغِ جنان است
همه‌ای چترِ او آن سایه دارد که از وی آفتاب این پایه دارد
چو بازِ عدلِ او آمد به پرواز عقابِ ظلم از پرواز شد باز
جهان را عدلِ او آباد دارد زمان را بذلِ او دل شاد دارد
دل و دستش کند از بخشش و داد روانِ حاتم و نوشین‌روان شاد
کفِ او باعثِ احسان و جود است دلِ او داد را داده وجود است
ز ابرِ دستِ او درگاهِ احسان گهرباران شود مانندِ باران
حیا دارد ز جودِ دستِ او ابر که در احسان شود پابستِ او ابر
صدف زآن در تگِ دریا گریزد که دستش جوهرِ او را نریزد
گهر گر در دلِ دریا نبودی به گیتی قدرِ او قطعا نبودی
چنان گشتی ز جودش گوهر ارزان که در قیمت شدی با خاک یکسان
ولیکن آن قدر کز بحر زاید ز جودِ او به دستِ خلق آید
ز بس کو بدره بدره می‌دهد زر دلِ زر خون همی‌گردد به کان در
چه بدره کو چو بر احسان کند کار خزاین بخش می‌سازد به یکبار
از آن زر خویشتن را می‌گدازد که تا خود را رکابِ شاه سازد
بدان صنعت ببوسد پای او را بوَد عزّت از آن هر جای او را
اگرچه زر درستِ با عیار است ز اسمِ فرّخِ او سکّه‌دار است
چو اسمِ اوست زر را حرزِ جانی از آن دارد به هر شهری روانی
ز نامش یافت چون زر نامداری از آن دعوی کند صاحب‌عیاری

تنِ خود تارِ ابریشم کند زر — که گردد بهرِ او اسکوفِ چاکر
به رغبت می‌دهد زر تارِ جانش — پیِ زرّین‌کلاهِ بندگانش
چو آید لعل بیرون از بدخشان — به خونِ دل کند رخساره رخشان
۴۵ که تا روزی شهِ روی زمینش — کند در خاتمِ شاهی نگینش
بدان قربت ببوسد دستِ او را — به دست آرد از آن دست آب‌رو را
ایا شاهی که در دستِ تو خاتم — سرافرازی کند بر خاتمِ جم
تو را زیبد ز شاهان تاجداری — که بر فغفور[۱۴] و خاقان باج داری
بر اعیانِ جهان بذلِ تو جان است — در ابدانِ زمان حکمت روان است
۵۰ سپهرِ سلطنت را رفعت از توست — سریرِ مملکت را رتبت از توست
ز بختت تخت را آنجاست پایه — که بر هفتم فلک او راست سایه
ز تختت یافت ملکت سربلندی — ز بختت یافت عالم ارجمندی
جهان را تختِ تو آباد دارد — زمان را بختِ تو دل‌شاد دارد
تو را زیبد به تخت و بخت، شاهی — که بر شاهان به بخت [و] تخت، شاهی 14a
۵۵ تو داری در جهان از بختیاری — ز دولت یاوری وز بخت یاری
تو آن حیدر نهیبِ شیرِ جنگی — که از بیمت گریزد شیرِ جنگی
به قهر ار قلّه را بر قاف تازی — نهادِ قاف را چون کاف سازی
به دریا گر وزد بادِ نهیبت — در آب آتش درافتد از مهیبت
چگویم آتشِ قهرِ تو را باد — که خاکِ بحر را بر بادِ او داد
۶۰ تو را آن قدرت است از پادشاهی — که کردی کامران بر هرچه خواهی
به قهر و لطف در عالم توانی — که هم جان‌بخشی و هم جان‌ستانی
اگر نه لطفِ تو لطفی نماید — ز قهرت عالم از مستی برآید
به قهر ار دشمنان را جان‌گدازی — به احسان دوستان را دل‌نوازی
وجودت را که بر لطف است بنیاد — اگر قهری بوَد با دشمنان باد

[۱۴] فغفور: فقفور H

۶۵ جهـــان از لطـــفِ تـــو شـــاد اســـت امـــروز ز بنـــدِ محنـــت آزاد اســـت امـــروز
زمـــان را لطـــفِ تـــو آن خوشـــدلی داد کـــه هرگـــز کـــس نـــدارد در جهـــان یـــاد
بـــه دورانِ تـــو عـــالم چـــون جِنـــان اســـت که هر چیـزی کـه مـی‌بایـد چنـان است
چنـــان آبـــاد کـــردی کشـــورِ روم کـــه ویرانـــی نبینـــد بعـــد از ایـــن بـــوم
جنـــابِ توســـت آن مـــأمن جهـــان را کـــه آمـــد ملجـــأ و مقصـــد شـــهان را 14b
۷۰ کنـــون هـــر جـــا بـــه عـــالم شـــهریاری‌ســـت بـــه درگـــاهِ تـــو چـــون فرمـــان‌گـــذاری‌ســـت
تـــو را هســـت از خـــدای آن دولـــت و بخـــت که شاهان را دهی هـم تـاج و هـم تخـت
تـــــو آن کشـــــوردهِ کشـــــورســـــتانی کـــه هـــم شاهنشـــهی هـــم شـــه‌نشـــانی
تـــو را در ســـلطنت جـــایی رســـد دســـت کـــه باشـــد چـــرخِ هفـــتم پایـــه‌ای بســـت

فلـــــک بـــــر درگهـــــت شـــــد زینهـــــاری
کـــــــه او را در پنـــــــاهِ خـــــــویش آری

۱۹

بیتی چند در عرضِ حالِ خود گوید

ســـــلیمان‌حشـــــمتا جمشـــــیدگاها ســـــکندرملکتـــــا گیتـــــی‌پناهـــــا 14b
کمینـــــه مـــــدح‌خـــــوان تـــــو قبـــــولی غـــــلامِ بنـــــدگان تـــــو قبـــــولی
بـــه پـــیشِ شـــاه دارم عـــرضِ حـــالی کـــه تـــا بیـــرون کـــنم از دل ملالـــی
غریبـــــی بـــــودم انـــــدر خطّـــــهٔ روم فتـــــاده از دیـــــار و یـــــار محـــــروم
نـــه فضـــلی داشـــتم بـــا خـــود نـــه مـــالی بـــه جـــز نظمـــی و آن هـــم حســـبِ حـــالی

۲۰

اشارت به تربیت شاهزاده[۱۵]

نخســـتم برگرفـــت از خـــاکِ شـــاهی ســـپهرِ فضـــل را تابنـــده مـــاهی 14b
درفشـــان گـــوهری از درجِ دولـــت درخشـــان اختـــری از بـــرجِ شـــوکت

[۱۵] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.

نهـــــالی بوســـــتانی نوجـــــوانی جمـــــالِ گلسِـــــتان کـــــامرانی
چنـــانم تربیـــت کـــرد آن جـــوان‌بخـــت کـــه کـــس هرگـــز نبینـــد آنچنـــان بخـــت 15a
۵ ده و یـــک ســـال پیشـــش بنـــده بـــودم بـــه مـــدحش شـــاعری‌هـــا مـــی‌نمـــودم
بـــــرآوردم درر از بحـــــرِ ســـــینه پـــــر از دُر ســـــاختم او را خزینـــــه
ســـــخن را آنچنـــــان دادم بلنـــــدی کـــــه اصـــــفاهانی و طوســـــی خجنـــــدی
ز هـــــر نـــــوعی ســـــخن را ســـــاز دادم بـــــه معنـــــی در جهـــــان آواز دادم
کســـی بـــا مـــن بـــه دعـــوی[۱۶] درنیامـــد و گـــر آمـــد بـــه معنـــی برنیامـــد
۱۰ چـــو کـــردم خـــدمتِ شـــهزاده زینســـان شـــدم مقبـــول نـــزدِ شـــاهِ دوران
شـــهم از مادحـــانِ خویشـــتن خوانـــد مبـــارک بنـــدهٔ فـــرّخ‌ســـخن خوانـــد

۲۱
آخر اشارت[۱۷]

ز شـــهزاده چـــو نـــزدِ شـــه فتـــادم ز نـــو در دولـــتِ ناگـــه فتـــادم 15a
شـــدم در حضـــرتِ ســـلطان بدانســـان کـــه در نـــزدِ محمّـــد بـــود حسّـــان
چنـــانم تربیـــت کـــردی ز الطـــاف کـــه رفـــت آوازهٔ مـــن قـــاف تـــا قـــاف
چنـــان برداشـــتی از خـــاکِ راهـــم کـــه از مـــاهی رســـانیدی بـــه مـــاهم
۵ کنـــون تـــا زنـــده باشـــم در زمانـــه مـــرا آن تربیـــت بـــس جاودانـــه
از ایـن پـس در جهـان هـر جـا کـه باشـم همـین بـس کـز غلامـیِّ تـو فاشـم
مـــرا جـــز تـــو بـــه عـــالم نیســـت ممـــدوح اگـــر عمـــرم بـــوَد مانـــندهٔ نـــوح
دگـــر در مـــدحِ کـــس گفـــتن نکوشـــم وگـــر کوشـــم زبـــان بـــادا خموشـــم 15b
همیـــنم فخـــر بـــس باشـــد بـــه دوران کـــه هســـتم مـــدح‌خـــوانِ آلِ عثمـــان
۱۰ نمـــی‌گـــویم فـــلانِ بـــو ســـعیدم جهانشـــه را دعـــاگو خـــود ندیـــدم
نگـــویم کـــز نـــدیمانِ بـــداقم و یـــا خـــود بنـــدهٔ شـــاهِ عـــراقم

[۱۶] در بیت به شکل «به معنی» نوشته، به شکل «به دعوی» تصحیح شده است.
[۱۷] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.

نمی‌گویم حسن بیک است شاهم — وز او خرگاه بود و بارگاهم
کسانی کین چنین گویند مادام — ز سلطان هر یکی را هست صد کام
کسانی کامدند از بهرِ تاراج — از ایشان هر یکی دارند معراج
۱۵ منِ مسکین که از این آستانم — به جز این آستان جایی[۱۸] ندانم
روا باشد چنین افتاده باشم — رخِ شادی به چنگِ غم خراشم
اگرچه من ز سر تا پا گناهم — نه آخر بندهٔ این بارگاهم
نمی‌راند ز درگه هیچ شاهی — غلامِ خویش را از هر گناهی
گناهِ خود به عفوت برکشیدم — به عفوِ تو گناهِ خود ندیدم
۲۰ از آن بیشم که می‌کردی گنه‌کار — مرا تنبیه می‌بایست یکبار
اگر بارِ دگر می‌کردمی آن — مرا مردود می‌کردی بدینسان
ندانسته گناهِ خویش را باز — قبولی شد به نامقبولی انباز
شوی گر واقفِ حالم کماهی — گناهم نیست غیر از بی‌گناهی 16a
گناهی بس عظیم است از گناهان — در این ایّام، قربِ پادشاهان
۲۵ خصوصا آنکه چون من نزدِ سلطان — مربّی کس ندارد از بزرگان
برِ دیوانیان رسمِ قدیم است — که آن کو مر شهنشه را ندیم است
مر ایشان را مربّا بایدش بود — که تا از قربِ سلطان باشدش سود
وگر نه چون منش مردود سازند — نه در بسیار وقتی، زود سازند
مربّی چون مرا خود بود سلطان — به کید [و] حیله‌ام کردند زینسان
۳۰ ولی امّید دارم از خداوند — که کردم باز از لطفت برومند
بدانی حیله و کیدی عدو را — به جای خویشتن بنْشانی او را
کسان کاندر حقِ من نکته گفتند — گهر بگْذاشته خرمُهره سفتند
خدا داناست کان یکسر دروغ است — چراغِ کذبِ ایشان بی‌فروغ است
کند گر شه بدیشانم برابر — سیه سازم رخِ ایشان سراسر

[۱۸] جایی: جای H

به حقِ قادری کاندر شبِ تار ز شمعِ مه فلک را داد انوار
به حقِ آنک از خورشیدِ روشن کند آفاق را هر صبح گلشن
به شاهی کو چو بنده عذر آرد گناهش را نپرسد شرم دارد
به سلطانی که جرمِ بندهٔ خویش نپرسد، دید چون شرمندهٔ خویش 16b
به حقِ آن که آدم را ز فطرت تفضّل داد بر اشیا به حکمت
بدان عالِم که بر عالم علیم است بدان قادر که رحمان و رحیم است
به دانایی که او گوییاییم داد به بینایی که او بیناییم داد
به حقِ صانعی کو این صنایع به حکمت کرد پیدا در طبایع
به حقِ زبدهٔ اولادِ آدم که شد از بهرِ او ایجادِ عالم
به حقِ آنکه عالم آفریدهست محمّد را ز عالم بر گزیدهست
بدان خالق که اندر روزِ فطرت چو آدم را مخمّر کرد طینت
تو را شاهنشهِ روی زمین ساخت ز تیغت مؤمنان را سدِّ دین ساخت
که این آوارهٔ غربت کشیده به غربت شربتِ فرقت چشیده
تو را از جان غلامِ راستین است دروغی نیست حقا راست این است
به هر جرمی که من مجرم از اویم چو شاهم باز پرسد راست گویم
ولی آن‌ها که شاه از دشمنانم شنید اندر حقِ من من نه آنم
چه دشمن دشمنانِ دوست‌مانند به یاری یاری‌ام افکنده دربند
همه با من به ظاهر دوست بوده به باطن دشمنی‌هایی نموده
حسودی چند ناکس ناتوان بین به ظاهر مهرورز و باطنا کین 17a
خودم محسودِ این اشخاص کردی ز لطفِ عامِ خویشم خاص کردی
شنیدی عاقبت قولِ حسودان نمی‌دانم چه بود این و چه بود آن
فلک چون نطعِ کج‌رو درنوردد به آخر شاه را معلوم گردد
که من چون گرگِ یوسف بیگناهم ولی چون یوسف از اخوان به چاهم
مگر لطفت برون آرد ز چاهم دهد در مصرِ عالم باز جاهم

مـــرا آن‌هـــا کـــه پیشـــت غمـــز کردنـــد ز غمّـــازی بـــه مـــن ایـــن رمـــز کردنـــد

۶۰ نـــه تنهـــا دشـــمنند آن قـــوم بـــا مـــن کـــه بـــا خـــدّامِ ســـلطانند دشـــمن

کـــنم اثبـــاتِ ایـــن معنـــی در ایـــن جـــا چنـــان کایـــد بـــه طبـــعِ شـــاه زیبـــا

کســـی کـــو نیـــک‌خـــواهِ شـــاه باشـــد ز بهـــرِ شـــاه نیکـــوخـــواه باشـــد

نخواهـــد بنـــدگانِ شـــاه را بَـــد و گـــر خواهـــد ببینـــد عاقبـــت خـــود

۲۲

در مباهات به شعرِ خود[۱۹]

خصوصـــا بنـــده‌ای چـــون مـــن ثنـــاخوان غلامـــی فارســـی‌گـــو مثـــلِ ســـلمان 17a

خصوصـــا بنـــده‌ای چـــون بنـــده شـــاعر چـــه شـــاعر در فنـــونِ شـــعر ســـاحر

بـــه فـــنِ شـــعر مـــاهر در زمانـــه چـــه مـــاهر در همـــه عـــالم یگانـــه

ز ملـــکِ روم تـــا حـــدِّ ســـمرقند بـــه فـــنِّ شـــعر کـــردم کـــار در بنـــد

۵ ز یکســـو تـــا بـــه اصـــفاهان و شـــیراز کســـی بـــا مـــن نیـــارد شـــد هـــم‌آواز 17b

نیـــارم ســـوی هندوســـتان گـــذر کـــرد کـــه از خســـرو بســـی طـــبعم حـــذر کـــرد

مـــن آن غـــواصِ بحـــرِ هنـــدِ غیـــبم کـــه زایـــد چـــون صـــدف لؤلـــؤ ز جیـــبم

مـــن آن صـــرّافِ بـــازارِ جهـــانم کـــه نظـــمِ پـــاک شـــد ســـیمِ روانـــم

مـــن آن زیباســـخن ســـحرآفرینم کـــه گویـــد جـــان بـــر آن ســـحر آفـــرینم

۱۰ مـــن آن جـــادوفریـــبِ ســـحر ســـازم کـــه شـــد ســـحرِ حـــلالِ شـــعر ســـازم

مـــن آن ســـوداییم کـــز نقـــدِ اشـــعار درســـتِ مغربـــی آمـــد بـــه معیـــار

بـــه ســـودای ســـخن ســـودم همـــین بـــس کـــه قلـــبم مـــی‌نگویـــد در ســـخن کـــس

در ایـــن ســـودا از ایـــن بِـــه نیســـت ســـودم کـــه در هـــر جـــا کـــه بـــودم پـــاک بـــودم

مـــنم در شـــاعری[۲۰] آن کیمیاکـــار کـــه ســـازم در ســـخن بـــی‌کیمیاکـــار

۱۵ اگـــر شمســـی و گـــر مـــاهی‌ســـت کـــارم نـــه قلبـــی مـــی‌کـــنم تـــا شـــرم دارم

---

[۱۹] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.

[۲۰] شاعری: شعاعری H

به هر کاری عیارِ من تمام است کسی کو راست انکارم کدام است

مرا چون گوهر و زر هر دو پاک است ز صرّاف و گهر دانم چه باک است

حدیثِ من دُر است از بحرِ سینه نه چون بر شکلِ لؤلؤ آبگینه

به آب و رنگ چون یاقوتِ ناب است نه بلّوری‌ست کش بر رو حصاب است

۲۰ چو بکرِ نظمِ من رخ می‌نماید ز گردون عقدِ پروین می‌گشاید 18a

ز بهرِ آنکه گردد زهره یارش ز ماهِ نو فرستد گوشوارش

نیِ کلکم که می‌بینی شکرریز به شیرینی فزاید ذوقِ پرویز

من آن مدّاحِ فرخنده کلامم که فرخنده‌ست نظمِ با نظامم

زبانِ کلکِ من چون تیشه گردد حدیثِ کوه‌کن را درنوردد

۲۵ مرا چون ز آسمان اسمم قبولی‌ست دعای من به سلطانان قبولی‌ست

کلیدِ گنجِ غیب آمد زبانم از آن گوهر به عالم می‌فشانم

چو بر مرآتِ غیبی رو به رویم هر آن چیزی که می‌گویند گویم

کسی کو راست از حق بختیاری دعا می‌گویمش بی‌اختیاری

به هر جا خسروی را مدح گفتم به مدحِ او دُرِ شهوار سفتم

۳۰ خجسته بود بر وی گفتهٔ من پسندش بود دُرّ سفتهٔ من

مبارک‌قولم و زیباحدیثم بوَد زیبنده شاهان را حدیثم

هر آن معنی که من گویا بر آنم ز غیب آن نکته آید بر زبانم

حدیثِ خویش را پر آزمودم چنان گردید کش من گفته بودم

مرا سرّی‌ست با دانندهٔ غیب کزو سر می‌زند این سیرم از جیب

۳۵ نمی‌گویم من این گفتار از خویش و یا خود از خیالِ دوراندیش 18b

اگرچه پای تا سر جمله عیبم خدا داد این گهر[۲۱] از بحرِ غیبم

[۲۱] گهر: گوهر H

۲۳

اشارت به تربیت ملوک شعرا را[۲۲]

از ایـــن پـــیش آن ســـلاطینی کـــه بودنـــد — بـــه شـــاعر تربیـــت‌هـــا مـــی‌نمودنـــد 18b
ز بهـــرِ آن کـــز ایشـــان نـــام مانـــد — بـــه خـــوبی ذکـــر در ایّـــام مانـــد
ز چنـــدین کـــاخ و طـــاق و قصـــرِ محمـــود — یکـــی را کـــس نمـــی‌دانـــد کجـــا بـــود
ولـــی آن بیـــت‌هـــا کـــش عنصـــری ســـاخت — بـــه مـــدحِ او بناهـــا طـــرح انـــداخت
۵ بمانـــــد[۲۳] آن بناهـــــا جاودانـــــه — در او محمـــــود را باشـــــد نشـــــانه
ز ســـنجر آنچـــه انـــدر ســـروری مانـــد — حـــدیثِ پایـــدارِ انـــوری مانـــد
ســـخن کوتـــه کـــنم گـــنجِ ســـلاطین — شـــد از نظـــمِ ســـخن‌ور گـــوهرآگین
کنـــون تـــو زآن ســـلاطین یادگـــاری — بـــه خیـــلِ شـــهریاران شـــهریاری
صـــدت محمـــود در شـــاهی غـــلام اســـت — چـــه ســـنجر او ز خـــدّامت کـــدام اســـت
۱۰ تـــو را صـــد عنصـــری و انـــوری ســـان — فـــزون مـــدّاح مـــی‌زیبـــد بـــه دوران
بـــه درگاهـــت یکـــی زآن‌هـــا قبـــولی‌ســـت — کـــه اکنـــون گشـــته رد از نـــاقبولی‌ســـت
دگـــر مشـــتی کـــل و کورنـــد و کـــودن — کـــه نتْـــوان‌شـــان بـــه جـــای نـــام بـــردن
کســـان کـــو را ز نیکـــی بـــد نمودنـــد — قبـــولی بـــود پیشـــت رد نمودنـــد
نـــه ایشـــان دوســـتدارِ شـــهریارند — نـــه خـــود خـــدّامِ شـــه را دوســـت دارنـــد 19a
۱۵ کســـی کـــو را ز جـــان و دل نبایـــد — کـــه چـــون مـــن مـــادحی شـــه را ســـتاید
نبیـــــنم نیکخـــــواهِ شـــــاه او را — فکنـــــدن بِـــــه بـــــوَد در چـــــاه او را
در ایـــن مـــدّت کـــه بـــودم مـــادحِ شـــاه — رســـانیدم ســـخن بـــر مســـندِ مـــاه
فرســـتادند صـــد مکتـــوب یـــاران — کـــه شـــاعر آورنـــد از بهـــرِ ســـلطان
در اصـــفاهان [و] شـــیراز و ســـمرقند — بـــه مـــردم وعـــده دادنـــد از خداونـــد

[۲۲] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.

[۲۳] در نسخه حرف پیش از «م» دارای دو نقطه بالا و زیر است. هر دو شکل معنی‌اش ممکن است. اگر کلمهٔ بنا را به معنی «عمارت» پذیریم، به شکل «نماند» بخوانیم و اگر به معنی «بیت» پذیریم، به شکل «بماند» بخوانیم.

که تا از بهرِ من همکار آرند / مرا پیوسته در تشویش دارند
کسی چون نیست مثلِ من که آید / و گر آید به پیشِ من نباید
کنون کس در جهان همتای من نیست / کسی هست ار بگوید، گوید آن کیست
بوَد همتای من آن مردِ پهلو / که هر طوری سخن گوید چو خسرو
در اطوارِ غزل باشد کمالش / حسن باشد چو حافظ حسبِ حالش
تواند گفت هر طوری قصاید / چنان کان راست آید در عقاید
چنان در مثنوی گردد گرامی / که خسرو گشت در طورِ نظامی
شود در قطعه چون ابنِ یمین فرد / رباعی را بوَد خیّام وشِ مرد
کسی کین جمله را گفت و نکو گفت / ز هر بحری درر با آب‌رو سفت
تمام آنکس بوَد القصّه شاعر / من آن کس را توانم گفت ساحر[۲۴] 19b
بحمدالله کزین‌هایی که گفتم / ز هر بحری درر بسیار سفتم
مرا هست این همه در مدحِ سلطان / ز هر یک دیده صد تحسین و احسان
در این معنی نه من خود را ستودم / به هر دعوی یکی را ده نمودم
اگر گوید کسی من خودستایم / دگر غیرِ مکرّر می‌نمایم
و گر گوید [کسی] کین گفت لاف است / به میدان آید ار مردِ مصاف است
که تا من لافِ خود او را نمایم / یقین سازد که من چون خودستایم
مرا قومی که می‌خواهند رانده / ز وصلِ شاه خود محروم مانده
ز باغی میوه‌ای چون من بیارند / در این گلشن گلی چون من بکارند
در این جا نکته‌ها رخ می‌نماید / ولی ترسم که دردِ سر فزاید

[۲۴] این کلمه در حاشیه به شکل «ماهر» نوشته شده است.

۲۴

اشارت به عذر[۲۵]

اگرچه بحرِ طبعِ من به جوش است ولی تب دارم و اینم خروش است 19b
دلِ من در تب است از تابِ هجران عجب نبْود ز من این نوع هذیان
پدید آمد بسی رازِ نهفتم پریشانم نمی‌دانم چه گفتم
چو خالِ ماهرویانم بر آتش سخن چون زلفشان گفتم مشوّش
۵ چو بلبل گرچه دستان‌ها نمودم به هر دستان پریشانی فزودم
سخن را ار سرِ هر شاخ گفتم پریشان گفتم و گستاخ گفتم 20a
چو بلبل زآن همی‌گویم پریشان که هستم در قفص دور از گلستان
جدایم ز آستانِ خسروِ روم ز گلزارم چو بلبل مانده محروم
خداوندا شها خسرونشانا به بزمِ مکرمت گوهرفشانا
۱۰ به تختِ کامرانی مهر تاجا به بختِ آسمانی مه سراجا
رعیّت‌پرورا فرمان‌روایا عدوبندا شها کشورگشایا
فلک ایوان و کیوان پاسبانا ملک دربانِ سدره آستانا
خجسته‌طلعتا فرخنده‌فالا[۲۶] همایون‌اختررا زیباخصالا
سران ملک را مالک رقابا سپهرِ سلطنت را آفتابا
۱۵ سکندرملکتا کسری‌سریرا به چرخِ معدلت مهرِ منیرا
جما کی‌خسروا دارا نژادا به ملکِ جاودانی کی‌قبادا
فریدون‌دولتا جمشیدبختا فلاطون‌فطنتا خورشیدتختا
قبولی بندهٔ آزادهٔ تو چو خاکِ درگهت افتادهٔ تو
غریبی بی‌کسی بی‌خانمانی فقیری دردمندی ناتوانی
۲۰ اسیری جان‌سپاری مبتلائی فقیری خاکساری بی‌نوائی

---

[۲۵] این عنوان در حاشیه نوشته شده است.
[۲۶] فرخنده‌فالا: فرخندفالا H

به درگاهِ تو سر تا پا گناه است ولیکن عفوِ تو او را پناه است 20b
نگردد بنده گر هرگز گنه‌کار نیاید عفوِ سلطانی به دیدار
گناهِ او چه باشد او که باشد اگر بد باشد ار نیکو که باشد
تو را او بنده آمد جاودانی اگر خوانی و گر رانی تو دانی
۲۵ مرا زیباست از تو هرچه آید ولی آن کن که از لطفِ تو شاید
مرا احسان و عفوت در ضمیر است که از تو عفو و احسان دل‌پذیر است
حدیثم ختم شد بر عفو [و] احسان منِ مسکین از این پس از دل و جان
عنان پیچم سخن را بر دعایت ز ایزد جاودان خواهم بقایت
الهی تا بر این فیروزه منظر نماید جامِ ماه و شمسهٔ خور
۳۰ الهی تا در این مینوی اخضر بوَد گل‌های ماه و مهر انور
الهی تا در این مشکوی مینا کواکب را بوَد سیر و تماشا
الهی تا بنای این خورنق بوَد پیوسته با تزیین و رونق
الهی تا در این خرگاهِ اطلس نیابد راه بی‌دستورِ تو کس
الهی تا فلک را دور باشد به بستانش ز انجم نور باشد
۳۵ الهی تا بوَد بستانِ عالم ز آبِ لطفِ تو سرسبز و خرّم
الهی تا بهارِ عالم‌افروز جهان را می‌کند خرّم به نوروز 21a
الهی تا گل اندر نوبهاران فروزد آتشِ شوقِ هزاران
بهاران تا بوَد شب‌ها به گلشن چراغِ گل به بیخِ خار روشن
بوَد تا بوستان‌افروز لاله ز سنبل تا فتد بر گل کلاله
۴۰ به گلشن زرگرِ ابرِ عدن جوش کند گل را دُرِ سیراب در گوش
شود دستان بلبل مجلس‌آرای نوازد گاه موسیقار و گه نای
رخِ خوبان نماید شوقِ عشّاق لبِ جانان فزاید ذوقِ مشتاق
حدیثِ دلبران شیرین نماید ز جانِ عاشقان تحسین فزاید
بر آبِ روی خوبان صورتِ چین همی تا می‌نماید زلفِ پرچین

۴۵ کشد تا صورتِ چین باد بر آب بوَد تا پاکی از هر باب در آب
الهی نزهتِ این منظرِ نو که طرح انداختم از بهرِ خسرو
گلِ این روضهٔ جنّت ریاحین که از وی جانِ پاکان است گل‌چین
بهارِ این گلستانِ صفابخش که دارد چون گلستان از صفابخش
نوای بلبلِ این تازه بستان که دارد صد هزاران تازه دستان
۵۰ نگارستانِ این ابیاتِ رنگین که آمد از معانی گوهرآگین
بتانِ بکرِ این خلوتگهِ خاص که هر یک راست پیرایه ز اخلاص 21b
الهی نظمِ این نو رستهٔ دُر کزو شد رستهٔ عالم ز دُر پر
الهی عقدِ این دُرهای شهوار که گوشِ شاه را آمد سزاوار
همایون باد بر شاهِ جوانبخت سزاوارِ نگین و افسر و تخت
۵۵ الهی این دوم فرخنده دیوان که تزیین داده‌ام از بهرِ سلطان
پسندِ شاهِ کسری داد گردان مرا از لطفِ او دل شاد گردان
الهی این دوم دیوانِ اشعار که هست ابیاتِ او پر دُرِّ شهوار
مبارک ساز و شه را در خزینه که تا بخشد به من پر زر خزینه
الهی این به آب [و] رنگِ گلشن که هست آب و گِلش رنگین و روشن
۶۰ خجسته ساز بر خدّامِ سلطان نصیبم کن از او تحسین و احسان
الهی بنده را حاجت روا کن منِ مهجور را وصلش عطا کن

به بختِ جاودانش ساز واصل
مرادات جهانش ساز حاصل
آمین یا رب العالمین

[قصاید]

۱

[مناجات]

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

22[b] ای ز درگـــاهِ تـــو عـــالم را قبـــولی ملـــتمس

وی بـــه درگاهـــت ز حاجتمنـــد رد ناگشـــته کـــس

در رهـــت افتـــاده‌ام از پـــای بـــر دارم ز خـــاک

زآنکـــه بـــر افتادگـــان لطـــفِ تـــو دارد دســـت‌رس

گـــر نـــه فضـــلت رهنمـــا گـــردد کجـــا یـــابیم راه

مـــا کـــه ره گـــم کـــرده‌ایـــم و رهزنـــان از پـــیش و پـــس

راه پـــی جـــویم بـــه درگاهـــت مـــرا راهـــی نمـــای

ای ز ره گـــم گشـــتگان را رهنمـــا فضـــلِ تـــو بـــس

۵ راه ده در ســـایهٔ خورشـــید عفـــوِ خـــود مـــرا

ذرّه‌ای را در هـــوای خـــود بـــرآور ایـــن هـــوس

در بیابـــانِ فـــراق ای کعبـــهٔ مقصـــودهـــا

ایـــن دلِ دروای مـــن تـــا چنـــد نالـــد چـــون جـــرس

همچـــو موســـی ره نمـــا در وادیِ ایمـــن مـــرا

تـــا کـــنم روشـــن چـــراغِ چشـــمِ جـــان را زان قـــبس

در هوایـــت مـــی‌پـــرم شـــهدِ وصـــالم کـــن نصـــیب

زآنـــک از فیضـــت نصـــیب از شـــهد مـــی‌یابـــد مگـــس

مـــرغِ جـــانم پرزنـــان پـــرواز کـــردی ســـوی تـــو

گـــر نبـــودی در دیـــارِ تـــن گرفتـــارِ قفـــس

۱۰ در تـــب و تـــابِ گنـــاهم جـــان بـــه لـــب خواهـــد رســـید

گـــر طبیـــبِ عفـــو و احســـانت نمـــی‌گیـــرد مجـــس

رخ بـــه راه آورده شـــه‌مـــاتم از فـــرزین نفـــس

زیـرِ پـای فیـل غـم مانَـد چـو بیـدق بـی‌فـرس

ایـن چنـین در عرصـه از نفـسِ خسیسـم پایمـال
بـس عزیـزان را بـه هـر جـا خـوار دارد نفـسِ خـس

23[a] جـان ز راهِ حـرص رفـتن شـد اسـیرِ نفـسِ دون
شـاهِ شـب‌رو لاجـرم گـردد گرفتـارِ عسـس

گـر نـه ابـرِ رحمتـت شُـوید ز مـن گَـردِ گنـاه
پـاکیِ مـن کـی شـود ممکـن بـه صـد آبِ اَرس

۱۵ بـر گنـاهِ خویشـتن اقـرار کـردم هـر چـه بـود
چشـم بـر عفـوِ تـو دارم لطـف فرمـا زیـن سـپس

مـن وصـالِ دوسـت مـی‌خـواهم میسّـر کـن مـرا
هـر کسـی دارد ز لطـفِ دوسـت چیـزی ملـتمس

چون نفـس بـر مـی‌کشـم یـا دوسـت آیـد بـر زبـان
چـون کـنم بـی‌دوسـت یـک دم بـر نمـی‌آیـد نفـس

پادشـاها چـون قبـولی بنـدهٔ درمانـده‌ام

بنـدهٔ خـود را در ایـن در مانـدگی فریـاد رس

۲

این قصیده را در سفرِ قرابغدن گوید در آن روزی که عسکرِ منصور در جبه رفتند

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

23[a] شهم را از بتـان امـروز خیلـی مسـت در جوشـن
جهانگیری چو خورشید از جمالِ هر یکـی روشـن

همـه صـاحب‌صـفِ خـوبی شـهِ اقلـیمِ محبـوبی
به لب کوثر به قد طوبی به چشم آهوی شـیرافکن

یکی بر باره‌ای پویـان چـو سـروی رسـته از بـاره
یکی با نیزه‌ای پیچان چـو دیلـم تُـرکِ زوبـین زن

خـدنگی هـر یکـی از کـوهِ آهـن در کمـان‌داری
گـذر مـی‌یـافتی چـون از حریـرِ پرنیـان سـوزن

۵ تـنِ هـر یوسـفی در زیـرِ داودی زره زیشـان

چنان دیدم که گفتی بود جان در جامهٔ آهن
تنِ هر یک که می‌دیدی به جوشن چشمِ جان
کجا در آهنین جامه روا باشد بدین‌سان تن
به شوقِ خیلِ جانان مطلعی گفتم ز نو کو را
نهاد از مطلعِ خورشیدِ عقلِ نکته‌دان احسن
سرِ آشوب دارد آن نگارِ لشکری با من
که زلفش شد کمندانداز چشمش گشت ناوک‌زن
چو بخْرامد به میدان با منقّش جبّهٔ گل گل 23b
ز خون پردلان آن شوخ میدان می‌کند گلشن
بوَد عادت که می‌گیرند اندر سیم آهن را ۱۰
ولیکن ساعدِ جانان چو سیمی بود در آهن
چو زلفش می‌شکستی قلب‌ها عشّاق را از وی
به هر سویی که ترکش بندِ من می‌تاختی توسن
شکستِ قلبِ عاشق بود مقصود آن جفاجو را
چنین با دوستانِ خود ندیدم دوست را دشمن
خدایا در زره حالش چه سان باشد نمی‌دانم
تنی کز برگِ گل بر وی گران می بود پیراهن
بسی دل برد از عشّاق و هست آن مه بسی پردل
مگر در پردلی شد بندهٔ سلطانِ قسطنطن
شهنشاهِ فریدون‌فر فلک‌گاهِ سلیمان وش ۱۵
جهانگیرِ سکندردر خردمندِ[۲۷] فلاطون‌فن
ابوالفتحِ زمان سلطان محمّد خان که در فطرت
میسّر گشت بر خدّامِ او کسرِ قرابغدن
مدارِ مرکزِ دولت محیطِ عالمِ رفعت
جهانِ شوکت و حشمت نشانِ نصرتِ ذوالمن
دلِ او عدل را شاغل کفِ او بذل را فاعل
سرایش تخت را مسکن جنابش بخت را موطن

[۲۷] خردمند: خرمند H

شهان را گشته شاهنشه سلاطین را شده سلطان
زمان را مالکِ دشمن سران را مالکِ گردن

روانش منبعِ دانش نشانش مطلعِ دولت ۲۰
لوایش فتح را رایت سرایش نصر را معدن

به ضربِ گرزِ فولادی برآرد آتش از جانش
چو آتش خصمِ او در سنگ و آهن[۲۸] گر کند مأمن

ایا شاهِ ولی‌پرور که از سهمت عدو هر سو
گریزان است زآن‌سان کز ملک اهریمنِ ریمن

کجا خصمت تواند برد سر بیرون که می‌بینم 24a
کمندِ تو قضا در گردنِ او دان قضا متقن

به هر رزمی که تیغِ تو گریبان‌گیرِ دشمن شد
بر اوجِ موج خون دیدم در آن دم چرخ را دامن

ز سهمِ نوکِ الماسی سنان هرگز عدوی تو ۲۵
نکشت اُردوت را یکروز از صد میل پیرامن

به پای تو سرِ خود را نبیند خصم جز روزی
که بسته دست‌ها بر هم نهد تیغِ تو را گردن

به دستِ خود زد آتش دشمنت در خان و مان
بخواهد عاقبت از آتشِ خود سوختن دشمن

جهانگیرا سکندرملکتا فرمان‌دها شاها
گرفتی از فرنگستان ولایت تا حدِ ارمن

از این پس مشرق و مغرب تو را خواهد شدن تابع
رسولِ هند و چین خواهد برایت باج آوردن

به وصفِ فتحِ تو همچون قبولی شاعری باید ۳۰
کزو گردد به عالم داستانِ فتحِ تو روشن

من آن شخصم که از تیغِ زبان تقطیع می‌سازم
چو نامطبوعِ نظمِ خصم اگر دشمن بوَد صد تن

بحمد الله که عطّاری تو بازارِ معانی را

---

[۲۸] آهن: آهم H

نخواهـد در تـرازو شـد بهـای[۲۹] بیـد بـا چنـدن

سـمندِ تیزگـامِ فکـرتم را عـار مـی‌آیـد
که پوید در رهِ مدحِ تـو بـا هـر سسـت‌پـی کـودن

در آن روزی که شـد وقـتِ درو کشـتِ معـانی را
جهانی خوشه‌چین بودند و داعـی صـاحبِ خـرمن

۳۵ چنان باشد به مـن هـم‌داسـتان گشـتن معانـد را
کـه در یـک کیـل همپاینـد مروارید بـا ارزن

روا نبْـود کـه در دوران مثـلِ تـو سـلیمانی
توانـد سـر بـرآوردن میـان مـردم اهـریمن

عروسِ مـدح را زیـن پـس بپوشـم از دعـا جامـه
که می‌گردد بـه تشـریفِ دعـا حسـنِ ثنـا احسـن

24b همیشـه تـا کـه مـی‌پوشـند در اُردوی سـلطانی
به گـل‌کـاریِ سـیم و زر بتـانِ سـیم‌تـن جوشـن

تـو را از مـاه‌رخسـاران سـپاهِ بـی‌کـران بـادا
جهانگیری چو خورشـید از جمـالِ هـر یکـی روشـن

۳

این قصیده را در فتح [و] کسرِ قرابغدن گوید

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

24b گفـتم از خـطِّ رُخـت غوغـای زلفـت بـر شکسـت
از سـپاهِ روم گفتـا لشـکرِ کـافر شکسـت

قلـبِ دل‌هـا را بـه هـم بـر مـی‌زنـد زلـف و خطـت
کاکلـت مـی‌آورد عشّـاق را بـر سـر شکسـت

گِـردِ رویـت صـف زده خـطِّ تـو آمـد دیـن‌پنـاه
زلـف را چـون برشکسـتی کفـر را لشـکر شکسـت

شـاهِ روم آمـد رُخـت وز خـط سـپاهش بـی‌حسـاب
جیشِ کـافر زلـفِ تـو وز خـطّ بـر او بـی‌مـر شکسـت

[۲۹] این ترکیب در حاشیه به شکل «بنرخی» نوشته شده است.

تـا سـپاهِ روم رخسـارِ تـو صـف زد همچـو مـور ۵
کـافرِ زلـفِ تـو را دیـدم شکسـتی بـر شکسـت

مـاهِ مـن دانـی شکسـتِ زلـف از خـطِّ تـو چیسـت
شـد تـراشِ او و نبْـود زیـن بتـر دیگـر شکسـت

چـون خطـت بـر زلـف غالـب گشـت دانسـتم یقـین
کـز سـپاهِ روم خواهـد یـافتن کـافر شکسـت

لشـکرِ غـازیِ بـوالفتحِ زمـان کانـدر وغـا
هـر یکـی خواهنـد چـون حیـدر درِ خیبـر شکسـت

شـاهِ دیـن سـلطان محمّـد خـان کـه جـیشِ کفـر را
عسـکرِ غـازیش چـون اصـحابِ پیغمبـر شکسـت

پادشـاهِ ملـک و ملّـت شـهریارِ دیـن‌درسـت ۱۰
آن کـه هـر دم کفـر را باشـد از او بـدتر شکسـت

چـرخ را پیمـان درسـت آمـد بـه عهـدِ او بلـی
دورش آخـر مـی‌شـود از عهـدش آرد گـر شکسـت

چـون ز فـتحِ او خبـر در کشـورِ کفـر اوفتـاد 25a
شـد فرنـگ آشـفته و قلـبِ بنـی عصـفر شکسـت

حیـدر اسـت و خصـم کـافر دایمـا مکسـور از او
هرگـز از کـافر نیامـد هـیچ بـر حیـدر شکسـت

در دمـی کـز محشـرِ هیجـا بـه نفـخِ صـور بـوق
بـیم آن باشـد کـه یابـد قبّـهٔ اخضـر شکسـت

بـر پسـر رحمـی نباشـد مـر پـدر را آن زمـان ۱۵
مُهـرِ مِهـرِ دُخـت یابـد در دلِ مـادر شکسـت

گـه ز نـوکِ نیـزه آیـد در دلِ جوشـن شـکاف
گـه ز ضـربِ گـرز آیـد بـر سـرِ مغفـر شکسـت

گـه زره را نـاوکِ خـونریز گـردد دیـده دوز
گـاه در قلـبِ سـران یابـد سـرِ خنجـر شکسـت

گـه نمایـد پیکـرِ بـی‌جـان بـه روی زیـن سـوار

گـه بـه پشـتِ اسـب یابـد مـرد را پیکـر شکسـت

حملـهٔ گـردان گهـی بـر هـم بـرآرد میمنـه
ضـربتِ مـردان درآرد در دلِ مَیسـر شکسـت

خـون بـوَد مَـی پـردلان را سـاغرِ مـی کـأسِ سـر
ژالـهٔ کـوی تفنـگ آرد بـران سـاغر شکسـت

انـدر آن دم دشـمنِ او گـر بـوَد خاقـانِ چـین
خواهـدش شـاهِ جهـان بـا فـتحِ اسـکندر شکسـت

ای جهـانگیری کـه انـدر اردوی منصـورِ تـو
نیسـت جـز در زلـفِ گـل‌رویـانِ نسـرین بـر شکسـت

آن درسـتی دارد از عـدلِ تـو عـالم کـین زمـان
مـی‌نیابـد جـز کـه کـافر را بـتِ آزر شکسـت

سـکّهٔ پیغمبـری بـر نـامِ او آمـد درسـت
از بـتِ چنـدی کـه ابـراهیم[۳۰] پیغمبـر شکسـت

سـکّهٔ شـاهی تـو را زیبـد کـه دسـتِ قهـرِ تـو
صـد هـزاران بـت فـزون بـا گـردنِ بتگـر شکسـت

بـارِ احسـانِ تـو را بـر چنبـرِ چـرخ ار نهنـد
بینـد از بـارِ عطایـت چـرخ را چنبـر شکسـت

تـا نشسـتی بـر سـریرِ سـلطنت در دورِ تـو
خیـر مـی‌گـردد درسـت و مـی‌پـذیرد شـر شکسـت

25[b] خسـروا شـاها قبـولی را رسـد کـز مهـرِ تـو
آورد هـر لحظـه‌ای بـر خصـمِ بـداختـر شکسـت

از شکسـتِ مـدّعی نظمـم نگـردد کـم‌بهـا
از خـزف هرگـز نیابـد قیمـتِ گـوهر شکسـت

جـوهری مثـلِ تـو هرگـز رُسـتهٔ معنـی ندیـد
کـی توانـد خصـم قـدرِ رِسـتهٔ جـوهر شکسـت

[۳۰] ابراهیم: ابرهیم H

بـــر دعـــای نصـــرت و فتحـــت کـــنم خـــتمِ ســـخن
دشـمنت را در دعـا خـواهم ز حـق دیگـر شکسـت

تـــا ز تیـــغِ خســـروِ زرّیـــن‌قبـــا ســـلطانِ روم
شـاهِ مغـرب را رسـد هـر صـبح بـر عسـکر شکسـت

فـتحِ عـالم بـاد هـر صـبحی تـو را چـون آفتـاب
بـاد از فـتحِ تـو روز و شـب عـدویت در شکسـت

۴

این قصیده را هم در آن سفرِ مبارک گوید

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن (فعلن)

25[b] زهـــی بـــه لشـــکرِ خـــط کاکـــلِ تـــو ســـر لشـــکر
چـــو زلـــف در قـــدمِ تـــو نهـــاده ســـر لشـــکر

بـــه وصـــل وعـــده ده و جـــانِ عاشـــقان بســـتان
کـــه از امیـــدِ کـــرم مـــی‌کنـــد هنـــر لشـــکر

ز روی زردم از آن روی خـــوش برآمـــد خـــط
کـــه خـــوش بـــرآیـــد ای ســـیمبر ز زر لشـــکر

خیـالِ خـطِّ تـو گـر خیمـه زد بـه دیـدهٔ مـا
کننـــد بـــر ســـرِ آبِ روان مقـــر لشـــکر

۵ دلـم ز خیـلِ غمـت شـد خـراب اگرچـه نکـرد
بـــه ملـــکِ خـــویش خرابـــی گـــهِ گـــذر لشـــکر

بـه خـوردنِ غـمِ تـو خیـلِ عاشـقان صـف صـف
تـــو را شـــد ای شـــهِ خوبـــان علوفـــه‌خـــور لشـــکر

تـــو را ز فتنـــهٔ چشـــمان و غمـــزه شـــهرت شـــد
کـــه شـــاهِ ترکـــان را هســـت فتنـــه‌گـــر لشـــکر

رُخـت کشـید ز هـر سـو سـپاهِ خـط بـی‌حـد
شـــده‌ســـت جمـــع شـــهِ روم را مگـــر لشـــکر

26[a] ســـرِ ملـــوکِ جهـــان پادشـــاهِ ســـده‌ســـریر
کـــه شـــد بـــه دولـــتِ او جملـــه تـــاجور لشـــکر

علـــی فضـــایلِ ســـلطان محمّـــد آن شـــاهی
کـــه مـــی‌کشـــد همـــه دم بـــر ســـرِ کفـــر لشـــکر

شـهی کـه شـد پـیِ کسـرِ عـدو بـه خـیلش ضـم
ز لطـــفِ ایـــزد از فـــتح و از ظفـــر لشـــکر

بـــه فـــرِّ دولـــتِ او چـــون ســـپهر از جـــوزا
روا بـــوَد کـــه مرصّـــع کنـــد کمـــر لشـــکر

بـــه بحـــر و بـــرّ نبـــوَد کشـــوری کـــه نسْـــتاند
اگـــر ورانـــه کنـــد ســـوی بحـــر و بـــر لشـــکر

بـــه کـــوه در نبـــوَد هـــیچ جـــای خیمـــه زدن
فـــرودآرد اگـــر او بـــه کـــوه در لشـــکر

ایـــا شـــهی کـــه تـــو را در مقابـــلِ دشـــمن
ز فـــتح دارد و نصـــرت زره بـــه بـــر لشـــکر

بـــه کســـرِ قلـــبِ عـــدو لشـــکرت جگـــر دارنـــد
کســـی نداشـــت ز شـــاهان بـــدین جگـــر لشـــکر

قِـــلاعِ خصـــم بگیـــر و خزینـــه‌هـــا بگشـــای
کـــه زر برنـــد ز جـــودت ســـپر ســـپر لشـــکر

همیشـــه لشـــکریان تراســـت کـــارِ غـــزا
کـــه داشـــت غیـــرِ محمّـــد بـــدین سِـــیَر لشـــکر

تـــو را کشـــیدنِ لشـــکر چـــو از پـــیِ دیـــن اســـت
ســـزد کـــه بهـــرِ تـــو بازنـــد جـــان و ســـر لشـــکر

شـــها بـــه مـــدحتِ تـــو مـــی‌رســـد قبـــولی را
گـــهِ بیـــانِ معـــانی کشـــد اگـــر[31] لشـــکر

مراســـت لشـــکر نصـــرت‌شـــعار در مـــدحت
کراســـت در همـــه عـــالم چنـــین دگـــر لشـــکر

گشـاده دسـت چـو مـن در دعـای فـتح و ظفـر
همـــه مـــرادِ تـــو خواهـــد ز دادگـــر لشـــکر

[31] کلمهٔ «اگر» پس از کلمهٔ «معانی» نوشته شده است. بعدا پاک شده و پس از «کشد» نوشته شده است.

26b همیشـــه تـــا ز شـــهِ روم کســـر مـــی‌یابـــد
ســـحرگهی شـــهِ شـــامی بـــدین قـــدر لشـــکر

بـــه هـــر دیـــار تـــو را فـــتح بـــاد شـــام و ســـحر
ز نصـــرت و ظفـــرت بـــاد ســـر بـــه ســـر لشـــکر

۵
این قصیده را هم در آن سفر گوید

منسرح: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

26b بـــوی گلـــی مـــی‌دهـــد بـــاز نســـیمِ بهـــار
ســـاقیِ گـــل‌رخ بیـــا بـــادهٔ گلگـــون بیـــار

لالـــه چـــو در گلسِـــتان ســـاغرِ لعلـــی کشـــید
غلغـــلِ بلبـــل شـــنو بلبلـــه در قلقـــل آر

عقـــدِ بنـــاتِ نبـــات بســـت بـــه گـــل بـــاغ از آن
بـــادِ صـــبا مـــی‌کنـــد ســـیمِ شـــکوفه نثـــار

ســـبزه و گـــل را بـــه هـــم عهـــدِ عروســـی‌ســـت بـــاز
رقـــصِ تمـــوّج ببـــین در چمـــن از جویبـــار

۵ چـــون بـــه بســـاتین بســـاط بهـــرِ نشـــاط افکننـــد
ســـرو ســـرآرد بـــه رقـــص دســـت فشـــاند چنـــار

ســـیر کننـــد آب و بـــاد روحده و روح‌بخـــش
از چمـــن و مرغـــزار وز تَلَـــل و کوهســـار

دشت چو پر لاله گشت کشت خوش آید به گشت
بـــر فـــرسِ بـــادپـــا بـــا صـــنمِ گلعـــذار

همچـــو نســـیمِ بهشـــت بـــوی ریـــاحین دمیـــد
گشـــت بـــه هـــر مَرغـــزار هـــر طرفـــی مُـــرغِ زار

قمـــریِ مقـــری بـــه بـــاغ داد صـــلای طـــرب
بلبـــلِ خاطـــب بخوانـــد خطبـــه بـــه نـــامِ بهـــار

۱۰ مـــژده‌دهِ گلسِـــتان مـــژدهٔ گـــل داد بـــاز
ســـازِ طـــرب ســـاز کـــرد هـــر طرفـــی صـــد هـــزار

در صفتِ شاهِ گل مدحسرا عندلیب
چون منِ رنگینسخن در صفتِ شهریار

خسروِ غازیِنژاد عادلِ کسریِنماد
بندهٔ او در جهاد رستم و اسفندیار

27a مظهرِ دینِ نَبی عاملِ علمِ نُبی
آمده بر حق ولی حق به وی از فضلِ یار

خانِ سلاطینِنشان شاه محمّد که هست
تیغِ جهانگیرِ او روزِ غزا ذوالفقار

۱۵ باذلِ مسکینِنواز عادلِ ظالمِگداز
نامورِ تُرک و تاز خسروِ عالیِتبار

از نمِ لطفش شود ریگِ روان آبخیز
وز تفِ قهرش فتد در دلِ دریا غبار

بس که کند بدرهبخش مخزنِ کانِ بیِزر است
بس که دهد دُر به دُرجِ بیِدرر آمد بحار

شیرِ ژیان را کند یوزِپلنگیش صید
ببرِ بیان را کند شیرسگِ او شکار

از دمِ شمشیرِ او خون چکد اندر وغا
هیچ ندیدیم ما کآب بوَد ناربار

۲۰ گاهِ وغا رستم است، وقتِ عطا حاتم است
رستم و حاتم از او زین دو صفت شرمسار

ساقیِ صهبای او ماهِ سمنعارض است
مطربهٔ بزمِ او زهرهٔ نسرینعذار

در صفتِ بزمِ او چونک سخن روی داد
داد صفای سخن این غزلِ آبدار

تاب ربود از دلم تابِ سرِ زلفِ یار
جانِ مرا تاب داد تابِ رخِ آن نگار

صبر و ثبات و قرار برد ز دل زلفِ او
وه که دلم را نماند صبر و ثبات و قرار

۲۵ سرِّ دهانش نهان داشت دلِ من به جان

دیـــــدهٔ غمّـــــاز کـــــرد رازِ نهـــــان آشـــــکار

27b هســـت مـــرا بـــی‌شـــمار درد و غـــمِ عشـــقِ او
درد و غـــمِ عشـــق را کـــس نتوانـــد شـــمار

گـر ندهـد کـامِ مـن از لـبِ جـان‌بخـشِ خـویش
زو بـــــه شـــــکایت رَوم نـــــزدِ خداونـــــدگار

خســـروِ گیتـــی‌ســـتان پادشـــهِ شـــه‌نشـــان[۳۲]
کـــــامروای جهـــــان نـــــامورِ روزگـــــار

پادشـــها[۳۳] بنـــده را فـــیضِ قبـــولی رســـید
تـــا کـــه قبـــولِ تـــو ســـاخت حضـــرتِ پروردگـــار

۳۰ بـــا مـــن اگـــر مـــدّعی لاف زنـــد در ســـخن
طبـــعِ ســـخندانِ تـــو کـــی کنـــدش اعتبـــار

صـــیرفیِ عشـــق راســـت ســـکّه بـــه ســـیمِ دغـــل
شـــاهدِ بـــازاری ار خـــال نهـــد بـــر عـــذار

بِـه کـه کـنم بعـد از ایـن خـتمِ سـخن بـر دعـا
شـد چـو دعـا بعـد مـدح شـیوهٔ مـدحت گـذار

تـــا کـــه مـــه و مهـــر را ســـیر بـــوَد بـــر فلـــک
هســـت فلـــک را بـــدین مرکـــزِ خـــاکی مـــدار

گِـــردِ جنـــابِ تـــو بـــاد ســـیرِ مـــه و مهـــر را
جـــز بـــه مـــرادت مبـــاد دورِ فلـــک هـــیچ بـــار

۶

این قصیده را در ادرنه گوید هم در آن سفر

بـحر: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

27b بـاز بشْـکفت از چمـن خنـدان چـو روی یـار گـل
داد چـــون عشّـــاق بلبـــل را نـــوای زار گـــل

خـردهٔ زر در میـان آمـد بـه گلشـن بهـرِ عـیش

---

[۳۲] شه‌نشان: نشان H

[۳۳] پادشها: پادشاها H

گـرم مـی‌سـازد بـه گلشـن عـیش را بـازار گـل

چـون بـه بـازارِ چمـن بگُشـاد تَنـگِ غنچـه را
بـود تجّـارِ نسـیمِ صـبح را در بـار گـل

گلسِـتان را سـاخت از نـو زآب و تـاب و تـازگی
تـازه و رنگـین و خـرّم همچـو روی یـار گـل

هسـت معـذور ار بـه سـالی مـی‌رسـد در گلسِـتان ۵
چـون کنـد چـون دارد انـدر پـای چنـدین خـار گـل

روی گلشـن گشـت خـرّم از گـلِ سـرخ و سـفید 28a
کـش سـفیده آمـد و گلگونـه بـر رخسـار گـل

رنـگِ گـل زد آتـش انـدر حسـنِ خوبـانِ چگـل
بـرد از بـو آبِ روی نافـۀ تاتـار گـل

روی بـاغ از سـاغرِ گلگـونِ لالـه گـل گـل اسـت
بـاده آری از رخِ خوبـان کنـد اظهـار گـل

این غزل می‌خواند بلبـل در چمـن دیشـب چـو مـن
تـا مگـر از خـارِ غـم او را شـود غمخـوار گـل

کـای ز رخسـارت بـه گلشـن بـا رخِ گلنـار گـل ۱۰
آب گشـته از حیـای عارضـت صـد بـار گـل

مـی‌زنـد گـل لافِ حسـنت در چمـن بخْـرام تـا
منفعـل گـردد ز دعـویِ پـسِ دیـوار گـل

زآب و تـابِ عـارضِ تـو گـر حیـایی داشـتی
ای سـمن‌بـر آب کـی گشـتی ز تـابِ نـار گـل

گر ز خونِ اشـک از آن لـب بـر رخِ زردم گـل اسـت
نیسـت غـم ای سـرو کـز مَـی دیـده‌ام بسـیار گـل

سـال‌هـا گـل در چمـن زیـن دسـت سـرداری کنـد
گـر تـو یـک روزی زنـی ای مـاه بـر دسـتار گـل

گـر ز آهِ آتشـینم روی مـی‌تـابی رواسـت ۱۵
کـز هـوای گـرم جانـا مـی‌شـود افگـار گـل

جـز سـهی‌سـروت کـزان رخسـار بـا بـارِ گـل اسـت
عمــرِ مــن ســروِ ســهی را هــیچ نبْــود بــار گــل

پــار زد گــل بــا رخــت لاف و شــد آخــر هفتــه‌ای
ایــن زمــان عبــرت نمــی‌گیــرد چــرا از پــار گــل

چون خط آمد از رخت هـر سـو گـلِ شـوقم شـکفت
در بهـــار آری شـــکفته گـــردد از گلـــزار گـــل

گــر نیامــد ننگــت از هــم‌صــحبتیِ مــن رواســت
ســروِ مــن از صــحبتِ بلبــل نــدارد عــار گــل

28b خــوش دلــم در وصــلِ تــو بــا خارخــارِ حاســدان ۲۰
گلشـنِ دوران بـه کـس کـم داد چـون بـی‌خـار گـل

تــا چــو وصــفِ عارضــت بــر وی نویســم مــدحِ شــاه
داد بـــس اوراقِ رنگیـــنم پـــیِ طومـــار گـــل

گلـــبنِ گلـــزارِ شـــاهی ســـروِ بـــاغِ ســـلطنت
آن کــه شــد از عطــرِ خُلقــش در چمــن عطّــار گــل

آســمانِ ســلطنت ســلطان محمّــد آنــک هســت
در سرابســـتان قـــدرش ثابـــت و ســـیّار گـــل

آن شهنشـــاهی کـــه از بســـتان‌ســـرای بـــزمِ او
مهــر و مــاه و مشــتری و زهــره آمــد چــار گــل

مهـــرِ اوجِ خســـروی در صـــبحِ اقبـــالش دمیـــد ۲۵
مـــی‌شـــود آری شـــکفته در دمِ اســـحار گـــل

آن جهانبـــانی کـــه در فصـــلِ بهـــارِ عـــدلِ او
خـــار و خـــارا بـــار مـــی‌آرنـــد در کهســـار گـــل

رشـــتهٔ زر مـــی‌دهـــد خورشـــید تـــا دوزد فلـــک
بـــر قبـــای قـــدرِ خـــدّامِ خداونـــدگار گـــل

تـــا ســـحابِ عـــدلِ او روی زمـــین را آب زد
از زمـــینِ شـــوره زو بـــر مـــی‌دهـــد همـــوار گـــل

کــف گشــاید تــا ز حــق جویــد دوامِ دولــتش[۳۴]
از لحــافِ غنچــه چــون گــردد ســحر بیــدار گــل

۳۰ تــا بــه بــزمِ او بــرد هــر صــبحگاهی طیــبِ عــیش
دارد از بــادِ صــبا خــوش مرکبــی رهــوار گــل

در بهــارِ شــاهیِ او چونــک آبِ عــدل یافــت
تــا قیامــت هســت خــاکِ ملــک را آثــار گــل

آنچنــان خورشــید از پاســش حــذر دارد کــزو
گــر بــوَد بــا هــور ایمــن باشــد از آزار گــل

ای کــه عــالم راســت در فصــلِ بهــارِ عــدلِ تــو
ز اعتــدال انــدر فصــولِ اربعــه بــر بــار گــل

29[a] شــمّه‌ای از طیــبِ خلقــت یافــت در بــاغ از صــبا
کــرد عــالم پــر ز بــوی نافــهٔ تاتــار گــل

۳۵ بــس کــه خونریزســت چشــمِ دشــمنت از خــارِ غــم
گــل ببــین در چشــمِ او پیــدا ولــی مشْــمار گــل

خســروا شــاها خداونــدا قبــولی را ســزد
بــر ســرِ نخــلِ معــانی بســتن ایــن پرگــار گــل

تــا بــه پــای مــدحِ تــو افتــاد دُر، نظــمِ رهــی
از ریــاحین گشــت در بــاغِ جهــان ســردار گــل

بســته‌ام گــل‌دســته‌ای از گلسِــتانِ مــدحِ تــو
کــس نچیــده‌ســت ایــن چنــین از گلشــنِ اشــعار گــل

بــر طبــق‌هــا زر کشــد اینــک بــه بــزمِ جــودِ تــو
تــا کنــد بــر گفتــهٔ رنگــینِ مــن ایثــار گــل

۴۰ در ثنایــت ایــن قصــیده تــازه و تــر گلــبن اســت
شــاخ‌هــا ابیــات و بــر هــر شــاخِ او بــر بــار گــل

قــدرِ ایــن گــل‌هــای معنــی را تــو مــی‌دانــی و بــس

---

[۳۴] دولتش: دولش H

گلشــنِ بــزمِ تــو را مــی‌زیبــد ایــن مقــدار گــل

گلفشــانم در ثنایــت بــس کــه گــل‌هــایم شــکفت
گلفشــانی مــی‌کننــد آری چــو شــد بســیار گــل

بــس گــلِ رنگــین نشــاندم در ردیــفِ مــدحتت
زآنکــه مرغــوب اســت انــدر گلسِــتان تکــرار گــل

بــا دعــا مــی‌خواهــد اینــک دولــت و بخــتِ تــو را
کــف گشــاده همچــو مــن از حضــرتِ دادار گــل

تا که از خورشید و مــه باشــد شــکفته صــبح و شــام ۴۵
در سرابســتانِ ایــن مشــکوی میناکــار گــل

ســبز و خــرّم بــاد دایــم گلشــنِ اقبــالِ تــو
بــاد او را روز و شــب از مهــر و مــه بــر بــار گــل

۷

این قصیده را در خیرالخروج گوید هم در آن سفر

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

چــو از نــوروزِ ســلطانی زمــین پهلــو بــه گــردون زد 29a
بــه فــتح و خرّمــی از شــهر ســلطان خیمــه بیــرون زد

شکســتِ لشــکرِ وی چــون شــد از نــوروزِ ســلطانی 29b
پیِ کسرِ کُفُــر ســلطان خــیم بــر کــوه [و] هــامون زد

بهــارِ نصــرت و فــتح و ظفــر ســلطان محمّــد خــان
کــه تیــغِ او ز کــأسِ رأسِ دشــمن جــامِ گلگــون زد

شهنشــاهی کــه در دوران بــه اقبــالِ فریــدونی
زبــانِ مــار بــر ضــحّاکِ دیــن همچــون فریــدون زد

جهانبــانی کــه بــا عــزّ و شــرف در منشــأ فطــرت ۵
همــای بخــت بــر بــالای او چتــرِ همــایون زد

بــه حــربِ شــاهِ دیــن کــافر شــنودم عــزمِ ره دارد
همانــا راهِ آن قــومِ بــداختــر بخــت وارون زد

هــزاران بــار کــافر را زده‌ســت و مــی‌زنــد دیگــر
محمّــد دشــمنِ دیــن را مســلمانان نــه اکنــون زد

در آن روزی که بـر کـوهِ گـران خصـمِ سـبک‌سـر را
زد آن سلطانِ دیـن‌پـرور چگـویم وصـف تـا چـون زد
میانِ خونِ دشـمن چـون کـه توسـن رانـد در هیجـا
نهنگـی خـویش را گویـا در آن دم بـر یـمِ خـون زد
سـکندرملکتی کـز روی علـم و دانـش و فطنـت
سـریرِ فضـل بـالای ارسـطو و فلاطـون زد
بـه تیـغِ حیـدری عـزمِ غـزا کـرده‌سـت و مـی‌بیـنم
کـز آبِ تـو نخواهـد مـوجِ خـون بـر اوجِ گـردون زد
ایا شاهی کـه از تیـغِ تـو چنـدین جـوی‌هـای خـون
ز سـرحدِّ بنـی عصـفر سـر از دامـانِ جیحـون زد
گـرفتم دوش بـا خـود فـالِ فتحـت هـاتفِ دولـت
روان از آیـهٔ نَصْـرٌ مِـنَ اللهِ[35] فـالِ میمـون زد
زدی از شـهر بیـرون خیمـه بـا فـتح و ظفـر اینـک
ز عـالم دشـمنت بـا کسـر خواهـد خیمـه بیـرون زد
شـها عـالم‌پناهـا از بـرای عـزّ و نصـرِ تـو
قبـولی ایـن رقـم بـر لـوحِ جـان از عـونِ بیچـون زد
30a مبـارک فـال آمـد ایـن قصـیده در ثنـای تـو
ببـین تـا بـاز مـدّاحت چـه خـوش فـالِ همـایون زد

ز بخـتِ روزافـزون هـر زمـان فتحـی دگـر بـادت
کـه کـوسِ فـتحِ تـو دولـت ز بخـتِ روزافـزون زد

۸
در تهنیهٔ عیدِ قربان گوید هم در آن سفر

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

30a عاشـقان روزِ عیـد قربـان اسـت
هـر کـه قربـانِ اوسـت قـرب آن اسـت
مـی‌کنـد عیـد مـردم از قربـان

[35] قرآن، الصف، ۱۳/۶۱.

کعبـــهٔ هـــر کـــه کـــوی جانـــان اســـت

آنـــــک دارد صـــــفای کعبـــــهٔ وصـــــل
گـــــلِ صـــــد بـــــرگِ او مغـــــیلان اســـــت

حـــاجی را کـــه بـــرِ کُـــه از چشـــم اســـت
مـــــر ورا راهِ کعبـــــه آســـــان اســـــت

راهـــی از دل بـــه کعبـــه نزدیـــک اســـت ۵
گـــــر بـــــوَد دوری از بیابـــــان اســـــت

بســـته احـــرامِ کعبـــهٔ عشـــق اســـت
هـــر کـــه از لـــبسِ نفـــس عریـــان اســـت

حاجیـــــان در طریـــــقِ کعبـــــهٔ عشـــــق
شـــــرطِ اوّل گذشـــــتن از جـــــان اســـــت

چیســـت جـــانی کـــه وصـــلِ جانـــان را
دو جهـــــان جـــــان دهنـــــد ارزان اســـــت

کیســت جانــان، کســی کــه جــان‌بخــش اســت
چیســـــت کعبـــــه، حـــــریمِ جانـــــان اســـــت

راه جســـــتم بـــــه کعبـــــهٔ مقصـــــود ۱۰
از خـــــرد کـــــو رفیـــــقِ رهـــــدان اســـــت

گفـــــت مقصـــــود چیســـــت دانســـــتم
مـــــدحتِ آســـــتانِ ســـــلطان اســـــت

آن ســـــکندردری کـــــه هـــــر بنـــــده
از غلامـــــان او چـــــو خاقـــــان اســـــت

30[b] جـــم‌جنـــابی کـــه مهـــرِ حکمـــش را
در جهـــان انـــس و جـــان بـــه فرمـــان اســـت

شـــــاه ســـــلطان محمّـــــدِ غـــــازی
کـــــه بـــــدو دیـــــن و داد نـــــازان اســـــت

دیـــــن پنـــــاهی کـــــه رایـــــتِ نصـــــرش ۱۵
آیـــــتِ فـــــتحِ اهـــــلِ ایمـــــان اســـــت

دامـــــنِ خـــــرگهش ز رفعـــــت قـــــدر

اطلـــــــسِ کارگـــــــاه گـــــــردان اســـــــت

هســـــــت گنجـــــــورِ گـــــــنجِ او فغفـــــــور
بنـــــــدهٔ آصـــــــفش ســـــــلیمان اســـــــت

آفتـــــــــابی کـــــــــه مشـــــــــتری او را
از غلامـــــــانِ صـــــــدرِ دیـــــــوان اســـــــت

مـــــه لـــــوایی کـــــه تیـــــرِ پیـــــرِ دبیـــــر
منشـــــی‌اش را غـــــلامِ فرمـــــان اســـــت

کمتـــــــــرین[۳۶] لشـــــــــکریِّ او بهـــــــــرام
در شـــــجاعت بـــــه روزِ میـــــدان اســـــت

زهـــــره خنیـــــاگری‌ســـــت در بـــــزمش
هنـــــدوی پاســـــبانش کیـــــوان اســـــت

تیـــــرِ او را پـــــر از ظفـــــر آمـــــد
تیـــــغِ او را ز فـــــتح یلمـــــان اســـــت

آن محمّـــــد لـــــوا کـــــه همچـــــو علـــــی
تیـــــغِ او ذوالفقـــــارِ بُـــــرّان اســـــت

جوشـــــنِ جـــــانِ خصـــــم را تیـــــرش
ســـــوزنی از حریـــــرِ پـــــران اســـــت

اثـــــرِ لطـــــفِ او نســـــیمِ بهشـــــت
شـــــررِ قهـــــر نـــــارِ نیـــــران اســـــت

عـــــالم از عـــــدلش اعتـــــدالی یافـــــت
کـــــه همـــــه ســـــاله چـــــون بهـــــاران اســـــت

در غـــــزل خـــــوانیِ بهـــــار اینـــــک
طبـــــعِ مـــــن بلبـــــلِ خـــــوش‌الحـــــان اســـــت

عـــــالم از خرّمـــــی گلســـــتان اســـــت
موســـــمِ کِشـــــت و گشـــــتِ بســـــتان اســـــت

بـــــادهٔ صـــــافِ جـــــان‌فـــــزا در خُـــــم

[۳۶] کمترین: کمتری H

چـــــون بـــــه تـــــاریکی آبِ حیـــــوان اســـــت

۳۰ چـــــون ز خـــــم روشـــــنی دهـــــد در جـــــام
شـــــب رهـــــا کـــــرده روز رخشـــــان اســـــت

انـــــدر ایـــــن موســـــمی کـــــه صـــــحنِ چمـــــن
نقـــــشِ چـــــین از بســـــاطِ الـــــوان اســـــت

مـــــیِ لعلـــــی بـــــه کاســـــهٔ چـــــین زن
دور خـــــوش بگُـــــذران کـــــه دور آن اســـــت

در چنـــــــین دم کـــــــه روی بســـــــتان را
از جوانـــــب دمیـــــده ریحـــــان اســـــت

راحِ ریحـــــانی ار بـــــه چنـــــگ آیـــــد
روحافـــــزای روحبخـــــش آن اســـــت

۳۵ از نســـــــیمِ بهـــــــار عـــــــالم را
هـــــر زمـــــان عشـــــرتی دگرســـــان اســـــت

آن چنـــــان شـــــد چمـــــن کـــــه پنـــــداری
بـــــزمِ جنّـــــت مثـــــالِ ســـــلطان اســـــت

شـــــهریاری کـــــه مهچـــــهٔ عَلمـــــش
نـــــور داده بـــــه مـــــاهِ تابـــــان اســـــت

بحـــــر از جـــــودِ اوســـــت کـــــف بـــــر ســـــر
ســـــنگ بـــــر دل ز دســـــتِ او کـــــان اســـــت

ای کـــــه خـــــاکِ رهـــــت بـــــه چشـــــمِ جهـــــان
از عزیـــــزی بـــــه جـــــای انســـــان اســـــت

۴۰ عهـــــدِ تـــــو محکـــــم اســـــت دولـــــت را
بخـــــت بـــــا تـــــو درســـــتپیمـــــان اســـــت

31[b] گـــــاهِ خـــــوانِ جـــــلالِ تـــــو بـــــر خـــــوان
چـــــرخِ اخضـــــر چـــــو ســـــبزیِ خـــــوان اســـــت

روز و شـــــب تـــــا گـــــدای خـــــوانِ تـــــو شـــــد
چـــــرخ را مهـــــر و مـــــه دو تـــــا نـــــان اســـــت

قصـــــرِ قـــــدرِ تـــــو راســـــت آن رفعـــــت
کـــــاوّلین پایـــــه ایـــــن نُـــــه ایـــــوان اســـــت

پادشـــــــــــاها قبـــــــــــولیِ درویـــــــــــش
کـــــه تـــــو را کمتـــــرین ثنـــــاخوان اســـــت

۴۵ بـــــــود ســـــــلمان اویـــــــس را مـــــــدّاح
او بـــــه مـــــدّاحیِ تـــــو حسّـــــان اســـــت

از قبـــــــــولِ تـــــــــو در جهـــــــــان او را
فخـــــر ایـــــن بـــــس کـــــه فخـــــرِ اقـــــران اســـــت

مـــــدّعی گـــــر بـــــدو همـــــی گویـــــد
بـــــه تـــــو مـــــا را شـــــعار یکســـــان اســـــت

نشـــــــــود بایزیـــــــــدِ بســـــــــطامی
هـــــر کـــــه او را لبـــــاسِ خلقـــــان اســـــت

حاجیـــــان را بـــــه کعبـــــه تـــــا هـــــر ســـــال
انـــــدر ایـــــن مـــــاه عیـــــدِ قربـــــان اســـــت

بـــــاد هـــــر روز عیـــــدِ تـــــو بـــــه جهـــــان
ســـــال و مـــــه تـــــا ســـــپهر گـــــردان اســـــت

۹

هم در آن سفر گوید

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

31[b] زآن دم کـــه گشـــت آدم ســـلطان ملـــکِ عـــالم
شـــاهی چـــو تـــو نیامـــد پیـــدا ز نســـلِ آدم

کیخســـــــروِ زمـــــــانی جمشـــــــیدِ کـــــــامرانی
در حکـــمِ انـــس و جـــانی تخـــتِ زمانـــه را جـــم

جـــایی کـــه از کمنـــدت یـــادآرم و کمانـــت
چبـــوَد کمنـــدِ قـــارن یـــا خـــود کمـــانِ رســـتم

بـــر ســـدرهٔ رفیعـــت یـــک پایـــه چـــرخِ هفـــتم

بـــر منظـــرِ منیعـــت جـــامی ســـپهرِ اعظـــم

32[a] رزمِ تـــو رزمِ رســـتم، بـــزمِ تـــو بـــزمِ جمشـــید ۵
عـــدلِ تـــو عـــدلِ کســـری، بـــذلِ تـــو بـــذلِ حـــاتم

چـــون رفـــت ذکـــرِ بزمـــت در وصـــفِ مجلـــسِ تـــو
ســـازم بـــه قـــولِ رنگـــین نظمـــی لطیـــف و خـــرّم

نـــــایِ روح‌افـــــزا در نـــــی چـــــو در دمـــــد دم
جـــان را دهـــد رهـــایی از چنـــگِ غـــم دمـــادم

ایـــــن دم کـــــه کـــــام داری از دورِ آســـــمانی
جـــامِ مـــراد میخـــور تـــا خصـــمِ تـــو خـــورَد دم

از بهـــرِ زیـــب بزمـــت در ســـلخ و غـــرّه مـــه را
زورق بـــرآورد چـــرخ بـــی‌ســـعیِ کـــوره و دم

هـــر گـــه مغنّـــیِ تـــو ســـازِ نشـــاط ســـازد ۱۰
پـــر صـــوتِ نـــوش گـــردد کـــاسِ ســـپهر در دم

چـــون راحِ دوســـتگانی در جـــامِ فـــتح نوشـــی
دشـــمن ز کســـر گـــردد بـــا جـــامِ غصّـــه همـــدم

در وصـــفِ ســـازِ بزمـــت چـــون رفـــت چنـــد بیتـــی
در وصـــفِ لعـــل ســـاقی از جـــان بـــرآورد دم

ای ســـاقیِ ســـمنبر راحـــی بیـــار گـــل شـــم
تـــا چـــون خطّـــت برآیـــد جـــانم ز شـــوق خـــرّم

آبِ رخِ تـــــو بـــــرده آبِ جمـــــالِ گـــــل را
داده خـــوی عـــذارت بســـتانِ حســـن را نـــم

ای ســـاقیِ روان‌بخـــش دور از خیـــالِ لعلـــت ۱۵
شـــورابهٔ سرشـــکم آمـــد چـــو آبِ زمـــزم

ســـیرآب گشـــت از آن لـــب زلفـــت ز چشـــمهٔ جـــان
آبِ حیـــات چـــون شـــد یـــا رب نصـــیب از فـــم

چـــون در قبـــا خرامـــی ســـروی ولـــی روانـــی
در پیـــرهن چـــو باشـــی روحـــی ولـــی مجسّـــم

32[b] دارم تنـــی ز هجـــرت از نالـــه همچـــو نـــالی
دارم دلـــی چـــو زلفـــت آشـــفته‌حـــال و دَرهـــم

گـــر نیســـت دزدِ دل‌هـــا زلـــفِ تـــو گشـــته رســـوا
صـاحب‌دلـی چـو بینـد بهـرِ چـه مـی‌زنـد خـم

۲۰ آوازۀ جمالـــــت عـــــالم گرفـــــت جانـــــا
ماننـــدِ صـــیتِ عـــدلِ صـــاحب‌قـــرانِ عـــالم

دارای هفـــت کشـــور جزیـــه‌ســـتان قیصـــر
کَـش گشـت چـون سـکندر فـتحِ جهـان مسـلّم

مهـــرِ ســـپهرِ دولـــت ســـلطان محمّـــد آن کـــو
خورشـــید بـــا وجـــودش از ذرّه‌ای بـــوَد کـــم

ســـلطانِ کشـــورِ دیـــن فرمـــان‌دهِ ســـلاطین
فرمـــان‌بـــرش شـــهِ چـــین شاهنشـــهِ معظّـــم

شـد راسـت کـز عطـایش در مـی‌کشـد بـه دامـن
زآن روی پشـتِ گـردون گـردون صـفت بـوَد خـم

۲۵ بـــا رای مهـــر زایـــش در خیـــر و شـــر قضـــا را
پوشـــیده نیســـت ســـرّی رازی نمانـــد مـــبهم

ای آنـــک تـــا قضـــا شـــد مـــأمور امـــرِ رایـــت
یـک مـو نمـی‌کشـد سـر از حکـمِ تـو قـدر هـم

شـــد نردبـــانِ قصـــرت در پایـــه‌ای کـــه او را
باشـــد نخســـت پایـــه ایـــن هفـــت پایـــه سُـــلّم

روزی کـــه صـــیدِ آهـــو خواهنـــد بنـــدگانت
شـــیرِ ســـپهر باشـــد همچـــون ســـگِ معلّـــم

تـــا نقـــش بســـت دِرهـــم از نـــامِ فـــرّخِ تـــو
زآن دم بـــه ســـکّه‌داری شـــد نامـــدار درهـــم

۳۰ تـــا شـــد نگـــینِ خـــاتم اســـمِ تـــو را ســـزاوار
بـــر گـــنج‌هـــا امـــین شـــد مُهـــرِ نگـــینِ خـــاتم

بـــر عـــالمی مقـــدّم عـــالم ز تـــو مـــؤخّر
ذاتِ محمّـــد آری شـــد بـــر جهـــان مقـــدّم

جمشـــیدِ مهـــربختـــا، مهـــرِ ســـپهرتختـــا 33a
زد نوبـــتِ تـــو دولـــت بـــالای هفـــت طـــارم

تـــا گشـــت ایـــن دعـــاگـــو مـــدّاحِ حضـــرتِ تـــو
بگْذشـــــت پایـــــهٔ او از اوجِ چـــــرخِ اعظـــــم

هـــر دم بهـــای نظمـــم چـــون دولتـــت فـــزون اســـت
در قـــدرِ نظـــمِ یـــاران چـــون عمـــرِ دشـــمنت کـــم

ز اعجـــازِ نظـــم بـــا مـــن دعـــویِ هـــر معانـــد ۳۵
بحـــثِ یهـــود باشـــد بـــا عیســـی ابـــنِ مـــریم

جـــاهی کـــه در فصـــاحت طـــبعم زبـــان گشـــاید
ثابـــت بـــوَد کـــه حسّـــان گـــردد ز بـــیم ابکـــم

زآن دم کـــه چـــون قبـــولی گردیـــده‌ام قبولـــت
در فـــنِّ خـــود فـــزودم چـــون دولـــتِ تـــو هـــر دم

تـــا فـــتح و کســـر باشـــد پیوســـته در زمانـــه
تـــا نیســـت هـــیچ خـــالی از کســـر و فـــتح عـــالم

هـــر روز دشـــمنت را بـــر کســـر کســـر بـــادا
بـــادا تـــو را بـــه نصـــرت فتحـــی بـــه فـــتح منضـــم

۱۰
در جوابِ بحرالابرارِ خسرو گوید هم در آن سفر

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

هـــر کـــه او را تـــاجِ فقـــر از تـــرکِ دنیـــا بـــر ســـر اســـت 33a
پایـــهٔ قـــدرِ وی از تخـــتِ ســـلیمان برتـــر اســـت

ز آبِ چشـــم و آتـــشِ دل هـــر کـــه را رخســـار و لـــب
خشک و تر باشد یقـــین دان کـــو شـــهِ بحـــر و بـــرّ است

گـــر بـــوَد کـــوهِ گناهـــت بـــا وجـــودِ عفـــوِ دوســـت
بـــرگِ کـــاهی دان کـــه آن بـــر رهگـــذارِ صرصـــر اســـت

بـــت‌شـــکن شـــو چـــون خلیـــل‌الله یعنـــی نفـــس‌کُـــش

چـــون حـــریمِ دل تـــو را پـــر از بتـــانِ آزر اســـت

گـر غـزا مـی‌خواهـدت دل نیّـتِ خـود کـن درسـت ۵
در جهـــادِ نفـــسِ کـــافر کـــاین غـــزای اکبـــر اســـت

فاعـلِ مختـارِ حـق را دان بـه هـر فعـل و مگـوی
کین ز سـیرِ چـرخ و آن از سـعد و نحـسِ اختـر اسـت

33b دُرد و صـــافِ ســـاقیِ دوران بباینـــد نـــوش کـــرد
زآنـک صـاف و دُردِ دوران هـر دو از یـک سـاغر اسـت

گـه بـه تلخـی جـانِ شـیرین بـر لـب آیـد مـرد را
گـــاه در بـــر شـــاهدِ نســـرین‌بـــرِ لـــب شـــکّر اســـت

گـــاه دســـتِ دلبـــران چنبـــر بـــه گـــردن مـــی‌شـــود
گـــاه قامـــت چنبـــری از دســـتِ چـــرخِ چنبـــر اســـت

خـــار دارد جـــای خرمـــا گـــاه نخـــلِ عـــیشِ مـــن ۱۰
گـــاه ســـروِ قامـــتِ یـــارِ ســـمن‌بـــر در بـــر اســـت

گـــه شـــکایت‌نامـــه ســـازم از جفـــای روزگـــار
گـــاه میـــلِ خـــاطرم ســـوی غـــزل‌هـــای تـــر اســـت

زآن غـــزل‌هـــای مخیّـــل یـــادم آمـــد ایـــن غـــزل
کَـش بهـا هـر بیـت را گنجینـه‌هـای گـوهر اسـت

آنچـه از جـان بِـه دلـم را آن لـبِ جـان‌پـرور اسـت
رنـــد را آری شـــرابِ نـــاب از جـــان بهتـــر اســـت

کاسـهٔ سـر خواهـدم شـد جـامِ مـی بعـد از وفـات
زآنـک از لعـلِ تـو دایـم فکـرِ جـامم در سـر اسـت

طرفـه طاوسـی‌سـت ای دلبـر همـایون زلـفِ تـو ۱۵
کـش بـه هـر سـو بیضـهٔ بیضـا بـه زیـرِ شـهپر اسـت

بر لبـت خـطّ اسـت یـا خضـر اسـت جویـای حیـات
یـــا دمیـــده ســـبزهٔ نورســـته گـــردِ کـــوثر اســـت

دیـــنِ مـــن روی تـــو شـــد ایمـــان بـــر او آورده‌ام
هـــر کســـی کـــو را بـــدین اقـــرار نبْـــود کـــافر اســـت

سروِ دلجویت مرا چون نامرادی داد بر
یافتم از وی مرادِ خود مرادم در بر است

هر دم از سوی دلِ مسکینِ عاشق می‌برد
طُرّهٔ طرّارِ مشکینت چه نیکو دلبر است

حسنِ رخسارِ تو را این آب و رنگ و تازگی ۲۰
همچو نظمم ز التفاتِ خسروِ دین‌پرور است

34[a] آنک صبح و شام او را خادم است و خادمه
آنکه میرِ شام خوانی وآنکه شاهِ خاور است

شاهِ دین سلطان محمّد آفتابِ سلطنت
آنکه در فتحِ جهان صاحبقران اسکندر است

قیصرِ کیخسروآیین سنجرِ داراب‌دار
کسریِ حاتم‌عطا جمشیدِ افریدون‌فر است

خصم را زد در سر و بر قلب و جان چشم و جگر
ناچخ و شمشیر و میتو، رمح و تیر و خنجر است

از برای غرق و سوز و کوری و خربِ عدو ۲۵
آب و آتش خاک و باد او را به جان فرمان‌بر است

عرشِ اعظم پاسبان قصرِ او را مسکن است
منزلِ کیوان یزک‌داران او را معبر است

وصفِ ماهِ طلعتش از آسمانِ طبعِ من
مطلعی طالع شد اینک کآن چو مهرِ انور است

تا دو رخسارِ تو را مه بنده و خور چاکر است
این مبارک طالع آمد آن همایون اختر است

ماه را با صد شرف هر دم نظر بر روی توست
یا رب این مهرِ جهان‌آرا چه نیکو منظر است

هر که بیند آن دو عارض را چو مهر و مه به هم ۳۰
از طلوعِ مهر و مه گوید که روزِ محشر است

مهر و مه در حلقهٔ زلفِ تو دایم حاضراند

آفـرین بـر حلقـه‌ای کـو مهـر و مـه را محصـر اسـت

بـــر قبـــولی رحـــم کـــن ای مـــاهِ مهـــرآرای مـــن
زآنـــک او بـــر آســـتانِ شـــاه مـــدحت‌گســـتر اســـت

آن شهنشـاهی فلـک گـاهی کـه صـیتِ عـدلِ او
چـون صـدایی نوبـتِ شـاهیش در بحـر [و] بـر اسـت

34[b] ای کـه تـا شـد پایـه‌ای از قصـرِ قـدرت نُـه فلـک
بنـــدهٔ اصـــغر بـــه درگـــاهِ تـــو ســـعدِ اکبـــر اســـت

۳۵ مهـر و مـه از خـاکِ راهـت دیـده روشـن مـی‌کننـد
خـاکِ پایـت بـر سـرِ گـردونِ گـردان افسـر اسـت

شـــد زحـــل بـــر آســـتانت بنـــده‌ای چوبـــک‌زنـــی
تیـــرِ پیـــرت مـــدح‌گســـتر زهـــره‌ات خنیـــاگر اســـت

مشـــتریِ خـــونِ خصـــمت گشـــته جـــلاّدِ فلـــک
خنجـرِ بُـرّان بـه کـف او را بـه قصـدِ خنجـر اسـت

خســـروا شـــاها خداونـــدا قبـــولی را ســـخن
در صـــفاتِ ذاتِ تـــو بســـیار رنگـــین و تـــر اســـت

مـدح‌خـوانِ خـویش را بـا ایـن و آن نسـبت مکـن
زآن کـه بانـگِ زاغ دیگـر لحـنِ بلبـل دیگـر اسـت

۴۰ تـــا ســـخن ذوقـــی نـــدارد در نگیـــرد در قلـــوب
نیســـت بُـــرّا تیـــغ کـــآن از آهـــنِ بـــدگـــوهر اســـت

نظـمِ مـدّاحِ تـو کـآن تیـغِ زبـانِ شـاعر اسـت
همچـو تیـغِ بنـدگانت پـای تـا سـر جـوهر اسـت

تـــا ز بهـــرِ خســـروانِ نـــامور در هـــر دیـــار
مـادحِ رنگـین‌سـخن بـا صـد زبـان مـدحت‌گـر اسـت

بـــاد وصـــفِ ذاتِ تـــو وردِ زبـــانِ شـــاعران
زآنـک ذاتِ تـو صـفاتِ شـاعران را مصـدر اسـت

۱۱

در جوابِ[۳۷] کاتبی گوید به مدحِ شاهزاده سلطان بایزید[۳۸] خُلِّدَ دَوْلَتُهُ

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

34[b] ای خنـــگِ چـــرخ حکـــمِ تـــو را راهـــوار اســـب
وی مثـــلِ تـــو نیافتـــه چابـــک‌ســـوار اســـب[۳۹]

اســـبت بـــراق‌سَـــیر و تـــو احمـــد خصـــایلی
کـــس بـــر فلـــک نرانـــد چـــو تـــو ز اقتـــدار اســـب[۴۰]

اســـبِ تـــو خصـــم گیـــرد [و] دارد بـــه زیـــرِ سُـــم
هرگـــز کســـی ندیـــد بـــدین گیـــر و دار اســـب

از ذوالفقـــار و دُلـــدُلت[۴۱] ای حیـــدرِ زمـــان
شمشـــیر یافـــت قیمـــت و شـــد نامـــدار اســـب

35[a] ۵ تـــا در میـــانِ عرصـــهٔ شـــاهی درآمـــدی
رخ زرد گشـــته رانـــد عـــدو بـــر کنـــار اســـب

گـــر فـــی‌المثـــل حصـــار چـــو حصـــنِ فلـــک بـــوَد
چـــون تاختنـــد جـــیشِ تـــو ســـوی حصـــار اســـب

بـــر بـــاره‌اش پیـــاده برآیـــد بســـانِ مـــرغ
وز خنـــدقِ حصـــار جهانـــد ســـوار اســـب[۴۲]

خصـــمِ تـــو را ز پـــای درآورده ســـرنگون
در زیـــرِ پـــا بـــرآورد از وی دمـــار اســـب

آهـــو بـــدو شـــکار کنـــد بادپـــای تـــو
کـــس را چنـــین بِـــدُو نبـــوَد در شـــکار اســـب

۱۰ تـــازم عنـــان فکنـــده ز مـــدحت ســـوی غـــزل

---

[۳۷] جواب: خواب H
[۳۸] بایزید: بایز H
[۳۹] اسب: است H
[۴۰] اسب: است H
[۴۱] ذوالفقار و دُلدُلت: ذولفقار دولدت H
[۴۲] اسب: است H

زآن رو کـــه هســـت طبـــعِ مـــرا راهـــوار اســـب

بـــر کشـــتگانِ عشـــق بـــران ای نگـــار اســـب
تـــا پـــا کنـــد بـــه خـــونِ شـــهیدان نگـــار اســـب

خـــاکِ رهِ تـــوام، مـــنِ افتـــاده رحـــم کـــن
یکـــره بـــران ز لطـــف بـــرین خاکســـار اســـب

شـــد ســـکّه‌دار روی زر از مـــیخِ نعـــلِ او
رانـــدی بـــرو چـــو ای صـــنمِ گلعـــذار اســـب

تـــا زِنـــده‌ام بـــه راهِ تـــو تازنـــده‌ام بـــه جـــان
چـــون مـــن کســـی نتاخـــت بـــرین رهگـــذار اســـب

طـــبعم بـــه ســـوی شـــرحِ خطـــت تـــاختن گرفـــت ۱۵
خـــوش تاخـــت در بهـــار ســـوی ســـبزه‌زار اســـب[۴۳]

نگُذشـــت کـــاه گریـــه ســـمندت ز چشـــمِ مـــا
در ســـیلِ تنـــد کـــم رود از جویبـــار اســـب

مگُـــذر عنـــان فکنـــده کـــه بوســـم رکـــابِ تـــو
ســـلطانِ مـــن بـــرای خـــدا بـــاز دار اســـب

در بادپـــای عـــدلِ شهنشـــاه کـــن نظـــر
بـــر بیـــدلان بـــه جـــور مـــران ای نگـــار اســـب

35[b] اســـکندرِ زمـــان کـــه چـــو رومـــی ســـوار مهـــر
دارد بـــه فـــتح روی زمـــین چـــرخوار اســـب

خورشـــیدِ آســـمان‌شـــرفِ شـــاه بایزیـــد ۲۰
کَـــش ابلـــقِ ســـپهر شـــد از افتخـــار اســـب

ای خســـروی کـــه همچـــو[۴۴] زمـــین کـــرد زیـــرِ سُـــم
در کـــارزار خصـــمِ تـــو را کـــار زار اســـب

تـــو رســـتمِ زمـــانی و چـــون رخـــشِ رســـتم اســـب

---

[۴۳] اسب: است H

[۴۴] همچو: همچون H

در زیـــــر ران تـــــو را بـــــه گـــــهِ کـــــارزار اســـــب

در عرصـــــه پایمـــــال کنـــــد یـــــک پیـــــاده‌ات
باشـــــد اگـــــر عـــــدوی تـــــو را صـــــد هـــــزار اســـــب

گـــر خصـــم کـــج‌رَو اســـت چـــو فـــرزین بـــه راســـتی
ای شـــــاهرخ چـــــو فیـــــل بـــــر او برگمـــــار اســـــب

۲۵ برگســـــتوان اســـــبِ تـــــو از فـــــتح جامـــــه‌ای‌ســـــت
آمـــــد بلـــــی بـــــه فـــــتحِ تـــــو نصـــــرت‌شـــــعار اســـــب

شـــد سســـت‌بخـــت خصـــمِ تـــو و ســـخت عـــاجز اســـت
چـــــون فارِســـــی کـــــه مانْـــــد مـــــر او را ز کـــــار اســـــب

فـــــتح و ســـــعادت و ظفـــــر و نصـــــرت آمدنـــــد
بهـــــرِ جنیبـــــهٔ ســـــفرت هـــــر چهـــــار اســـــب[۴۵]

در زیـــــرِ پـــــای دشـــــمنِ ناپایـــــدارِ تـــــو
کرســـــی بـــــه دارِ دهـــــر ســـــزد زیـــــرِ دار اســـــب

شـــاها بـــه مـــدحِ رایـــضِ خیـــلِ تـــو طبـــعِ مـــن
دارد بـــــه زیـــــرِ زیـــــنِ ســـــخن راهـــــوار اســـــب

۳۰ آب‌روان اســـــت مرکـــــبِ کلکـــــم بـــــه مـــــدحِ تـــــو
زیـــــن‌ســـــان ندیـــــد انامـــــلِ معنـــــی گـــــذار اســـــب

چـــــون نظـــــم و طبـــــعِ بنـــــده روان بایـــــد و جـــــوان
گـــــر مـــــی‌دهـــــی بـــــه مادحـــــت ای شـــــهریار اســـــب

خـــواهم کنـــون بـــه دســـتِ دعایـــت عنـــان گرفـــت
از راهِ لطـــــف یـــــک نفســـــی بـــــازدار اســـــب

36[a] تـــــا شـــــاهِ مهـــــر را فلـــــکِ تیـــــزرو بـــــوَد
تـــــا روز کـــــار باشـــــد در روزگـــــار اســـــب

تـــا مهـــر و مـــاه اشـــهب و ادهـــم همـــی کننـــد
در ســـــبزه‌زارِ چـــــرخ بـــــه لیـــــل و نهـــــار اســـــب

[۴۵] اسب: است H

۳۵ بـــادت ز مهـــر رایـــض و چـــرخِ جهـــان نـــورد[۴۶]

پیوســـــته بـــــادت از کـــــرمِ کردگـــــار اســـــب

۱۲

هم در مدحِ شاهزاده طال[۴۷] بقائه

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

دمـــــاغِ بـــــاغ معطّـــــر شـــــد از نســـــیمِ بهـــــار 36[a]

چمـــن ز ســـبزه برافروخـــت چـــون ز خـــط رخِ یـــار

بـــه روی بـــاغ بـــه ریحـــان نوشـــت کاتـــب[۴۸] صـــنع

خطـــی کـــه فَـــاعْتَبِرُوا مِنْـــهُ یَـــا أُولِـــی[۴۹] الْأَبْصَـــار[۵۰]

بـــه چتـــرِ لالـــه بـــه سُـــرخابِ مَـــی صـــبوحی کـــن

ســـفیده‌دم کـــه زنـــد ابـــر خیمـــه بـــر گلـــزار

هـــزار طـــرفِ چمـــن بارگـــاه ســـازد چـــون

گـــل از ســـراچهٔ خلـــوت رود بـــه صـــفّهٔ بـــار

۵ نهـــاده بـــر طبـــقِ ســـیم زر نهـــاده بـــه ســـر

شـــکوفه تـــا کـــه بـــه پـــای ســـمن کنـــد ایثـــار

پـــــیِ تبـــــرّکِ مشّـــــاطهٔ بنـــــاتِ نبـــــات

همـــه ســـفیده و ســـرخی‌ســـت بـــار بـــر اشـــجار

ز بـــاغ لالـــه برآمـــد قـــدح گرفتـــه بـــه دســـت

کـــه یعنـــی از قـــدحِ بـــاده دســـت بـــاز مـــدار

شـــــکوفه را همـــــه در بـــــاغ ســـــیم افشـــــانی

اشـــارت اســـت کـــه زرکـــن بـــه خـــرج بـــاد نثـــار

هـــزار صـــورتِ چـــین مـــی‌کشـــد بـــر آب صـــبا

---

[۴۶] پس از کلمهٔ «نورد»، حرف «ت» آمده، بعدا پاک شده است.

[۴۷] طال: کو طا H

[۴۸] کاتب: کابت H

[۴۹] یَا أُولِی: یا الو H

[۵۰] م‌ک: فَاعْتَبِرُوا یَا أُولِی الْأَبْصَارِ، قرآن، الحشر، ۲/۵۹.

مگـــر کـــه مـــانیِ چـــین اســـت بـــاد در جوبـــار

مگـــر مســـیحِ بهـــاری دمیـــد دم بـــه چمـــن
کـــه زنـــده شـــد همـــه امـــواتِ بـــاغ دیگـــر بـــار

ویـــا دمیـــد ســـرافیلِ بـــادِ بســـتان صـــور
کـــه مردگـــان همـــه کردنـــد خـــویش را اظهـــار

گرفـــت نـــرگسِ مخمـــور جـــامِ مَـــی بـــر کـــف
36b
ز بهـــرِ آنـــک بـــه دفـــعِ خمـــارِ مَـــی بـــه خـــم آر

چمـــن اگـــر ز شـــرابِ شـــتا خمـــاری داشـــت
چـــو لالـــه کـــرد ز جـــامِ بهـــار دفـــعِ خمـــار

بـــوَد بـــه صـــفحهٔ رخســـارِ لالـــه ژالـــه سَـــحر
چـــو خـــوی ز تـــاب مـــی‌افتـــاده بـــه رخِ دلـــدار

بنفشـــــه ســـــرمه و میـــــل از بـــــرای آن دارد
کـــه چشـــمِ نـــرگسِ بیمـــار را کنـــد تیمـــار

چـــو کلـــکِ شـــاعرِ رطـــب‌اللســـان شـــده سوســـن
بـــه یـــاد داد مـــرا مطلعـــی بـــه وصـــفِ بهـــار

کنـــون کـــه چـــون رخِ خوبـــان شـــکفته شـــد گلـــزار
غنیمـــت اســـت چنـــین وقـــت وقـــت را مگـــذار

قـــدح ز بـــادهٔ گلگـــون دمـــی مکـــن خـــالی
بـــه وقـــتِ لالـــه و گـــل وقـــتِ خـــویش را خـــوش دار

فـــرازِ تخـــتِ زمـــرّد نشســـت خســـروِ گـــل
نثـــار کـــرده بـــر او ابـــر لؤلـــؤی شـــهوار

چنـــین کـــه گشـــت صـــبا از شـــکوفه رنـــگ‌آمیـــز
نگارخانـــهٔ چـــین اســـت بوســـتان پنـــدار

بیـــا بـــه بـــاغ و ببـــین از نگـــارِ لالـــه و گـــل
بـــه آب و رنـــگ شـــده بـــاغ همچـــو روی نگـــار

بیـــا و جلـــوهٔ قمـــری نگـــر بـــه ســـروِ ســـهی
بیـــا نـــوای عنـــادل شـــنو ز شـــاخِ چنـــار

بـــه بـــاغ [و] راغ شـــنو صـــوتِ بلبـــل و قمـــری

به کوه و دشت نگر رفت کبکِ[51] خوش‌رفتار

به کِشت‌زار ببین گشتِ آهوی مسکین
ز مرغزار شنو بوی نافهٔ تاتار

۲۵ برای کسبِ هوا باد و آب را بنگر
گرفته دامنِ صحرا و قلّهٔ کهسار

37[a] درآ به گلشن و بنْگر که مست بادهٔ شوق
به ناله‌اند ز هر جانبی هزار هزار

نوای نالهٔ نای و صدای صوتِ رباب
ز بلبلان[52] بشنو هر طرف هزار هزار

به باغ و راغ نوای طیور می‌دانی
ز بهرِ چیست به فصلِ بهار در اشجار

نوای مرغان فصلِ بهار نیست جز این
که می‌کنند دعای شهِ جهان تکرار

۳۰ خدایگانِ سلاطینِ شرق و غرب که اوست
به لطف و قدر ملک‌سیرت و فلک‌مقدار

هزبرِ فیل فرس بایزید خان آن کو
کشد چو صید اسد را به قید روزِ شکار

شهنشهی که به هنگامِ بزم و رزم او را
سپهر غالیه سوز است و مهر غاشیه‌دار

ز طالعش شده لامع لوامعِ دولت
ز طلعتش شده طالع مطالعِ انوار

به روزِ رزم رباید دو چیز را به دو چیز
به تیر زَهرهٔ شیر و به نیزه مهرهٔ مار

۳۵ به گاهِ بزم دو جنس آورد برون ز دو جنس
به لطف و خُلق گل و لاله را ز خاره و خار

---

[51] کبک: کلبک H

[52] بلبلان: بلبان H

بـه سـال و مـاه و بـه لیـل و نهـار[۵۳] مـی‌خواننـد
دعـــای ســـبعه بـــرایش کواکـــبِ ســـیّار

کـه تـا خـدا دهـدش هفـت چیـز و هـم ندهـد
بـه دهـر هفـت دگـر یـک بـه یـک کنـون بشـمار

بقـا و عـزّ و شـرف تخـت و بخـت و تـاج و کمـر
همیشـــه بـــادا او را بـــه شـــهریاری یـــار

بـلا عنـا و محـن درد و رنـج و سـوز و گزنـد
مبـاد و بـاد معیـنش خـدای در همـه کـار

37b ۴۰ ایـا رسـیده بـه جـای همـای همّـتِ تـو
کـه هسـت سـایه‌نشـینیش گنبـدِ دوّار

کبـوتری‌سـت خـدنگِ تـو چـارپر کـو راسـت
مـدام نامـۀ آجـال بـر سـرِ منقـار

سـزد دگـر نشـود خانـۀ حبـاب خـراب
بـه روی آب چـو گردیـد لطـفِ تـو معمـار

شـود چـو آینـۀ مهـر صـاف تیـغِ خیـل
اگـر بـه لطـف نظـر افکنـی سـوی کهسـار

و گـر بـه قهـر نظـر افکنـی سـوی خورشـید
شـود چـو تیـغِ خیـل در زمـان پـر از زنگـار

۴۵ شـها ز بحـرِ سـخن گـوهری بـرآوردم
کـه در عـدن نبـوَد ایـن چنـین دُرِ شـهوار

روا مـدار کـه بـی‌قـدر مانَـد ایـن گـوهر
گهـرشـناسِ سـخن چـون تـویی در ایـن بـازار

جهـان ز شـربتِ لطـفِ تـو صـحّتی دارد
کـه غیـرِ چشـمِ بتـان نیسـت مـردمِ بیمـار

کجـا رواسـت کـه اکنـون سـخنوری چـون مـن
ز جـورِ دورِ فلـک خسـته باشـد و افگـار

---

[۵۳] و نهار: والنهار H

ظهیـــر را چـــه اگـــر طعنـــه مـــی‌زنـــد ســـلمان
بـــه شـــعرِ خـــویش کـــه کـــردی ز گفتـــه اســـتغفار

۵۰ اگـــر بـــه دورِ تـــو دیـــدی یقـــین قبـــولی [را]
شـــدی پشـــیمان ســـلمان ز گفـــتِ خـــود صـــد بـــار

مـــرا چـــه زهـــره کـــه بـــا آن دو شـــیر پنجـــه زنـــم
کـــه بـــوده‌انـــد همـــی طـــوطیِ شـــکرگفتار

ولـــی بـــه دولـــتِ ســـلطان کنـــون مـــنم در دهـــر
بـــه طبـــعِ بلبـــلِ خـــوش‌لحـــنِ گلشـــنِ اشـــعار

بـــه حبّـــه‌ای نخـــرد گفتـــه‌هـــای اقـــران را
کســـی کـــه او بـــه ثنـــای تـــو هســـت یـــک دینـــار

ســـخن بـــه دولـــتِ تـــو خـــتم بـــر دعـــا ســـازم
کـــه بحـــرِ مـــدحِ تـــو را نیســـت آشـــکار کنـــار

۵۵ همیشـــه تـــا بـــه خـــزان بـــاغ راســـت رخ زردی 38[a]
مـــدام تـــا کـــه بـــوَد ســـبزِ گلسِـــتان بهـــار

جمـــالِ گلـــبنِ عـــدلِ تـــو بـــاد ســـرخ و ســـفید
چنـــان کـــه گلشـــنِ شـــرعِ محمّـــدِ مختـــار

۱۳

این قصیدهٔ ترکی را هم در فتح [و] کسرِ بغدن گوید

Hezec: mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün mefāʿīlün

Seḥer ḫurşīd-i ālem-gīr çün ʿazm itdi meydāna
Saʿādet fetḥ ü nuṣretden[54] beşāret virdi sulṭāna 38[a]

Şehinşāh-ı felek-rifʿat ʿadū-kāh-ı melek-sīret
Ki ṣīt-i nevbet-i ʿadli irüpdür gūş-ı Keyvān'a

Sikender-milket ü Cem-salṭanat kim Çīn ü Māçīn'de
İrişdi fetḥinüŋ āvāzesi faġfūr u ḫāḳāna

[54] نصرتدن: نصرندن H

Ezelde fetḥine saʿy itmege ʿahd eyledi gerdūn
Bi-ḥamdi'llāh ki devrinde durupdur ʿahd ü peymāna

Hümāyūn bezminüŋ cāmı nişāndur cām-ı Cemşīd'e
İşāretdür[55] nigīn-i ḫātemi mühr-i Süleymān'a

Ne ferruḫ ʿīd oldı ḥażretine rūz-ı fetḥi kim
Getürür her ṭarafdan düşmenini çarḫ ḳurbāna

Çü gördüm[56] ʿīd-i fetḥine ʿadūlar cümle ḳurbāndur
Oḳudum ẕevḳ-ile cāndan bu şiʿri şāh-ı devrāna

Ḳaçan kim şol meh-i ebrū-kemān ʿazm ide meydāna
İrişür Türk çeşminüŋ ḫadeng-i ġamzesi cāna

Ḳatīl-i ḫançerüŋ olsam degüldür ḳorḫum iy dil-ber
Velīkin ḳorḫum oldur kim bulaşa ḫançerüŋ ḳana

Ḫaṭuŋ şol ḫayl-i kāfirdür diyār-ı Rūmlara cānā
Ki küfr-i zülfüŋ ilinden gelür ḳaṣd ider īmāna

ʿİnān-ı ṣabrı ʿuşşāḳuŋ dilerseŋ kim gide elden
Getür iy ḫūblar şāhı semend-i nāzı cevlāna

Rikābuŋ dutmaġa cānlar piyāde oluban geldi
Meger kim var durur ḳurbuŋ rikāb-ı şāh-ı devrāna 38[b]

Şeh-i meh-rāyet-i ḫurşīd-çetr-i Müşterī-ṭalʿat
Kim irdi pāye-i iḳbāli bu merfūʿ-i eyvāna

Ebü'l-fetḥ-i zamān şāh-ı cihān Sultān Meḥemmed Ḫān
Ki virdi kesr-i Buġdan'dan beşāret milk-i keyhāna

[55] اشارت‌در: اسارت‌در H
[56] گوردم: کورم H

Ferīdūn-ferr-i Dārā-dār-ı Kisrā-ʿadl-i Ḫâtem-beẕl[57]
Ki irmişdür hümāyūn baḫt-ile taḫt-ı Süleymān'a

Dilerdi ṣaf çeküp düşmen k'ide ol Rüstem-ile ceng
Velīkin ḥīle idüp durmadı[58] ol Zāl-i Destāna

ʿAdūdan şol ḳadar başlar getürdi orduya leşker
Ṣanasın kelleci başlar dökerdi saḥn-ı dükkāna

Ḳılıcı şol ḳadar dökdi ʿadūlar ḳanını yire
Ki bundan seyl-i ḫūn gevde ilede baḥr-i ʿummāna

Veġāda ol ḳadar ḳırdı ʿadū-yı ḫāksārını
Ki döndürdi cihānuŋ ṭaşların laʿl-i Bedaḫşān'a

Eyā şāh-ı civān-devlet neşāṭ-ı nev-bahār eyle
Ki ḫūn-ı ḫaṣmdan[59] rūy-i zemīn döndi gülistāna

Çü şīr-i ner gibi meydāna geldüŋ iy ʿAlī-heycā
ʿAceb mi büz[60] gibi düşmen ḳaçarsa kūh-i Balḳan'a

Cihān-ı rūşeni çün çeşm-i küffāra ḳara itdüŋ
Getürdüŋ ḫusrevā yüz aḳlıġı sen āl-i ʿOsmān'a

Ḳabūlī'ye çü rūz-ı ʿīddür feṭḥüŋ güni şāhā
Umarsa şāh-ı devrāndan n'ola iḥsān-ı şāhāne

[57] Günay Kut, makalesinde 'Hâtem-bezm' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, "Kabûlî'nin İkinci Divanındaki Türkçe Kaside ve Gazeller", **In Memoriam Şinasi Tekin II: Türklük Bilgisi Araştırmaları**, no: 31/II, 2007, s. 109.

[58] Günay Kut, makalesinde 'durımad' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 109. Nüshadaki yazımı şöyledir: دُرمدی

[59] Günay Kut, makalesinde 'hasmda' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 110. Nüshadaki yazımı şöyledir: خصمدن

[60] Günay Kut'un makalesinde, 'büz' kelimesinde noktalama yanlışı olduğu belirtilmiştir. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 110. 'Be' harfinin üzerindeki işareti nokta değil de ötre olarak düşündüğümüzde bu yanlışın ortadan kalkacağı kanaatindeyiz. Nitekim yazma nüshada bazı kelimelere koyulmuş olan harekeler belli belirsizdir. Bununla birlikte yazma nüshanın genelinde kelimelerdeki harflerin noktalarının koyulmasında eksiklik söz konusu olduğu gibi fazladan nokta koyulduğu da olmuştur. Metinde doğru şekline yer verilmiş olup bunların ayrıca belirtilmesine gerek duyulmamıştır.

N’ola ger ser-firāz ide beni taḥsīn ü iḥsānuŋ
Ki ʿıḳd-i gevher-i naẓmum deġer taḥsīn ü iḥsāna

Münāfıḳ gūşına şiʿrüm giricek hīç ḫoş gelmez
Bi-lā teşbīh çün Ḳur’ān belādur semʿ-i şeyṭāna

Süleymān-ı zamānsın sen çü kesr-i ehrimen itdüŋ
Senā-yı fetḥüŋi dāyim oḳuram inse vü cāna 39[a]

Nitekim ḫusrev-i zerrīn-livā ḫurşīd-i ʿālem-gīr
Cihānı ṭutmaġ-içün ḳaṣd ide her ṣubḥ meydāna

Eḳālīm-i cihānda ḫusrev-i ṣāḥib-ḳırān olup
Sikender bigi sen ol pādişeh Īrān u Tūrān’a

۱۴

این قصیده را جوابِ شیخی گوید به اشارتِ سلطنت پناهی

Mużāriʿ: mefʿūlü fāʿilātün mefʿūlü fāʿilātün

İy gülsitān-ı ḳadrüŋ reşk-i behişt-i ḫurrem
Vey āsitān-ı ḳasruŋ eyvān-ı çarḫ-ı aʿẓam 39[a]

Hem būsitān-ı ḫulḳuŋ gülzār-ı[61] bülbül-i dil
Hem dāsitān-ı ʿadlüŋ evrād-ı ḫalḳ-ı ʿālem

Ḳadrüŋ eline gerdūn şol dem ki ḫātem oldı
Yāḳūt-ı āfitābı itdi nigīn-i ḫātem

Düşmen dilinde tīrüŋ heycāda itdi mesken[62]
Maġz-ı ser-i ʿadūdan şemşīrüŋ oldı muṭʿam

Eyyām-ı devletüŋde rāyuŋ-ıla olupdur
Vīrān esās-ı ẓulm ü bünyād-ı ʿadl muḥkem

[61] گلزار: گلزا H
[62] مسکن: مسکین H

Ḳalb ü ser-i ʿadūya olmış-durur ezelde
Rumḥuŋ belā-yı mütḳan gürzüŋ ḳaẓā-yı mübrem

Çetrüŋ Hümā-yı naṣruŋ farḳına ṣaldı sāye
Ṭavḳuŋ ʿarūs-ı fetḥüŋ boynına oldı perçem

ʿİlmüŋ dirisi Ḫıżr u fażluŋ ḳulı Sikender
Bezmüŋ gedāsı Ḥātem rezmüŋ esīri Rüstem

Sākī-i cān-fezāŋuŋ laʿlīni vaṣf iderken
Bu maṭlaʿ-ı revān-baḫş oldı dilüme mülhem

Ol laʿl-i cān-fezā kim andan Mesīḥ urur dem
Āb-ı ḥayāt gibi cān-baḫşdur dem-ā-dem

Baġrum kebāb olupdur rengīn görinür eşküm
Bildüm ki ḫūn-ı dildür çeşmüme geldügi dem 39[b]

ʿÖmrinde görmemişdür ẕevk ü neşāṭ u şādī
Şol dil ki olmamışdur derd ü ġamuŋla hem-dem

Çün ʿārıżuŋ ḫayāli göŋlüme düşdi iy meh
Mihrüŋ ḥarāretinden hem sīne yandı hem dem

Cānā nesīm-i ḥüsnüŋ hem-rāh-ı ṣubḥ-demdür
Kim cān virür cihāna urduḳça ṣubḥ-dem dem

Zülfüŋ görüp lebüŋle āh eyledüm didüm kim
Yā Rab neden düşüpdür dīvüŋ eline ḫātem

Nūş-ı lebüŋe irdi zülfüŋ ki süst olupdur
Bī-ḫod olur nigārā tiryāḳa irse erḳam

Ẓulm-ile ṭutdı zülfüŋ diler vilāyetini
ʿAdl-ile kāināt nite ki şāh-ı ʿālem

Ḫūrşīd-i nāvek-efken Behrām-ı tīġ-zen kim
Evc-i felekde oldı tīrine ṣayd żayġam

Kişver-küşā-yı gāzī Sulṭān Meḥemmed ol kim
Oldı murād-ı mülki ṭoġduġı dem müsellem

Kāvūs-ı key-ṣalābet Cemşīd-i taḫt [ü] devlet
İskender-i zamāne Dārā-yı milket-i Cem

Luṭfı nesīm[i] irse zehre revān olur nūş
Ḳahrı yili irerse nūşa revān olur sem

Deryāya nār-ı ḳahrı düşerse olur āteş
İrerse āb-ı luṭfı nāra revān olur yem

Maḥsūl-i feṭḥ ü nuṣret ḫırmendedür hemīşe
Virelden āb-ı tīġi kişt-i zamāneye nem

Āb-ı ʿadāletinden bir ḳaṭre cūy-i cennet
Nār-ı siyāsetinde[n] bir şuʿledür cehennem

Rāyāt-ı ʿaskerinde āyāt-ı feṭḥ mektūb
Rāy-ı münevverinde esrār-ı naṣr müdġam 40[a]

Meksūrdur hemīşe ḳalb-i sipāh-ı düşmen
Ceyş-i muẓafferīne nuṣret olalı munżam

Vaṣf-ı meḥāsininde elken lisān-ı Ḥassān
Şerḥ-i fażāyilinde[63] nuṭḳ-ı faṣīḥ ebkem

İy māh rāyetüŋden raḫşende mihr-i raḫşān
Vey rāy-ı rūşenüŋde ḫurşīd dürreden kem

Hem yümn-i himmetüŋle kār-ı cihān olur rāst
Hem bār-ı minnetüŋle püşt-i felek olur ḫam

Tīmār-ı ʿadlüŋ itdi bīmār-ı ẓulme dermān
İnʿām-ı ʿāmuŋ oldı mecrūḥ-ı faḳra merhem

[٦٣] فضایلنده: فضایلده H

Ḫalḳ olmamışken ādem Ḥaḳḳ eyledi ezelde
Beglik saŋa müyesser[64] şehlik[65] sana müsellem

Cūd u vücūduŋ ile itdi Kerīm [ü] Ḳādir
Hem ʿālemi müzeyyen hem ādemi mükerrem

Şāhā cihān-penāhā Cemşīd-bārgāhā
Ṭapuŋ gibi zamāne görmedi şāh-ı aʿẓām

Medḥ-i mübāreküŋde şol şāʿir-i faṣīḥem
K'ider ṣafā-yı naẓmum āb-ı ḥayātı mülzem

35 Elfāẓ-ı ābdārum ser-çeşme-i maʿānī
Enfās-ı rūḥ-baḫşum reşk-i Mesīḥ-i Meryem

İy müddeʿī benümle ceng ü cidāli terk it
Sözüŋ çü söz degüldür billāh ebsem ebsem

Ṭūṭī-i ḫoş-kelāmem öykünme baŋa iy zāġ
ʿĀlemde hergiz olmaz kerkes hümāya hem-dem

Meydān-ı şiʿr içinde ben şol mübārızam kim
Olmaz baŋa muḳābil Şeyhī olursa Rüstem

Ben şol ġarīb-naẓmem kim[66] ġayb ʿāleminden
Ḫ̆ān-ı cihāna gelmez bir daġı ḍayf-ı mükrem

40 Şāhuŋ seni Ḳabūlī maḳbūl-i ālem itdi
Cāndan aŋa duʿā ḳıl budur ṭarīḳ-i eslem 40[b]

Nite ki şāh-ı gerdūn bu ḥışn-ı lāciverdī
Feth eyledükçe ola ḫalḳ-ı zamāne ḫurrem

[64] Yazma nüshada kelime önce 'müsellem' (مسلم) olarak yazılmış daha sonra üzerine 'müyesser' (ميسر) yazılmak suretiyle değiştirilmiştir.

[65] Günay Kut, makalesinde 'şenlik' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 112.

[66] Günay Kut, makalesinde 'ki' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 113.

İskender-i cihānsın biŋ nuṣret u ẓaferle
Rāyāt-ı ceyşüŋ olsun āyāt-ı feṭḥ-i ʿālem

۱۵
این قصیده را هم در آن سفر گوید

Hezec: mefāʿīlün mefāʿīlün feʿūlün

Çemen ḫaddini itdi lāle ḥamrā
Ṣun iy sāḳī-i gül-ruḫ cām-ı ṣaḥbā 40[b]

Behişt-i ʿadndür gūyā besātīn
Gül ü lāle durur ġılmān u ḥavrā

Hezārān ṣavt-ıla gül meclisinde
Olupdur bülbül-i gūyende gūyā

Nesīm-i bād-ı nevrūzı ṣanasın
Ki ṣaḥrāya ṣaçupdur müşk-i sārā

5 Çü lāle dāġ-ıladur tāfte-dil
Çemende ḫilʿatin Ḥaḳḳ itdi vālā

İşāretdür buŋa cām-ı şaḳāyıḳ
Ki sevdā defʿ ider ṣahbā-yı hamrā

Budur anuŋ ṣafāsın ol sürer kim
Elinden ḳomaya cām-ı muṣaffā

Çemen evrāḳ-ı gülden itdi ṭūmār
Ki şāhuŋ midḥatini ide imlā

Sikender-şevket ü Cemşīd-milket
Ferīdūn-devlet [ü] ḫūrşīd-sīmā

10 Sipihr-i salṭanat Sulṭān Meḥemmed
Ḳader-ḳudret şehinşāh-ı ḳażā-rā

Kemīne bendesidür şāh-ı ḫāver
Ki geymiş nūrdan sevb-i muṭallā 41[a]

İdüpdür ke’s-i bezmine teşebbüh
Ki olmışdur muraṣṣaʿ cām-ı mīnā

Görüp tīġin ṣu gibi yire girür
ʿAdū-yı ḫāksār-ı bād-peymā

Ḳılıcı ʿaksi eflāke düşerse
Yire düşer meger şemşīr-i Cevzā

15 Yazılmışdur livāsına ezelde
Ḫudā’dan āyet-i innā feteḥnā[67]

İder elmāsveş peykānı sūrāḫ
Dil-i düşmen[68] olursa seng-i ḫārā

Kemāl-i baḫt u iḳbāl ü şerefden
Saʿādetle virüpdür Ḥaḳ taʿālā

Kemīne çākerīne taḫt-ı Ḳayṣer
Kihīne[69] bendesīne milk-i Dārā

Hümā-yı ʿadlinüŋ ẓıllın görelden
Cihānda ẓulm olupdur misl-i ʿAnḳā

20 Ne zībā būstāndur bezmgāhı
Ki aŋa reşk ider firdevs-i aʿlā

Çü girdüm bezmine gördüm oḳınur
Sözümden şevḳ-ile bu şiʿr-i ġarrā

Leb-i laʿli degüldür ger Mesīḥā

---

[٦٧] قرآن، الفتح، ۱/۴۸.

[٦٨] دشمن: دسمش H

[69] Günay Kut, makalesinde ‘kemîne’ şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 114.

Neden her dem ider emvātı iḥyā

Behişt ol bezmdür kim ola sāḳī
Nigār-ı sīm-sāḳ-ı māh-sīmā

Gözümden dökdi ḳan ġavġā-yı çeşmi
ʿAceb mi ḳan idicek mest ġavġā

Göŋül mihr-i ruḫını cānda gizler
Ki ġavġālar olur genc olsa peydā 41[b]

Ḳabūlī şeh saŋa itdi maḥabbet
Ne ġam ʿālem olursa cümle aʿdā

Ne şāh ol şāh kim kem bendesidür
Derinde āfitāb-ı ʿālem-ārā

Sipihr-i pīrdür ḥükmine tābiʿ
Cenābınuŋ ḳulıdur baḫt-ı bernā

Elā iy k'āsitān-ı rifʿatüŋden
İder kesb-i şeref ʿarş-ı muʿallā

Nisār ider felek medḥüni dirken
Sözümüŋ naẓmına ʿıkd-ı Süreyyā

Ṣıfātuŋ dir-iken ṭabʿum gören dir
Ne deryādur rehi baḥr-i güher-zā

Cenābuŋdan naẓar gördüm ḳuluŋa
Bedīhī eyledüm bir şiʿr inşā[70]

Nite k'ider ḫaṭ-ı reyḥān u sünbül
Ruḫ-ı dil-ber gibi gülzār-ı zībā

Cihān olsun cemāl-i devletüŋden
Misāl-i nev-bahār-ı ʿālem-ārā

[70] Günay Kut, makalesinde 'şiʿr-i garrâ' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 115.

۱۶

این قصیده [را] در بورسه گوید جوابِ خواجه خاقانی تهنیهٔ عیدِ رمضان

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

41[b] ماهی که عالمی را عید است با جمالش
بیچاره من که دورم از دولتِ وصالش

مردم هلال بینند از بهرِ عید کردن
عیدم چه گونه باشد بی‌دیدنِ هلالش

چون ماهِ نو که عکسش در آب می‌نماید
در آب دیدهٔ خود بینم مگر خیالش

ای عیدِ جان‌گدازان دیدارِ ماه‌رویت
مهجورِ خویشتن را روزی[۷۱] بپرس حالش

42[a] آن را که بی‌تو روزی سالی‌ست در جدایی
دانی چه گونه[۷۲] باشد ای دوست ماه و سالش

آن کو حرام داند بر عاشقان وصالت
در راهِ شرع باشد خون ریختن حلالش

وآن کس که ذرّه‌ای را در سایه‌ات نخواهد
ای آفتابِ دولت بادا ز حق زوالش

آن را که شاد بودی از تو دلِ شکسته
جانا درست بشنو مگْذار در ملالش

ای نیک‌فالِ جانم دور از تو من چنانم
کآزرده‌دل قبولی از شاه نیک‌فالش

مهرِ سپهرِ دولت آن کو ز روی رفعت
شد عطفِ چرخِ اطلس بر خرگهِ جلالش

کشورگشای غازی سلطان محمّد آن کو

---

[۷۱] روزی: روی H
[۷۲] گونه: کو H

همچـــون علـــی‌ســـت دایـــم بـــا کـــافران قبـــالش

صـــــاحب‌قـــــران ســـــرور اســـــکندرِ مظفّـــــر

کـــز پـــای‌تخـــتِ قیصـــر آیـــد بـــه جزیـــه مـــالش

شاهنشـــــهی کـــــه او را در بوســـــتان شـــــاهی

نخـــــلِ ســـــپهر باشـــــد از کمتـــــرین نهـــــالش

تـــــا کـــــوس دولـــــتش را کوبنـــــد گـــــاهِ نوبـــــت

از جِـــــرمِ گـــــاوِ گـــــردون دوران دهـــــد دوالـــــش

در مطـــــبخِ جلالـــــش گـــــاهِ کبـــــاب باشـــــد ۱۵

منقـــــل ســـــپهرِ هفـــــتم جـــــرمِ زحـــــل زگـــــالش

شـــــاهی کـــــه قـــــدرِ او را گـــــردون بـــــه میهمـــــانی

در مـــــاحضـــــر کشـــــیدن بریـــــان کنـــــد غـــــزالش

چـــــرخ اســـــت ابلـــــقِ او وز زرّ ذرّه‌ای نیـــــک

خورشـــــید مـــــیخ ســـــازد در بســـــتنِ نعـــــالش

شـــد آزِ چـــارپهلو از بـــس کـــه معـــده پـــر کـــرد

بـــــر خـــــوانِ نعمـــــتِ او تـــــا داده شـــــد نـــــوالش

خصـــمِ حلـــولی‌اش را چـــون رُفـــت جـــانش از تـــن 42b

در پیکـــــرِ جعـــــل شـــــد زآن جســـــم انتقـــــالش

نگْذاشـــــت در زمانـــــه جـــــان در بـــــدن بـــــدان را ۲۰

کـــین خواســـت از هـــدایت طبـــعِ نکـــو ســـگالش

بـــا خـــاکِ آســـتانش هـــر ســـر کـــه یافـــت قربـــت

بـــــا پایـــــهٔ ســـــعادت روزی بـــــوَد وصـــــالش

آواره مـــــن کـــــه دورم از حضـــــرتِ رفـــــیعش

از جـــــانم انفصـــــال اســـــت حقّـــــا در انفصـــــالش

جـــــانم بـــــه فرقـــــتِ او شـــــد بلبـــــلِ غـــــزل‌خـــــوان

باشـــــد کـــــه بـــــاز یـــــابم اقبـــــالِ اتّصـــــالش

جـــــانم کـــــه بـــــر لـــــب آمـــــد از دوریِ جمـــــالش

یـــــا رب بـــــه دلنـــــوازی نزدیـــــک کـــــن وصـــــالش

هســـت از عطـــش در آتـــش هجـــران زده دلِ مـــا ۲۵

ســـیرآب کـــن خـــدایا زآن چشـــمهٔ زلالـــش

زآن رو خیـــــالِ او را از دل بـــــه دیـــــده آرم

کـــز آتـــشِ درونـــم آزرده[۷۳] شـــد خیـــالش

عیـــد اســـت زو بعیـــدم یـــا رب کجـــا شـــد آن کـــو

مـــی‌داد عیـــدیِ مـــن لعـــلِ شـــکر مقـــالش

خـــواهم ســـپند ســـوزم زآن روی چشـــمِ بـــد را

بیچـــاره مـــن از آن رو بـــر آتشـــم چـــو خـــالش

کـــس را ز مـــدح‌خوانـــان در عیـــد چـــون قبـــولی

دوری مبـــــاد روزی از شـــــاهِ مـــــه‌مثـــــالش

آن فخـــرِ آلِ عثمـــان کـــز عـــدلِ او بـــه دوران ۳۰

صـــد روســـفیدی آمـــد بـــر مصـــطفی و آلـــش

قطـــبِ ملـــوک کـــو را اقطـــاب[۷۴] در رکابنـــد

حـــق داد ایـــن ســـعادت از همّـــتِ رجـــالش

چـــون آفتـــابِ تـــیغش ســـر بـــر زنـــد عـــدو را

از خـــور بـــه ســـوی ســـایه نبْـــود شـــدن مجـــالش

دشـــمن کـــه داشـــت در ســـر بـــا او جـــدل ز تـــیغش 43[a]

از ســـر بـــرون شـــد او را اندیشـــهٔ[۷۵] محـــالش

چـــون فـــالِ دولـــتش زد گـــردون ز روزِ فطـــرت

خورشـــید و مـــاه آمـــد از هـــر طـــرف بـــه فـــالش

از دالِ دولـــــتِ او خـــــم گشـــــت در ســـــجودش ۳۵

گـــردون کـــه هســـت قامـــت گردیـــده همچـــو دالـــش

دالـــــی کـــــه اســـــمِ او را داده‌ســـــت پایـــــداری

ماننـــدِ دالِ دولـــت بـــر دولـــت اســـت دالـــش

---

[۷۳] آزرده: آزرد H

[۷۴] اقطاب: قطاب H

[۷۵] او را اندیشهٔ: او را ندیشه H

دارد همـــــای چتـــــرش آن منزلـــــت کـــــه او را
عنقـــــای مهـــــر باشـــــد ســـــایه‌نشـــــینِ بـــــالش
گـــل بـــا نســـیمِ خلقـــش در بـــاغ زد مگـــر دم
کـــز هـــر طـــرف کـــه دیـــدم زد بـــر دهـــن شـــمالش
عـــالم مثـــالِ جنّـــت پـــاک اســـت از حـــوادث
از عـــدلِ اوســـت گویـــا ایـــن نـــوع اعتـــدالش
ای آنـــک هـــر کـــه را ســـر گردیـــد از جنابـــت
گـــردون بـــر آســـتانت گردانـــد پایمـــالش
پیوســـته چـــرخِ گـــردان دارد بـــه زیـــرِ دنـــدان
خصـــمِ تـــو را شکســـته ماننـــدهٔ خلالـــش
دشـــمن فتـــد چـــو زالـــی سرگشـــته زیـــرِ پایـــت
باشـــد اگـــر بـــه دســـتان دســـتانِ پـــورِ زالـــش
در چنـــگ دور دایـــم خصـــمِ تراســـت قســـمت
چـــون دف طپانچـــه وآن کـــه چـــون عـــود گوشـــمالش
بـــر چـــرخ اگـــر مثـــالِ فرمـــان‌بـــری نویســـی
واجـــب شـــود بـــه فرمـــان فـــی‌الحـــال امتثـــالش
چـــون شـــد طبیـــبِ عـــدلت ایّـــام را معـــالج
از بـــاد صـــرع و از ابـــر بیـــرون بـــرِ ســـعالش
گنجـــورِ جـــودِ تـــو چـــون گنجینـــه برگشـــاید
ســـایل مـــراد یابـــد بـــی‌منّـــتِ ســـؤالش
هـــر چنـــد بـــود توســـن خنـــگِ ســـپهرِ ســـرکش
شـــد رام سایســـانت حاجـــت نشـــد عِقـــالش
در صـــفّه‌ای کـــه قـــدرت صـــدری کنـــد در آنجـــا
کرســـیِّ عـــرش باشـــد انـــدر صـــفّ‌نعـــالش
خورشـــید از آن نمایـــد گـــه ســـرخ و زرد گـــاهی
کـــز رای روشـــنِ تـــو رو داد انفعـــالش
گـــردون کـــه گـــاه گـــاهی در فعـــلِ بـــد نمـــودی

در دورِ تـــو بـــه دوران نیکـــو بـــوَد فعـــالش
بـا چـون تـو نیـکبختـی خصـم ار شـود بـداختـر
دارد ســـــپهرِ گـــــردان پیوســـــته در وبـــــالش
شـــــاها فلـــــکجنابـــــا رخشـــــنده آفتابـــــا
شـــد مـــاهِ نـــو علامـــت تـــا خوانـــده هلالـــش
بشْـــنو ز بنـــده عرضـــی زیـــرا عجـــب نباشـــد
خورشـــــید را شـــــنودن از ذرّه عـــــرضِ حـــــالش
آن را کـــه همچـــو کاکـــل خـــود کـــردهٔ ســـرآمد
ماننـــــدِ زلـــــفِ خوبـــــان مگْـــــذار پایمـــــالش
۵۵ هـــر دم چـــو نـــیْ بـــزاری دور از تـــو چـــون ننالـــد
آن کـــس کـــه از تـــو بـــودی صـــد نعمـــت و منـــالش
صـــد عیـــب اگـــر بپوشـــی از یـــک هنـــر تـــوانی
آن را کـــه در فـــنِ خـــود نبْـــود کســـی همـــالش
آن را کـــه در بـــدایت قـــربِ تـــو گشـــت روزی
هـــم از عنایـــتِ تـــو نیکـــو شـــود مـــآلش
مـــــدّاحِ خویشـــــتن را ده بـــــاز رو ســـــفیدی
مگْـــــذار از خجالـــــت رخســـــاره زرد و آلـــــش[۷۶]
مـــن ســـاحرم نـــه شـــاعر در عقـــدِ ایـــن جـــواهر
آن را کـــه هســـت ســـحری زیـــنسـان بـــوَد حلالـــش
۶۰ بـــیروح شـــد قبـــولی زآن دم کـــه روح گفتـــی
روحـــش بـــه تـــن رســـد چـــون از تـــو رســـد تعـــالش
تـــو کدخـــدایی از حـــق بـــر بنـــده رحمتـــی کـــن
چـــون رحـــمِ کدخـــدا را فـــرض اســـت بـــر عیـــالش
هـــر ســـال تـــا در ایـــن مـــه روزی شـــود جهـــان را
از وصـــــلِ عیـــــد پیـــــدا افزونـــــیِ جمـــــالش

[۷۶] در حاشیه: حسن طلب

44[a] هـــر روز عیـــد بـــادت در ســـال و مـــاه بـــادا

افزونـــــیِ جمالـــــت از مصـــــطفی و آلـــــش

۱۷

این قصیده را بعد از مفارقتِ حضرتِ سلطنت پناهی گوید

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

44[a] چـــه حالـــت اســـت نـــدانم کـــه چـــرخِ بـــازی‌گـــر

ز پـــــرده بـــــاز بـــــرآورد بـــــازیی دیگـــــر

ز مهـــــره‌بـــــازیِ ایـــــن هفـــــت حقّـــــهٔ مینـــــا

مثـــــالِ مهـــــرهٔ نـــــردم فتـــــاده در ششـــــدر

فکنـــــده بـــــود بســـــاطِ نشـــــاط خـــــاطرِ[۷۷] مـــــن

قضـــا درآمـــد و طـــی ســـاختش بـــه دســـتِ قـــدر

مـــرا کـــه دیـــدهٔ دل خوابنـــاک شـــادی بـــود

غمـــی رســـید و گرفتـــار شـــد بـــه رنـــجِ سَـــهر

۵ کنـــون ز اوّلِ شـــب نیســـت تـــا ســـحر خـــوابم

ولیـــک تـــاب و تـــبم هســـت در زمـــانِ ســـحر

بـــــه تیـــــرِ آهِ ســـــحر دیـــــدهٔ فلـــــک دوزم

ســـــحرگهی کـــــه نمایـــــد ز آفتـــــاب ســـــپر

شـــبی کـــه آتـــشِ آهـــم علـــم کشـــد بـــالا

ســـتاره‌ســـوخته افتـــد بـــه زیـــر همچـــو شـــرر

ز بـــس کـــز آتـــشِ آهـــم ســـتاره شـــب ســـوزد

کنـــارِ چـــرخ نمایـــد ســـحر پـــر از اخگـــر

نمانـــد اختـــرِ ناســـوخته بـــه روی فلـــک

شـــرارِ آتـــشِ آهـــم بـــوَد کنـــون اختـــر

۱۰ نـــدانم از چـــه مـــرا بخـــتِ نیـــک بـــد گردیـــد

ببســـت مهـــر نمـــا طـــالعم بـــه کینـــه کمـــر

چـــه شـــد کـــه مـــاهم برتافـــت روی مهـــر از مـــن

چـــه شـــد کـــه رانـــد مـــرا همچـــو اشـــکِ مـــن ز نظـــر

---

[۷۷] خاطر: خاطرم H

چـو زلـفِ خـویش مـرا از چـه رو پریشـان سـاخت
بـتِ پـری‌وشِ نسـرین‌عـذارِ سـیمین‌بـر
چـو خـالِ خـویش دلـم [را] بـر آتـش از چـه نشـاند
مـهِ سـهی‌قـدِ گـل‌عـارضِ پـری‌پیکـر
44b چـو چشـمِ خـویش چـرا نـاتوان تـنم دارد
نگـارِ عشـوه‌گـرِ سـیم‌سـاقِ لـب‌شـکر
۱۵ بـه سـحرِ غمـزه چـرا بسـت خـواب بـر چشـمم
حبیـبِ غمـزه‌زنِ دلربـای افسـونگر
چـرا چـو نـرگس خـود گشـت سـرگران بـا مـن
کمـانِ نـاز بـه زه کـرده بـاز آن دلبـر
مگـر متابعـتِ چـرخ مـی‌کنـد مـاهم
کـه هسـت شـیوهٔ بـی‌مهـریش بـه دورِ قمـر
مگـر چـو اهـلِ زمـان بـی‌وفـا شـد آن دلـدار
کـه هـر زمـان بـه زمـان مـی‌کنـد جفـای دگـر
مگـر کـه بـا مـنِ درویـشِ بـی‌نـوای غریـب
ز بـی‌عنـایتیِ شـاه یافتـه[۷۸] اسـت خبـر
۲۰ مـهِ سـپهرِ مهـی آفتـابِ روزبهـی
مغیـثِ مُلـکِ ملـل شـهریارِ دیـن‌پـرور
سـرِ سـلاطین سـلطان محمّـد آن شـاهی
کـه خـاکِ مقـدمِ او را فلـک کنـد افسـر
ز مـاهِ رایـتِ او پرتـوی مـهِ تابـان
ز مهـرِ طلعـتِ او ذرّهٔ خـورِ انـور
بـه هرچـه امـر کنـد مـی‌شـود زمـان مـأمور
بدانچـه حکـم کنـد هسـت چـرخ فرمـان‌بـر
کمینـه بنـدهٔ او را بـوَد جهـان بنـده
کهینـه چـاکرِ او را شـود زمـان چـاکر
۲۵ سـرای او را یـک طـاق نُـه رواقِ سـپهر

[۷۸] یافته: یافت H

دو جـــامِ منظـــرِ خـــدّامش آفتـــاب و قمـــر

بـــه صـــبحِ رزمـــش بهـــرام بنـــدهٔ جنگـــی

بـــه شـــامِ بـــزمش زهـــره کنیـــزِ خنیـــاگر

ز بـــابِ لطفـــش یـــک فصـــل وصـــف هســـت بهشـــت

ز تـــابِ قهـــرش یـــک بـــاب تـــابِ هفـــت ســـقر

کمینـــــه بنـــــدهٔ او راســـــت آن سرابســـــتان 45a

کـــه بنـــدهٔ چمـــنِ اوســـت گلشـــنِ اخضـــر

کهینـــه چـــاکرِ او راســـت منظـــری کـــه ز قـــدر

دو خشـــتِ ســـیم و زرِ صـــفّه‌اش بـــوَد مـــه و خـــور

فلـــک کـــه مجمـــره‌گـــردانِ آســـتانهٔ اوســـت ۳۰

مرصّـــع اســـت ز لؤلـــؤی انجمـــش مجمـــر

ایـــا بلنـــدجنـــابی کـــه ســـدّهٔ قـــدرت

هـــزار پایـــه بـــوَد ارفـــع از نُهـــم منظـــر

کمینـــه بنـــدهٔ گنجـــورِ توســـت دقیـــانوس

کهینـــه چـــاکرِ فرمـــانِ توســـت اســـکندر

بـــه بـــزمِ جـــودِ تـــو کآنجاســـت مَـــی بـــه جـــامِ مـــراد

مـــه اســـت ســـاقی و نقـــل انجـــم [و] فلـــک ســـاغر

ز فـــرِّ دولـــتِ تـــو راســـت کـــارِ روی زمـــین

ز بـــارِ همّـــتِ تـــو پشـــتِ آســـمان چنبـــر

بنـــای ظلـــم ز بنّـــای قهـــرِ تـــو ویـــران ۳۵

نهـــالِ عـــدل بـــه بســـتانِ لطـــفِ تـــو در بـــر

مـــیِ مـــراد بـــه ذوق و صـــفا تـــو را در جـــام

عـــروسِ ملـــک بـــه عـــیش و طـــرب تـــو را در بـــر

ســـحرگهی کـــه بـــه راهـــی چـــو مهـــر بـــر ســـرِ تخـــت

نهـــاده بخـــت ز اقبـــال بـــر ســـرت افســـر

نخســـت بوســـه دهـــد آســـتانِ تـــو آنگـــاه

بـــه پـــای‌بـــوسِ تـــو آیـــد ز در شـــهِ خـــاور

مگـــر ســـپهر ز خـــدّامِ درگـــهِ تـــو یکـــی‌ســـت

که هست برِ سرش آفتابِ افسرِ زر

۴۰ مگر که ماه تو را بنده‌ای‌ست سیمین‌تن

کش از جواهرِ انجم مرصّع است کمر

خدایگانا شاها سپهر درگاها

زمانه را ز حوادث جنابِ توست مقر

منِ شکسته که از حادثاتِ دورانی

درست کاسهٔ سیمم به سنگِ بد گوهر

45b به حضرتِ تو اگر حالِ خود نگویم باز

کجا روم به که گویم ز حالِ خویش دگر

بداختران که مرا گفته‌اند بد ز بدی

بر آستانِ فلک‌سای شاهِ نیک‌اختر

۴۵ بدان خدای که در کارِ خانهٔ عالم[۷۹]

محمّد آمد مقصودِ او ز جمله صور

به قادری که ز آثارِ نورِ قدرتِ او

چراغِ انجم و قندیل ماه شد انور

به رازقی که شد از خوانِ نعمتش مرزوق

ز مار و مور و وحوش و طیور و جن [و] بشر

به باذلی که به جز دستِ بذلِ او ننهاد

وجودِ گوهرِ سیراب درنهاد حجر

به عادلی که شد از عدلش اتّحاد پدید

به کشورِ بدن اضداد را به یکدیگر

۵۰ به معطیی که ز ابرِ عنایتش باشد

نهاد لؤلؤی خوشاب در وجودِ مطر

به پادشاهی کز جامه‌خانه‌اش خورشید

مدام خلعتِ زربفت می‌کند در بر

به شهریاری کز مخزنِ جواهرِ او

[۷۹] در حاشیه عنوان «قسمیات» نوشته شده است.

پـــــر اســـــت کاســـــهٔ مینـــــای آســـــمان ز درر
بـــــدان کـــــریم کـــــه از آســـــتانِ مکـــــرمتش
غنـــــی شـــــوند گـــــدایانِ بـــــی‌نـــــوا یـــــک‌ســـــر
بـــــدان رحـــــیم کـــــه از ابـــــرِ رحمـــــتش گـــــردد
گناهکـــــارِ هـــــوا را لبـــــانِ خشـــــکش تـــــر
۵۵ بـــــه فاضـــــلی کـــــه ز ابـــــوابِ فضـــــلِ او فصـــــلی‌ســـــت
اگـــــر بـــــه حمـــــدش انشـــــا کننـــــد صـــــد دفتـــــر
بـــــه کـــــاملی کـــــه مـــــر آیینـــــهٔ کمـــــالش را
ز ژنـــــگِ نقـــــص نباشـــــد بـــــه هـــــیچ حـــــال کـــــدر
بـــــه جـــــامعی کـــــه ز مجمـــــوعِ کاینـــــات او را
کســـــی چنانـــــک بـــــوَد او نـــــداده اســـــت خبـــــر
46[a] بـــــه محســـــنی کـــــه ز احســـــانِ بـــــی‌نهایـــــتِ او
کســـــی نمانـــــد کـــــه محـــــروم باشـــــد و مضـــــطر
بـــــه فایضـــــی کـــــه ز بـــــارانِ ابـــــرِ نیســـــانش
ز دُر درونِ صـــــدف پـــــر شـــــود بـــــه دریـــــا در
۶۰ بـــــه واهبـــــی کـــــه اگـــــر موهبـــــت از او نشـــــود
بـــــه روزِ حشـــــر شـــــود کاینـــــات زیـــــر و زبـــــر
بـــــه فـــــاتحی کـــــه اگـــــر فـــــتحِ بـــــاب از او نشـــــود
بـــــه روی کـــــس نگشـــــاید ز هـــــیچ کـــــاری در
بـــــه قاضـــــی‌ای کـــــه چـــــو محضـــــر کنـــــد خلایـــــق را
گـــــدا و شـــــاه یکـــــی باشـــــد انـــــدران محضـــــر
بـــــه داوری کـــــه کســـــی داوری نیـــــارد کـــــرد
میـــــانِ خلـــــق چـــــو او خلـــــق را بـــــوَد داور
بـــــه ســـــاتری کـــــه کنـــــد ســـــتر از عنایـــــتِ خـــــویش
هـــــزار جـــــرم ز هـــــر بنـــــده‌ای ببینـــــد اگـــــر
۶۵ بـــــدان علـــــیم کـــــه عـــــالم بـــــود بـــــه هـــــر حـــــالی
از آنچـــــه ســـــر زنـــــد از نفـــــسِ مـــــا ز خیـــــر و ز شـــــر
بـــــدان حکـــــیم کـــــه او عیســـــی ابـــــنِ مـــــریم را

ز بطـــنِ مـــادر آورد بـــی وجـــودِ پـــدر[۸۰]

کـــه آنچـــه در حـــقِ مـــن گفتـــه‌انـــد بـــدگویان

بـــه جـــز حســـد نبـــوَد در میانـــه چیـــزِ دگـــر

بـــه حـــقِّ بنـــده ز افشـــای راز مـــی‌گوینـــد

نبـــوده راز چـــه افشـــا شـــد از مـــنِ غمخـــور

دوم حکایـــتِ خانـــه اســـت اگـــر ز مـــن باشـــد

دو دیـــده دوختـــه بـــادم بســـانِ حلقـــهٔ در

سـیوم روایـتِ اطمـاعِ منصـب و جـاه اسـت ۷۰

کـــه بـــوده‌ســـت مـــرا از جنـــابِ شـــاه مگـــر

یکـی از ایـن دو سـه زیـن بنـده بـاز پـرس ز لطـف

کـــه بـــی‌گنـــاهیِ بیچـــاره گـــرددت بـــاور

ســـخن دراز چـــه حاجـــت همـــه حســـد بردنـــد

ز التفـــاتِ شـــهِ کـــامران بـــدین چـــاکر

چـه مـن کـه هـر کـه چـو مـن نـزدِ شـه شـود مقبـول 46[b]

بـــه کیـــد و دســـتان او را ز مـــن کننـــد بتـــر

بـه هـیچ حـال کسـی هـم سـخن نمـی‌خواهنـد

بـــه بنـــدگانِ حســـن‌خلـــقِ شـــاهِ نیـــک‌ســـیَر

اگـــر بـــه لطـــف ز مـــن بـــاز پرســـی ایـــن صـــورت ۷۵

درســـت بـــاز نمـــایم همـــه ز نفـــع و ز ضـــر

بـــه نـــزدِ بنـــده همـــه روشـــن اســـت ایـــن معنـــی

ولیـــــک دم نتـــــوانم زدن ز بـــــیمِ ضـــــرر

کـــــریم‌طبعـــــا بـــــاذل‌دلا خطـــــابخشـــــا

بـــه لطـــفِ خـــویش نگـــر در خطـــای مـــن منگـــر

ز لطـــف پـــردهٔ عفـــوی بـــه روی جـــرمم پـــوش

اگرچـــه هســـت بـــه غایـــت خطـــای مـــن منگـــر

---

[۸۰] در حاشیه به عبارت «صح» به جای این بیت تصحیح شده است:

بدان حلیم که از راهِ حلم در گذرد

ز جرمِ خویش چو ما را فکنده بیند سر

مـــرا کـــه از تـــبِ هجـــران شـــدم پریشـــان گـــوی
بـــبخش خـــاطرِ جمعـــی بـــه وصـــلِ خـــود دیگـــر
چـــو از عنایـــتِ تـــو گشـــته‌ام قبـــولی نـــام
دگـــر ز عـــینِ عنایـــت فکـــن بـــه بنـــده نظـــر
مـــنم کـــه خـــاطرِ عقّـــادِ مـــن ز بحـــرِ ســـخن
کشـــد بـــه رُســـتهٔ مـــدحِ تـــو رِســـته‌هـــای درر
تـــویی کـــه طبـــعِ کـــریمِ تـــو در زمـــانِ عطـــا
بـــدین فقیـــرِ ثنـــاخـــوان بـــه کیســـه بخشـــد زر
مـــنم کـــه کلـــکِ زبـــان آورم گـــهِ انشاســـت
چـــو تیـــغِ هنـــدیِ تـــو پـــای تـــا بـــه ســـر جـــوهر
تـــویی کـــه تیـــغِ غـــزا چـــون بـــرآوری ز قـــراب
روان دمـــــار بـــــرآری ز لشـــــکرِ کـــــافر
مـــنم کـــه هســـت مـــرا صـــف صـــف از معـــانیِ بکـــر
بـــه مـــدحِ خـــدمتِ خـــدّامِ عســـکرت لشـــکر
تـــویی کـــه از تـــو بـــه گـــورِ معـــانی‌ام راه اســـت
ز پـــای تـــا ســـر از احســـان و جـــودِ تـــو زیـــور
مـــنم کـــه در هنـــرِ شـــعر نیســـت همتـــایم
تـــویی کـــه هســـت دل [و] دســـتِ تـــو هنرپـــرور
مـــنم بـــه فضـــل و هنـــر اهـــلِ نظـــم را ســـردار
تـــویی بـــه جـــود و کـــرم کاینـــات را ســـرور
مراســـت گـــوهرِ شـــهوار از بحـــورِ ســـخن
تراســـت در خـــور و شایســـته زیـــن بحـــور گهـــر
مـــرا کـــه غیـــرِ ســـخن نیســـت در جهـــان هنـــری
هـــزار عیـــب بپوشـــید ایـــن خجســـته هنـــر
ســـزد بـــدین هنـــر ار فخـــر آورم بـــه جهـــان
کـــه در جهـــان هنـــری نیســـت از ســـخن بهتـــر
فضـــیلتِ ســـخن ار صـــد هـــزار شـــرح دهـــم
مـــرا هنـــوز از آن بحـــر لـــب نگـــردد تـــر

ولـــی ز جـــنسِ ســـخن نیســـت خـــوبتر از نظـــم
پـــــس از کـــــلامِ خـــــدا و حـــــدیثِ پیغمبـــــر
مـــرا بـــدین شـــرف از آســـتانِ چـــون تـــو شـــهی
روا مـــــدار کـــــه محـــــروم باشـــــم و مضـــــطر
۹۵ بـــه غیـــرِ روم مـــرا نیســـت مســـکن و مـــوطن
درو نـــــه روی ســـــفر دارم و نـــــه رای مفـــــر
چـــو بـــی‌ســـخن نتـــوانم کـــه یـــک زمـــان باشـــم
کـــرا بـــه جـــز تـــو ســـتایم بگـــو دریـــن کشـــور
مـــرا هنـــوز نشـــد وقـــت آن کـــه بنْشـــینم
زبـــان ببنـــدم دم در کشـــم ز خیـــر و ز شـــر
ز بعـــدِ حمـــدِ حـــق و نعـــتِ مصـــطفی بـــه جهـــان
دعـــا و مـــدحِ تـــو فـــرض اســـت بـــر ثنـــاگســـتر
مـــن از دعـــا و ثنـــای تـــو لـــب نمـــی‌بنـــدم
مگـــر دمـــی کـــه رود جـــانِ مـــن ز جســـم بـــه در
۱۰۰ همیشـــه تـــا [بـــه] بســـاطِ ســـپهرِ مینـــایی‌ســـت
بـــه طـــاسِ چرخـــی گردنـــده مهـــرهٔ اختـــر
بـــه تخـــتِ بخـــتِ تـــو را رو نمـــوده نقـــشِ نشـــاط
عـــدوی جـــاهِ تـــو بـــادا فتـــاده در ششـــدر
47b بـــه جـــز بـــه نقـــشِ مـــرادِ تـــو در جهـــان شـــب و روز
بـــه طـــاسِ چـــرخ مگـــردات مهـــرهٔ مـــه و خـــور

۱۸

این قصیده را در جوابِ خواجه خاقانی گوید به شهرِ بورسه هم در مدحِ سلطنت پناهی

رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

47b صـبح اسـت کـافور از هـوا بـر کـوه و صـحرا ریختـه
بـــر فـــرشِ غبـــرا کهربـــا از ســـطحِ مینـــا ریختـــه
رخســـارِ صـــبح انـــدر عـــرق نُقـــلِ صـــبوحی بـــر طبـــق

در کـــأسِ مینـــا از شـــفق یـــاقوتِ حمـــرا ریختـــه

آمـــد طبیـــبِ بـــی‌تـــرح تـــا صـــبح را بخشـــد فـــرح
صـــهبای صـــافی در قـــدح بهـــرِ مـــداوا ریختـــه

از بـــس کـــه صـــبحِ بـــا صـــفا خـــورده شـــرابِ ناشـــتا
وقـــتِ شـــکوفه صـــبح را از معـــده ســـفرا ریختـــه

شـب بـا کواکـب سـر بـه سـر زد آسـمان صـهبا مگـر
بهـرِ صـبوحی خـور نگـر در شیشـه صـهبا ریختـه

بنْمود عارض تـرکِ چـین از خـرمنش مـه خوشـه‌چـین
گیسـوی شـب را حـین بـه حـین از روی زیبـا ریختـه

چـون چینیـان دیبـای چـین انـدر بـرِ آن نـازنین
گـل‌هـای زرّیـن بـر زمـین از نقـشِ دیبـا ریختـه

بشـکفت بـاغِ آسـمان بـادِ سـحر شـد گلفشـان
گـل‌هـا نگـر زآن گلسِـتان بـر خـار و خـارا ریختـه

صـبح اسـت در بوسـتان نگـر از بلـبلان دسـتان نگـر
در جـــامِ سرمســـتان نگـــر راحِ مصـــفّا ریختـــه

بگْـذر بـه سـورِ میکـده مَـی خـور بـه کـوی میکـده
بنْگـر بـه بـوی میکـده بـس بـی سـر و پـا ریختـه

بنْگـــر مســـیحِ بـــاده را از مـــریمِ خـــم زاده را
در تـن بسـی دل‌داده را جـان چـون مسـیحا ریختـه

ســاقی بـــه هنگـــامِ صـــبوح از راح مـــا را داده روح
وز توبـــهٔ همچـــو نصـــوح آبِ رخِ مـــا ریختـــه

آن چشـمِ خـواب‌آلـوده بـین لعـلِ شـراب‌آلـوده بـین
نُقـل و کبـاب آلـوده بـین از بـاده هـر جـا ریختـه

رویش شده گـل گـل ز مَـی بـر عارضـش افتـاده خـوی 48[a]
در بـــزمِ جـــان از لعـــلِ وی نُقـــلِ مهیّـــا ریختـــه

زآن گل که از خوی تر شده شبنم بـه سـبزه بـر شـده[۸۱] ۱۵
سـنبل بـه گـل همبـر شـده زو مشـکِ سـارا ریختـه

آراســـته خـــوان نعـــم نـــایی گرفتـــه نـــی بـــه دم

[۸۱] شبنم به سبزه بر شده: شبنم برو سبزه بر شد H

در بـــزمِ عشّـــاق از نغـــم نقـــلِ موقّـــا ریختـــه
عود از ادب بگْرفته گوش برده بـه قـانون عقـل و هـوش
در پـــرده برکـــرده خـــروش از پـــرده درهـــا ریختـــه
گفتــه کمانچــه مــو بــه مــو اسـرارِ عاشــق رو بــه رو
گوینـــــده از نـــــای گلـــــو شـــــکر در آوا ریختـــــه
خوشــخوان غــزل را آبــرو داده بــه صــد قــولِ نکــو
از ریختـــه صـــوتی کـــه او در نالـــه چـــون ناریختـــه
چنگــی بــه چنــگ آورده چنــگ آوازهــا را داده رنــگ
هــر تــاری از وی بــی‌درنــگ صــد نقــشِ زیبــا ریختــه
پیـــری وجـــودی لاغـــرش برنـــا گرفتـــه در بـــرش
نـــالان و گیســـو از ســـرش در پـــای برنـــا ریختـــه
رود آمـــده انـــدر ســـرود گفتـــه معاشـــر را درود
در گفـــت از فـــیضِ ودود درهـــا بـــه دریـــا ریختـــه
دف بـــا طپانچـــه ســـاخته بـــر روی کـــف انداختـــه
هـــر لحظـــه نقشـــی باختـــه در بـــزمِ غوغـــا ریختـــه
قــد ســاخته گــردون مثــال حلقــه بــه گــوشِ او هــلال
چــرخ از طنیــنش کــرده حــال عقــدِ ثریّــا ریختــه
مطـــرب طـــرب آراســـته صـــحبت چنـــین پیراســـته
ســـاقی چنـــان نوخاســـته عشـــرت مهنّـــا ریختـــه
صــحبی چنــان بهجــت‌نمــا بزمــی چنــین عشــرت‌فــزا
کلـــــکِ قبـــــولی ابرســـــا لؤلـــــؤی لالا ریختـــــه
دُرّی کـــــه از بحـــــرِ روان آورده بیـــــرون آن زمـــــان
بــر کــف نهــاده همچــو جــان بــر شــاهِ والا ریختــه
فرمـــان‌دهِ روی زمـــین فرمـــان‌بـــرش خاقـــانِ چـــین
کـــو را ســـزد صـــد آفـــرین خاقـــانی‌آســـا ریختـــه
وقتِ صـبوحش ایـن غـزل مـی‌خوانـد زهـره فـی‌المثـل 48b
شــیرین چــو شــهد وز آن عســل صــد نــوعِ حلــوا ریختــه
ای در تبسّـــم زآن دهـــان شـــهدِ مصـــفّا ریختـــه

وی در تکلّـم زآن لبـان شـکر بـه یغمـا ریختـه

جانـا پـیِ غـارت‌گـری[۸۲] از خـط چـه لشـکر آوری

چون خونِ صد صف لشکری[۸۳] چشمت به شب‌هـا ریختـه

عاشـق‌کُشـی آمـد فنـت از غمـزهٔ زوبـین‌زنـت

وآن آهـوی شـیرافکنـت صـد خـون بـه عمـدا ریختـه

بخْـرام در کـوی مغـان کـز زلـفِ تـو ای دلسِـتان

گـردد مغـان را در زمـان هـر سـو چلیپـا ریختـه

از غمـزه‌هایـت هـر طـرف جـان‌هـا فـدایت هـر طـرف

سـرها بـه پایـت هـر طـرف زلـفِ سـمن‌سـا ریختـه

۳۵ بـر رهگـذر در زیـرِ پـا بنْگـر بـه هـر سـویی کـه تـا

بینـی زرِ رخسـارها ای سـیم سـیما ریختـه

زلـفِ تـو جانـا بـر طـرف چشـمت نگیـرد گـر طـرف

اینـک بلاهـا هـر طـرف زآن قـد و بـالا ریختـه

شد ای گـلِ غخچـه‌دهـان سـنبل بـه پایـت سـر فشـان

مسـکین قبـولی نقـدِ جـان شـه راسـت در پـا ریختـه

اسـکندرِ صـاحب‌قـران کـز تیـغِ او شـد در زمـان

گـر سـر کشـیده[۸۴] در زمـان صـد خـون دارا ریختـه

کـاووسِ کیخسـرو نسـب کسـریِ افریـدون حسـب

کـو در رهِ شـاهِ عـرب صـد طـاقِ کسـرا ریختـه

۴۰ در بحـرِ مـدحِ او مـرا وصـف اسـت[۸۵] بحـرِ دلگشـا

صـد گونـه دُرِّ پـر بهـا از طبـعِ گویـا ریختـه

بـاز از هـوا شـد هـر طـرف دُرهـا بـه دریـا ریختـه

گردیـد در کـامِ صـدف لؤلـؤی لالا ریختـه

49[a] آمـد شـهِ زرّیـن لـوا بـرجِ شـرف را کـرده جـا

---

[۸۲] غارت‌گری: غارت‌گر H

[۸۳] لشکری: لشکر H

[۸۴] کشیده: کشید H

[۸۵] وصف است: وصف H

از فَـرِّ او خـوش شـد هـوا خـون گشـت وی را ریختـه
بـا دی بهـار آمـد بـه جنـگ بشْکسـت وی را بـی‌درنـگ
سـبزه سـتان اینـک ز چنـگ در دشـتِ هیجـا ریختـه
لالـه چـو عـذرا دلْسـتان آمـد بـه گشـتِ بوسـتان
شـد ابـرِ وامـق نقـدِ جـان در پـای عـذرا ریختـه
از نـو جهـان نـوروز شـد گـل بوسـتان افـروز شـد
گرمـی نشـاط انـدوز شـد گشـت آبِ سـرما ریختـه
شـاهِ بهـار آمـد بـه در بهـرِ نثـارِ او دگـر
بنْگـر شـکوفه سـیم و زرّ بـر فـرشِ غبـرا ریختـه
جـان‌بخـش شـد بـادِ صـبا جـان یافـت بسـتان از هـوا
گفتـی کـه جـان امـوات را در تـن مسـیحا ریختـه
بلبـل بـه هنگـامِ نـوا داود آمـد گوییـا
کـز لحـنِ او مـرغِ هـوا صـد جـان شـیدا ریختـه
همچـون خطیبـان[۸۶] فاختـه هـر دم نـوایی سـاخته
هـر سـو مصـلّی تاختـه جـان بـر مصـلاّ ریختـه
بـرقِ کمـانکش هـر طـرف نـاوک گشـاده بـر هـدف
در خنـده رعـد از صـد شـعف کـفهـا چـو دریـا ریختـه
مـی‌گـرددی داراکـری بـس گِـرد کـرده لشـکری
گشـت از بهـار اسـکندری شـد خـونِ دارا ریختـه
عـالم بهشـت آثـار شـد اشـجار پـر ازهـار شـد
گـنجِ نهـان اظهـار شـد گردیـد هـر جـا ریختـه
قنـدیلِ زر نـرگس نگـر در چارسـوی بـاغ در
شـبنم در آن قنـدیلِ زر بـین روغـن آسـا ریختـه
ابـر از گهـر شـد مخزنـی یـا از لآلـی خرمنـی
کـز وی درر در دامـنِ[۸۷] اتـلال و بیـدا ریختـه

[۸۶] خطیبان: خطتیبان H
[۸۷] دامن: امنی H

یـا آنـک شـد ابـر از مطـر دسـتِ شـه والا[۸۸] گهـر ۵۵
کـو گـوهرِ الطـاف بـر مسـکین و دارا ریختـه
کیخسـروِ جمشـیدفـر جمشـیدِ کیخسـروسـیر 49b
کـز ابـرِ تـیغش چـون مطـر شـد خـونِ اعـدا ریختـه
سـلطان محمّـد کـز شـرف دارد خـدایش در کنـف
نصـرت بـر او از هـر طـرف پنهـان و پیـدا ریختـه
خـاتم فقیـرِ بـزمِ او رسـتم اسـیرِ رزمِ او
رای منیـرِ عـزمِ او فـتحِ هویـدا ریختـه
هـر جـا بـه نصـرت کـرد رو، زد فـتح فـالِ او نکـو
آمـد ظفـر در راهِ او از حـق تعـالی ریختـه
خاقـانِ اکبـر چـاکرش قیصـر غـلامِ اصـغرش ۶۰
صـد بنـده چـون اسـکندرش سرهاسـت در پـا ریختـه
طغـرای بخـتش ز ابتـدا بنْوشـته چـون دسـتِ قضـا
حـل سـاخته خورشـید را بـر روی طغـرا ریختـه
چـون مـرغ تیـرش بـر هـوا پـرواز گیـرد در وغـا
گـردد بـه قـافِ انـزوا پرهـای عنقـا ریختـه
گر خونِ اعدایش بـه جـو مـی‌رفـت دی، خـواهم کـه او
بینـد دگـر خـونِ عـدو امـروز و فـردا ریختـه
دارد تـولاّیش ملـک اینـک کواکـب یـک بـه یـک
درهاسـت بـر روی فلـک گـاهِ تـولاّ ریختـه
دال اسـت نـورِ رای او بـر خـاطرِ دانـای او ۶۵
وز رای ملـک‌آرای او شـد آبِ بیضـا ریختـه
زآن دم کـه آدم از عـدم زد در وجـود آبـاد دم
خُلقـش همـه لطـف و کـرم بـر خَلـقِ دنیـا ریختـه
شد نحل و نخل از وی مصـون در روزِ فطـرت تـا کنـون

[۸۸] والا: ولا H

از نحـل شـهد آمـد بـرون[۸۹] شـد نخـل خرمـا ریختـه
تـــا دفتـــرِ اقبـــالِ او بســـتند بـــر وجـــهِ نکـــو
زو دفتـــرِ عمـــرِ عـــدو گشـــته مجـــزّا ریختـــه
ای خســـروِ صـــاحبقـــران اســـکندرِ فـــتحِ جهـــان
در پـــای قـــدرت انـــس [و] جـــان روحِ معـــلاّ ریختـــه
50[a] ای مؤمنـــان را ســـدّ دیـــن بـــر حـــق امیـــرالمـــؤمنین ۷۰
وی خـــونِ اهـــلِ کفـــر و کـــین مانـــندِ آبـــا ریختـــه
در زیـــرِ ســـمِّ اشـــقرت کـــی قـــاف وزن آرد بـــرت
کـــو را ز بـــادِ صرصـــرت از هـــم شـــد اجـــزا ریختـــه
از تیـغِ تـو دشـمن بـه جـان مهلـت نیابـد یـک زمـان
بهتـــر بـــوَد خـــونِ جبـــان چـــون بـــی‌مـــداوا ریختـــه
از تیغِ تـو در روزِ کـین چـون بحـرِ خـون گـردد زمـین
بـــر اوجِ او چـــرخِ بـــرین بینـــد ثریّـــا ریختـــه
آن دم کـه بـر کـوهِ کـران خصـمِ سـبک‌سـر شـد عیـان
از بـــادِ تیغـــت آن زمـــان گردیـــد از آنجـــا ریختـــه
آمـد بـه دزدی آن زمـان بـدخواه و رسـوا شـد روان ۷۵
و آنجاســـت تـــا آخـــر زمـــان زآن دزدِ کـــالا ریختـــه
هـر جـا کـه جیشـت مـی‌رود بـا وی ظفـر همـره بـوَد
ور فـــتح و نصـــرت مـــی‌شـــود اهـــلاً و ســـهلاً ریختـــه
عـــزّ و شـــرف همـــراهِ تـــو اقبـــال دولـــت‌خـــواهِ تـــو
خورشـــید بـــر درگـــاهِ تـــو چـــون ذرّه در وا ریختـــه
هر سو کـه بـا خیـلِ گـران عزمـت سـبک سـازد عیـان
بینـــی بـــدن‌هـــای بـــدان صـــد میـــل بـــالا ریختـــه
در مبـــدأ فطـــرت خـــدا چـــون داد ســـلطانی تـــو را
در جنّـــت از بهـــرِ لـــوا شـــد شـــاخِ طوبـــا ریختـــه
هسـت از پـیِ اعـلامِ تـو تـا حـق شـرف بخشـد بـدو ۸۰

[۸۹] برون: بیرون H

خورشـــید از گـــردون فـــرو مانـــدِ ولا ریختـــه
در روم شـــاهِ خـــاوران خـــاکِ رهـــت را هـــر زمـــان
مانـــدِ کحـــلِ اصـــفهان در چشـــمِ بینـــا ریختـــه
فرمـــان‌دهـــان فرمـــان‌بـــرت مالـــک‌رقابـــان چـــاکرت
شـــاهان فتـــاده بـــر درت جـــان در تمنّـــا ریختـــه
ایـــزد کـــه طبـــعِ عادلـــت داده‌ســـت و دســـت بـــا دلـــت
از روزِ فطـــرت در دلـــت نـــورِ تجـــلاّ ریختـــه
خنـــگِ تـــو شـــد گـــردون ز حـــق از بـــاد برْبـــوده ســـبق
زآن اســـت در پـــایش شـــفق بـــر رنـــگِ حنّـــا ریختـــه
50b شـــد زرگـــرِ گـــردون مگـــر از زیـــنِ خنگـــت بـــاخبر ۸۵
در جِـــرمِ مـــاهِ نـــو نگـــر بـــر شـــکلِ حنّـــا ریختـــه
بـــر روی خـــوانِ آســـمان گـــر هســـت نقـــلِ اختـــران
از دُر بـــه بزمـــت آنچنـــان نقـــلِ منقّـــا ریختـــه
چـون قصـرِ قـدرت را قـدر بنّـا شـد آمـد جـرمِ خـور
بـــر چـــرخِ رابـــع خشـــتِ زر از دســـتِ بنّـــا ریختـــه
میـــدانِ رزمـــت را قضـــا آن دم کـــه بخشـــیده صـــفا
چـــون آبِ خـــونِ خصـــم را مانـــدِ ســـقّا ریختـــه
رمـــحِ تـــو نخـــلِ بـــارور وز وی بـــه بـــاغِ رزم در
در پـــای خـــدّامِ تـــو ســـر کشـــته چـــو خرمـــا ریختـــه
خـــاکِ رهـــت را ســـرمه‌دان گردیـــد چشـــمِ آســـمان ۹۰
آن کحـــلِ جـــوهر حیـــف دان در چشـــمِ اعمـــا ریختـــه
ای ســـرورِ فـــرّخ‌قـــدم شاهنشـــهِ ملـــکِ قِـــدم
بـــر خـــاکِ راه اشـــکِ نـــدم مگُـــذار مـــا را ریختـــه
هـــر دم صـــدف را در عـــدن در لعـــل گـــردد در دهـــن
بحـــرِ تـــو آبِ چشـــمِ مـــن بـــاران صـــفت تـــا ریختـــه
خود ساختی فرخنـده‌ام[۹۰] زآن دم کـه خوانـدی بنـده‌ام

[۹۰] فرخنده‌ام: فرخندام H

زینســان مکــن افکنــده‌ام جســمم ز هــم نــاریختــه
حاشــا کــه دارد جــانِ مــا از دامنــت دســتِ وفــا
آن دم کــه گــردد جســم را در خــاک اعضــا ریختــه
اوّل نظــر کــردی مــرا آخــر ز الطــافِ شــما
آبِ رخــم نبْــود روا زینســان بــه ایــذا[۹۱] ریختــه
اکنــون مــنم وصّــافِ تــو زیبــد مــرا الطــافِ تــو
زیــن در کــه در اوصــافِ تــو طبــعِ گهــرزا ریختــه
گــر شــکّرِ لطــفِ تــو را کــردم ســزا باشــد روا
هســتم چــو در شــکر و ثنــا شــکّر چــو ببغــا ریختــه
دُرهــا چــو آوردم بــه کــف از بحــرِ مــدحت زیــن شــرف
بــر مــن ســعادت هــر طــرف شــد بــی‌محابــا ریختــه
فنّــی نمــی دانــم دگــر جــز ســفتنِ زینســان درر
در رُســتهٔ مــدحت گهــر دارم بســی جــا ریختــه
هســت ایــن گهرهــا بــی‌ثمــن زاینــده از بحــرِ ســخن 51[a]
کــس دیــد زیــن در از عــدن یــا آمــده یــا ریختــه
دُرهــای مــن هســت از صــفا لایــق بــه ایثــارِ شــما
زیــن دَر بــه پــای ناســزا مگْــذار قطعــا ریختــه
مــن گــوهرِ یکدانــه‌ام در فــنّ خــود مردانــه‌ام
صــاحب‌ســخن فرزانــه‌ام گــوهر در امــلا ریختــه
خاقــانیِ محکــم‌ســخن نوبــاوهٔ بــاغِ کهــن
داده ســخن را بــیخ و بــن معنــی موفّــا ریختــه
دارد بهــا انــدر جهــان تــا در رســد آخــر زمــان
درهــا کــه درگــاهِ بیــان از طبــعِ دانــا ریختــه
از روحِ او دارم نظــر زآن گشــته‌ام صــاحب‌بصــر
اینــک گــواهم شــعرِ تــر از طبــعِ غــرّا ریختــه
هســتم در انشــای ســخن بحــرِ گهــرزای ســخن

[۹۱] ایذا: ایزا H

زآن بحـــرِ دُرهـــای[۹۲] ســـخن دارم در انشـــا ریختـــه
بـــر طـــبعم از روی خـــورد صـــد کـــاتبی رشـــک آورد
طبـــعِ قبـــولی را ســـزد خاقـــانی‌آســـا ریختـــه
بـــر فـــرقِ ایـــن بکـــرِ ســـخن کـــش پروریـــده طبـــعِ مـــن
زیبـــد جـــواهر صـــد تُمَـــن گـــاهِ تماشـــا ریختـــه
زیـــن دیـــرِ مینـــا هـــر ســـحر تـــا ســـر زنـــد عیســـیِ خـــور
در پـــای او صـــد جـــان و ســـر گـــردد ز ترســـا ریختـــه
در پایـــت ای خورشـــیدفـــر بـــادا ســـعادت هـــر ســـحر ۱۱۰
چـــون ســـر زنـــد عیســـیِ خـــور زیـــن دیـــرِ مینـــا ریختـــه

۱۹

هم در شهرِ بورسه گوید تهنیهٔ عیدِ قربان به مدحِ سلطنت پناهی

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

51[a] دلا آن روز خـــواهی کـــرد طـــوفی کعبـــهٔ جـــان را
کـــه در یـــابی ز دولـــت بـــاز قـــربِ کـــوی جانـــان را
مـــرا خـــوش عیـــدِ قربـــانی بـــوَد آن دم کـــه در کـــویش
شـــوم قربـــانِ آن دلـــدار و دانـــم عیـــد قـــرب آن را
صـــفای کعبـــهٔ وصـــلش کســـی دانـــد کـــه در هجـــران
چـــو مـــا از آبِ دیـــده برکـــه پـــر ســـازد بیابـــان را
51[b] بـــرای وصـــلِ جانـــان مـــی‌کشـــم جـــورِ خســـان آری
کننـــد از بهـــرِ کعبـــه پـــی ســـپر خـــارِ مغـــیلان را
۵ ز قـــربِ کعبـــه باشـــد حاجیـــان را عیـــدِ قربـــانی
مـــن از کـــویش بعیـــدم چـــون کـــنم چـــون عیـــدِ قربـــان را
بـــه راهِ شـــوقِ او بـــا صـــد صـــفا ســـقّای اشـــکِ مـــا
بـــه مـــردم بخـــش مـــی‌ســـازد خـــدای آبِ بـــاران را
ثـــوابِ کعبـــهٔ مقصـــود آن کـــس بـــیش در یابـــد
کـــه ســـقّایی دهـــد در بادیـــه چشـــمان گریـــان را

[۹۲] درهای: درها H

درآ مـــــی‌گویـــــدت مـــــردم درآور راهِ شـــــوقِ او
تـــو هـــم ای دل درِ همچـــون درا بـــردار افغـــان را
قبـــولی کعبـــهٔ اقبـــال اگـــر خـــواهی کـــه در یـــابی
بـــه جـــان در یـــاب طـــوفِ آســـتانِ شـــاهِ دوران را
پنـــاهِ ملـــک و ملّـــت قبلـــهٔ اســـلام آن شـــاهی
کـه بـر کـافر کنـد از[۹۳] روم تـا چـین عرصـه ایمـان را
سـکندردر سـلیمان‌مملکـت سـلطان محمّـد خـان
کـه تـاج و تخـتِ شـاهی او دهـد فغفـور[۹۴] و خاقـان را
شهنشـــاهی کـــه در روی زمـــین عـــالی‌جنـــابِ او
بـــه هـــر مقصـــود باشـــد کعبـــهٔ مقصـــود کیهـــان را
جهانبـــانی کـــه در شـــیلانِ او مطبخچـــیِ قـــدرش
بـه زیـرِ قِـدر چـون آتـش کنـد خورشـیدِ رخشـان را
در آن روزی کـــــه از بهـــــرِ نبـــــردِ بنـــــدگانِ او
نقیبـــــانِ دلاور شـــــوکتی بخشـــــند میـــــدان را
ز بـــس کـــز کاســـهٔ ســـرها شـــرابِ لعـــل آشـــامد
بـــه رنـــگِ لعـــل ســـازد تیـــغ چـــون المـــاسِ یلمـــان را
چـــو ســـوزن بگْذرانـــد از حریـــر و پرنیـــان هـــر ســـو
خـــدنگِ تیـــز پـــر از جوشـــنِ پـــولاد پیکـــان را
دلیران دست از جـان شسـته بـر پشـتِ فـرس هـر یـک
حنـــای زیـــن چـــو تـــابوت و کفـــن داننـــد خفتـــان را
ز روهینـــــای مینـــــا رنـــــگِ او از هـــــر رگِ دشـــــمن
زنـــد سرشـــاخِ مرجـــانی دهـــد آنگـــاه مرجـــان را
عـــدوی ســـخت ســـر را همچـــو ســـرمه نـــرم گردانـــد
چـو در دسـت آورد رسـتم صـفت گـودرز[۹۵] نریمـان را
عـدو هـر چنـد دسـتان کـرد بـا آن شـیردل رسـتم
نبـــرد از حیلـــه بـــا او پـــیشِ آن روبـــاهِ دســـتان را

[۹۳] از: از ار H
[۹۴] فغفور: فقفور H
[۹۵] گودرز: گورز H

ز آبِ لطـفِ او یـک قطـره دیـدم جـوی جنّـت را
ز تـابِ قهـرِ او یـک ذرّه دیـدم نـارِ نیـران را
زحـل بـر آسـتانش تـا نهـد سـر از پـیِ رفعـت
چـو کرسـی زیـرِ پـای خـود نهـد ایـن هفـت ایـوان را
بـوَد آن منزلـت از روی رفعـت آسـتانش را
کـه از تقبیـلِ او رتبـت فزایـد شـحصِ کیـوان را
ز آب و رنـگ و بـو بسـتان‌سـرایش آن فـرح دارد
کـه بـی‌او گـردد از جنّـت مـلال افـزوده رضـوان را
جهـان از اعتـدالِ عـدلِ او همچـون بهشـت آمـد ۲۵
بهـاری ایـن چنـین نشْـکفت در ایّـامِ دوران را
چـو در وصـفِ بهـارِ عـدلِ او طـبعم سـخنور شـد
روانـم مطلعـی رو داد کـان بخشـد صـفا جـان را
صـفای دیگـر اسـت امـروز از گـل‌هـا گلسـتان را
شـد از بـادِ بهـاری آب رو افـزود بسـتان را
مـرا کـز نـو بهـارِ خویشـتن دورم بـه صـد خـواری
تماشـا چـون روا باشـد گـل و نسـرین و ریحـان را
ز یـادِ خنـدهٔ غنچـه‌دهـانِ خـویش خـون گـریم
چـو بیـنم در گلسـتان غنچـهٔ سـیرابِ خنـدان را
بـه گلشـن جـوی‌هـای آب را دل خـون شـود هـر دم ۳۰
چـو یـاد آرد دلـم جـان بخشـیِ آن آبِ حیـوان را
مـرا کـز سـروِ گلرخسـارِ خـود آواره‌ام زینسـان
کجـا بخشـد صـفا گـل خـاطرِ مجـروحِ پژمـان را
چـو دور از گلـرخِ خـود چـون هـزارآوا کـنم نالـه 52b
جگـر خـون گـردد از دردِ دلـم مرغـانِ خـوش‌خـوان را
مـنِ دلخسـته چـون از گلسِـتان خـویش مهجـورم
بـه چشـمم خـار بـادا خـواهم ار گشـتِ گلسـتان را

چه بودی گر خرامیدی به باغ آن سروِ[۹۶] گلعارض
که تا دیدی شکوفه از دلِ صدپاره اغصان را
رقیبِ حسن چه می‌راند قبولی را ز کوی او
که از گلشن نمی‌داند کسی مرغِ خوش‌الحان را
مرا هجرانِ آن گل گرچه نالان داشت ای همدم
کنون افغانِ من بشنو که دیدم هجرِ سلطان را
شهنشاهی که در نیسانِ احسان کلکِ دُر پاشش
زند صد طعنه در گوهرفشانی ابرِ نیسان را
از آن روزی که با او بست عهدِ بنده‌فرمانی
به هر فرمان به عهدش چرخ دارد پاس پیمان را
ایا شاهی که تا شد بندهٔ فرمانِ تو گردون
به دوران پیش بردن می‌تواند حکم و فرمان را
تو آن خوانی که در شیلانِ قدرت چرخ هر سالی
به قرصِ مهر و بریانِ حمل می‌آورَد خوان را
تو آن کیخسروی کز روم صیتِ بندگانِ تو
پر از آوازه دارد کشورِ ایران و توران را
غباری کز سُمِ شبدیزِ تو از روم برخیزد
بوَد کحلِ صفاهان در نظر شاهِ صفاهان را
عراق و فارس زین پس هر دو زآنِ توست می‌بینم
قدم کن رنجه و بستان سمرقند و خراسان را
به حق صاحبقرانی مر تو را زیبد که در دوران
نبود این شوکت و حشمت سکندر بل سلیمان را
شها صاحبقرانا مملکت‌بخشا جهانگیرا
جنابت از حوادث مأمن و ملجاست دوران را
اگر بر آستانِ تو ز جورِ دورِ دون‌پرور
شکایت گونه‌ای باشد عجب نبْود ثناخوان را

[۹۶] سرو: سر H

چــه گــر دردِ دلــم از جــورِ دوران بــی‌شــمار آمــد 53a

حســابی نیســت پــیشِ مــن بــه غیــر از دردِ هجــران را

مــرا بنــدی‌ســت بــر گــردن ز گــردون در فــراقِ تــو

کــه نتْوانــد بــه جــز وَصــلت گشــود از گــردنم آن را

ز دردِ هجــرِ تــو حیــرانم و خــود را نمــی‌دانــم

دوایــی کــن بــه وصــلِ خــود مــنِ مهجــورِ حیــران را

مــرا مقصــود از مــدحِ تــو آن باشــد کــه در یــابم ۵۰

ز عــونِ ایــزدی و فــیضِ فضــلت اجــرِ حسّــان را

بــه میــدانِ ســخن اکنــون مــنم آن پهلــوان شــاعر

که مــی‌خــوانم بــه میــدان خســرو و خواجــو و ســلمان را

کسی را گر به من دعوی بوَد هــان کــوی و هــان میــدان

میــان در بســته مــی‌جــویم بــه میــدان مــردِ میــدان را

تــو نقــدِ شــاهِ مردانــی بــه وصــلت کــن مــرا همّــت

کاثرهــا هســت از همّــت بــه مــردم شــاهِ مــردان را

ســخن را بعــد از ایــن بــر همّــتِ تــو خــتم مــی‌ســازم

کــه همّــت‌هاســت بــا اهــلِ ســخن شــاهِ ســخندان را

همیشــه تــا بــه روزِ عیــد کــردن طــوف در کعبــه ۵۵

ز فــیضِ فضــلِ ربّــانی صــفاها مــی‌دهــد جــان را

ز فــیضِ فضــلِ ربّــانی بــرای صــفوتِ جــان‌هــا

صــفای کعبــه بــادا آســتانِ شــاهِ دوران را

۲۰

هم در بورسه گوید به مدحتِ سلطنت پناهی

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

ســر زد چــو خــطِ یــار ز گلــزار بنفشــه 53a

شــد زینــتِ گلشــن چــو خــطِ یــار بنفشــه

تــا بــوی خــطِ یــار گرفتــه‌ســت بــه گلــزار

دم مــی‌زنــد از نافــهٔ تاتــار بنفشــه

چـون زلـف و خـطِ دوسـت بـه هـر طـور دلاراسـت
دارد خـــم و چـــم در همـــه اطـــوار بنفشـــه
خواهــد ز گــل و لالــه گشــاید بــه چمــن خــون
نشـــتر زده بـــر گوشـــهٔ دســـتار بنفشـــه
53b در مصــر چمــن کــرده لــبِ جــوی لــبِ نیــل ۵
بـــا ذوقِ تماشاســـت عـــربوار بنفشـــه
ســـودای خـــطِ لالـــه[۹۷] رخـــان کـــرد از آن رو
شــد دســته بــه هــر دســت بــه بــازار بنفشــه
هــر چنــد کــه اشــجار بنورنــد بــه بســتان
باشـــد بـــه چمـــن مطلـــعِ انـــوار بنفشـــه
از عطـــرِ عبیـــر اســـت معطّـــر چمـــن آنجـــا
بگْشـــود کمـــر کلبـــهٔ عطّـــار بنفشـــه
انداختـــه در زیـــرِ قـــدم اطلـــسِ نیلـــی
ســـرتافته زیـــن خرگـــه زنگـــار بنفشـــه
آمـــد بـــه چمـــن در نظـــرِ نـــرگسِ بیمـــار ۱۰
بـــا میـــل مکحّـــل پـــیِ تیمـــار بنفشـــه
هــر چنــد چمــن راســت بســی خیــلِ ریــاحین
ســـلطانِ همـــه گـــل شـــد و ســـالار بنفشـــه
بــر مــن ز ســرِ ذوق و صــفا دوش بــه گلشــن
ایـــن مطلـــعِ تـــر خوانـــد دگـــر بـــار بنفشـــه
آمـــد بـــه نظـــر پـــیشِ خـــطِ یـــار بنفشـــه
مســـکینیِ خـــود مـــی‌کنـــد اظهـــار بنفشـــه
زینســـان کـــه برآمـــد چـــو خـــطِ یـــار ز گلـــزار
دارد ســـرِ آرایـــشِ گلـــزار بنفشـــه
روی چمـــن آراســـت بنفشـــه بـــه خـــطِ خـــوب ۱۵
آراســـته بـــادا چـــو خـــطِ یـــار بنفشـــه
والاســـت بـــه بـــازارِ چمـــن قُطنـــیِ عـــودی
کـــآن جـــنسِ نکـــو داشـــته در بـــار بنفشـــه

---

[۹۷] لاله: لا H

با جیشِ شتا خیلِ بهارست به پیکار
دارد سپرِ تیره بدین کار بنفشه
بر تیر زده آمده در خیل ریاحین
پیکان بنفش از پیِ پیکار بنفشه
54[a] اندر حرمِ شاه بهارست به گلشن
خاتون گلِ رعنا و پرستار بنفشه
۲۰ از عربدهٔ نرگسِ مست است که در باغ
دارد بدنی نیلی و افگار بنفشه
سودازدهٔ سنبل کافربچگان است
زآن روست میان بسته به زنّار بنفشه
رو داد مرا این غزل از خطِّ رخِ دوست
دیدم چو به رخسارهٔ گلزار بنفشه
ای رسته تو را بر گلِ رخسار بنفشه
نارسته چنین تازه ز گلزار بنفشه
دم زد ز سرِ زلفِ تو آویخته آمد
در کلبهٔ عطّار نگوسار بنفشه
۲۵ روزی‌ست نگارا گلِ رخسارِ تو روشن
با او شده همسایه شبِ تار بنفشه
از لافِ خطت باد به رویش زد از آن است
شرمنده و نیلی شده رخسار بنفشه
تا دیده خطِ سبزِ تو بر صفحهٔ رخسار
در باغ کشیده[۹۸] خطِ زنگار بنفشه
گویا که بنفشه ز رخِ باغ دمیده
تا گشته ز روی تو به دیدار بنفشه
جز عارضت ای سروِ گل‌اندام که دیده‌ست
آورده گلی تازه و تر بار بنفشه

[۹۸] کشیده: کشید H

تـــا تـــو بـــه خـــطِ ســـبز خرامـــی بـــه گلســـتان ۳۰
در راهِ تـــــو جـــــان مـــــی‌کنـــــد ایثـــــار بنفشـــــه
ســـنبل کـــه شـــده بنـــدهٔ زلـــفِ تـــو بـــه شـــادی‌ســـت
وز سرکشـــــیِ خـــــطِّ تـــــو غمخـــــوار بنفشـــــه
دارد مگـــــر از کاکـــــلِ مشـــــکینِ تـــــو بـــــویی
زآن بـــــر ســـــرِ خوبـــــان شـــــده ســـــردار بنفشـــــه
خوبـــان بـــه ســـرِ خـــویش بنفشـــه زده هـــر یـــک 54b
دیـــــده چـــــو تـــــو را طـــــرّهٔ طـــــرّار بنفشـــــه
از مهـــرِ خطـــت چـــون کـــه شـــوم خـــاک برآیـــد
از خـــــــاکِ مـــــــنِ غمـــــــزدهٔ زار بنفشـــــــه
مـــی‌دوســـت اگـــر زآن کـــه تـــو را نیســـت جلـــه ابـــر ۳۵
از بهـــــرِ چـــــه گردیـــــد تبـــــردار بنفشـــــه
زیـــن‌ســـان کـــه مـــن از ســـنبلِ زلـــفِ تـــو بـــدادم
از مشـــکِ خـــطِ توســـت بـــه زنهـــار بنفشـــه
از جـــورِ خطـــت داد زنـــد همچـــو مـــن اینـــک
در بارگـــــــهِ شـــــــاهِ جهـــــــان‌دار بنفشـــــــه
آن شـــــاهِ جوانبخـــــت کـــــه در گلشـــــنِ شـــــاهی
هســـــت از چمـــــنِ خلـــــقِ وی آثـــــار بنفشـــــه
گلـــــزارِ بقـــــا شـــــاه محمّـــــد کـــــه بـــــرآرد
ز ابـــــرِ کـــــرمش شـــــوره چـــــو گلـــــزار بنفشـــــه
شـــاهی کـــه دریـــن بـــاغ شـــد از ابـــرِ کـــفِ او ۴۰
ماننـــــدِ گـــــل و لالـــــه جـــــری‌خـــــوار بنفشـــــه
آن کـــــز مطـــــرِ عـــــدلِ وی از فدفـــــد و بیداســـــت
رویـنـــــده بـــــه جـــــای خســـــک و خـــــار بنفشـــــه
بـــــر نـــــار نســـــیمی اگـــــر از لطـــــفِ وی آیـــــد
فـــــی‌الحـــــال دهـــــد شـــــعلهٔ او بـــــار بنفشـــــه
ور صرصـــــرِ قهـــــرش بدمـــــد جانـــــبِ گلشـــــن
فـــــی‌الفـــــور شـــــود چـــــون شـــــررِ نـــــار بنفشـــــه

تـــا ســـــر زده امـــــروز ز بســـــتانِ ســـــرایش
یـــک ســـال زده نقـــب چـــو عیّـــار بنفشـــه
افکنـــده بســـاطی بـــه صـــفا بهـــرِ نشـــاطش
از اطلـــسِ مشـــکی بـــه ســـمن‌زار بنفشـــه
از گـــردِ ســـمِ بـــارگیِ کبـــک خـــرامش
بـــر مـــی‌دمـــد از دامـــنِ کهســـار بنفشـــه
دارد بـــه چمـــن مـــاتمِ خصـــمش همـــه ســـاله
نیلـــی پـــیِ آن ســـاخته دســـتار بنفشـــه
در گلشـــنِ قـــدرش فلـــکِ دایـــره‌ســـان را
گویـــا کـــه نشـــاندند بـــه پرگـــار بنفشـــه
ای آن کـــه بـــه گلـــزارِ ثنـــای تـــو شـــکفته
تـــا مرتبـــه‌ای کـــرده بـــه دیـــدار بنفشـــه
زآن فخـــر کـــه از گلشـــنِ مـــدحِ تـــو برآمـــد
دارد ز ســـمن‌زارِ فلـــک عـــار بنفشـــه
زیـــن دســـت کـــه در پـــای ثنـــای تـــو فتـــاده
ســـردار شـــده یافتـــه مقـــدار بنفشـــه
ســـودای ثنـــای تـــو بـــه خـــود کـــرد مقـــرّر
تـــا یافتـــه ســـودی ز خریـــدار بنفشـــه
بـــاغی‌ســـت در اوصـــافِ تـــو ایـــن شـــعر و سراســـر
رســـته همـــه از یـــک بـــنِ دیـــوار بنفشـــه
بـــردیم ثنـــای تـــو بـــه طومـــار و کشـــیده‌ســـت
از یـــک طرفـــی جـــدولِ طومـــار بنفشـــه
در هجـــرِ تـــو مانـــدِ قبـــولی غریـــب اســـت
ســـودایی و آشـــفته و افگـــار بنفشـــه
دیوانـــه‌صـــفت ســـرزده در بیشـــه و کـــوه اســـت
چـــون مـــن بـــه وصـــالِ تـــو طلبکـــار بنفشـــه
چـــون بنـــدهٔ تـــو پشـــت شکســـته بـــه جـــوانی‌ســـت
در هجـــرِ تـــو ای شـــاهِ جهـــان‌دار بنفشـــه

55[a]

آمـــد بـــه تمنّـــا بـــه جنـــابِ تـــو کـــه خواهـــد
از بهـــــرِ مـــــنِ غمـــــزده زنهـــــار بنفشـــــه
در مـــدحِ تـــو بســـیار شـــد ابیـــاتِ مـــن اینـــک
خواهـــد بـــه دعـــا عمـــرِ تـــو بســـیار بنفشـــه
تـــا چـــون خـــطِ خوبـــانِ ســـمن‌خـــدِّ ســـهی‌قـــد ۶۰
ســـر مـــی‌زنـــد از جانـــبِ گلـــزار بنفشـــه
55b عـــیش و طربـــت بـــاد بـــه خوبـــانِ گـــل‌انـــدام
کـــز بهـــرِ تـــو ایـــن خواســـت ز دادار بنفشـــه

۲۱

این قصیده را هم در شهرِ بورسه گوید خیرالقدومِ سفرِ اُنگروس

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

55b حَمـــامِ فـــتح و ظفـــر بـــاز خـــوش خبـــر آمـــد
کـــه شـــهریارِ جوانبخـــت از ســـفر آمـــد
ابـــوالمظفّـــرِ منصـــور آنـــک هـــر جـــا رفـــت
بـــه کســـرِ دشـــمن و بـــا نصـــرت و ظفـــر آمـــد
پنـــاه و پشـــتِ ســـلاطینِ روزگـــار رســـید
بـــه تخـــت‌بخـــت شهنشـــاهِ تـــاجور آمـــد
گرفـــت منـــزلِ دبـــران مـــه آن زمـــان مســـکن
کـــه ســـوی منظـــرِ خـــود شـــاه دادگـــر آمـــد
بـــه منظـــرِ شـــرف آمـــد در آن زمـــان خورشـــید ۵
کـــه در ســـرای طـــرب مـــاهِ مهـــر فـــر آمـــد
بـــه بحـــر و بـــرّ خبـــر از خشـــک و تـــر رســـید اینـــک
کـــه تـــاج‌بخـــشِ ســـلاطینِ بحـــر و بـــرّ آمـــد
بـــه پـــیش‌بـــازِ غلامـــانِ خیـــلِ او جـــانم
ز شـــهرِ تـــن بـــه غـــزل‌هـــای تـــر بـــه در آمـــد
خبـــر رســـید کـــه مـــاهِ مـــن از ســـفر آمـــد
دگـــر ز مخبـــرِ دولـــت چـــه خـــوش خبـــر آمـــد
پـــیِ نثـــار قـــدم‌هـــای اوســـت ایـــن کـــه چنـــین

سرشکِ دیدهٔ من سیم و چهره زر آمد
دمی که دست دهد پای او همی‌گویم[۹۹]
که در زمان فراقم چه‌ها به سر آمد
نهادِ خشک و ترم را بسوخت هجرانش
بدین گواه لبِ خشک و چشمِ تر آمد
به هجرِ رویش چشمِ مرا نبود بصر
دگر ز آمدنش دیده را بصر آمد
56[a] مطوّل است حدیثِ فراقِ او لیکن
که تا نرنجد از او دوست مختصر آمد
مگر ز مرهمِ وصلش دلم به هوش آید
که زخمِ فرقتِ او سخت کارگر آمد
اگرچه فرقتِ جانان بلای مشکل بود
عذابِ دوریِ سلطان از آن بتر آمد
شکوهِ کوهِ شهنشاهِ بحر و برّ کو را
ز قدر پنجه بر افلاک در کمر آمد
پناهِ ملّت سلطان محمّدِ غازی
که چون علیِ ولی قاتلِ کفر آمد
بهشت از اثرِ لطفِ اوست یک شمّه
نمونه‌ای ز تفِ قهرِ او سقر آمد
به هر طرف که سفر کرد عسکرِ او را
سعادت و ظفر و فتح راهبر آمد
هر آنچه کردهٔ او کردهٔ قضا آن شد
بدانچه خواهشِ او خواهشِ قدر آمد
شدند تابعِ فرمانِ او قضا و قدر
که از قضا و قدر حکمِ این قدر آمد
کمینه بندهٔ او شاهِ خاوران کردند
کهینه چاکرِ او میرِ باختر آمد

[۹۹] همی‌گویم: گویم H

نگـــینِ خـــاتمِ او نقـــش بســـت بـــا خـــود لعـــل
کـــه چهـــره ســـاخته رنگـــین ز کـــان بـــه در آمـــد

ز عـــدلِ اوســـت کـــه انـــدر نشـــیمنِ شـــاهین
وطـــن گرفتـــه بـــه کهســـار کبـــک در آمـــد

۲۵ ز بـــیمِ بـــذلش زر در ضـــمیمِ کـــان انـــدر
حصـــار ســـاخته بـــر خـــویش از حجـــر آمـــد

ز پـــاسِ عـــدلش ســـکّان حصـــنِ ملکـــش را
ز ســـنگِ حادثـــه حفـــظِ خـــدا ســـپر آمـــد

56b تمـــامِ رهگـــذرِ کهکشـــان پـــر از درّ است
ســـپاهِ همّـــتِ او را چـــو رهگـــذر آمـــد

بـــه بـــاغِ قـــدرش نخلـــی‌ســـت آســـمان کـــو را
بـــه روز و شـــب گهـــرِ مهـــر و مـــه ثمـــر آمـــد

گـداخت مهـر بـه چـین جـانِ خـود بـه کـانِ حدیـد
کـــه تیـــغِ هنـــدیِ او را بـــر او گهـــر آمـــد

۳۰ ز بحـــرِ هنـــد مگـــر کلکـــش ابـــرِ نیســـانی‌ســـت
کـــه در انـــاملش او را گهـــر مطـــر آمـــد

بـــر آســـتانهٔ او آســـمان بـــه هـــر خـــدمت
گـــهِ اشـــارتِ او در زمـــان بـــه ســـر آمـــد

ایـــا شـــهی کـــه ز تعظـــیم دســـت‌بوســـیِ توســـت
کـــه مُهـــرِ خـــاتم چـــون مِهـــر معتبـــر آمـــد

تـــویی کـــه تیـــغِ تـــو هـــر گـــه بـــر آمـــده ز نیـــام
چـــو ذو الفقـــارِ علـــی بهـــرِ دفـــعِ شـــر آمـــد

تـــویی کـــه اهـــلِ جهـــان را ز حادثـــاتِ زمـــان
بـــر آســـتانِ فلـــک‌ســـای تـــو مقـــر آمـــد

۳۵ تـــویی کـــه اهـــلِ هنـــر را جنـــابِ توســـت مقـــر
بلـــی جنـــابِ تـــو مســـتجمعِ هنـــر آمـــد

پـــیِ بشـــارتِ فـــتحِ تـــو کـــارِ مـــه شـــب و روز
همیشـــه شـــهر بـــه شـــهر از فلـــک ســـفر آمـــد

شـــــها ســـــپهرجنابـــــا قبـــــولیِ مـــــدّاح
کـــه از ازل بـــه جنـــابِ تـــو مـــدح‌گـــر آمـــد
چـــو اوّل از نظـــرت شـــد قبـــولِ خلـــق دگـــر
تـــــوقّعش ز جنـــــابِ تـــــو آن نظـــــر آمـــــد
گـــر آبِ لطـــفِ تـــو نبْـــود مـــدد، بخـــواهم ســـوخت
مـــرا کـــز آتـــشِ دل ســـینه پـــر شـــرر آمـــد
ز پـــــا فتـــــاده‌ام از راهِ وصـــــل دســـــتم گیـــــر ۴۰
از آن کـــه مـــدّتِ هجـــرانِ مـــن بـــه ســـر آمـــد
ز رحمتـــــــت نشـــــــوم ناامیـــــــد از گنهـــــــی
چـــــه ناامیـــــد شـــــوم آدمـــــی بشـــــر آمـــــد
بـــر آســـتانِ تـــو ایـــن بنـــده حـــق‌شـــناس ســـگی‌ســـت 57a
ســـخن یکـــی‌ســـت نـــه کلـــبِ هـــزار در آمـــد
مـــرا محبّـــتِ تـــو پـــای‌بنـــدِ غربـــت ســـاخت
نـــه همچـــو دونـــان مقصـــود ســـیم و زر آمـــد
بـه جـز دعـای تـوام نیسـت خـواب و خـور بـه جهـان
بلـــی دعـــای تـــوام اصـــلِ خـــواب و خـــور آمـــد
همیشـــــه تـــــا ز پـــــیِ فـــــتح کـــــارِ عالمیـــــان ۴۵
بـــر آســـمان مـــه و خورشـــید را ســـفر آمـــد
تـــو را بـــه فـــتح و ظفـــر بـــاد هـــر ســـفر بـــه جهـــان
بـــه حـــقِ آنـــک از او ســـیرِ مـــاه و خـــور آمـــد

۲۲

در مدحِ شاهزاده گوید

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

ســـیم و زر دارد و دارد ســـرِ ســـاغر نـــرگس 57a
مـــی‌کشـــد در چمـــن اینـــک قـــدحِ زر نـــرگس
از رطوبـــت اثـــری نیســـت اگـــر در طـــبعش
از چـــه بـــی‌آب کشـــد بـــادهٔ اصـــفر نـــرگس

ساغرِ باده چو در دور شدش کاسهٔ سر
آخرالامر کند در سرِ می سر نرگس

اندرین دور حریفی‌ست[۱۰۰] که هر شب به چمن
می‌کشد باده به روی مه و اختر نرگس

می برندش سوی بازار برون بسته ز باغ
تهمتِ رندی و مستی‌ست مگر بر نرگس

ششپرِ سیم به کف پیش‌روِ شاه گل است
فتحِ اقلیمِ چمن کرده به ششپر نرگس

هست در باغ سهی‌قد صنمِ شهلا نام
از زر و سیم به خود ساخته زیور نرگس

گرچه مست است همه شب زرِ خود دارد پاس
تا سَحر زآن نزند دیده به هم بر نرگس

در جوانی به عصا بهرِ چه دارد تکیه
ظاهر است این که نه پیر است و معمّر نرگس

57b ورقِ سیم و زر افشان به خطِ ریحان کرد
دید آن خط چو برین صفحهٔ اغبر نرگس

رعشه بر جملهٔ اندام و به دیده یرقان
اثرِ باده‌پرستی‌ست همه در نرگس

مست آمد ز ازل تا به ابد مست بوَد
شد مگر با گلِ خمار مخمّر نرگس

بهرِ می سیم و زرِ خود همه در کاسه نهاد
عشرتی کرد بدین وجه محقّر نرگس

چه کند گر نکشد باده بر اطرافِ چمن
زاد چون مست و سرانداز ز مادر نرگس

مدمن‌الخمر چنان است که از گلشنِ دهر
می‌رود مست و سرانداز به محشر نرگس

غالبا هست کنون حشرِ ریاحین در باغ
که به یکبار برآورد مه و خور نرگس

[۱۰۰] حریفی‌ست: حرفیست H

بـــا عصـــا و یـــدِ بیضاســـت بـــر اطـــرافِ چمـــن
اثـــــرِ معجـــــزِ موســـــیِ پیمبـــــر[۱۰۱] نـــــرگس
مـــــی‌کنـــــد دعـــــویِ دارا پـــــیِ اقلـــــیمِ چمـــــن
مـــی خـــورد آخـــر از ایـــن عجـــب ســـکندر نـــرگس
بـــر بســـاطِ چمـــنش نیســـت بـــه جـــز نقـــشِ نشـــاط
همـــــه شـــــش آورد آســـــوده ز ششـــــدر نـــــرگس
ز زر [و] ســـــیم مـــــه و مهـــــر فراغـــــت دارد ۲۰
ســـــاخته ســـــیم و زرِ چنـــــد مـــــزوّر نـــــرگس
آنچنـــان مســـتِ مـــدام اســـت کـــه گـــویی ز ازل
عشـــرتِ بـــاده بـــه خـــود کـــرد مقـــرّر نـــرگس
مـــی‌نمایـــد چـــو فلـــک در شـــبِ مهتـــاب چمـــن
کهکشـــان جـــویی و در ســـاخته معبـــر نـــرگس
بادبـــان راســـت چـــرا کـــرد بـــه دریاچـــهٔ بـــاغ
ایـــن چنـــین دایمـــی انداختـــه لنگـــر نـــرگس
بـــر ســـرِ راهِ بســـاتین بـــه عصـــا و کاســـه
ناتوانیســـت ســـتاده ز پـــیِ جـــر نـــرگس
58[a] اکثـــــرش مـــــادرِ دوران دو دو زایـــــد گویـــــا ۲۵
هســـت در اخضـــرِ گلـــزار دوپیکـــر نـــرگس
در چمـــن مســـتِ مـــیِ مهـــر ســـهی‌قـــدّان اســـت
کـــه نهـــد ســـر همـــه در پـــای صـــنوبر نـــرگس
چشـــمِ شـــهلای بتـــان اســـت ز عـــینِ مســـتی
کـــه بـــه گلـــزارِ جهـــان آمـــده دلبـــر نـــرگس
شـــوخ چشـــمی‌ســـت ســـهی‌قـــد بـــه گلســـتانِ طـــرب
مـــــادرِ نامیـــــه را آمـــــده دختـــــر نـــــرگس
مســـت جـــامِ مـــیِ دوران بـــه زبـــانِ سوســـن
خوانـــد بـــر مـــن بـــه چمـــن ایـــن غـــزلِ تـــر نـــرگس

[۱۰۱] پیمبر: پیغمبر H

گشت چون نرگسِ مخمورِ تو دلبر نرگس ۳۰
که نهادم منِ ساغرزده دل بر نرگس
گفتمی چشمِ تو را نرگسِ گلزارِ ارم
بودی ار ساحر و فتّان و فسونگر نرگس
نیست چون روی تو ای سروِ سهی‌قد لاله
نیست چون چشمِ تو ای شوخِ سمنبر نرگس
عارض و خطِّ تو شد بر ورقِ گل ریحان
قامت و چشمِ تو شد بر سرِ عرعر نرگس
همچو چشمِ تو که شد ملکِ دلِ ما فتحش
کرد اقلیمِ چمن جمله مسخّر نرگس
چون سحر چشمِ تو از خوابِ گران برخیزد ۳۵
برکند از طرفِ باغِ سبک‌سر نرگس
در گلستان ارم بلک به گلزارِ بهشت
نیست از نرگسِ شهلای تو خوشتر نرگس
نکنند اهلِ نظر نسبتِ چشمِ تو بدو
کس ندیده‌ست به گلزار نظرور نرگس
غیرِ گلزارِ رخت هیچ چمن را به جهان
نبوَد در همه اوقات میسّر نرگس
خرّم آن نخل که زیباست بر او بر گل گل 58b
تازه آن باغ که رعناست بدو در نرگس
دیده‌ام چشمِ تو را خوابگهش گلشنِ رخ ۴۰
در چمن مست ز گل ساخته بستر نرگس
نسبتِ چشمِ تو هر چند به نرگس کردند
هست نرگس دگر و چشمِ تو دیگر نرگس
در چمن بر خطِ ریحان نظر افکنده مگر
صفتِ خطِّ تو را می‌کند از بر نرگس
نیست شایسته سوادِ صفتِ چشمِ تو را
ظاهر است این که بیاضی‌ست مبتّر نرگس

آخـــر از دلبـــریِ چشـــمِ تـــو خواهـــد زد داد
همچـــو مـــن بـــر درِ دارای دلاور نـــرگس
آن گـــلِ گلشـــنِ شـــاهی کـــه ز بـــزمِ کـــرمش
در چمـــن بـــا طبـــقِ ســـیم کشـــد زر نـــرگس
یلـــدرم خـــان شـــهِ جـــم‌جـــاه کـــه از گلشـــنِ او
آســـمان چـــون چمنـــی آمـــد و اختـــر نـــرگس
شـــهریاری کـــه بـــوَد از مطـــرِ معتـــدلش[۱۰۲]
در چمـــن گـــر گـــل و گـــر لالـــه دمـــد گـــر نـــرگس
آنـــک تـــا خادمـــهٔ نرگســـه نـــامش گردیـــد
فخرهـــا دارد بـــر زهـــرهٔ ازهـــر نـــرگس
وآنـــک تـــا در چمـــنِ عشـــرتِ او مـــی‌رویـــد
مـــاه و خورشـــید نمایـــد چمـــن از هـــر نـــرگس
شـــد چمـــن تـــازه و تـــر ز ابـــرِ بهـــارِ کـــرمش
کـــه چمـــن راســـت در ایّـــامِ شـــتا بـــر نـــرگس
پرتـــوِ شـــمعِ شبســـتانِ شهنشـــاهیِ اوســـت
کـــه شـــکفته‌ســـت از ایـــن مینـــوی اخضـــر نـــرگس
مگـــر از درگـــهِ او بنـــدهٔ ســـیمین بـــدنی‌ســـت
کـــه ز زر بـــر ســـر از او یافتـــه افســـر نـــرگس
ای کـــه از مقـــدمِ خـــدّامِ تـــو بـــر طـــرْفِ چمـــن
گـــاهِ گلگشـــت کنـــد دیـــده منـــوّر نـــرگس
طـــاس‌بـــازی‌ســـت کـــه در بـــزمِ تـــو از خرقـــهٔ ســـبز
طـــاسِ ســـیمین بـــه درآورد پـــر آذر نـــرگس
هســـت از گلشـــنِ بـــزمِ تـــو گـــدایی گویـــا
ایـــن چنـــین کـــز زر و ســـیم اســـت تـــوانگر نـــرگس
لادن از لالـــه طلـــب مـــی‌کنـــد انـــدر گلشـــن
تـــا کـــه در بـــزمِ تـــو گردانـــد مجمـــر نـــرگس

[۱۰۲] معتدلش: معتدلتش H

مگـــر از جملـــهٔ خـــدّامِ تـــو در بـــاغ یکـــی‌ســـت
کـــه کنـــد بخـــش ز احســـان بـــه ســـپر زر نـــرگس
خســـــروا نامـــــهٔ عـــــیش و طربـــــت آورده‌ســـــت
کـــه ســـر از بـــاغِ تـــو بـــرزد چـــو کبـــوتر نـــرگس
همچـــو مـــن از پـــیِ پـــابوسِ تـــو جـــان مـــی‌پـــردش
کـــز تـــنِ خـــویش بـــرآورده همـــه پـــر نـــرگس
بـــا تـــو حـــالِ مـــنِ مهجـــور بیـــان مـــی‌کـــردی ۶۰
بـــودی ار چـــون مـــنِ مـــدّاحِ ســـخن‌ور نـــرگس
دیـــد در هجـــر گـــلِ روی تـــو لـــب خشـــکیِ مـــن
کـــه همـــی دیـــده کنـــد در غـــمِ مـــن تـــر نـــرگس
حرفـــی از نامـــهٔ شـــوقِ تـــو مکـــرّر نشـــده‌ســـت
گرچـــه در نامـــهٔ مـــن گشـــت مکـــرّر نـــرگس
نـــرگسِ گلشـــنم از مـــدحِ تـــو دایـــم تـــازه اســـت
گرچـــه آخـــر بـــه چمـــن کهنـــه شـــود هـــر نـــرگس
تـــا نویســـم مـــنِ مـــدّاح ثنایـــت در بـــاغ
کاغـــذ آورد بـــه دیـــدار محیّـــر نـــرگس
بـــه قبـــولی نظـــری ای گـــلِ گلـــزارِ کـــرم ۶۵
کـــه ز گـــل‌هـــا بـــرت آورد بـــه نـــوبر نـــرگس
تـــا از ایـــن گلشـــنِ نیلـــوفریِ حضـــرا نـــام
شـــامگه ابـــیض و صـــبحی دمـــد اصـــفر نـــرگس
59[b]
بـــاد در گلشـــنِ عـــیشِ تـــو شـــکفته شـــب و روز
خـــرّم و تـــازه و تـــر همچـــو مـــه و خـــور نـــرگس

[غزلیات]

[غزلیاتِ فارسی]

۱

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

ای قبولیّـــتِ عـــالم ز قبـــولِ تـــو مـــرا بهتر از وصلتِ جان است وصـولِ تـو مـرا 60b

از تـو گـر بـادِ قبـولی بـه سـوی مـن آیـد جـان کنـد تـازه روان بـادِ قبـولِ تـو مـرا

ساختی در دلِ مـن منـزل از آنـدم ای مـاه دلِ من منزلِ جـان شـد ز نـزولِ تـو مـرا

از تـو گـر زانـک رسـول آوردم نامـهٔ وصـل به خدا حاملِ جـان اسـت رسـولِ تـو مـرا

چون قبـولی شـوم ای دوسـت جهـان را مقبـول

گـر دگـر بـار بگـویی کـه قبـولی تـو مـرا

۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

آهـــم از هجـــرش چـــو بـــر گـــردون رســـانَد تیـــر را 60b

مـــــاه را دل پـــــاره ســـــازد دیـــــده دوزد تیـــــر را

وه کـــه هجـــرِ نوجوانـــان مـــی‌کنـــد همچـــون کمـــان

پیـــر ناگشـــته هنـــوز ایـــن قامـــت چـــون تیـــر را

نوجـــوانی مـــی‌کـــنم گـــر دلبـــری یـــابم ز نـــو

نوجـــوان ســـازد بلـــی وصـــلِ جوانـــان پیـــر را

کـــرده‌ام تقصـــیر و داده دامـــنِ وصـــلش ز کـــف

گـــر بـــه دســـت آیـــد دگـــر عـــذر آورم تقصـــیر را

ای قبـــولی تـــا تـــو را فتحـــی رســـد از وصـــلِ دوســـت ۵

منتظـــر مـــی‌بـــاش فـــتحِ شـــاهِ عـــالم‌گیـــر را

زآن کمـــان‌ابـــرو دلـــم بوســـد[۱۰۳] دهـــانِ تیـــر را 61a

زآنـــک مـــی‌بوســـد بـــه دســـتش تیـــرِ او زهگیـــر را

ای پـــری بـــا دلبـــرِ مـــن لافِ صـــورت مـــی‌زنـــی

چـــون تـــو بـــر دیوارهـــا پـــر دیـــده‌ام تصـــویر را

شـــرحِ شـــوقش مـــی‌نویســـد اشـــک بـــر رخســـارِ مـــن

مـــوقلم کـــرده‌ســـت مژگـــان تـــا کنـــد تحریـــر را

دل بـــه تیـــرِ غمـــزه‌ات جـــان داد ای ابـــروکمـــان

کـــی بـــرد جـــان تیـــر چـــون کـــاری رســـد نخجیـــر را

ای قبـــولی حاســـد ار عیـــبِ تـــو گیـــرد عیـــب نیســـت ۱۰

کـــز هنـــر مقبـــول گشـــتی شـــاهِ عـــالم‌گیـــر را

۳

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

دیـــدم ســـواره آن بـــتِ زرّیـــن‌کـــلاه را مشـکین کمنـدِ او بـه خـم آورده مـاه را 61a

ای آفتاب، مـه چـه مقابـل شـود[۱۰۴] بـه تـو صـد پـاره سـاختی خجـل آن روسـیاه را

تـــو پادشـــاهِ حســـنی و خوبـــان ســـپاهِ تـــو هرگز نبود چـون تـو شـهی ایـن سـپاه را

گفتی که دستِ دوست به گـردن بـوَد گنـاه بگْـذار تـو بـه گـردنِ مـا ایـن گنـاه را

از لطـــفِ خـــاصِّ توســـت قبـــولی قبـــولی عـــام

خاصّـــیّت ایـــن بـــوَد نظـــرِ پادشـــاه را

۴

رجز: مفتعلن مفاعلن مفتعلن مفاعلن

ای دلِ ســـــوزناکِ مـــــا مشـــــعله‌دار راهِ تـــــو 61a

شـــمعِ شـــبِ ســـیاهِ مـــا عـــارضِ همچـــو مـــاهِ تـــو

هـــر دو ســـه روز و هفتـــه‌ای یـــادم اگـــر نمـــی‌کنـــی

هســـت امیـــد شـــاهِ مـــن پرســـشِ مـــاه مـــاهِ تـــو

---

[۱۰۳] بوسد: بوشد H

[۱۰۴] شود: شو H

خطّـــهٔ حســـن را تـــویی مالـــک و دعـــوی ار کنـــی
خـــطِّ تـــو حجّـــت و دو رخ هســـت نکـــو گـــواهِ تـــو

گریـــهٔ دایمـــی مـــرا ســـیلِ فنـــا همـــی‌شـــود 61b
گـــر نـــه بـــه گـــوشِ مـــن رســـد خنـــدهٔ گـــاه گـــاهِ تـــو

مـــن رهـــیِ تـــو ام وفـــا در رهِ توســـت راهِ مـــن
بـــی‌رهـــیِ رهـــی مگـــر گشـــت وفـــا بـــه راهِ تـــو

رد و قبـــول را مکـــش قهـــر قبـــولی از خســـان
چونـــک ز لطـــفِ خـــود تـــو را کـــرد قبـــول شـــاهِ تـــو

۵

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

کنـون یـک هفتـه شـد کـان مـاه را یکشـب نمـی‌بیـنم 61b
از آن هـر روز خـود را جـز بـه تـاب و تـب نمـی‌بیـنم

مـــرا جـــان اســـت ذکـــرِ او و دایـــم بـــر زبـــان دارم
زمـــانی نگـــذرد بـــی‌او کـــه جـــان بـــر لـــب نمـــی‌بیـــنم

رخِ خورشـــیدِ خـــود بنْمـــای ای مـــه یکشـــب از پـــرده
بـــدین رخشـــندگی بـــر چـــرخ چـــون کوکـــب نمـــی‌بیـــنم

ز شـــفتالوی تـــو بیمـــارم ای ســـیبِ ذقـــن ســـیمین
تـــو رنجـــم بـــین بهـــی را گـــر از آن غبغـــب نمـــی‌بیـــنم

ز یـــارب یـــاربِ خـــود دور ای خورشـــید از رویـــت
شـــبی نبْـــود کـــه انجـــم را بـــه صـــد یـــارب نمـــی‌بیـــنم

قبـــولی بـــی‌رقیـــب امشـــب بـــه جانـــان صـــحبتی دارم
بحمـــد لله کـــه امشـــب مـــاه در عقـــرب نمـــی‌بیـــنم

۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بـه مـی خـوش‌مشـربم زیـن صـافتر مشـرب نمـی‌بیـنم 61b
رهِ رنـــدی روم زیـــن پـــاکتر مـــذهب نمـــی‌بیـــنم

بیـا از شـربِ مـی کـن توبـه مـی‌گویـد بـه مـن صـوفی
چه سالوسی‌ست من در خـویش ایـن مشـرب نمـی‌بیـنم
لـبِ خسـرو بـرد از لعـلِ شـیرین‌کـام و زیـن حسـرت
بـه غیـر از جـانِ مسـکین کـوه‌کَـن بـر لـب نمـی‌بیـنم
شـبی نبْـود کـزان خورشـیدرو دور از سرشـکِ خـود
زمـین را همچـو گـردون جیـب پُـر کوکـب نمـی‌بیـنم
62[a] بـه کویـت چـون قبـولی بهـرِ دیـدارِ تـو مـی‌گـردم
تـویی مطلـوبِ مـن جـز کـوی تـو مطلـب نمـی‌بیـنم

۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

62[a] بـه جـان خـوش‌وقـتم از ذوقِ لـبِ وی چه عیش است این که من دارم زهی مـی
زهـی حیرانـیِ مجنـون بیـدل در آنـدم کـش ز حـی گوینـد هـی هـی
رخـی کـان راهِ او در زر نگیـرد زهـی رو خـاک بـادا بـر سـرِ وی
بـه پـای خُـم سـری دارم کـه آنجـا بـه آبِ زنـدگانی بـرده‌ام پـی
قبـولی جـامِ جـم مـی‌نـوش و مـی گـوی
کجـا جمشـید و کیکـاووس کـی کـی

۸

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

62[a] مـن نمـی‌گـویم کـه دور از وصـلِ جانـان زنـده‌ام
بـا کسـی هرگـز تـوان گفـتن کـه بـی‌جـان زنـده‌ام
هـر دمـی صـد بـار مـی‌میـرم بـه زاری از تـو دور
زنـدگانی بـین کـه مـن دارم بدینسـان زنـده‌ام
گه به هجرم مـی‌کشـی گـه زنـده مـی‌سازی بـه وصـل
از غـمِ ایـن مـرده و از شـادیِ آن زنـده‌ام
ای که می‌گویی کـه دور از دوسـت جانـت در تـن اسـت
مـرده از مـن بِـه اگـر در هجـرِ جانـان زنـده‌ام

ای قبـــولی در فـــراقِ دوســـت مـــی‌مـــردم ولـــی
چـــون امیـــدِ وصـــل هســـت از لطـــفِ ســـلطان زنـــده‌ام

۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

62[a] ز بس کز هجـرِ تـو آهـم بـه گـردون مـی‌رسـد شـب‌هـا
شـــرارِ آتـــشِ آهِ مـــن اســـت ای مـــاه، کوکـــب‌هـــا
62[b] گـه از دل مـی‌خـورم خـون و گهـی از دیـده دور از تـو
بـه هجـرانِ تـو شـد پیـدا مـرا ایـن نـوع مشـرب‌هـا
تـــو تـــا از مـــن نمـــی‌پرســـی کشـــد طعـــنِ رقیبـــانم
خلاصـــم ده بـــه نـــوشِ پرسشـــی از نـــیشِ عقـــرب‌هـــا
حـــدیثِ آبِ چشـــمِ مـــا روان افســـانه شـــد زانســـان
که طفـلان چـون الـف بـی یـاد دارنـدش بـه مکتـب‌هـا
ز ســـوزِ هجـــرِ تـــو هـــر لحظـــه تـــابی از تبـــی دارد
طبیـــبِ مـــن قبـــولی را مســـوز از تـــابِ ایـــن تـــب‌هـــا

۱۰

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

62[b] وه کـه گـر مهجـور مـی‌مـانیم[۱۰۵] از او غـم مـی‌کشـد
ور بـــه وصـــلش شـــاد مـــی‌باشـــیم آن هـــم مـــی‌کشـــد
نیســـت زیـــن غـــم مـــردنم کـــز مـــن بریـــدی دوســـتی
یـــار اغیـــاری مـــرا ای دوســـت ایـــن غـــم مـــی‌کشـــد
تـــا وصـــالت داشـــتم مـــی‌کشـــت اغیـــارم ز رشـــک
ویـــن دمـــم دل دادن یـــارانِ محـــرم مـــی‌کشـــد
گـــر دلـــم را غمـــزهٔ غمّـــازِ او خـــون مـــی‌کنـــد
کـــه مـــرا خـــونریزیِ ایـــن چشـــم پـــر نـــم مـــی‌کشـــد

[۱۰۵] می‌مانیم: می‌مانیم و H

زآن فرامشـــکار هـــر دم یـــاد مـــی‌آرد دلـــم
ویـــن چنـــین زارم از آن یـــادِ دمـــادم مـــی‌کشـــد

ای قبـــولی کیســـت در عـــالم کـــه دادِ مـــن دهـــد
چـــون مـــرا ظلـــمِ فـــراقِ شـــاهِ عـــالم مـــی‌کشـــد

۱۱

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

دل ز مـــن بـــردی و از کـــوی تـــو بـــی‌دل مـــی‌روم 62b
جـــان ز مـــن آســـان جـــدایی کـــرد مشـــکل مـــی‌روم
بســـته‌ام بـــارِ ســـفر زیـــن شـــهر همـــراهم غـــم اســـت
بـــا رفیـــقِ هـــم‌چنـــین منـــزل بـــه منـــزل مـــی‌روم
همچـــو مجنـــون دورِ آن لیلـــی وشِ خرگـــه‌نشـــین
ســـرنهاده در بیابـــان ســـنگ بـــر دل مـــی‌روم
از نظـــر تـــا همچـــو اشـــکِ مـــن فکنـــد آن مـــه مـــرا 63a
خـــاک بـــر ســـر کـــرده و افتـــاده در گـــل مـــی‌روم

ای قبـــولی شـــاهِ مـــن نوشـــین‌روان عـــادل اســـت
ظلـــم بـــین کـــز آســـتان شـــاهِ عـــادل مـــی‌روم

۱۲

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

امشـب مـنم و مویـه کـه از مـوی تـو دورم غایب شده زان روز که بود از تـو حضـورم 63a
گوینـد مـرا زنـده از آن مـاه جـدا بـاش بـالله کـه ایـن را نتـوان گفـت بـه گـورم
گر بنده گنه‌کـار شـدم دوسـت غفـور اسـت امّیـد بـوَد بـر کـرم و لطـف غفـورم
دور از تـو مـنِ خسـته شـبی خـواب نـدارم تا برد بـه وصـلِ تـو شـبی خـوابِ غـرورم

نزدیـک شـد از دوریـیِ تـو جـان بـه لـب آرم
زآن روز کـــه ماننـــدِ قبـــولی ز تـــو دورم

۱۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

63[a] ز خطّت سبزهٔ نورسته بر گل دسته می‌بینم
ز زلفت سنبلِ سیراب بر گل بسته می‌بینم
مرا سررشتهٔ جان است جانا کاکلت بر سر
چو مویی بگْسلد تاری ز جان بگْسسته می‌بینم
اگر صد پی کمانِ ابروت را در نظر آرم
برو پیوسته تیرِ غمزه را پیوسته می‌بینم
در آن دم اشک و آهِ من زمین و آسمان گیرد
که من جوش و خروشِ خویش آهسته می‌بینم
چه رعنایی رسد گل‌دسته را با آن گلِ خودرو
که من رعناییِ گل‌دسته را بربسته می‌بینم
به یکدم پشتِ پا بر هر دو عالم می‌زنم آندم
که رندی را ز قیدِ این و آن وارسته می‌بینم
63[b] قبولی جان به لب دارد از آن لب پرسشی فرما
که دور از تو غریبی را به غایت خسته می‌بینم

۱۴

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

63[b] به ابرویش خدنگِ غمزه را پیوسته می‌بینم
بسی جان را به تیرِ غمزه‌اش دل‌بسته می‌بینم
مگر گل‌دسته با روی تو لافِ تازه‌رویی زد
که در بازار او را پیشِ مردم دسته می‌بینم
دلِ دیوانهٔ من می‌شود آشفته آن ساعت
که از زنجیر زلفِ او دلی را رسته می‌بینم
تو ای گل در گلستان‌ها به هر خس می‌نمایی رو
دلِ بلبل به خارِ غم از آن رو خسته می‌بینم

مگـر در هجـرِ جانـان جـان بـه لـب آمـد ز ضـعفِ تـن
قبــولی را کــه امشــب نالــه بــس آهســته مــی‌بیــنم

۱۵

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

63b مــرا چــون دیــده دیگــر بــر گــلِ روی حبیــب افتــد
هــزاران خــارِ غــم از رشــک در چشــمِ رقیــب افتــد
سرشـک ای دیـده گسـتاخ اسـت در پـابوسِ او هـی‌زن
کــه طفــلان را خطــا اکثــر ز تقصــیرِ ادیــب افتــد
غریــب افتــاده‌ام جــایی کــه کــس حــالم نمــی‌دانــد
بلــی مانننــدِ مــن امــروز در عــالم غریــب افتــد
تو خوش می‌خندی ای گـل بـا رقیـبِ خـار و مـی‌بیـنم
کــه نزدیــک اســت آتــش در نهــادِ عنــدلیب افتــد
ز خــوانِ پادشــاهان صــد نصــیب افتــد گــدایان را
قبــولی را چــه شــد وصــلِ دوبــاره گــر نصــیب افتــد

۱۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

63b اگــر حــالِ مــنِ مهجــور پرســد بــاز جانــانم
ز روی لطــف نگْــذارد چنــین دربنــدِ هجــرانم
64a بـه هجـرش دولـتم ایـن شـد کـه قـدرِ وصـل دانسـتم
ولــی ایــن دولــت از ســعیِ رقیبــان اســت مــی‌دانــم
بــه منــعِ هجــر دســت از دامــنِ وصــلش نمــی‌دارم
ز قطـعِ تـن چـه غـم هـر جـا بـوَد جانـان بـود جـانم
پــری‌ســان شــد نهــان از مــردمِ چشــمِ مــن آن دلبــر
مــنِ دیوانــه زیــن ســودا چــو زلــفِ او پریشــانم
مفرمــایم مــی و محبــوب را انکــار ای زاهــد
تــوانم هــر چــه فرمــایی ولــی ایــن کــار نتْــوانم

امیـــدِ وصـــل دارم چـــون قبـــولی رحمتـــی فرمـــا
روا نبْـــود کـــه باشـــم ناامیـــد از لطـــفِ ســـلطانم

۱۷

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن (فعلن)

64[a] ز روی لطف به مـن رو نمـود ناگـه دوسـت زهی جمال و زهی لطف بـارک‌الله دوسـت
نویـدِ وصـل رسـید از جنـابِ دوسـت مگـر ز حالتِ مـنِ مهجـور گشـت آگـه دوسـت
بـه آبِ دیـده نهـادیم دیـده بـر راهـش مگر به جانبِ ما بگْـذرد از ایـن ره دوسـت
ز آفتـابِ حقیقـی جهـان شـود روشـن چو پرده برفکند از جمالِ چون مه دوسـت

قبـولی ار همـه عـالم شـوند دشـمنِ مـن
چـه غـم کـه هسـت ز روزِ ازل مـرا شـه دوسـت

۱۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

64[a] همـه شـب عـارضِ آن مـاه را در خـواب مـی‌بیـنم
بـه غایـت تشـنه‌ام در خـواب از آن رو آب مـی‌بیـنم
کجـا شـد آنـک مـی‌دیـدم جمـالش را بـه بیـداری
مـنِ مهجـور آن دولـت کنـون در خـواب مـی‌بیـنم
درِ دیـده بـه روی غیـر بسـتم تـا خیـالِ او
کـه مـی‌دانـم گشـادی عاقبـت زیـن بـاب مـی‌بیـنم
64[b] متـاعِ صـبر کـم جـو از دلِ مهجـور بـا زاری
کـه آن در شـهرِ مهجـوران بسـی کـم‌یـاب مـی‌بیـنم

قبـولی دشـمن از غـم گـو بمیـر آخـر کـه مـن اینـک
جمـالِ دوسـت را بـا شـادیِ احبـاب مـی‌بیـنم

۱۹

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

64[b] چـون صـفاتِ رخِ تـو مـی‌خـوانیم ورقِ حسـنِ گـل بگـردانیم

کـــردهایـــم از شـــراب توبـــه بســـی　　اینـــــک از کردهـــــا پشـــــیمانیم

کفـــــرِ زلـــــفِ تـــــو را پرســـــتاریم　　تـــــا بداننـــــد اهـــــلِ ایمـــــانیم

چشـــــمِ ایّـــــام را ز روی یقـــــین　　روشـــــنی داده همچـــــو انســـــانیم

دی اگـــــر شـــــیخ بـــــودهایـــــم امـــــروز

ای قبـــــــولی ز مـــــــیپرســـــــتانیم

۲۰

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

تـا شـیخِ مـا بـه بـادهپرسـتی نمـیرود　　از گـردنش علایـقِ مسـتی نمـیرود　64[b]

مستِ مدام ساخت مـرا جـامِ عشـقِ دوسـت　　یا رب چه بادهایست که مسـتی نمـیرود

دل از قـدِ تـو مایـلِ طـوبی نمـیشـود　　فکـرِ بلنـد جانـبِ پسـتی نمـیرود

گفتـی شکسـتهپـا دلـت از زلـفِ مـا برفـت　　بیچـاره را چـو پـای شکسـتی نمـیرود

هـر چنـد شـد قبـولیِ مـا شـیخِ خانقـاه

هـیچش هـوای بـادهپرسـتی نمـیرود

۲۱

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

بازم ز عشقِ جانـان سـودای کهنـه نـو شـد　　هم جان مزاد کردم هم جامه در گرو شـد　65[a]

شـد هـمعنـانِ گلگـون آن خسـروِ بتـان را　　رخشِ سرشکِ ما را بنْگر چه گـرمرو شـد

دادم به دلبـری دل گشـت آن بـلای جـانم　　تخمی که کِشتم آن را اینـک دمِ درو شـد

خورشـید اگـر ندیـدی ابـرویش از مـهِ نـو　　ابـروی آفتـابم بنْگـر کـه مـاهِ نـو شـد

از دوسـت گـر قبـولی رد شـد بـه قـولِ دشـمن

ای دوسـتان چگـویم مـاهم سـخنشـنو شـد

۲۲

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

زد بـــه تیـــرم کمـــانِ ابرویـــی کـــرد صـــیدم کمنـــدِ گیســـویی 65a

دل ز مـــن بـــرد زلـــفِ طـــرّاری خـــوابِ مـــن بســـت چشـــمِ جـــادویی

هســـت چوگـــانِ مشـــکِ زلفـــش را ســـیبِ ســـیمینِ آن ذقـــن گـــویی

از عـــدم تـــا دهـــانِ تـــو راهـــی نیســـت ور هســـت یـــک‌ســـرِ مـــویی

دردمنـــدِ فـــراق را ای دوســـت جـــز وصـــالِ تـــو نیســـت دارویـــی

ای قبـــولی نســـیم جـــانِ مـــن اســـت

گـــر ز گلـــرویِ مـــن دهـــد بـــویی

۲۳

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

خـــطِّ لـــبِ تـــو دارد ای آبِ زنـــدگانی[۱۰۶] چون خضر زنده در بـر تشـریفِ جـاودانی 65a

مـــن بـــی‌تـــو یکزمـــانی بـــودن نمـــی‌تـــوانم از خود مکـن قیاسـم دانـم تـو مـی‌تـوانی

گـــر ظـــاهر از جنابـــت ای کعبـــه در فـــراقم دل در حـــریمِ وصـــلت دارد رهِ نهـــانی 65b

دردت کـــه یـــارِ جـــانم شـــد بـــاهمیم دایـــم مشـکل تـوان جـدایی از دوسـتانِ جـانی

دانم کـــه ره نیـــابی ای پیـــکِ اشـــک پیشـــش بـــاری ســـگانِ او را پـــابوسِ مـــن رســـانی

از کـوی تـو قبـولی گـر رانـده شـد چـه باشـد

صـد بـار خوانـدهٔ توسـت یکبـارش ار برانـی

۲۴

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

دیـدم بـه خـواب وقـتِ سـحر آفتـاب را یعنـــی مـــهِ جمـــالِ شـــهِ کامیـــاب را 65b

این خواب را چه حاجتِ تعبیر کـردن اسـت تعبیر روشن است چنـین خـوب خـواب را

وقـــتِ فـــراق رفـــت و زمـــانِ وصـــال شـــد ایّـــامِ رحمـــت اســـت کشـــیدم عـــذاب را

[۱۰۶] زندگانی: زکانی H

ای آفتـــاب نیســـت مـــرا تـــاب در عتـــاب ایـــن ذرّه خـــوی کـــرده‌ام از تـــو خطـــاب را

از تـــو خطـــاب ســـوی قبـــولی ســـزا بـــوَد

بـــا ذرّه کـــی عتـــاب ســـزد آفتـــاب را

۲۵

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

نمـود آن لـبِ رنگـین بـه مـن کـه لعـلِ تـر اسـت ایـن 65b

چـه لعـلِ تـر جگـرم خـورد گونـهٔ جگـر اسـت ایـن

رخِ تـــو از مـــه و خورشـــید بهـــرِ توســـت بـــدیهی

بـه نـزدِ اهـلِ نظـر گرچـه مبحـثِ نظـر اسـت ایـن

چـو خـاکِ پـای تـو کحـلِ جـواهر اسـت بـه چشـمم

مزیـــد بـــاد ازیـــرا تزیـــد فـــی‌البصـــر اســـت ایـــن

پـــرد کبـــوترِ روحـــم بـــه بـــرجِ مـــاه ز مهـــرت

زهـــی کبـــوترِ چرخـــی چـــه مـــرغِ تیزپـــر اســـت ایـــن

ســـتاره‌بـــار ز دیـــده ســـحر جمـــالِ تـــو دیـــدم 66a

هـــزار دیـــدهٔ گریـــان نتیجـــهٔ ســـحر اســـت ایـــن

چـو مـی‌شـود جُمِـعَ‌الشَّـمْسُ وَالْقَمَـرُ[۱۰۷] بـه قیامـت

بـدین دو رخ کـه تـو داری قیامـتِ دگـر اسـت ایـن

ز کـــوی دوســـت قبـــولی نمـــی‌رود بـــه درِ کـــس

فقیـــرِ اوســـت نـــه آخـــر گـــدای در بـــه در اســـت ایـــن

۲۶

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

فسـون غمـزهٔ جانـان زبـون گرفـت مـرا زبون شدم چکنم چون فسون گرفت مرا 66a

بـه جـرمِ دیـدهٔ خـون‌ریـز شـحنهٔ عشـقم چنان گرفت که گویی به خون گرفت مرا

ز قیـدِ سلسـله مویـان نمـی‌تـوانم رسـت بدین صفت که ز سودا جنون گرفت مرا

[۱۰۷] قرآن، القیامه، ۹/۷۵.

ز دستِ هجر بسی می‌گریختم هر سو ببین که عاقبت‌الامر چون گرفت مرا
ز قیدِ دشمن از آنم برون که شاهم دوست به ظلِّ عاطفتِ خود درون گرفت مرا

قبولی از ازلم خوانده‌اند بندهٔ خاص
نه شاهِ بندهٔ مخلص کنون گرفت مرا

۲۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

66[a] منِ آواره خود را باز پیشِ یار می‌خواهم
دلم را دارد آن دلدار آن دلدار می‌خواهم
کجا شد آنکه بارم بود نزدِ دوست گه گاهی
من آن دولت ز لطفِ دوست دیگر بار می‌خواهم
رقیبِ کم‌نظر وصلِ مرا پر دید با جانان
من آن ایّام را چون عمرِ او بسیار می‌خواهم
به دورِ آن خطِ ریحان ز شوقِ عارضش نالم
بهار آمد منِ بلبل‌زبان گلزار می‌خواهم

66[b] قبولی ای شهِ خوبان چو آمد بندهٔ مقبل
جنابت را سعادت‌وار خدمتکار می‌خواهم

۲۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

66[b] مرا وصلِ تو آمد وصلتِ جان ز جان باشد جدایی روزِ هجران
مرا جانی تو بی‌تو چون توان زیست کسی هرگز نباشد زنده بی‌جان
وصالت دردِ هجران راست چاره خدا هر درد را داده‌ست درمان
تو خوبی هست دایم بی‌وفا خوب وفا هر چند خوب آید ز خوبان

قبولی را فراقِ دوست می‌کشت
بدو شد یار اینک هجرِ سلطان

۲۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

66b ز حد شد مدّتِ هجران وصالِ دوست می‌خواهم
جلالش را نیم لایق جمالِ دوست می‌خواهم
به هجرش بود حالم بد نکوفالی زدم اینک
وصالِ طلعتِ فرخنده‌فالِ دوست می‌خواهم
نهالِ باغِ جان آمد مرا نخلِ روانِ او
همیشه تازه و در بر نهالِ دوست می‌خواهم
سپندِ چشمِ بدخواهم که سوزم زآن رخِ نیکو
دلِ خود را بر آتش همچو خالِ دوست می‌خواهم
قبولی باش کو دنیی و عقبی هر که را خواهد
که من از دنیی و عقبی وصالِ دوست می‌خواهم

۳۰

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

66b حسنِ یوسف ز جمالِ تو حکایت باشد
خُرِ یعقوب ز هجرِ تو روایت باشد
67a وقت آن شد که شکایت کنم از دوست به دوست
چندم از بختِ بدِ خویش شکایت باشد
غایتِ لطفِ تو پوشیدن بدمستیِ ماست
«ورنه مستوریِ ما تا به چه غایت باشد»
واعظِ ما به حکایت کند انکارِ شراب
«من و انکارِ شراب این چه حکایت باشد»
عشق می‌ورزم و کافی‌ست مرا دولتِ عشق
«غالبا این قدرم عقل و کفایت باشد»
با تو ای ماه غمِ خویش به پایان آرم
گر شبِ هجرِ تو را روز نهایت باشد

ای قبـــولی دلِ خـــود بـــد مکـــن از ردّ و قبـــول
هرچـــه از دوســـت رســـد عـــینِ عنایـــت باشـــد

۳۱

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

روزی که چون غریبـان در هجـرِ تـو بمیـرم گـردم غبـارِ راهـت تـا دامـنِ تـو گیـرم 67a
داد آنچنـــان غـــرورم ای مـــاه روزِ وصـــلت کز وی شـبِ فراقـت نگْذشـت در ضـمیرم
روزی که بی‌تو باشم صد ره کشت فـراقم[۱۰۸] مـاهی اگـر بمـانم بنْگـر کـه چنـد میـرم
چـون ذرّه در هوایـت سرگشـته‌ام[۱۰۹] ازیـرا تـــو آفتـــابِ اعظـــم مـــن ذرّه‌ای فقیـــرم

ابـــروی او قبـــولی بـــر مـــن کشـــد کمـــان را
پیوســـته غمـــزهٔ او زآن مـــی‌زنـــد بـــه تیـــرم

۳۲

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

شده‌ست آن مـهِ مشـکین نقـاب در کپنـک مثالِ مهـر کـه شـد از سـحاب در کپنـک 67a
چنین که آن مهِ خرگـه‌نشـین نمـد پوشـید چنـــین ندیـــد کســـی آفتـــاب در کپنـــک
خوش است با بـتِ گـل‌عـارضِ سـمن‌سـیما به روزهای چنین سـرد خـواب در کپنـک 67b
خوشـا کسـی کـه بـه یکتـای کرتـهٔ نـازک کشد به بر صـنمی بـی‌حجـاب در کپنـک

قبـــولی ایـــن غزلـــت ســـاز پوشـــشِ دیـــوان
کـــه مـــی‌نهنـــد فقیـــران کتـــاب در کپنـــگ

[۱۰۸] وزن مصراع ناقص است.
[۱۰۹] گشته‌ام: گشته H

۳۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

67b سحر چشمِ تو را مخمور و مستِ خواب می‌بینم
ز بادِ صبحدم آن زلف را[۱۱۰] در تاب می‌بینم
به من امروز آن مه می‌نماید مهربانی‌ها
خدایا این به بیداری‌ست یا در خواب می‌بینم
مرا از شوقِ قدّش دیده جوی آب می‌گردد
به هر جایی که سروی در کنارِ آب می‌بینم
ز شادی بند بندِ من جدا می‌گردد آن ساعت
که تیغِ دلبری در دستِ آن قصّاب می‌بینم
قبولی در دو عالم دولتِ جاویدِ من این بس
که در نزدِ محمّد خویش را ز اصحاب می‌بینم

۳۴

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

67b صنمی سنگدلی کافرِ سرکش دارم
بتِ زرّین‌کلهی جامه‌منقّش دارم
محنت و درد بلا اندهِ بیماری و ضعف
دور از آن مه من سودازده [این] شش دارم
گفت آن ماه که روزی دلِ تو خوش سازم
سال‌ها شد که بدین خاطرِ خود خوش دارم
چون پری می‌شود از دیدهٔ مردم پنهان
منِ دیوانه عجب خورِ پری‌وش دارم
آبِ چشمِ من از آن روست به جوش ای دلبر
تا بدانی تو که در سینه چه آتش دارم
68a حلقهٔ زلفِ تو چون مجمعِ دل‌ها آمد
من از او خاطرِ خود از چه مشوّش دارم

[۱۱۰] را: ر H

مـــی‌کشـــد دل بـــه ســـرِ زلـــف ز مـــن آن دلبـــر
ای قبـــــولی چـــــه نکـــــو دلبـــــرِ دل‌کـــــش دارم

۳۵

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

سـوارِ چابـکِ نیلـی قبـای مهـوشِ مـن بـتِ سـمن‌بـرِ سـیمین‌تـنِ متـرّشِ مـن 68a
به من چو کاکلِ خود سرکش است و آشفته سهی‌قدی صنمی سیم‌سـاقِ سـرکشِ مـن
عذارت آتشِ مـن بـود چـون بـر آمـد خـط تـراش کـردی و آبـی زدی بـر آتـشِ مـن
متـاز تنـد کـه پایمـال مـی‌کنـی جـان‌هـا بـه زیـرِ پـا نگـر ای شهسـوارِ ابـرشِ مـن

غریـــبِ توســـت قبـــولی از او مشـــو غافـــل
غریـبِ دوسـت شـو ای شـهریارِ مهـوشِ مـن

۳۶

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

چـون عـرق از خـطِّ جانـان مـی‌چکـد از لـبِ خضـر آبِ حیـوان مـی‌چکـد 68a
تـــا ز یـــاقوتِ لـــبش دم مـــی‌زنـــم خـــونِ دل از دیـــدهٔ کـــان مـــی‌چکـــد
ز آفتـــابِ روی تـــو شـــرمنده‌انـــد زآن عـــرق از روی خوبـــان مـــی‌چکـــد
خانـــهٔ چشـــم از فراقـــت شـــد خـــراب کانـــدرو از اشـــک بـــاران مـــی‌چکـــد

تـــا قبـــولی از لبـــت دم مـــی‌زنـــد
از حـــدیثِ او همـــه جـــان مـــی‌چکـــد

۳۷

بـحر هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

آن شوخ که ماهِ رخـش از زلـف زره داشـت پیوسته ز ابرو دو کمـان درخـور زه داشـت 68b
گـــر حبـــهٔ دل در گـــرهِ زلـــف نبـــودش در زلـف گـره‌گیـر ز بهـرِ چـه گـره داشـت
دل از همـه بـه میـل بـه شـفتالوی او کـرد چون سیبِ ذقن دلبرِ من از همه بِه داشـت
بـا وی کِـه و مِـه را نظـری هسـت از آن رو کین مِه شده کِه بودو نظر با کِه و مِه داشت

از لشـــکریانِ صـــفشـــکنِ ماســـت قبـــولی
آن شـوخ کـه مـاهِ رخـش از زلـف زره داشـت

۳۸

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

روحـم کـه مـی‌پـرد سـوی آن قـدِّ دلنـواز مرغـی‌سـت آشـیانهٔ او بـر نهـالِ نـاز 68b
هر شب که سروقدِّ تـو آیـد بـه خـوابِ مـن تعبیرِ ایـن بـوَد کـه شـود عمـرِ مـن دراز
داغِ تـو مـی‌بـریم نشـانی از ایـن جهـان مـا را بـدین طریـق نباشـد جـز آن جـواز
تـو میـر و جـو جـان ز بـرِ مـن ولـی مـرا هر جا روی بوَد سوی تو چشـم مانـده بـاز

از راســـتی مقـــامِ قبـــولی‌ســـت کـــوی تـــو
عشّـــاق را همیشـــه نواهاســـت در حجـــاز

۳۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ســـوارِ چابـــکِ ســـیمین‌تـــنِ زربفـــت‌پـــوشِ مـــن 68b
بـه جـولانی ربـود از کـف عنـانِ عقـل و هـوشِ مـن
ز آبِ دیـــده‌ام ســـوزِ جگـــر مـــی‌یـــافتی تســـکین
دمـادم ز آتـشِ دل گـر نگشـتی بـیش جـوشِ مـن
خـــروشِ آتـــشِ دل بـــین و جـــوش آبِ چشـــمم را 69a
که گردد روشن ای مه پیشِ تو جـوش و خـروشِ[111] مـن
بـه بـاد ای سـروِ دلجـو مژدگـانی مـی‌دهـم جـان را
ز بـاد ار مـژدهٔ وصـلِ تـو مـی‌آیـد بـه گـوشِ مـن
بـه نـیشِ غمـزه صـد ره گـر جراحـت مـی‌کنـی جـانم
مـرا آن نـیش نـوش آیـد لبـت چـون هسـت نـوشِ مـن
بتـا بـی‌خویشـتن دوشـم بـه دوش از کـوی تـو بردنـد
چـو روزِ امـر و پیشـت روشنسـت احـوالِ دوشِ مـن

[111] خروش: خرو H

هنـــر دیـــد از قبـــولی فـــاش از آن پوشـــید عیـــبش را
هنرپـــرور حبیـــبِ غیـــب‌بـــینِ عیـــب‌پـــوشِ مـــن

۴۰

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

69[a] بـــر لـــوحِ دلـــم خـــطِّ وفـــا از قلـــمِ اوســـت بر صفحهٔ جان حرفِ وجود از رقـمِ اوست
مـــا از عمـــلِ خـــویش نـــداریم امیـــدی آن چیـز کـه داریـم امیـدِ کـرمِ اوست
زآن روی دلم بـا سـتمش خـوی گرفتـه‌ست کز ناز و نعیمِ دو جهـان بـه سـتمِ اوست
از پیرِ مغـان هـر کـه بـه میخانـه سـتد جـام آن جام بوَد جامِ جـم و پیـر، جـمِ اوست
خـــاکِ قـــدمِ ســـمِّ ســـمندش شـــدم آری هر جا قـدمِ اوسـت سـرم در قـدمِ اوست
بنْگر به سوی عاشقِ دل خون شده کین سیل از دیـدهٔ هجـران زدهٔ پـر ز نـمِ اوسـت

زد کاتـــبِ قـــدرت رقـــمِ ســـوقِ قبـــولی
بـــر دل رقـــمِ عشـــق مـــرا از قلـــمِ اوســـت

۴۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

69[a] چـــو شـــاهم شـــامگاهِ عیـــد از خرگـــه بـــرون آیـــد
چنـــان باشـــد کـــه از بـــرجِ ســـعادت مـــه بـــرون آیـــد
69[b] صـــباحِ عیـــدِ قربـــان چشـــم بـــر خرگـــاهِ او دارم
کـه قربـان کـردم آن شـاهِ بتـان هـر گـه بـرون آیـد
ز خرگـــه بـــا شـــرف آیـــد بـــرون پیوســـته شـــاهِ مـــن
اگرچـــه مـــاه از بـــرجِ شـــرف گـــه گـــه بـــرون آیـــد
چو از خرگه برون آید ز جـان خیـل اسـت همـراهش[۱۱۲]
بلـی همـره بـوَد خیـل و حشـم چـون شـه بـرون آیـد

قبـــولی بهـــرِ عیـــدی چشـــم بـــر خرگـــاهِ شـــه دارد
کـه بوسـد پـای او هـر گـه کـه از خرگـه بـرون آیـد

[۱۱۲] همراهش: همراش H

۴۲

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن (فعلن)

هـــر کـــه را دیـــده بـــر آن عـــارضِ خـــرّم باشـــد 69b

هـــیچ غـــم نبْـــود اگـــر جملـــه جهـــان غـــم باشـــد

چـــون وفـــا خواســـتم از شـــاهِ پـــری‌رویـــان گفـــت

بـــــــی‌وفـــــــایی ز ازل خاصّـــــــهٔ آدم باشـــــــد

ای خـــوش آن خســـته کـــه از دردِ تـــو درمـــان دارد

ای خـــوش آن ســـوخته کـــش زخـــمِ تـــو مـــرهم باشـــد

خـــاتمِ لعـــلِ تـــو را از خـــطِ مشـــکین مُهـــری‌ســـت

کـــه شـــود بنـــدهٔ فرمـــانِ تـــو گـــر جـــم باشـــد

ای قبـــولی شـــوی از نظـــمِ حســـن عـــالم‌گیـــر

نظـــری گـــر بـــه تـــو از خســـروِ عـــالم باشـــد

۴۳

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

شاهِ من بی‌موجبی از بنده رنجیدن چـه بـود وز گناهِ بی‌گناهی خود نپرسـیدن چـه بـود 69b

نرگست ای سروِ گلرخ گر نه خوابِ ناز داشت بلبلِ گلزارِ خـود را نالـه نشْـنیدن چـه بـود

روی مـــی‌بینـــی رقیـــبِ ناموجّـــه را مـــدام رو به راهِ خویشتن را روی نادیدن چـه بـود

گر نه با اغیار هـم‌صـحبت شـدی ای بـی‌وفـا دامنِ صحبت ز یارِ خویش درچیدن چه بود

ای قبـــولی از تـــبِ هجـــران اگـــر بیمـــت نبـــود 70a

در زمان وصـل همچـون بیـد لرزیـدن چـه بـود

۴۴

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

آن مه بـتِ سـیمین‌بـدن کیسـت کـه دانـد آرامِ دل و روح تـــنِ کیســـت کـــه دانـــد 70a

شب تا به سحر دوش زبان در دهنم داشـت امـروز لـبش در دهـنِ کیسـت کـه دانـد

آن عربـــدهٔ شـــوخ کلـــه گوشـــه شکســـته غارت‌گـرِ پیمـان‌شـکنِ کیسـت کـه دانـد

آن شمع که شب‌ها شبِ ما نـور از او داشـت تـا نـوردهِ انجمـنِ کیسـت کـه دانـد
در پیـرهن ار روحِ روان هسـت تـویی آن روحی چو تو در پیرهنِ کیسـت کـه دانـد

ذوقـی کـه قبـولی سـخنم راسـت از آن لـب
زیـن ذوق دگـر در سـخنِ کیسـت کـه دانـد

۴۵

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

غمـزهٔ خـونریزِ آن شـوخِ بلاانگیـزِ مـن [70a]
هـر دم انگیـزی دگـر دارد پـیِ خـونریزِ مـن
مـن نمـی‌پرهیـزم از محبـوب و مـی تـا زنـده‌ام
از مـی و محبـوب ایـن ناصـح مجـو پرهیـزِ مـن
در ازل آویخـتم چـون دسـت در دامـانِ دوسـت
تـا ابـد هرجـا کـه هسـت ایـن است دست‌آویـزِ مـن
گفـتم ای شـیرین‌سـوارِ مـن ببوسـم آن رکـاب
گفـت جـز گـردی نخـواهی دیـد از شـبدیزِ مـن
گفـتم آخـر چـون فـرود آیـی ببوسـم پـای تـو
گفـت آگـه نیسـتی از خنجـرِ مهمیـزِ مـن
از تـو ای جـانِ جهـان دیـدار مـی‌بایـد مـرا
بهـرِ دیـدارِ تـو باشـد ایـن همـه انگیـزِ مـن
رحـم بـر فرهـاد آرد خسـروِ شـیرین‌لبـان [70b]
ای قبـولی بشْـنود گـر شـعرِ دردآمیـزِ مـن

۴۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مـن امشـب بـا خیـالِ دوسـت دردِ خـویش مـی‌گـویم [70b]
بـه نـزدِ شـاه احـوالِ دلِ درویـش مـی‌گـویم
پـس از عمـری اگـر یکبـار یـابم بـار پـیشِ او
غـمِ دل هرچـه باشـد از کـم و وز بـیش مـی‌گـویم

شـهادت مـی‌دهـد جـانم کـه وصـلِ دوسـت مـی‌یـابم
ز جان می‌آیـد ایـن مـژده نـه مـن از خـویش مـی‌گـویم
پـسِ دیـوارِ غـم هـر شـب خیـالش پـیش مـی‌آیـد
بـــدو تـــا روز از ســـوزِ درونِ ریـــش مـــی‌گـــویم
قبـولی عشـق مـی‌گویـد کـه کـامِ خـویش مـی‌یـابی
مـن ایـن معنـی نـه از عقـلِ محـال‌انـدیش مـی‌گـویم

۴۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

70[b] زهـــی گلـــزارِ حســـنت را دهانـــت دلســـتان غنچـــه
ندیـده چـون دهانـت هـیچ کـس در گلسِـتان غنچـه
شـــکفته گـــل بـــه رخســـارِ تـــو دارد دعـــویِ خـــوبی
ولـی ای سـرو نبْـود چـون رخـت گـل را دهـان غنچـه
بـــه گلشـــن دم فـــرو بنـــدد از آن لـــب غنچـــهٔ رازی
چـو آن لـب در سـخن آیـد کجـا دارد زبـان غنچـه
رخت را صـبح حسـن اسـت و لبـت خنـدان همـی‌بیـنم
کـــه اکثـــر در ســـحر بگْشـــاید ای ســـروِ روان غنچـــه
بـــه گلـــزارِ جمـــالِ تـــو لبـــت را غنچـــه‌ای دیـــدم
کـــه هرگـــز در گلســـتانی ندیـــدم آنچنـــان غنچـــه
چـــو لعـــلِ یـــار و طبـــعِ مـــن اگـــر بـــودی زبـــان‌آور
مگفتـــی جـــز ثنـــای خســـروِ کشورســـتان غنچـــه

۴۸

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

71[a] بـی‌تـو ام هـر لحظـه شـادی کـم غـم افـزون مـی‌شـود
وای از ایـن داغـی کـه دردش هـر دم افـزون مـی‌شـود
اشـــکِ بلبـــل مـــی‌دهـــد گـــل را طـــراوت در چمـــن
آبـــروی گـــل نمـــی از شـــبنم افـــزون مـــی‌شـــود

مـی‌کنـد بسـیار خـوی آن رخ خطـش خـوش مـی‌دمـد
سـبزه خـوش‌تـر رویـد آنجـا کـش نـم افـزون مـی‌شـود
مـدّعی گـر یـک دو روزی شـاد باشـد نیسـت پـر
دولـتِ بـدخواه در عـالم کـم افـزون مـی‌شـود

بـا قبـولی یـک دو روزی کـم شـد ار مهـرِ فلـک
نیسـت بـاکی مهـرِ شـاهِ عـالم افـزون مـی‌شـود

۴۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بعیـدم از مـهِ خـود خـاطرم در عیـد نگْشـاید [71a]
چـه کـار آیـد مـرا عیـدی کـه آن مـه‌روی ننْمایـد
جهـان را از مـهِ نـو عیـد و عیـدم وصـلِ آن دلبـر
نمـی‌بایـد مـرا عیـدِ جهـان آن عیـد مـی‌بایـد
نهـم آیینـه و در چشـمِ خـود بیـنم خیـالش را
بدینسـان بـا خیـالِ او اگـر عیـدی کـنم شـاید

کسـان را شـادیِ وصـلت و مـا را محنـتِ هجـران
ز جانـان خـوش بـوَد عیـدی بـه عاشـق هرچـه مـی‌آیـد

۵۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

نسـیمِ صـبحِ وصـلِ او دلِ ناشـاد بگْشـاید لبانِ غنچه‌ای کو را سـحرگه بـاد بگْشـاید [71a]
دلم در بندِ هجرانِ تو مظلوم است شـاهِ مـن بوَد آیـا کـه در وصـلت زبـانِ داد بگْشـاید [71b]
دلِ ما را به زلفِ خویش تا کی در گـره داری امیدم هست روزی این گره از باد بگْشـاید
وفا ره یافت زآهم در دلت ای شوخِ شیرین‌لب بلی در سنگِ راه از تیشـهٔ فرهـاد بگْشـاید

قبولی را ز خسرو شد نظر تا شد حسـن نظمـش
چو شـاگردی کـه کـارش همّـتِ اسـتاد بگْشـاید

۵۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مـــرا ذکـــرِ لـــبِ او خـــاظرِ ناشـــاد بگْشـــاید 71b

بلـــی حـــبِّ نبـــات انـــدر دهـــن آواز بگْشـــاید

همـــایون خـــالِ مشـــکین بـــر جبـــین بـــا ابـــروانِ او

همـــایی دان کـــه بـــالش در گـــهِ پـــرواز بگْشـــاید

همـــه بازاریـــانِ شـــهر مـــی‌گردنـــد ســـودایی

چـــو در بـــازارِ حســـن آن مـــه متـــاعِ نـــاز بگْشـــاید

دلـم خـون مـی‌خـورد بـا دیـده دردِ خـود نمـی‌گویـد

کســـی چـــون رازِ خـــود بـــا مـــردمِ غمّـــاز بگْشـــاید

گشـــادِ لعـــلِ او بایـــد کـــه ســـازد مـــرده را زنـــده

کـــه باشـــد جـــز مســـیحا کـــو درِ اعجـــاز بگْشـــاید

قبـولی غـم مخـور دیگـر وصـالِ دوسـت مـی‌یـابی

کســـی کـــو بســـت ایـــن در بـــر رخِ مـــا بـــاز بگْشـــاید

۵۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

ســـاقیا دارم کـــدورت بـــادهٔ مـــن صـــاف ده 71b

سرخوشـــم گـــردان و یـــک ســـاعت مجـــالِ لاف ده

مـن جـدا چـون مـانم از تـو گـر تـو باشـی همچـو مـن

مـــی‌تـــوانی دور بـــود از چـــون منـــی انصـــاف ده

گـر وصـالِ دوسـت مـی‌جـویی ز قـافِ عشـق جـوی

ور کســـی عنقـــا طلـــب دارد نشـــان از قـــاف ده

ای صـــبا از هـــر طـــرف چـــون راه داری ســـوی او 72a

مـــژدهٔ وصـــلی بـــه مـــا روزی از آن اطـــراف ده

دردِ ســـــر دارم ز دُردِ هجـــــر ای دورِ دنـــــی

روزِ وصـــل آمـــد قبـــولی را شـــرابِ صـــاف ده

۵۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

معاشـر را شـد آن موسـم کـه ار گشـتِ چمـن پرسـد [72a]

ز رنـــگِ لالـــه یـــاد آرد ز بـــوی یاســـمن پرســـد

چمـن را وقـتِ آن آمـد کـه گـل بـر تخـتِ فیـروزه

نشـیند بـا لـبِ خنـدان و از بلبـل‌سـخن پرسـد

شـنیدن چنـد خواهـد از رقیبـان یـار حـالِ مـن

چـه باشـد گـر یکـی از لطـف حـالِ مـن ز مـن پرسـد

دهـانش از دلِ تـنگم بـه غایـت تنـگ مـی‌آیـد

بـه عمـری گـر دلِ تـنگم حـدیثی زآن دهـن پرسـد

اگـر آن شـوخِ شـیرین‌لـب نمـی‌پرسـد قبـولی را

کمـالِ خسـروی شـاید کـه از نظـمِ حسـن پرسـد

۵۴

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

سرشکِ مـا کـه چنـین لالـه‌رنـگ مـی‌آیـد گرفتـه زآن رخِ چـون لالـه‌رنـگ مـی‌آیـد [72a]

گمان برد دلِ مجنون که از حیِ لیلـی‌ست ز هر طرف که بـه دیوانـه سـنگ مـی‌آیـد

ز آبِ دیـدهٔ مـا عارضـت صـفایی یافـت ز آب اگرچـه بـر آیینـه ژنـگ مـی‌آیـد

گـر از دهـانِ تـو پرسـم حکـایتی از دل دل از حـدیثِ دهانـت بـه تنـگ مـی‌آیـد

خـرامِ آن صـنمِ شـوخِ سـروبـالا بـین بلا نگر که چه بس شوخ و شنگ مـی‌آیـد

چـه طـالع اسـت نـدانم مـرا کـز آن دلبـر چو صلح می‌طلـبم او بـه جنـگ مـی‌آیـد

بشـیرِ عشـق خبـر مـی‌دهـد قبـولی را [72b]

کـه بـاز دامـنِ وصـلش بـه چنـگ مـی‌آیـد

۵۵

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

بـاز آمـد گـل بـه بـاغ آوازِ بلبـل دل‌کـش اسـت [72b]

نالـهٔ بلبـل بلـی در موسـمِ گـل دل‌کـش اسـت

چـون بـه بـزمِ گلسِـتان گوینـدهٔ گـل بلبـل اسـت
از صـــراحی ســـاقیا آوازِ قلقـــل دل‌کـــش اســـت
در چنـین موسـم بـه روی لالـه و گـل در چمـن
مـی ز لعـلِ یـار[۱۱۳] وز بوسـش تنقّـل دل‌کـش اسـت
مـــی‌بـــرد دل دلبـــر و دانکـــه تغافـــل مـــی‌کنـــد
هست خوش دل بودنش لیـک آن تغافـل دل‌کـش اسـت
گشـــت در دورِ رخـــش شـــعرِ قبـــولی دل‌پســـند
در زمـان گـل بلـی گفتـارِ بلبـل دل‌کـش اسـت

۵۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

72b چنـان از هجـرِ جانـان در تـب و تـاب اسـت جـانِ مـن
کـه مـی‌سـوزد بسـانِ شـمع مغـزِ اسـتخوانِ مـن
اگـر از دل چنـین آتـش‌فشـانی مـی‌کنـد آهـم
جهـان مـی‌سـوزد از آهِ دلِ آتـش‌فشـانِ مـن
مـنِ مسـکین یقـین دل بسـته بـودم در وصـالِ او
چـه دانسـتم نبـود از وی جـدایی در گمـانِ مـن
همـه شـب تـا سـحر ذکـرِ رخِ او بـر زبـان دارم
از آن چـون شـمع آتـش شـعله دارد از زبـانِ مـن
ز هسـتی تـا نشـانی هسـت از مـن پرسشـی فرمـا
کـه مـی‌ترسـم چـو پرسـی از عـدم یـابی نشـانِ مـن
مـرا دردی‌سـت در دل از تـو پنهـان وای کـز دیـده
بـه مـردم آشـکارا مـی‌شـود دردِ نهـانِ مـن

73a نـه پـیشِ دوسـت ره دارم کـه گـویم قصّـهٔ دشـمن
نـه کـس بـا دوسـت مـی‌گویـد قبـولی داسـتانِ مـن

[۱۱۳] یار: یار و H

۵۷

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

تـا مـن جـدا از آن صـنمِ دل‌ربـا شـدم حقّا که زنـده نیسـتم از جـان جـدا شـدم 73a

ایّـامِ وصـل داد غـرورم بـدان صـفت کـز هجـرِ او بـه روزِ چنـین مبـتلا شـدم

مـی‌شـد صـبا روان سـوی آن سـورِ گلعـذار گشـتم غبـار و همـرهِ بـادِ صـبا شـدم

ای پادشـاهِ لطـف و مـروّت عنـایتی آخـر نـه مـن گـدایی جنـابِ شـما شـدم

گشـتم گناهکـار و بـه قـدرِ گنـاهِ خـویش دیـدم سـزای خـود کرمـت را سـزا شـدم

بـا مـن بـه لطـف بـود قبـولی جنـابِ دوسـت

محـروم از آن عطیّـه نـدانم چـرا شـدم

۵۸

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

رهـن مـی‌کـن صـوفیا دُراعـهٔ[۱۱۴] نـاموس را مست شو وز بر بـیفکن خرقـهٔ سـالوس را 73a

لعلِ جانان شد دوای من مبر رنـج ای طبیـب زآن که اعجازِ مسیحا نیست جـالینوس را

اشکِ ما پیوسته می‌گردد به سر در راهِ دوست کز سـگِ کـویش بیابـد دولـتِ پـابوس را

نالـهٔ دلسـوزِ دل آتـش بـه جـانم زد بلـی نالهٔ خود می‌زند آتش به جـان ققنـوس را

خسـروِ نظمـم قبـولی نوبـتِ شـاهی مراسـت

بـر سـرِ میـدانِ معنـی مـی‌زنـم ایـن کـوس را

۵۹

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

چـون ز روزِ وصـلِ جانـان یـاد مـی‌آیـد مـرا 73b

جـانِ هجـران‌دیـده در فریـاد مـی‌آیـد مـرا

دور از آن شـیرین‌دهـن جـان مـی‌کَـنم از هـر خسـی

بـر جگـر صـد تیشـهٔ فرهـاد مـی‌آیـد مـرا

[۱۱۴] دُراعهٔ: دُراعیهٔ H

چـــون بیـــابم روزِ وصـــلت داد خـــواهم شـــاهِ مـــن
در فراقـــت زان چـــه از بیـــداد مـــی‌آیـــد مـــرا
گـــر نـــه از بنیـــاد وصـــلت آبِ کـــارم آورد
در فراقـــت آب در بنیـــاد مـــی‌آیـــد مـــرا
گرچـه سـر تـا پـا گنـاهم ای قبـولی خـوف نیسـت
چـــون ز لطـــفِ پادشـــاهی یـــاد مـــی‌آیـــد مـــرا

۶۰

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

عـــارضِ آن نگـــار قبلـــه‌نماســـت — کـــه از او قبلـــه هـــر طـــرف پیداســـت 73b
چـــون نشســـتی نشســـت فتنـــه ز پـــا — چـــون کـــه برخاســـتی بـــلا برخاســـت
بـــا قـــدت قـــدّ ســـرو بـــالا نیســـت — پـــیشِ قـــدّ تـــو ســـرو کـــی بالاســـت
دردِ هجـــرش بـــه وصـــل بِـــه گـــردد — یـــا رب ایـــن درد را دگـــر چـــه دواســـت
ای قبـــــــولی رقیـــــــبِ کـــــــافر را
چـــون محـــل یـــافتی بکـــش کـــه غزاســـت

۶۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

دل از مـــن بـــرد مـــاهی و چـــه مـــاهی — مـــنقّش جامـــۀ زرّیـــن‌کلاهـــی 73b
ســـــپهرِ دلبـــــری را آفتـــــابی — ســـریرِ حســـن را فرخنـــده‌شـــاهی
ســـپاهی خـــوب‌رویـــان در نکـــویی — ز خیـــلِ دلبـــران صـــاحب‌ســـپاهی
خـــدنگِ غمـــزه‌اش مـــردم شـــکاری — بـــتِ شـــیرافکنی آهـــونگـــاهی 74a
قبـــولی کیســـت در کـــوی تـــو ای مـــاه
فقیـــری دردمنـــدی خـــاکِ راهـــی

۶۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

زاهـــدان را گـــر کـــدورت باشـــد از صـــهبای صـــاف 74a

نیســـت رنـــدان را بـــه جـــز بـــا بـــادهٔ صـــافی مصـــاف

ای کمـــان‌ابـــرو پـــیِ تیـــرت دلـــی دارم چـــو کـــیش

ایـــن ســـخن را بـــی‌گمـــان بـــی‌دیـــنم ار گـــویم خـــلاف

وصـــفِ زلفـــت گـــر پریشـــان گفـــت ایـــن شـــیدا مـــرنج

هرچـــه گویـــد ای پـــری دیوانـــه دارنـــدش معـــاف

در تماشـــای رخـــت دل حلقـــهٔ زلفـــت گرفـــت

چـــون کســـی کـــو حلقـــه گیـــرد کعبـــه را گـــاهِ طـــواف

ای قبـــولی خـــوش‌دل و غمگـــین مبـــاش از نـــیش و نـــوش

چـــون مـــیِ خـــمِ فلـــک گـــه دُرد باشـــد گـــاه صـــاف

۶۳

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

دلم که نیسـت ز هجـرِ تـو طاقـت و تـابش ز دست می‌رود ای دوسـت زود در یـابش 74a

رخت به سبزهٔ خط ای نگارِ آن چمنـی‌سـت که عارضِ تو ز هر سـوی مـی‌دهـد آبـش

به شامِ زلـفِ تـو دل را رهـی‌سـت پیچـابیچ ولـی ز پرتـوِ روی تـو هسـت مهتـابش

نشد بـه خـواب شـبی دور از تـو غمـزده‌ای کسی که غمزده باشـد کجـا بـرد خـوابش

خوشم به جورِ تو چـون از نخسـت قربـان را بـوَد طریـقِ رضـا بـا قضـای قصّـابش

بـه مهـرِ دوسـت قبـولی رقیـب کُـش گردیـد 74b

ببـــین بـــه عشـــقِ محمّـــد عـــزای اصـــحابش

۶۴

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

چـــو خـــط گـــردِ رخِ دلبـــر برآیـــد ز گلشـــن ســـبزه‌هـــای تـــر برآیـــد 74b

مـــه و خـــور بـــا دو رویـــت بـــر نیاینـــد اگـــر صـــد ســـال مـــاه و خـــور برآیـــد

دو چشمم خاکِ پایش از رخم یافت　　که کارِ مردمان از زر برآید
بر اوجِ حسن خالِ عارضِ اوست　　چو هندویی که بر منظر برآید
کجا با تو برآید مهر ای ماه　　به پیشِ آفتاب اختر برآید
مرا چون غمزهٔ سوسن خطی گشت　　ز خاکِ من همه خنجر برآید

قبولی غم مخور کامِ تو در روم
ز سلطان سکندردر برآید

۶۵

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

دوستان مردن من فرقتِ جانان باشد　　آری آنکس نبوَد زنده که بی‌جان باشد　74[b]
عهد کردیم [که] باشد سرِ ما و پایت　　مرد آن است که او بر سرِ پیمان باشد
چند روزی فلک ار طورِ دگر می‌گردد　　هیچ غم نیست که این شیوهٔ دوران باشد
نیست انسان که وفا خاصّیتِ او نبود　　بی‌وفایی چه اگر خاصّهٔ انسان باشد

دور از حضرتِ شاهی‌ست قبولیِ غریب　　75[a]
همچو یعقوب[۱۱۵] که بی‌یوسفِ کنعان باشد

۶۶

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن (فعلن)

ندارم از دو جهان غیر از این تمنّایی　　75[a]
که دیده را به جمالت بوَد تماشایی
نهالِ سرو نشانید بر مزارم تا
علم شود که مرا کُشت سروبالایی
به نوش‌باده که در دست عاقبت باد است
من این حدیث ز رندی شنیده‌ام جایی
خوش آن حریف[۱۱۶] که می‌آورد به شمع و شراب

[۱۱۵] یعقوب: یعقوت H

شبی به روز به دیدارِ مجلس آرایی
کسی که مهر نورزید آدمی نبود
به سیم‌ساقِ سهی‌قدِّ سروبالایی
پری‌وشانِ جفاپیشه را چه کم گردد
اگر به عاشقِ مسکین کنند پروایی

اگرچه از تو تمنّای هر کسی چیزی‌ست
نکرد جز تو قبولی ز تو تمنّایی

۶۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

75[a] چو رویش برد دل از من نیارم رو به هر سویی
که از هر سو که می‌بینم بوَد دل چو پری‌رویی
دهانت را اگر فرقی نهد کس با میانِ تو
کمر شمشیربندِ من سرِ مویی‌ست تا مویی
مهِ خرگه‌نشینِ من تو را خورشید می‌گفتم
اگر خورشید را بودی بدینسان چشم و ابرویی
زنخدانِ تو را پنهان به زیرِ پوستِ مشکین‌خط
ز سیمِ ساده دیدم ای صنم پر غالیه گویی
گلِ خورشید و مه را چون رخانِ دوست می‌گفتم
اگر این داشتی رنگی و گر آن داشتی بویی
75[b] مرا در مهرِ تو ای مه چه باک است از ملامت‌گر
که من افسانهٔ شهرم به هر هنگامه و کویی

شهِ من چون اثر باشد دعاهای قبولی را
تو را می‌زیبد از شاهان قبولی‌سان دعاگویی

۶۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

---

[۱۱۶] حریف: حریق H

دهـــانش چـــون تکلّـــم مـــی‌نمایـــد تـــو پنـــداری معمّـــا مـــی‌گشـــاید 75b

نیایـــد بـــد مـــرا تیـــرِ تـــو بـــر دل ز خوبـــان هرچـــه آیـــد خـــوب آیـــد

مـــیِ لعـــلِ تـــو را جویاســـت جـــانم کـــه تـــا از وی بـــه یکـــدم خـــوش برآیـــد

قـــدِ دل‌جـــویِ او دل مـــی‌ســـتاند لـــبِ جـــان‌بخـــشِ او جـــان مـــی‌فزایـــد

مبـــین چوگـــانِ زلفـــش را شکســـته ببـــین تـــا گـــوی دل چـــون مـــی‌ربایـــد

چـــو بینـــد هـــر ســـحر خورشـــیدرویـــت

قبـــــولی را ســـــعادت رو نمایـــــد

۶۹

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن

تـــا رخـــم زر نشـــود ســـروقـــدم بـــر نگشـــاید بی‌زر آری صـنمِ سیم‌بـدن کـم بـه بـر آیـد 75b

لاف زد بـا قـدِ او درخـورِ تأدیـب شـد آری سـرنگون سـرو از ایـن واقعـه در آب نمایـد

رخِ مـــن کاهربـــا گشـــت ز دیـــوارِ تـــو آری کهربـا را بـوَد ایـن خاصّـه کـه او کـاه ربایـد

دلِ مـن در خـمِ زلـفِ تـو گـره یافـت نگـارا تـا تـو زلفـت بگشـایی گـرهٔ دل نگشـاید

حسنِ معنی طلب ای دوست که جاوید بماند حسنِ صورت چو یقین است که جاوید نپاید

بـا قـدِ تـو نـه بـر آیـد کـه برآمـد نتوانـد سرو را بر لبِ جـو گرچـه بسـی سـال برآیـد 76a

بـــر قبـــولی درِ وصـــلی بگشـــا ای شـــهِ خوبـــان

چون ز تو بسته شد این باب گشـایش ز تـو بایـد

۷۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

نگـــارِ ســـیم‌ســـاقِ گلعـــذارِ ســـروبالایم همه پروای مـن بـرد و نـدارد هـیچ پـروایم 76a

به روی زرد تا سرخی نویسم شرخِ شوقش را ز خون دل به مژگان دمبدم شنگرف بـالایم

به اثبـاتِ وفـا بـر آسـتانت آن سـگِ کـویم که گر صد بار می‌رانی دمی صد بار می‌آیـم

ز بس کز زلفِ او هر سو به خود بازارها دارم ز سودش عاقبت دیوانه خواهد کرد سودایم

قبـــولی از خیـــالِ آنـــک روزی روی او بیـــنم

۷۱

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

آنکـــه بـــر گـــل ســـنبلِ نســـرین‌بـــر آن را تـــاب داد 76a

از صـــــفای عـــــارضِ او چشـــــمِ مـــــا را آب داد

بر کفِ تو دیـدمی مـن[۱۱۷] روی خـود دیشـب بـه خـواب

ایـــن چنـــین دولـــت مـــرا دوشـــینه رو در خـــواب داد

چـــون قبـــای دلبـــری بـــر قـــدّ او مـــی‌دوختنـــد

رشـــتهٔ جـــانِ مـــرا دســـتِ محبّـــت تـــاب داد

از رخِ او چـــون ز تـــابِ مـــی عـــرق بـــر لـــب چکیـــد

زآن گـــلاب و قنـــد، جـــانِ خســـته را جـــلاّب داد

کـــــرد تیـــــغِ غمـــــزهٔ او بنـــــد از بنـــــدم جـــــدا

از ازل حـــق ایـــن جـــوانمردی بـــدان قصّـــاب[۱۱۸] داد

بـــر رخـــش دیشـــب چـــو آمـــد در خـــم و چـــم زلـــفِ او

بـــود طاوســـی کـــه خـــود را جلـــوه در مهتـــاب داد

ای قبـــولی شـــکرِ حـــق گـــوی و مزیـــدِ جـــاه جـــوی 76b

چـــون تـــو را پـــیشِ محمّـــد قربـــتِ اصـــحاب داد

۷۲

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

خطِ رخش چو برآمـد فتـاد زلـفِ وی از فـر ســپاهِ روم رســید و نمانــد قــوّتِ کــافر 76b

چو گل شکفته‌شد از بوسـتان و لالـه برآمـد نماند در سرِ ما جـز صـفای سـاقی و سـاغر

به دورِ بلبل و گـل بـر کـف آر سـاغرِ صـهبا ز دستِ ساقیِ گل‌رخ به صوتِ مطربِ دلبـر

چو با حبیب بـه کـف باشـدم شـرابِ مصـفّا چه خوش بوَد کـه نبیـنم رخِ رقیـبِ مکـدّر

---

[۱۱۷] دیدمی من: دیدم H

[۱۱۸] قصّاب: وصاب H

اگــر بــر آب زنــد صــد هــزار نقــش قبــولی

بـه جـز خیـالِ وصـالِ تـو نقـش نیسـت مصـوّر

۷۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

رقیــب از رشــکِ وصــلِ او چــه ترســاند ز جــان مــا را 76b

کــه یکــدم بــی‌رخِ جانــان نمــی بایــد جهــان مــا را

ز عــینِ مردمــی تــا دوســت را بــا مــا نظــر باشــد

نگهــدار اســت لطــفِ او ز چشــمِ دشــمنان مــا را

چــو مــا را نیســت جــز مهــرِ خطــت ســرمایهٔ ســودا

نخواهـد دیـد سـودی هـر کـه مـی‌خواهـد زیـان مـا را

وفــاتِ مــا نگــارا در وفایــت دولتــی باشــد

کــه مــی‌بخشــد وفــای تــو حیــاتِ جــاودان مــا را

قبــولی گــر همــه عــالم شــود دشــمن نباشــد غــم

محبّــت تــا بــوَد از پادشــاهِ کــامران مــا را

۷۴

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

گــر نــه ضــحّاکِ حســن شــد آن مــاه چیســت بــر دوشِ او دو مــارِ ســیاه 76b

ســوخت جــانم ز مهــرِ مــه‌رویــان آه از دســتِ مــاه‌رویــان آه 77a

شــبِ مــن بــی‌مــهِ رخــت تــار اســت روزم از تــارِ زلــفِ توســت ســیاه

در فــراقِ تــو نیســت شــب خــوابم هســت از حــالِ مــن خــدا آگــاه

رهِ دل‌هــا بــه زلــفِ تــو گــم شــد در شــبِ تیــره مــی‌شــود گــم‌راه

ای قبــولی ز حاصــلِ عــالم

بنــده را بــس بــوَد محبّــتِ شــاه

۷۵

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

با من جدل چه فایده دارد رقیب را چون من ز ردِّ غیر قبولم حبیب را [77a]

منعم مکن رقیب ز کویش که هیچ کس از گلسِتان برون نکند عندلیب را

از دیدنِ رقیب ملول است خاطرم آن روز کی بوَد که نبینم رقیب را

بیمارِ یار بِه نشد از شربتِ طبیب گر من شوم هلاک چه درمان طبیب را

از طعنهٔ رقیب قبولی مشو ملول

سگ دشمن است در همه جای غریب را

۷۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

مهِ من آنک چشمِ مست دارد به صیدِ دل دو زلفِ شست دارد [77a]

خوش آن سرخوش که در پای گل امروز چو لاله جامِ می در دست دارد

گرفت و بست دل در حلقهٔ زلف یتیمِ من چه گیر و بست دارد

ز زلف و خط و خال و غمز، آن شوخ متاعِ خوبی آنچه هست دارد [77b]

به پابوست قبولی سربلند است

نه آن است او که همّت پست دارد

۷۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

شبِ زلفت چو دارد ماه مشعل چرا افروخت دل از آه مشعل [77b]

شب است آن زلف امّا هست روشن ندارد تیره‌شب از ماه مشعل

چرا در زلفِ او ره گم کند دل که دارد روی او در راه مشعل

به زلفش دل از آن رو زان ذقن جست که ره را فرق کرد از چاه مشعل

دلم در زلفِ او می‌خواهد آن رخ که می‌باشد شبِ دلخواه مشعل

قبولی این غزل می‌خواند در راه همی‌شد پیش پیشِ شاه مشعل

محمّد خان شهنشاهی که خورشید

شـــــد او را بـــــر درِ خرگـــــاه مشـــــعل

۷۸

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

ای دل میـی کـه از لـبِ جانـان کشـیده‌ای — می نیست آبِ چشـمهٔ حیـوان کشـیده‌ای [77b]

زآن روز کـز مـهِ رخِ تـو خـط برآمـده‌سـت — از شب خطی به مهرِ درخشـان کشـیده‌ای

مویی اگر کشـیده‌ای ای شـانه زان دو زلـف — ما را ز رشک رشته‌ای از جـان کشـیده‌ای

ای خـطِّ سـبز بـر لـبِ او خضـرِ زنـده — زآن آبِ زندگی کـه خضرسـان کشـیده‌ای

رخســاره برفروختــه‌ای همچــو آفتــاب — پیداست این کـه بـادهٔ پیمـان کشـیده‌ای [78a]

همچــون قلــم ســیاه‌رخ و ســربریده‌ای — ای زلف کش سر از خطِ فرمان کشـیده‌ای

هــر دم قبــولی از لــبِ جانــان شــرابِ نــاب

بــر یــادِ بــزمِ خســروِ دوران کشــیده‌ای

۷۹

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

چون رسد در چارده ماهم چنان مه می‌شـود — کز نکویی مهر پیشِ روی [او] کِه مـی‌شـود [78a]

ماه می‌خواهد برآید همچـو ابـروی و رخـش — هر مهی زآن گاه لاغر گـاه فربـه مـی‌شـود

چـون کمـانِ قتبـه را ابـروی او زه مـی‌کنـد — در صفِ ترکانِ جنگی درخورِ زه[۱۱۹] می‌شود

من نه تنها والـهِ آن حسـنِ روزافـزون شـدم — هر که بیند آنچنان رخساره والـه مـی‌شـود

خســتهٔ شــفتالوی او شــد دلِ پرنــارِ مــن — زآن ترنجِ غبغب و سیبِ ذقن بِـه مـی‌شـود

ماهِ نو کم دید خـود را ز ابـروی او بـدر شـد — هرکه او کِه دید خود را عاقبت مِه می‌شـود

ای قبــولی شــهرهٔ شــهری بــه شــعرِ دلفریــب

نیست غم که مدّعی زین رشـک در ده مـی‌شـود

[۱۱۹] زه: ره H

۸۰

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

ایّـامِ بهـار آمـد و دورانِ شـراب اسـت　　جامی که نه پر باده بوَد جامِ حباب است [78a]

رندی کـه ز جـامِ مـیِ نـاب اسـت حیـاتش　　سرچشمهٔ حیوان برِ او عـینِ عـذاب اسـت

عیسی نفسی گفت بـه مـن کـز رهِ حکمـت　　گـر آبِ حیـاتی بـود آن بـادهٔ نـاب اسـت

ای آنـک تـو را نیسـت بـرین نکتـه یقینـی　　خطِّ لبِ او خضر نه از شربِ شـراب اسـت [78b]

گـر مـن بـه خرابـاتِ جهـان مسـتِ خـرابم　　آبادیِ عالم همـه مبنـی بـه خـراب اسـت

از سرخوشـیِ بـاده بخـوابیم دریـن دور　　چون عالمِ بیداریِ مـا عـالمِ خـواب اسـت

شـد پیـرِ خرابـات دریـن دور قبـولی

هر چند هنـوزش بـه جهـان عهـدِ شـباب اسـت

۸۱

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

بر عارضِ آن ماه کزو گشـته گـل آب اسـت　　افتـاده عـرق دیـدم و گفـتم گـلاب اسـت [78b]

ای مـاه چـه پرسـی سـببِ آهِ دلِ مـن　　دل گشت کباب از لبت این دودِ کباب است

از عـارضِ تـو زمزمـهٔ رودِ سرشـکم　　پر حـالتر از صـوتِ صـفابخشِ ربـاب اسـت

دانی مهِ من کـز چـه بـوَد گرمـیِ خورشـید　　از تابِ مـهِ روی تـو خورشـید بتـاب اسـت

در نظـمِ حَسـن حُسـنِ کمـالِ تـو قبـولی

از تربیـتِ خسـروِ جمشـیدجنـاب اسـت

۸۲

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

بـه رویـت زلـف ای سـیمین‌بنـاگوش　　مـهِ تابنـده را دارد زره‌پـوش [78b]

بـه غیـر از زلـف و روی تـو ندیـدم　　به هـم هنـدی و رومـی گشـته هـم‌دوش

خوشـا آنکـس کـه چـون زلـفِ تـو ای مـاه　　بـوَد روز و شـبش مـاهی در آغـوش

مـهِ نـو حلقـه شـد ای شـاهِ خوبـان　　کـه گیـرد حلقـهٔ گـوشِ تـو را گـوش

شـــهِ مـــن چـــون تـــو مـــی‌آیـــی ســـواره 79a

ز حیـــــرت از قبـــــولی مـــــی‌رود هـــــوش

۸۳

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

زیـــرِ چـــینِ ســـنبلِ زلـــفِ تـــو خـــالِ مشـــک‌فـــام 79a

دانـــه‌ای آمـــد بـــه صـــیدِ مـــرغِ دل در زیـــرِ دام

گفـــتم از شـــوقِ رخـــت گشـــتم اســـیرِ زلـــفِ تـــو

گفـــت ای مســـکین چـــرا از روم افتـــادی بـــه شـــام

بـــا دلِ صـــیدم بـــوَد چشـــمانِ او را حـــالتی

مردمـــان را حـــالتی باشـــد بلـــی [بـــا] صـــیدِ رام

نامـــدارِ عاشـــقان آن اســـت ای شـــاهِ کســـی

کو چو مـن خـود را سـگِ کـوی تـو مـی‌خواهـد بـه نـام

چنـــد روزی گـــر بـــه هجـــران نـــامرادی دیـــده‌ایـــم

ای قبـــولی بعـــد از ایـــن از وصـــل مـــی‌یـــابیم کـــام

۸۴

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

مـــی‌گشـــاید دل ز بنـــد از دیـــدنت جـــانِ مـــن مـــی‌خنـــدد از خندیـــدنت 79a

عـــالمی را جـــان تـــویی جانـــا مـــرنج عـــالمی مـــی‌رنجـــد از رنجیـــدنت

مـــدّتی شـــد تـــا نپرســـیدی ز مـــن وه کجـــا شـــد دمبـــدم پرســـیدنت

گـــل برآیـــد ســـال‌هـــا در گلسِـــتان تـــا بیابـــد دولـــتِ بوییـــدنت

زآتـــشِ غیـــرت همـــی‌ســـوزد مـــرا ای شـــهِ خوبـــان بـــه غیـــر دیـــدنت

حـــالِ خـــود گفتـــیم نشْـــنیدی ز مـــا ســـوختیم از گفـــتن و نشْـــنیدنت

مـــی‌شـــود مســـکین قبـــولی ســـرفراز 79b

چونـــک مـــی‌آیـــد بـــه پابوســـیدنت

۸۵

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

زهـــی روی تـــو از گـــل دســـته بســـته　　بـــرو هـــر ســـو ز ســـنبل بســـته دســـته 79b

اگـــر برخاســـته زان لـــب حـــدیثی　　ز شـــیرینی مـــرا در جـــان نشســـته

شکســـتی هـــر طـــرف بـــر لالـــه ســـنبل　　دلِ عشّـــاق شـــد هـــر ســـو شکســـته

بـــه رویـــت لاف زد زان روی گـــل را　　همـــی دارنـــد در بـــازار دســـته

از آن روزی کـــه شـــد دربنـــدِ زلفـــت

ز هـــر قیـــدی قبـــولی گشـــت رســـته

۸۶

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن (فعلن)

زهـی نخسـت بـه مـا وعـدهٔ وفـا کـرده　　وفـا نمـوده ولـی عاقبـت جفـا کـرده 79b

نبـود صـورتِ مـانی مثـالِ صـورتِ تـو　　کسـی چگونـه کنـد صـورتِ خـدا کـرده

الهـی از همـه کـامِ جهـان جـدا بـادا　　مرا کسی که ز مقصودِ خود جدا کرده

نعـیم و نـازِ دو عـالم بـه نـیم جـو نخـرد　　کسی که با تو دمی همچو من صفا کرده

قبـولی از گنـهِ خویشـتن نـدارد غـم

کـه تکیـه بـر کـرم و لطـفِ پادشـا کـرده

۸۷

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

مهـرِ رخـت کـه بـر وی افکنـد زلـف سـایه　　ماهی‌ست رومـی او را هنـدی کنیـزِ دایـه 79b

در کشفِ سرِّ عشـقش بایـد هـدایت ای دل　　روشن نگشت کس را این حکمت از هدایه 80a

چون میلِ مهـر کـردم رسـواییم یقـین شـد　　پیداسـت از بـدایت هـر کـار را نهایـه

سـلطانِ روم رویـت خـط زیـرِ زلـف دارد　　چون خسروی که او را در شب بوَد طلایـه

تـا گشـته‌ام غلامـت آزادهٔ جهـانم　　کـز شـاه بنـدگان را گـردد بلنـدپایـه

هـــر چنـــد بـــود ذرّه خورشـــید شـــد قبـــولی

تـــا ســـایهٔ الهـــی بـــر وی فکنـــد ســـایه

۸۸

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

ای داســـتانِ یوســـف از حســـنِ تـــو حکایـــت [80a]

وی اشـــتیاقِ یعقـــوب از شـــوقِ مـــن روایـــت

بـا مـن خـوش اسـت لـیکن بـد نیسـت بـا رقیبـان

زآن یـــار دلنـــوازم شـــکری‌ســـت بـــا شـــکایت

از عشـــقِ مـــاه‌رویـــان دارم حکـــایتی خـــوش

«گـر نکتـه‌دانِ عشـقی خـوش بشـنو ایـن حکایـت»

عشـــق اســـت آنکـــه دل را بخشـــد صـــفای خـــاطر

عشـق [اسـت] آنـک تـن را جـان شـد از او هـدایت

چـــون از بـــدایت ای دل عشـــق اســـت هـــادیِ تـــو

بـــا عشـــق بـــاش کـــین اســـت ایـــن راه رهنمایـــت

باشـــد قبـــولِ جانـــان شـــعرِ قبـــولی آری

گفتـــارِ دردمنـــدان در جـــان کنـــد ســـرایت

۸۹

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

چـــون خـــدنگِ آه را از ســـینه پـــرکش مـــی‌کـــنم [80a]

چهـــرهٔ افـــلاک را از خـــون مـــنقّش مـــی‌کـــنم

آن کمـــان‌ابـــرو بـــه تیـــری گـــر کنـــد قربـــان مـــرا

ظـــن مبـــر ای مـــدّعی هرگـــز کـــه تـــرکش مـــی‌کـــنم

خـــاکِ پـــایش کیمیـــایی بـــود بـــی‌غـــش تـــا از او [80b]

دور گشـــتم از خیـــالش دمبـــدم غـــش مـــی‌کـــنم

داشـتم دل خـوش بـه وصـلِ او نمانـد آن خـوش‌دلـی

ایـن زمـان جـان مـی‌دهـم در هجـرِ او خـوش مـی‌کـنم

از سـرم هرگـز هـوای خـاکِ پـایش کـی شـود
ای قبـولی گـر وطـن در آب و آتـش مـی‌کـنم

۹۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

هـوای رویـش از سـر بـرد فکـرِ زلـفِ او مـا را 80b
بلـی از سـر بـرد بیـرون هـوای خـوب سـودا را
گهـی کـز دل کشـم آهـی فزایـد مـوجِ اشـکِ مـن
کـه روزِ بـاد مـوج افـزون شـود پیوسـته دریـا را
دلـم را زآن دهـان ناگـاه آمـد مـژدهٔ بوسـی
ز غیـب آری بشـارت‌هـا رسـد دل‌هـای دانـا را
حـدیثِ آن لـبِ شـیرین دهـد جـان مـرده را در دم
کـه خاصـیّت بـوَد جـان دادن انفـاسِ مسـیحا را
قبـولی تـا کـه جـان دارد از آن لـب بوسـه‌ای بخشـش
اگرچـه از پـسِ مـردن دهنـد ای دوسـت حلـوا[۱۲۰] را

۹۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

نمـی‌دانـم چـه شـد یـا رب کـه هرگـز شـهریارِ مـن 80b
نمـی‌گویـد غریبـی بـود روزی در دیـارِ مـن
رقیـبِ سـگ‌صـفت گفتنـد بـا مـن مـی زنـد پنجـه
بخـواهم عـذرِ او یـک روز اگـر افتـد دوچـارِ مـن
از آن مـه دور شـد کـارِ رقیـبِ خـس بـه مـن خـواری
ببینیـد ای عزیـزان بـا کـه افتـاده‌سـت کـارِ مـن
بسـاطِ قـربِ شـاهان را نباشـد هـر خسـی لایـق
نگـار اسـت ایـن بـر ایـوانِ فریـدون ای نگـارِ مـن

[۱۲۰] حلوا: حلو H

81[a]

قبـــولی در ســـخن پیچیـــده جـــان کـــردم روان تحفـــه

کـــه تـــا در خـــدمتِ جانـــان بمانـــد یادگـــارِ مـــن

۹۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

ای ز رشکِ لعلِ تو مرجان احمر شـاخ شـاخ — وی نباتِ مصر را زآن قندِ پیکر شاخ شـاخ 81[a]

لافد ار طوبی به سروِ قدِّ آن حـوری‌سرشـت — اهلِ جنّت افکنند او را در آذر شـاخ شـاخ

در بهارِ عارضت از شوقِ چشمت سرخوشـان — بخش می‌سازند در گلزار عبهر شـاخ شـاخ

چون ز ریحانِ خطِ آن لاله‌خـد کـردم غبـار — از سرِ خاکم همه ریحان زند سر شاخ شاخ

ای قبـــولی ســـر نمـــی‌تـــابم از آن کاکـــل اگـــر

هر سرِ مویم شود بر سـر بـه خنجـر شـاخ شـاخ

۹۳

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

مهـم ز مهـر فـرود آیـد ار بـه خانـهٔ دل — کشـیم در قـدمش جـان بـر آسـتانهٔ دل 81[a]

چـو آشـیانهٔ دل زلـفِ توسـت مـی‌خـواهم — کـــه مـــرغِ روح نپـــرّد ز آشـــیانهٔ دل

ز خاکِ کوی تـو مِـنْ بعـد جملـه دل رویـد — کـه کِشـته‌انـد درو اهـلِ درد دانـهٔ دل

بتـا فسـانه درز اسـت و مـی‌بـرد خوابـت — و گر نه پیشِ تـو مـی‌گفتمـی فسـانهٔ دل

چنین که می‌کشد از دل زبانه آتـشِ عشـق — بسی نمانـد کـه جـان سـوزد از زبانـهٔ دل

قبـــولی از درِ دل زآن نمـــی‌شـــود غایـــب

کـه هسـت کـنجِ حضـوری بـه گـنجِ خانـهٔ دل

۹۴

هزج: مفعول مفاعلن فعولن

ای خـــطِّ تـــو زینـــتِ گلســـتان — وی خنـــدِ تـــو آب‌روی بســـتان 81[b]

آخـــر چـــو نگـــه نداشـــتی دل — ز اوّل دلِ مـــن کـــه گفـــت بســـتان

پامـــال کنـــد خـــطِ تـــو را زلـــف — رحمـــی نکنـــد بـــه زیـــرِ دســـتان

دســـــتانِ تـــــوام فریقـــــت ای گـــــل هـــــر چنـــــد مـــــنم هـــــزار دســـــتان

خـــون شـــد دلِ مـــن بـــه دیـــده آمـــد تـــا دوســـت کنـــد نگـــار دســـتان

بـــــی‌زرق محـــــبِّ تـــــو قبـــــولی اســـــت

در عشـــق چـــه جـــایی مکـــر و دســـتان

۹۵

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

دل شد اسیرِ عشـقت ای دلنـوازِ جـان هـم افسانه گشت شوقم در شهر و داسـتان هـم 81b

تنهـا نـه دشـمنانم گشـتند دور از تـو ای دوست می‌کشندم دور از تو دوستان هم

دارم به جـان نهفتـه دردِ تـو بـا کـه گـویم کین درد را دلِ من محـرم نشـد زبـان هـم

گـر بـر بسـاطِ قـربم ای دلسـتان نخـوانی باری چو سگ مرانم زآن خاکِ آسـتان هـم

پیش از زمانِ فطـرت داغِ تـو داشـت جـانم آن مُهر مِهرِ جان را برجاست این زمان هـم

حکـمِ تـو بـر دل و جـان باشـد روان ازیـرا سلطانِ هر دو ملکی این زآن توست و آن هم

دردم ز آهِ دل شـد روشـن بـه پـیشِ مـردم تنها ز آهِ دل نی از چشـمِ خـون‌فشـان هـم

تنهـا نـه دل قبـولی بسـته‌سـت در وصـالت 82a

دارد امیـــدِ وصـــلِ ســـلطانِ کـــامران هـــم

۹۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

مـــنِ بیـــدل پـــیِ پـــابوسِ جانـــان تحفـــه جـــان دارم 82a

گـــر ایـــن تحفـــه قبـــول افتـــد ســـری بـــر آســـتان دارم

ز جانـان دور اگـر جـانم رسـد بـر لـب عجـب نبْـود

کـه جـانم ذکـرِ جانـان اسـت و دایـم بـر زبـان دارم

پـــیِ نامهربـــانی صـــرف کـــردم روزگـــارِ خـــود

مـــنِ مســـکین گمـــان بـــردم کـــه یـــارِ مهربـــان دارم

تـــنِ خـــاکی چـــو پـــروردم بـــه تیـــرِ آن کمـــان‌ابـــرو

بـــوَد پیکـــانِ او مغـــزی کـــه در هـــر اســـتخوان دارم

ببـــین زآن غمـــزه و ابـــرو قـــدِ خـــم گشـــته و آهـــم
بتـرس ای بـدگمان از مـن کـه تیـر انـدر کمـان دارم

قبـــولی گـــر دهـــد دســـتم ســـرافرازیِ پابوســـش
مـــنِ بیـــدل پـــیِ پـــابوسِ جانـــان تحفـــه جـــان دارم

۹۷

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

ای مرا هر لحظه از حسنِ تـو احسـانی دگـر وی ز احسانِ تو هر دم در تنم جانی دگـر [82a]
پادشـاهِ صـورت و معنـی تـویی در روزگـار صورت و معنی ندارد جز تو سلطانی دگـر
چون به هر احسانِ تو جانی به تن می‌آیـدم دمبدم می‌خواهم از لطفِ تو احسانی دگـر
شـهریاری مثـلِ تـو دوران نخواهـد یـافتن گر شود چرخی دگر پیـدا و دورانـی دگـر

چون اویست صد هزاران بنده هست انـدر جهـان
لیـــک ماننـــدِ قبـــولی نیســـت ســـلمانی دگـــر

۹۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

پـــس از مـــرگ ار بـــرآرد شـــعله آهِ ســـوزناکِ مـــن [82b]
شـــود زو پـــاره پـــاره ســـنگ بـــر بـــالای خـــاکِ مـــن
بگـو زان لـب حـدیثی گـر حیـاتِ مـن همـی‌خـواهی
مپوشـان از مـن آن رخ گـر نمـی‌خـواهی هـلاکِ مـن
یتـیمِ اشـکِ مـن گـر زانـک روزی دامنـت گیـرد
شـود روشـن از او پـیشِ تـو حـالِ جیـبِ چـاکِ[۱۲۱] مـن
مرا ای دوست بـا تـو عشـق پـاک اسـت و بـرین دعـوی
گـواهی مـی‌دهنـد آن هـر دو رخ بـر عشـقِ پـاکِ مـن

قبـولی شـد ز شـرحِ دردِ مـن خنـدان لـبِ جانـان
بلـــی در جـــان اثـــر دارد حـــدیثِ ســـوزناکِ مـــن

[۱۲۱] چاک: چالاک H

۹۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

82b رود از تـــن چـــو دور از دوســـت جـــانِ دردنـــاکِ مـــن
شـــهیدِ هجـــر بنْویســـید بـــر بـــالای خـــاکِ مـــن
مـــنِ مهجـــور را از نـــوشِ وصـــلش شـــربتی بایـــد
کـــه از زهـــرِ فـــراقِ او کنـــد منـــعِ هـــلاکِ مـــن
تـــنِ خـــاکیِ مـــن خواهـــد کـــه خـــاکِ کـــوی او گـــردد
از آن خـــاک اســـت پنـــداری ز فطـــرت خـــاکِ پـــاکِ مـــن
قبـــولی جـــانم از هجـــرانِ جانـــان داشـــت تـــرس آخـــر
همـــان آمـــد کـــه مـــی‌ترســـید جـــانِ ترســـناکِ مـــن

۱۰۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

82b مـــنِ بیـــدل ز اوّل کـــرده‌ام بـــا دوســـت پیمـــانی
کـــه دردِ عشـــق را از کـــس نجـــویم هـــیچ درمـــانی
مســـلمانان روا دارد بـــه مـــن آن ظلـــمِ هجـــرانش
کـــه کـــافر آن روا هرگـــز نـــدارد بـــا مســـلمانی
هـزارم پـیشِ دسـتان اسـت چـون بلبـل بـه صـد زاری
کـه آن گـل را مگـر روزی بـه دسـت آرم بـه دسـتانی
83a مـــنِ مهجـــور از عـــالم وصـــالِ دوســـت مـــی‌خـــواهم
چـه خـوش باشـد کـه ناگـه دررسـد از دوسـت فرمـانی
هـــزاران قـــرن اگـــر گـــردد نبینـــد چـــرخ در دوران
محمّـــد شـــان اویســـی و قبـــولی طبـــع ســـلمانی

۱۰۱

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

83a چنین که دیـدنِ روی تـو دوسـت مـی‌دارم بـه غیـر اگـر نگـرد دیـده را بـرون آرم
هـزار بـار گـر آزاریـم بـه نـاز ای دوسـت نیـــاز آرم و از نـــازِ تـــو نیـــازارم

اگـر بـه گـل نگـرم خـار آیـدم در چشـم　　مبـاد آنـک ز روی تـو چشـم بـردارم
همین بس است ز سـودای زلـفِ تـو سـودم　　کـه او بـه مهـرِ رخـت گـرم کـرد بـازارم
مـرا ز ملـکِ دو عـالم بِـه اسـت دیـدارت　　که من ز هـر دو جهـان دوسـتدارِ دیـدارم
اگـر ز پـای درآیـم و گـر سـرم بـرود　　چگونـه دسـت ز دامـانِ دوسـت بگْـذارم

مراسـت همچـو قبـولی بـه وصـلِ تـو هـر دم
هـزار شـکر کـه وصـلِ تـو را سـزاوارم

۱۰۲

هزج: مفاعلین مفاعیلن فعولن

ز آهـم بـس کـه در شـب سـوخت اختـر　　سـحر بـر آسـمان پیداسـت اخگـر　83a
فلـک دوری بـه کـامم گـر نگردیـد　　بخواهـد گشـت آخـر دور دیگـر
ز هجـرانِ تـو ام در آب و آتـش　　لـبِ خشـکم ببـین و دیـدهٔ تـر
حـدیثِ سـوزِ هجـران مـی‌شـنیدم　　بـه هجـرت سـوختم گردیـد بـاور

قبـولی بـا رخِ زرد اسـت در هجـر　83b
کـه کـی کـارش شـود در وصـل چـون زر

۱۰۳

رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

گـر جـانِ عاشـق بایـدت ای شـوخ عـرضِ نـاز کـن　83b
ور زانک خواهی جـان دهـی نـازی کـه کـردی بـاز کـن
خـون مـی‌خـورم در بـزمِ مـی دور از لـبِ میگـونِ وی
ای گریـه رودی سـاز ده وی نالـه چنگـی سـاز کـن
ز آغـاز وصـلت دیـده‌ام انجـام فرقـت مـی‌کشـم
بهـرِ خـدا شـاهِ کسـی انجـام را آغـاز کـن
مهجـور از دیـدارِ تـو بـر آسـتانِ درد و غـم

در مانـــده‌ام ســـلطانِ مـــن دیـــدار را[۱۲۲] در بـــاز کـــن
باشـــد ســـگانِ خـــویش را آواز کـــردن خـــوی تـــو
مـــن هـــم ســـگِ کـــوی تـــو ام یکـــره مـــرا آواز کـــن

گفتـــی قبـــولی مـــی‌کـــنم نـــازی و جانـــت مـــی‌بـــرم
جـــانم فـــدای نـــازِ تـــو ای نـــازپرور نـــاز کـــن

۱۰۴

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

ای از مـــهِ جمالـــت خورشـــید تـــاب دیـــده چون عارضـت ندیـده هـیچ آفتـاب دیـده 83b
دیشب به خواب دیدم خورشید را چـو رویـت امروز بود وصلت دیشب بـه خـواب دیـده
هجرانْش بست بـر مـن بـابِ نشـاط و شـادی یا رب شود به وصلش آن فتحِ بـاب دیـده
کردم حسابِ دردش با خـود بـه روزِ هجـران گشـتم مـنِ شکسـته روزِ حسـاب دیـده

یـا رب کـه کـس نبینـد دردی کـه آن قبـولی
دور از جنـــابِ شـــاهِ گـــردون جنـــاب دیـــده

۱۰۵

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

شـــکفته دار نگـــارا گـــلِ شـــکفتهٔ خـــود را 84a
کـــه بلبلـــی بـــه تـــو گویـــد غـــمِ نهفتـــهٔ خـــود را
تـــویی تـــو دولـــتِ بیـــدارِ مـــن دگـــر بـــه کـــه گـــویم
شـــکایتِ شـــبِ هجـــران بـــه بخـــتِ خفتـــهٔ خـــود را
ز بهـــرِ آنـــک مرصّـــع شـــود رخـــم پـــیِ بایـــت
ز بحـــرِ دیـــده بـــرآرم دُرِ نســـفتهٔ خـــود را
چـــو گلبنـــی‌ســـت دل از تیـــرِ تـــو شـــکفته گـــل از وی
نظـــاره کـــن مـــهِ مـــن گلـــبنِ شـــکفتهٔ خـــود را

[۱۲۲] دیدار را: دیدا را H

قبـــــولی ار طلبـــــی جـــــوهریِ دُرِّ معـــــانی

بـــه نـــزدِ شـــاهِ جهـــان عرضـــه دار گفتـــهٔ خـــود را

۱۰۶

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

84[a] نیست آن مـه گرچـه بـا مـن مهربـان زانسـان کـه بـود

هسـت مهـرش در دلِ مـن بـاز صـد چنـدان کـه بـود

دوست دشمن گشت و با دشمن بـه رغمـم دوسـت شـد

وه کجـا شـد بـا مـنش آن عهـد و آن پیمـان کـه بـود

هجـــر را جـــز وصـــل درمـــانی ندیـــدم ای طبیـــب

کـــرده‌ام ایـــن درد را هـــر چـــاره و درمـــان کـــه بـــود

صـد جفـا گـر مـی‌کنـی زیـن پـس نمـی‌رنجـم ز تـو

کرده‌ای زیـن پیشـتر بـا مـن چـو هـر احسـان کـه بـود

مـــاهِ مـــن مهـــرت قبـــولی را ســـر و ســـامان چـــو داد

بـاز مگْـذارش بـدان‌سـان بـی سـر و سـامان کـه بـود

۱۰۷

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

84[a] ســـاغری شـــد دیـــده‌ام زآن رخ مـــیِ گلگـــون در او

وای از آن سـاغر کـه هـر دم نیسـت غیـر از خـون در او

حلقـــهٔ زلـــفِ تـــو ای لیلـــی‌صـــفت دارالشفاســـت

زانـــک در زنجیـــر مـــی‌بیـــنم دلِ مجنـــون در او

بـــاد اگـــر زلـــفِ تـــو را بـــرهم زنـــد از هـــر طـــرف

صـــد دلِ گـــم‌گشـــته مـــی‌یابنـــد بـــل افـــزون در او

84[b] گـــر درونِ ســـینه ســـوزِ دل چـــه درمـــان جـــانِ مـــن

زآن کـــه ایـــن آتـــش رخـــت افکنـــد از بیـــرون در او

زآن لـــب و دنـــدانِ جـــان‌پـــرور قبـــولی را دلـــش

هســـت همچـــون محزنـــی یـــاقوت و دُر مکنـــون در او

۱۰۸

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

اگرچه زاهـدِ خـودبین فریـب داد بـه عامـه قبولِ خاص نشد حاصلش به فش و عمامـه 84b

چه گر نوشتنِ نامه طریق نیست به سـرخی به خون دیده[۱۲۳] نوشتیم در فـراقِ تـو نامـه

چو سوزِ هجرِ تو خامه به نامـه شـرح نمایـد عجب مدار که آتش فتـد بـه نامـه ز خامـه

بـه سـروقـدِّ تـو زیبـا فتـاد جامـهٔ خـوبی که راست بر قدِ تو حسن راست آمده جامـه

بـــه لفظـــه عـــامِّ قبـــولی بگـــو معـــانیِ خاصـــه

که دل‌پذیر بـوَد شـعرِ تـو بـه خـاص و بـه عامـه

۱۰۹

رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

ای دل بـــه زلفینـــت مـــرا مـــاهی یکـــی قُـــلاّب دو 84b

شـــد نقـــدِ قلـــبِ مـــن یکـــی وز طـــرّه‌ات قُـــلاّب دو

در دیـدهٔ جـان زآن دو رخ ابـوابِ خـوبی فـاتح اسـت

آری کتـــابِ حســـن را شـــد زآن دو عـــارض بـــاب دو

آمـــد نهـــالِ قامتـــت چـــون گلبنـــی جانـــا بـــر او

یـــک غنچـــهٔ نورســـته و رنگـــین گـــلِ ســـیراب دو

در حقّـــهٔ مرجـــانِ تـــو ســـی و دو در آمـــد نهـــان

بـــالای درهـــا زآن لبـــان پیداســـت لعـــلِ نـــاب دو

یکتاست در حسـن آن صـنم همچـون قبـولی در سـخن

ماننـــدِ ایشـــان در جهـــان باشـــد بســـی کـــم‌یـــاب دو

۱۱۰

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

ما را چـو نیسـت شـادیِ دل بـی‌جمـالِ تـو در کُـنج خوشـیم بـه گـنجِ خیـالِ تـو 85a

[۱۲۳] دیده: دید H

در فرقتِ تو گر دلِ من خوش بوَد رواست　　چون بسته‌ام به خویش خیالِ وصالِ تو
هر روز می‌زنم منِ مهجور فالِ خوب　　در اشتیاقِ عارضِ فرخنده‌فالِ تو
بیجاره من که دورم از آن خاکِ آستان　　آن کو که می‌شدی سرِ من پایمالِ تو

احسان خسروی‌ست قبولی چو حافظت
در شعر نیست هیچ کسی را کمالِ تو

۱۱۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

85[a] منِ زار ار روم روزی به گلگشتِ چمن بی‌او
ز خارِ غم به صد خواری چمن گردد چو من بی‌او
ندانم با که گویم حالِ خود چون نیست یک ساعت
نه با او دم زدن ممکن نه ممکن دم زدن بی‌او
چو شیرین را به خسرو عشرتِ[۱۲۴] شیرین بوَد هر دم
کجا داند که چون تلخ است کامِ کوه‌کن بی‌او
نه پیشِ او توانم یک سخن گفتن ز دردِ خود
نه کس از من شنید القصّه روزی یک سخن بی‌او

ز هجرِ آن دو رخ خار آیدش در دیده از هر سو
قبولی گر رود ناگه به گلگشتِ چمن بی‌او

۱۱۲

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

85[a] برون آ شهریارِ من فغان دادخواهان بین
به خاکِ راهت افتاده گداوش پادشاهان بین
کنند ار سنبل و فلفل تشبّه با خط و خالت
ز مهر ای ماهِ رومی رخ سوی آن روسیاهان بین
به کویت گشته پامالند طفلان سرشکِ ما

[۱۲۴] عشرت: عشرب H

ز روی مرحمت باری سوی این بی‌گناهان بین

دلا گر داد می‌خواهی از آن سلطانِ مه‌رویان 85b

ز چوبِ چاوشان اوّل فغانِ دادخواهان بین

قبولی پادشاهِ روم می‌گیرد عجم اینک

ز اوّل بندهٔ او گشته سلطانِ سپاهان بین

۱۱۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

زهی بزمِ محبّان گلشن از تو چراغِ عیشِ رندان روشن از تو 85b

ندیدیم از تو جز جور و جفا هیچ چه‌ها می‌بینم ای دلبر من از تو

شد از ماهِ رخت روشن دلِ من که هست آن خانه را صد روزن از تو

مگر ای سرو بر گلشن گذشتی که گل صد چاک زد پیراهن از تو

چو خورشیدِ جمالت جلوه‌گر شد به گردون سوخت مه را خرمن از تو

ز تحریرِ صفاتِ حسنِ رویت

قبولی راست دیوان گلشن از تو

۱۱۴

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

خانهٔ دل را به تیر آن ماه صد روزن کند وانگهی از پرتوِ خود خانه را روشن کند 85b

چیست جرمِ من ندانم کان مهِ خورشیدرو با خسان مهر و وفا جور و جفا با من کند

شیر با آهو نکرد ای شوخ‌چشمِ تیزخشم آنچه با عشّاق آن آهوی شیرافکن کند

آنچه با من می‌کند آن دوست دور از روی خویش باورم نبْود که آن با دشمنی دشمن کند

چون قبولی رنجه شد از گفت و گوی و مشغله 86a

عاقبت روزی به کوی عافیت مسکن کند

۱۱۵

متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول

مگر باد از من سلامش برد و گر نه که دارم پیامش برد 86a

چگونـــــه نویســـــم بـــــدو نامـــــه‌ای چـــو خامـــه نخـــواهم کـــه نـــامش بـــرد
بـــه دل خـــال بنْمایـــد از زیـــرِ زلـــف کـــز آن دانـــه ناگـــه بـــه دامـــش بـــرد
لـــبش جـــامِ جـــان اســـت و جـــان منتظـــر کـــه تـــا ذوقِ جرعـــه ز جـــامش بـــرد

مشـــوّش شـــود همچـــو زلفـــش اگـــر
صـــــبا از قبـــــولی پیـــــامش بـــــرد

۱۱۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

86a در آن دم کـان مـهِ بـدمهـر در خـونم بـه کـین آیـد
چنـان دانـم کـه سـوی مـن سـعادت از کمـین آیـد
بـه کویـت آمـدم در آسـتین جـان بهـرِ پابوسـت
بلـی عاشـق بـه کـوی دوسـت جـان در آسـتین آیـد
بـه آبِ دیـدهٔ مـا رحـم کـن مـی‌گفتمـت لـیکن
از آن ترسـم کـه در پیشـت حـدیثم بـر زمـین آیـد
بـرد دل از مسـلمانان کـه مـی‌آیـم بـدین روزی
نباشـد هـیچ غـم از دل گـر آن کـافر بـدین آیـد
چـو واعـظ از حـدیثِ جنّـت و مـاءِ معـین گویـد
مـرا جنّـت رخِ جانـان لـبِ مـاءِ معـین آیـد
بـه دل بهـرِ نشسـت آیـد خیـالِ او ز جـان هـر دم
چـو سـلطانی کـه از حلـوت بـه سـوی شـه‌نشـین آیـد

86b بـه لـب جـان دارم ای دلبـر پـیِ پیغـامی از لعلـت
چـه باشـد گـر قبـولی را نشـانی زآن نگـین آیـد

۱۱۷

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

86b دردا کـه از تـو دور غریـب اوفتـاده‌ام شـاهم ترحّمـی کـه غریـب اوفتـاده‌ام
یا رب تـو واقفـی مـن دلِ خسـته در فـراق بیمـارم و جـدا ز طبیـب اوفتـاده‌ام

طعـنِ رقیـب و طنـزِ حسـودان کشـد مـرا تـــا دور از وصـــالِ حبیـــب اوفتـــاده‌ام

افکنـــدهٔ تـــو ام مـــنِ مهجـــور ای حبیـــب لـــیکن چنـــین ز غمـــزِ رقیـــب اوفتـــاده‌ام

همچـون قبـولی[۱۲۵] ای تـو در ایّـامِ خـود غریـب

دردا کـــــه از تـــــو دور غریـــــب اوفتـــــاده‌ام

۱۱۸

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

غیـــر از تـــو مـــنِ ســـوخته‌دل یـــار نـــدارم پـــیشِ تـــو نـــدانم کـــه چـــرا بـــار نـــدارم 86b

دور از رخِ تـو در چمـن ای سـروِ گـل‌انـدام ای وای که در دیـده بـه جـز خـار نـدارم

پروانه صـفت بـی‌مـهِ رخسـارِ تـو ای شـمع مـی‌سـوزم و کـس محـرمِ اسـرار نـدارم

هـر چنـد کـه مـن بلبـلِ گلـزارِ حبیـبم از خـــارِ خســـان زَهـــرهٔ گفتـــار نـــدارم

ای خسـروِ شـیرین‌سـخنان دور ز خویشـم کـم دار کـه مـن طاقـتِ بسـیار نـدارم

آزردنـم از بخـت بـدو طـالعِ خـویش اسـت بـــالله کـــه بـــرِ دل ز کـــس آزار نـــدارم

سرگشـــته از آنـــم کـــه چـــو بیچـــاره قبـــولی 87a

پـــــابوسِ شهنشـــــاهِ جهـــــان‌دار نـــــدارم

۱۱۹

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

هر تیر کان ز شستِ تو در جان فـرو خـورد ز اول دلِ هدف شـده پیکـان فـرو خـورد 87a

بـــی‌غصّـــهٔ رقیـــب نباشـــد دلـــم دمـــی دانـــا بلـــی همیشـــه ز نـــادان فـــرو خـــورد

جانـا ز شـوقِ تیـغِ تـو حلقـم ز تشـنگی تا کی سرشـکِ دیـدهٔ گریـان فـرو خـورد

باران چو گشـت تیـرِ تـو دل را صـفا رسـید مانندِ گشته تشـنه کـه بـاران فـرو خـورد

ای ناصـح ار شـفیقِ منـی دردِ سـر مـده یار آن بوَد کـه محنـتِ یـاران فـرو خـورد

یکـره بـه وصـل شـاد کـن آخـر دلِ مـرا تا چنـد درد و غصّـهٔ هجـران فـرو خـورد

[۱۲۵] قبولی: قبو H

خواهـد نشـاند راسـت قبـولی بـه بـاغِ دل
ای سـروقـد چـو تیـرِ تـو در جـان فـرو خـورد

۱۲۰

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

چون ز خاکِ من بهاران سبزهٔ تر می‌دمد[۱۲۶] از وفای خطِّ آن سـروِ سـمنبر مـی‌دمـد[۱۲۷] 87a
خاک چون گردد تنم جانا ز شـوقِ لعـلِ تـو از مزارم همچـو لالـه جـامِ احمـر مـی‌دمـد
در چمن از عکسِ خد و خـط و بـالا و بـرت لاله و ریحان و نسـرین و صـنوبر مـی‌دمـد
کشته چون گردم منِ بیدل به تیغِ نوخطـان از سرِ خاکم چو سوسن جمله خنجر می‌دمد
ای قبولی می‌دمد خط از لـبِ جـانبخشِ دوسـت 87b
سبزهٔ تـر بـین کـه گـردِ حـوضِ کـوثر مـی‌دمـد

۱۲۱

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

دوشینه سرشکم به سرِ کـوی تـو ره داشـت آن سایلِ خـاکی هـوسِ درگـهِ شـه داشـت 87b
نگْرفـــت رهِ ســـیلِ سرشـــکم مـــژه آری تنْوان گذرِ سـیل بـه خاشـاک نگـه داشـت
دور از دو رخش در مه و خورشید چو دیـدم آن روشنی و تاب نه خورشید نه مه داشـت
از چهـرهٔ زردم بـه زمـین رفـت فـرو اشـک قارون ز زرش بهره بلی خـاکِ سـیه داشـت
گـردِ رخِ او لشـکرِ خـط صـفزده هـر سـو دیـدیم شـهِ روم کـه از زنـگ سـپه داشـت
آن صـورتِ چـین سـیم‌تـنِ جامـه مـنقّش کـافر بچـه‌ای بـود کـه زرینـه‌کلـه داشـت
در چـاهِ ذقـن آن همـه خـال اسـت مَهـم را یا سوخته دل‌هاست که دربندِ بچـه داشـت
رضـوان بـه حسـد بـود ز عـیش و طـربِ او
روزی کـه قبـولی بـه سـرِ کـوی تـو ره داشـت

---

[۱۲۶] می‌دمد: می دهد H
[۱۲۷] می‌دمد: می دهد H

۱۲۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

روزِ وصـــلت جـــز فغـــانِ کـــارِ دل ناشـــاد نیســـت 87b

موســمِ گــل بلبلــی دیــدی کــه در فریــاد نیســت

تــا تــو گــنجِ مهــرِ خــود در کُــنجِ ویــران مــی‌نهــی

در جهـــان جانـــا ز دل‌هـــا خانـــه‌ای آبـــاد نیســـت

شــیرگیر آهــوی چشــمت چــون ببخشــد بــر دلــم

روشن است ایـن خـود کـه رحمـی در دلِ صـیّاد نیسـت

مــی‌کشــد مــا را فــراقِ آن شــهِ خوبــان بــه ظلــم

لیـــک روزِ وصـــلِ او مـــا را زبـــان داد نیســـت

کـامِ خـوش مـی‌رانـی ای خسـرو تـو بـا شـیرین‌لبـان 88a

هـــیچ آگـــاهی‌ســـت از دردِ دلِ فرهـــاد نیســـت

خســـروِ شـــیرین‌ســـخن را چـــون قبـــولی در غـــزل

گرچــه شــاگردم ولــی مانــنــدِ مــن اســتاد نیســت

۱۲۳

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

از دست رفت باز دلِ من بـه دسـتِ کیسـت سرگشته در کمنـدِ بـلا پـای‌بسـتِ کیسـت 88a

گــر دل اســیرِ شســتِ کمــان‌ابرویــی نشــد این ناوکی که خست دلم را ز شستِ کیست

دردِ ســـرِ خمـــارِ غـــم از پـــایم اوفکنـــد باز این خمار در سرم از جسمِ مستِ کیست

زلفش دلم گرفت و بـه زنجیـرِ شـوق بسـت بنْگر که باز قیدِ دل از گیر و بسـتِ کیسـت

تیــغِ تــو حــقِ ماســت قبــولی بــه یــار گفــت

برداشت تیغ و گفت بگو حق بـه دسـتِ کیسـت

۱۲۴

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

صــبا بــه مــن خبــرِ وصــلتِ حبیــب آورد به خسـته مـژده‌ای از مقـدمِ طبیـب آورد 88a

کنـد ز مقـدمِ[۱۲۸] گـل نالـه عنـدلیب مگـر کـه خـارِ غـم ز سـفر بهـرِ عنـدلیب آورد
نصیبِ من غمِ هجـرِ تـو شـد ز خـوانِ فضـا مرا به دارِ جهـان گـویی ایـن نصـیب آورد
غـم و بـلا بـه سـرم نـی ز دوریِ یـار اسـت بـلا و غـم بـه سـرم قربـتِ رقیـب آورد

قبـولی از پـیِ پـابوسِ دوسـت تحفـۀ خـاص
چـــو دُر ز بحـــرِ روان معنـــیِ غریـــب آورد

۱۲۵

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

بـه تیـغِ هجـر دلِ عاشـقان فگـار مکـن مپوش آن گلِ عارض به دیـده خـار مکـن 88b
اگرچه جـور و جفـا عـادت اسـت خوبـان را تـو آن طریـق بـه یکبـار اختیـار مکـن
وفـا ز اهـلِ زمانـه کسـی اگرچـه نیافـت تـو هـم متابعـتِ اهـلِ روزگـار مکـن
ز ناله نال و ز مویـه چـو مـوی گشـت تـنم تو را که گفت که رحمی بدین فگار مکـن
مپوش آن گلِ رخساره همچو سنبلِ خویش دلِ شکسـتۀ عشّـاق بـیقـرار مکـن
به روی من مجَهْ ای اشکِ خـون گرفتـه دمـی بـه خلـق رازِ نهـانِ مـن آشـکار مکـن

تو را چـو نیسـت قبـولی بـه جـز دعـا در دسـت
بـــه جـــز دعـــای شهنشـــاهِ کامکـــار مکـــن

۱۲۶

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

سـیلِ اشـک ار مـیبـرد صـد راه از کـوی تـو ام 88b
مـیزنـد مـوج و دگـر مـیافکنـد سـوی تـو ام
چـون تـو دشـمنتـر شـوی مـن دوسـتتـر دارم تـو را
ور صـدم دشـنام مـیگـویی دعـاگوی تـو ام
مـیدهـم بـر بـوی تـو ای گـل روان جـان را بـه بـاد
گـر نسـیمِ صـبح آرد شـمّهای بـوی تـو ام

[۱۲۸] مقدم: مقد H

غمـــزهٔ شـــیرافکنت چـــون آهـــویی شـــد شـــیرگیر
مـــاهِ مـــن عیـــبم مکـــن گـــر صـــیدِ آهـــوی تـــو ام
خـــار در پهلوســـت ای گـــل ایـــن زمـــانم از تـــو دور
وه کجـــا شـــد آنـــک ره مـــی‌بـــود پهلـــوی تـــو ام
چـــون قبـــولی بلبلـــی گویـــایم از شـــوقِ گلـــت
یـــا خـــود ای مـــه طـــوطیِ آیینـــهٔ روی تـــو ام

۱۲۷

مضارع: مفعول فاعلاتن مفعول فاعلاتن

89[a] هـر دم ز دیـده تـا کـی باشـد روانـه خـونم — از راهِ وصـل بنْگـر کـز داغِ هجـر چـونم
زلفِ تو بختِ مـن شـد آشـفته‌بخـت از آنـم — سرگشـتگی نگـه کـن از طـالعِ نگـونم
هجرت زبون‌کـش آمـد ای شـاهِ مـاه‌رویـان — لیکن مکش به هجرم هر چند مـن زبـونم
ای دیده سوختم من اشکِ تو نیست سـودم — آب از بـرون چـه ریـزی بـر آتـشِ درونـم
در هجـرِ تـو رهِ مـن گـم بـود چـون قبـولی
هـم لطـفِ تـو بـه وصـلت گردیـد رهنمـونم

۱۲۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

89[a] زهـی از وصـل و هجـرت در دلـم شـادی و غـم بـاهم
ز مـه‌رویـان بسـی دلکـش بـوَد مهـر و سـتم بـاهم
گـه از یـادِ قـدت گـاهی ز فکـرِ آن دهـن شـادم
کـه عـارف را بـوَد یکسـان بـه عـالم بـیش کـم بـاهم
به وصلش چون به تن بودی مـرو ای جـان هجـر از تـن
کـه بـودن شـرطِ یـاران اسـت در شـادی و غـم بـاهم
دلِ من چـون وجـودِ[۱۲۹] آن دهـن شـد بـا عـدم یکسـان
تـو گفتـی همنشـین بودنـد در کـتمِ عـدم بـاهم

[۱۲۹] وجود: وجو H

قبـــولی پایمـــالِ خیـــلِ هجـــران گشـــت ای گـــردون

کجـا شـد آنکـه بـودی بـا شـهِ انجـم حشـم بـاهم

۱۲۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

89[a] ز حـــد شـــد روزگـــارِ هجـــر و روزِ آرزومنـــدی

درِ وصـل ای شـهِ خوبـان بـه رویـم چنـد مـی‌بنـدی

رقیـــب ار مـــی‌پســـندد بـــر مـــنِ آواره هجرانـــت

تـــو کـــز دردِ منـــی واقـــف امیـــدم هســـت نپْســـندی

خوشـا روزی کـه مـن پـیشِ تـو از هجـران کـنم نالـه

تو ای سروِ سمن‌عـارض چـو گـل بـر روی مـن خنـدی

89[b] لبـــت پـــالودهٔ قنـــدی‌ســـت وز خـــوی روی گلگونـــت

گلابـــی مـــی‌زنـــد هـــر دم بـــر آن پـــالودهٔ قنـــدی

قبـولی گرچـه دیـوانی بـه هجـرت سـاخت سـلطانم

نمـــی‌گنجـــد بـــه صـــد دیـــوان حـــدیثِ آرزومنـــدی

۱۳۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

89[b] از آن ز افغـــانِ بلبـــل نالـــه‌ام افـــزون اثـــر دارد

کـه مـن دورم ز سـرِّ خـویش و او گـل در نظـر دارد

مـنِ بیـدل ز خـود در هجـرِ جانـان بـی‌خبـر گشـتم

نمـــی‌دانـــم کـــه جانـــان از مـــنِ بیـــدل خبـــر دارد

به چشـمم بـی خـد و خطّـش گـل و سـبزه چنـان آیـد

کـه هـر گـل خنجـری هـر سـبزه گـویی نیشـتر دارد

ز شـــوقِ کـــوی او گشـــتم غبـــار و بـــردهٔ بـــادم

کـه مـی‌دانـم صـبا گـاهی بـر آن گلشـن گـذر دارد

بـه گلشـن در نظـر دارنـد مـردم گـل ولـی چشـمم

گلـــی گـــر در نظـــر دارد هـــم از خـــونِ جگـــر دارد

قبـــــولی از بـــــلای هجـــــر امّیـــــدِ رهـــــایی را

ز فضـــــلِ حـــــق و لطـــــفِ پادشـــــاهِ دادگـــــر دارد

۱۳۱

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

چـــون بـــه هجـــرِ او ز ســـوزِ دل نویســـم نامـــه را [89b]

شـــعله خیـــزد از دل و بـــا نامـــه ســـوزد خامـــه را

دل بـه کـامِ خـویش وصـلت داشـت کـامِ دل نمانـد

ســـوخت اینـــک آتـــشِ هجـــرت دلِ خودکامـــه را

زآن دهـــان گـــر مـــژدهٔ وصـــلی نمـــی‌آرد بـــه مـــن

چـاک سـازم از صـبا چـون غنچـه بـر تـن جامـه را

زآن نمـی‌رنجـم کـه پـیشِ او رقیـب اسـت از خـواص

بـــر نمـــی‌تـــابم مـــنِ مهجـــرور طعـــنِ عامـــه را

مهـرِ مـن گـرم اسـت بـا او ناصـحا پنـدم مـده

چـــون عطـــایی نیســـتت بـــرهم مـــزن هنگامـــه را

[90a] خـود گـرفتم ای قبـولی نامـه بنْویسـی بـه دوسـت

کیســـت کـــز درویـــش پـــیشِ شـــه رســـاند نامـــه را

۱۳۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

[90a] گر شکر شور آورد با لعـلِ آن شـیرین پسـر بیند از هر سو شکسته کلّـهٔ خـود را شـکر

وه که دور از یارم و نزدیکِ یارم بـار نیسـت ای خـدا نزدیـک کـن بـا او مـرا بـارِ دگـر

سر به پایش می‌نهادم گه‌گهی پـا در کشـید باز مـی‌شـاید گـرفتن آن نکـویی را ز سـر

دوست قدرِ بنده می‌داند ولیکن منع‌ها است آنچنان نادان نیم می‌دانـم آخـر ایـن قـدر

مـدّتِ هجـران بـه پایـان شـد قبـولی دمبـدم

پیـکِ رحمـت مـی‌رسـد از وصـل مـی‌آرد خبـر

۱۳۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

90[a] نمـی‌خواهـد دلِ مـن در جهـان جـز آنچـه او خواهـد

چو او نیکوسـت هـر چیـزی کـه او خواهـد نکـو خواهـد

رقیـــبِ زردرو دور از رخـــش گویـــد بـــدم آن بـــد

سـیه‌رو تـا شـود بـا او دلِ مـن رو بـه رو[۱۳۰] خواهـد

نمانـــد دیـــر و گـــردد زود رســـوا از نفـــاقِ خـــود

چـو رنـدان را کسـی سـنگِ ملامـت بـر سـبو خواهـد

ز عکـسِ قـد و روی او بـدین اشـکِ روان چشـمم

نجویـد سـایهٔ سـرو و نـه طـرفِ بـاغ و جـو خواهـد

اگرچـه نالـهٔ بلبـل ز رنـگ و بـوی گـل باشـد

قبـولی نیسـت آن بلبـل کـز آن گـل رنـگ و بـو خواهـد

۱۳۴

بـحر مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

90[a] فـالِ نـوی زدم چـو جهـان یافـت سـالِ تـو یا رب جمـالِ دوسـت ببینـم بـه فـالِ تـو

90[b] شد کهنـه هجـر و دارم از او تـازه تـازه داغ ویـن درد را دوا نبـود جـز وصـالِ تـو

دارم دلی در آتشِ هجر این ز عـدل نیسـت اکنون چو جنّت است جهان ز اعتـدالِ تـو

خواهم که مـاهِ نـو بـه جمـالِ تـو نـو کـنم بسـتم بـه خرّمـی چـو مـهِ نـو خیـالِ تـو

بعضـی ز سـالِ کهنـه قبـولی بـه غـم گذشـت

زین پس به خوشـدلی گـذر آن جملـه سـالِ تـو

۱۳۵

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

90[b] هـر گـه دلـم وصـالِ تـو را یـاد مـی‌کنـد از چنـگِ هجـر نالـه و فریـاد مـی‌کنـد

مـن جـز وفـا بـه هـیچ کسـی بـد نکـرده‌ام آن خـوب را مـرا ز چـه بـد یـاد مـی‌کنـد

---

[۱۳۰] رو: ر H

ای پادشاهِ حسن بده دادِ من به وصل　　بر من بسی فراقِ تو بیداد می‌کند
می‌کشت از تو دور غمِ دوریت مرا　　لیکن خیالِ وصلِ تو ام شاد می‌کند
ویرانه بود خانهٔ دل از فراقِ تو　　معمارِ وصل آمد و آباد می‌کند
در هجرِ او به تیشهٔ آه است و کوهِ غم　　مسکین دلم که تیشهٔ فرهاد می‌کند

یادی اگر کند ز قبولی رسد به شاه
اجرِ هزار بنده که آزاد می‌کند

۱۳۶

هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن

هر چند بهار آمد عالم همه بستان شد　　از هجرِ تو بستان‌ها بر من همه زندان شد　90b
من از چه به صد خواری از گلشنِ خود دورم　　اکنون که ز هر سوی بلبل به گلستان شد
بی‌گلرخِ خود چون من گریانم و غمگین دل　　زینم چه که در بستان گل خرّم و خندان شد　91a
شستند همه گل‌ها رخساره به خون دل　　باران سرشکِ ما در باغ چو باران شد

ای شاهِ نکورویان وی ماهِ حَسن‌خویان
دریاب قبولی را کش موسمِ احسان شد

۱۳۷

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلن

سرِ زلفت گرهی بر بادست　　گره از باد بر او افتادست　91a
دوست بگْشود درِ وصل به ما　　نشود بسته چو او بگْشادست
هجر را نیز نگارا حدّی‌ست　　چون ز حد رفت برون بیدادست
بیم می‌دادیم از هجر به وصل　　از تو ای شوخ مرا آن[۱۳۱] یادست
از رقیب است چو بنیادِ فراق　　حق علیم است که بی‌بنیادست
شیرگیری کند از غمزهٔ مست　　آهوی چشمِ تو خوش صیّادست

[۱۳۱] کلمهٔ «آن»، پس از کلمهٔ «شوخ» آمده، بعدا پاک شده و پس از «مرا» نوشته شده است.

آهِ مـــن مـــی‌کنـــدش ســـوهانی گـــر دلِ ســختِ تـــو چـــون فولادســـت

گـــردی از خـــاکِ رهِ خـــویش فرســـت کـــه مـــرا چشـــم بـــه راهِ بادســـت

هســـت شـــاگردِ نکـــو خســـرو را

کـــه قبـــولی بـــه ســـخن استادســـت

۱۳۸

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

زهـی تـو از همـه عـالم مـراد و مقصـودم به جست و جوی وصالِ تـو بـوده بهبـودم 91a

چـو یـادِ روزِ وصـالِ تـو بـر زبـان آرم رود چو شمع بـه سـر ز آتـشِ زبـان دودم 91b

مراسـت هـر مـژه خونبـار همچـو پرویـزن ز بس که خـونِ دلِ خـود ز دیـده پـالودم

مـرا زمانـهٔ آسـودگی[۱۳۲] وصـالِ تـو بـود[۱۳۳] از آن زمان کـه بـه هجـرِ تـو ام نیاسـودم

ز خـاک‌بـوسِ رهـت چـون قبـولیم مهجـور

کجـا شـد آنـک بـه پـای تـو چهـره مـی‌سـودم

۱۳۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بـــه وصـــلت بـــاد نـــوروزم مبـــارک بـــاد مـــی‌گویـــد 91b

از ایـــن شـــادی دلـــم او را مبـــارک بـــاد مـــی‌گویـــد

نمـــی‌آرد بـــه گـــوش آن خســـروِ شـــیرین‌لبـــان گرچـــه

صـــدای بیســـتون دردِ دلِ فرهـــاد مـــی‌گویـــد

چـــو یـــابم او روزی ز هجـــران داد خـــواهم زد[۱۳۴]

کـــه چـــون مظلـــوم شـــه را یافـــت از بیـــداد مـــی‌گویـــد

اگـــر نـــالم ز شـــوقت ای گـــلِ خنـــدان مکـــن عیـــبم

کـه بلبـل دردِ خـود بـا گـل بـه صـد فریـاد مـی‌گویـد

---

[۱۳۲] آسودگی: آسوگی H

[۱۳۳] بود: بودم H

[۱۳۴] وزن مصراع ناقص است.

قبــولی را غــلامِ خــویش گفــت آن شــاهِ مــه‌رویــان

ســعادت زیــن شــرف او را مبــارک بــاد مــی‌گویــد

۱۴۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

بهـــار اســـت و مـــنِ آواره دور از گلعـــذارِ خـــود 91b

بهــارِ مــن گهــی باشــد کــه بیــنم روی یــارِ خــود

شــمارِ روزگــارِ وصــلِ او گــم گشــت در هجــران

چــو بــاز آن روزگــار آیــد ز ســر گیــرم شــمارِ خــود

بپــرس ای خســروِ شــیرین‌ســخن فرهــادِ مســکین را

کــه در هجــران بــه تلخــی مــی‌گــذارد روزگــارِ خــود

تــو ای بلبــل کــه در وصــلِ بهــاری از چــه مــی‌نــالی

مــرا مــی‌شــاید ایــن افغــان کــه دورم از بهــارِ خــود

اگــر روزی شــود چشــمم بــه روی آن صــنم روشــن 92a

چــو زلفــش موبمــو گــویم غــمِ شــب‌هــای تــارِ خــود

به وصلِ خویش بس شرمنده‌ام کردی چه شد آخر

مــنِ مهجــور را بــارِ دگــر کــن شرمســارِ خــود

ز دســتِ هجــر خواهــد داد زد چنــدان کــه دل خواهــد

چــو در یابــد قبــولی بــاز وصــلِ شــهریارِ خــود

۱۴۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

شــهِ مــن عیــدِ قربــان اســت و مــن دور از تــو زنــدانی 92a

خلاصــم کــن کــه در یــابی ثــوابِ حــج و قربــانی

مــرا هــر روز عیــدی بــود از قربــت ندانســتم

«کنــون دانســتم و ســودی نمــی‌دارد پشــیمانی»

بــه هجــران دردمنــد و خســته و بیخــویش و دلریشــم

دوای خــود نمــی‌دانــم خداونــدا تــو مــی‌دانــی

بســی مشــکل گــره زو هجــرِ تــو بــر رشــتهٔ جــانم

ولـــیکن مـــی‌گشـــاید وصـــلِ تـــو آن را بـــه آســـانی
از ایـــن در رخ نمـــی‌تـــابم ســـگِ ایـــن آســـتانم مـــن
ســـگِ خـــود را تـــو مـــی‌دانـــی اگـــر خـــوانی و گـــر رانـــی
خـــدا داناســـت بـــس در مانـــده‌ام ای شـــاهِ درویشـــان
ســـزد در مانـــده‌ای را گـــر کنـــد لطـــفِ تـــو درمـــانی

قبـــولی از گنـــاهِ خـــویش شـــرمنده اســـت و پیوســـته
نهـــاده چشـــم بـــر راه اســـت و بهـــرِ عفـــوِ ســـلطانی

۱۴۲

هزج: مفعول مفاعیلن مفعول مفاعیلن

دور از تو بـا تـو حـالم ای دلربـا کـه گویـد — حالِ چو من فقیـری بـا پادشـا کـه گویـد 92a
بیخود شد از فراقش جـانم بـه خـود نیامـد — این قصّه را به جانان بهـرِ خـدا کـه گویـد
مـــن دردمنـــدِ یـــارم یـــادِ دوا نیـــارم — دردی که باشـد از وی نـامِ دوا کـه گویـد
گفـتم صـبا بـه جانـان گویـد نگفـت حـالم — احوالِ بی‌کسان را غیـر از صـبا کـه گویـد 92b
از آبِ دیـــدهٔ مـــا طوفـــان گرفـــت عـــالم — بـا چشـمهٔ حیـاتم ایـن مـاجرا کـه گویـد
دور از تو جمله عالم دشـمن شـدند بـا مـن — مسکین دلم غمِ خود ای دوست با که گوید

شـــاید کـــه یـــاد آرد شـــاه از گـــدا و گـــر نـــی
بـــا پادشـــا قبـــولی حـــالِ گـــدا کـــه گویـــد

۱۴۳

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

از گـل بـه بـاغ دورم از او خـار خـار بـود — بلبـل یکـی و نالـهٔ مـن صـد هـزار بـود 92b
از خون اشـک و داغ دلِ مـن نشـانه داشـت — هر لاله و گلـی کـه چمـن را بـه بـار بـود
هر سبزه‌ای که بی‌خـطِ او دیـد چشـمِ مـن — در دیـــده‌ام چـــو نیشـــترِ آبـــدار بـــود
نرگس ز هجرِ نرگسِ مستش خمـار داشـت — مسـکین بنفشـه بـی‌خـطِ او سـوگوار بـود

بلبـل بـه نالـه بـود قبـولی بـه وصـلِ گـل
افغـانِ مـن ز فرقـتِ آن گلعـذار بـود

۱۴۴

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

92b کجـا شـد بـا منـت ای مـاه‌رو آن مهربـانی‌هـا
به بـازی خنـده‌هـای دلکـش و آن[۱۳۵] خـوش‌زبـانی‌هـا
بـه مـن صـد وعـدهٔ مهـر و وفـا کـردی و مـی‌دانـی
و گـر گـویی نمـی‌دانـم منـت گـویم نشـانی‌هـا
چنـین ناکـام بـودن از تـو دور ای دوسـت نتْـوانم
بـه دیـدارِ تـو چـون مـن کـرده باشـم کـامرانی‌هـا
مـرا دور از تـو بـا فریـاد و افغـان خـواب چـون آیـد
که شـب‌هـا کـرده‌ام چـون سـگ بـه کویـت پاسـبانی‌هـا
93a بـه شـیخیّت مـرا از خـود مکـن دور ای جـوان‌بخـتم
کـه مـن صـرفِ رهـت کـردم در ایـن مـدّت جـوانی‌هـا
چـو تیـرم گرچـه دور افکنـدی از خـود بـاز بـردارم
کـه ای تُـرکِ کمـان‌ابـرو نـیم مـن از فلانـی‌هـا
چـو فرهـادم مکـش ای خسـروِ خوبـان بـه کـوهِ غـم
کـه در وصـفِ لـبِ تـو کـرده‌ام شـیرین‌بیـانی‌هـا

قبـولی غـم مخـور روزی دگـر سـلطان محمّـد خـان
ز اشـعارِ تـو خواهـد یـاد کـرد و مـدح‌خـوانی‌هـا

۱۴۵

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلاتن

93a اگر ز خوانِ وصـالت نمـی‌رسـم بـه نصـیبی ز دور کن نظری شـهریارِ مـن بـه غریبـی
تو عینِ آبِ حیاتی چنین در آتـشِ هجـران مسـوز عاشـقِ بیچـاره را بـه قـولِ رقیبـی

[۱۳۵] و آن: و وان H

چو دردمندِ فراقم مرا به وصل دوا کن که این دوا نبوَد در دکانِ هیچ طبیبی
صبا مرا ز گلستانِ خویش نیست چو رنگی گهی از آن چمنم تازه کن دماغ به طیبی

چو خوانِ لطف کشیده‌ست دوست در همه عالم
مباش رنجه قبولی که می‌رسی به نصیبی

۱۴۶

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

بگْذار که تا خاکِ سرِ کوی تو باشم در راهِ صبا منتظرِ بوی تو باشم 93a
تا هر سرِ مو تیغ زند بر تنِ دشمن خواهم که دگر باره به پهلوی تو باشم
ای شاهِ بتان باز چنان کن که به پابوس هر صبحدم استاده بقا بوی تو باشم
هر چند که بیچاره غلامِ عجمی‌ام آن مرتبه‌ام بخش که هندوی[۱۳۶] تو باشم
حیف است که بر من رود از هجر جفاها وانگه منِ مهجور وفا جوی تو باشم 93b
من قبله نمایم مگر ای قبلهٔ عشّاق کآورده رخ از هر طرفی سوی تو باشم

نزدیکِ تو ام گر چو قبولی نبوَد راه
این بس که هم از دور دعاگوی تو باشم

۱۴۷

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

در همه روی زمین یارِ وفاداری نماند عالم از اغیار پر شد در جهان یاری نماند 93b
نوبهارِ من اگر نالم به کویت عیب نیست بی‌فغانِ بلبلی امروز گلزاری نماند
روزِ بازارِ وفا گویند بودی پیش از این چون کنم آن جنس را امروز بازاری نماند
ساقیا گر مست گشتم از میِ لعلت چه شد کز شرابِ لعلِ تو در دور هشیاری نماند

گر زمانِ هجر شد بسیار با قربِ رقیب
ای قبولی غم مخور کم ماند بسیاری نماند

---

[۱۳۶] هندوی: هندی H

۱۴۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

93b بـــه عیّـــاری ز راهـــم بـــرد چشـــمِ شـــوخِ عیّـــاری
دلـــم دزدیـــد ناگـــه طـــرّهٔ دلجـــویی طـــرّاری
چـو کـار افتـاد مـا را ای جفـاجو جـور کمتـر کـن
کـه مـی‌ترسـم تـو را هـم همچـو مـا روزی فتـد کـاری
ز خوبـان هـر کـه مـی‌بینـی همـه دل مـی‌برنـد امّـا
ندیـدم زیـن میـان هرگـز مـنِ دلـداده دلـداری
رقیبـــا چنـــد آزاری دلـــم آزار کمتـــر کـــن
کجـا دیـدی کـه برخـوردار شـد هـر کـز دلآزاری
بسـی از بهـرِ یـاری کـرده‌ام دل خـون ولـی هرگـز
ندیـدم اینـک دانـد طـورِ یـاری در جهـان یـاری

94a قبـولی هجـر را کـم مانـد مـدّت وقـتِ وصـل آمـد
کـه روزِ روشـنی دارد بـه عـالم هـر شـبِ تـاری

۱۴۹

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

94a گلِ خنـدان مـن تـا کـی بـه هجـرت سـوزِ خـود بیـنم
بهـار آمـد رخـت بنْمـای تـا نـوروزِ خـود بیـنم
شـبِ هجـران بـه غایـت شـد بیـا ای صـبحِ وصـل آخـر
کـه تـا مـن طلعـتِ مهـرِ جهـان‌افـروزِ خـود بیـنم
مـرا او طـالعِ فیـروز بـود و دیـدمی رویـش
ز حـق خـواهم کـه دیگـر طـالعِ فیـروزِ خـود بیـنم
چـو وصـلت داشـتم ای دوسـت بـود آن روز روزِ مـن
بـه روزِ دشـمنم امـروز تـا کـی روزِ خـود بیـنم
بـه تـرکِ مهـرِ جانـان مصـلحت آمـوزدم ناصـح
نمـی‌خـواهم کـه روی مصـلحت آمـوزِ خـود بیـنم

قبـــولی مـــرهمِ وصـــلی ز لطـــفِ دوســـت مـــی‌خـــواهم
مـــنِ بیـــدل بـــه داغِ هجـــر تـــا کـــی ســـوزِ خـــود بیـــنم

۱۵۰

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

94[a] دل خوشـم کـن بـه وصـلِ طلعـتِ خـویش هجـــر تـــا چنـــد ای شـــهِ درویـــش
بـــر دلـــم کـــز فـــراقِ تـــو ریـــش اســـت جـــز وصـــالِ تـــو نیســـت مـــرهمِ ریـــش
بعـــد از ایـــنم بـــه روزِ وصـــل رســـان کـــه شـــد ایّـــامِ هجـــر از حـــد بـــیش
عفـــو کـــن از رهِ کـــرم زیـــن پـــس هـــر گنـــاهی کـــه کـــرده‌ام[۱۳۷] زیـــن پـــیش

رد مگـــــردان بـــــه قـــــولِ بـــــد گـــــویم
رحـــم کـــن رحـــم بـــر قبـــولیِ خـــویش

۱۵۱

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

94[b] بس که از داغِ فـراقِ تـو دلـم درد کشـید اشـکِ سـرخم رقـمِ غـم بـه رخِ زرد کشـید
مهر در روزِ وصـالِ[۱۳۸] تـو کشـد از سـوزم آنچه مه در شـبِ هجـران ز دمِ سـرد کشـید
مـاهِ مـن هـیچ مسـافر نکشـد در سـفری آنچه در راهِ غمت اشـکِ جهـان‌گـرد کشـید
کعبتـــینِ فلکـــی نقـــشِ دغـــا مـــی‌آرد ای خوش آن رند که او دست از این نرد کشید

آتـــش انـــدر دلِ خورشـــیدِ جهانتـــاب انـــداخت
بـــی‌تـــو آهـــی گـــر قبـــولی ز ســـرِ درد کشـــید

۱۵۲

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

نهـــاده چشـــم بـــر راهِ صـــبا پیوســـته مـــی‌پـــایم 94[b]
کـــه تـــا گـــردی بـــه چشـــم آیـــد نگـــارا زآن کـــفِ پـــایم

[۱۳۷] کرده‌ام: کرده‌ای H
[۱۳۸] وصال: وصل H

ز مـــن یـــک بـــارگی ایّـــامِ هجـــرت بـــرد آســـایش
چـــه باشـــد چنـــد روزی گـــر بـــه وصـــلِ تـــو بیاســـایم
مـــرا ای ناصـــحِ مشـــفق هـــر آن امـــری کـــه فرمـــایی
بفرمـــا لیـــک صـــبر از وصـــلِ آن دلبـــر مفرمـــایم
مکـــش ای نخـــلِ جـــان‌پـــرور بـــه خارســـتانِ هجـــرانم
دری بگْشـــا ز وصـــلِ خـــود از آن لـــب بخـــش خرمـــایم
بـــه هجـــرت بیخـــودم همچـــون قبـــولی پرسشـــی فرمـــا
کـــه تـــو بـــا خـــود نمـــی‌پرســـی ز مـــن بـــا خـــود نمـــی‌آیـــم

۱۵۳

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

چـــو بـــی‌قـــدّ و رخـــش جویـــای ســـرو و یاســـمن باشـــم 94b
گهـــی بـــر طـــرفِ جـــو گـــاهی بـــه گلگشـــتِ چمـــن باشـــم
چـــو مهجـــورم از آن لیلـــی وشِ شـــیرین‌حـــدیثِ خـــود
گهـــی بـــا یـــادِ مجنـــون گـــه بـــه فکـــرِ کـــوه‌کـــن باشـــم
نـــه کـــس دردِ دلِ مـــن مـــی‌توانـــد گفـــت بـــا جانـــان
نه هسـت آن یـاری از بخـتم کـه بـا او هـم‌سـخن باشـم
مـــرا بـــا لالـــهٔ دل‌ســـوخته شـــوقی‌ســـت پیوســـته 95a
کـــه روزِ حشـــر مـــی‌خـــواهم چـــو او خـــونین‌کفـــن باشـــم
نظـــر گـــر افکـــنم بـــر گـــل مـــرا در دیـــده خـــار آیـــد
اگـــر در بـــاغ بـــی آن گلـــرخِ نســـرین‌بـــدن باشـــم
حـــدیثِ مـــن چـــو باشـــد از لـــبِ آن خســـروِ خوبـــان
ســـزد گـــر چـــون قبـــولی در ســـخن شـــکرشـــکن باشـــم

۱۵۴

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

جـدایی از لـبِ جانـان نمـی‌تـوان دیـدن که مشکل است به غایت فراقِ جان دیـدن 95a
نخسـت خـال نمـا بهـرِ قـتلم آنگـه خـط که رسـمِ حکـم بـوَد اوّل از نشـان دیـدن

دلِ من از غم و دردِ تو جاودان شاد است　　خوش است دولت و اقبالِ جاودان دیدن
مرا که بی‌رخِ تو همچو غنچه دل‌تنگم　　سزد که دل نگشاید ز گلسِتان دیدن

اگر وصالِ تو یابد قبولیِ درویش
بِه است نزدِ وی [از] شاهیِ جهان دیدن

۱۵۵

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

زآن دهن تا کی توان فکرِ محال انگیختن　　خواهم از مهرِ رخت روشن خیال انگیختن　95a
من چو از نخلِ سرافرازِ تو می‌بندم خیال　　بایدم معنی به حدِّ اعتدال انگیختن
کارِ من هر روز در مهرِ مهِ روی تو شد　　از برای مهرورزان حسبِ حال انگیختن
ای صبا زآن سرو ما را مژدهٔ راحت رسان　　تا به کی در راهِ ما گردِ ملال انگیختن
می‌شنودم از لبِ لعلش جوابی عاقبت　　پیشِ او گر زهره‌ام بودی سؤال انگیختن

جز قبولی را نمی‌زیبد به اشعارِ حسن　95b
دردِ خسرو با خیالاتِ کمال انگیختن

۱۵۶

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

ناوکِ نازی که جانِ خسته‌ام را خسته بود　95b
چونک دیدم از کمانِ ابروی او خسته بود
شد دلِ مجنون دگر در گیسوی لیلی وشی
چند روزی گرچه از قیدِ علایق رسته بود
چون به گلشن رفت گل شد رُسته از شرمِ رخش
گلسِتانِ حسن را چون روی او گلدسته بود
خواستم مهر و وفا جور و جفا کردی به من
شاهِ من با بنده ز الطافِ تو این شایسته بود
بلبل ار نالد به روزِ وصل پیشِ گل رواست
چون به خارِ هجر آن دلخسته را دل خسته بود

رفـــت دل از زلـــفِ مشـــکینش قبـــولی را بـــه بـــاد
غالبـــا مســـکین بـــه چـــینِ زلـــفِ او دل بســـته بـــود

۱۵۷

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

ز آتـــشِ دلِ مـــن چـــون زبانـــه برخیـــزد چـــه ســـوزها کـــه از او در زمانـــه برخیـــزد 95b
اگـــر میـــان و دهـــانِ تـــو آشـــکار شـــود گمان و شک بـه یقـین از میانـه برخیـزد
دل آنچنان به سرِ زلفِ تو بساخت[۱۳۹] وطـن کـه او ز حلقـهٔ زلفـت بـه شـانه برخیـزد
به ترکِ خالِ تـو دل چـون کنـد کجـا دیـدی که مرغ را بـه جهـان دل ز دانـه برخیـزد
میـانِ مـا و تـو شـد وصـل را بهانـه رقیـب خوش است اگر ز میان این بهانـه برخیـزد

بســـوزد ای مـــهِ خورشـــیدرو زمـــین و زمـــان 96a
اگـــــر ز آهِ قبـــــولی زبانـــــه برخیـــــزد

۱۵۸

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

هـــر کـــه مفتـــون اســـت چـــون مـــن بـــر رخِ گلگـــونِ او 96a
بلـــــــبلان داننـــــــد احـــــــوالِ دلِ پرخـــــــونِ او
زلـــف چـــون زنجیـــر را مـــی‌تابـــد آن لیلـــی و بـــاز
مـــی‌شـــوند از هـــر طـــرف ســـودایی‌ان مجنـــونِ او
مـــاهِ نـــو گـــر گفتـــه‌ام آن ســـروِ گـــل‌رخســـار را
دعـــویِ مـــن روشـــن اســـت از حســـنِ روزافـــزونِ او
ســـرو را مـــی‌گفتمـــی همچـــون قـــدِ مـــوزونِ اوســـت
داشـــــتی گـــــر اعتـــــدالِ قامـــــتِ مـــــوزونِ او

ای قبـــولی چـــون کـــنم از ســـر هـــوای مَـــی بـــرون
مـــن کـــه سرمســـتِ مـــدامم از لـــبِ میگـــونِ او

[۱۳۹] بساخت: نساخت H

۱۵۹

مـجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

96[a] دو هنـــدوی تـــو کـــه دل مـــی‌برنـــد و جـــان هـــر دو

بـــــلا و فتنـــــه فکندنـــــد در جهـــــان هـــــر دو

بـــه ابـــرو و مـــژه چشـــمانت ای صـــنم مســـتند

دو تُـــرکِ ســـرخوش و بـــا تیـــر و بـــا کمـــان هـــر دو

دو عـــارضِ تـــو کـــه هـــر یـــک چـــراغِ چشـــم و دلنـــد

برنـــد نـــور و ضـــیا مهـــر و مـــه از آن هـــر دو

چـــو گفـــتمش دل و جـــان تیـــغ و خنجـــرت خواهنـــد

بـــه غمـــزه گفـــت کـــه هســـتند در میـــان هـــر دو

بـــه عشـــوه‌گـــر ز قبـــولی طلـــب کنـــد دل و جـــان

نثـــارِ خـــاکِ رهـــش مـــی‌کنـــد روان هـــر دو

۱۶۰

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

96[a] ای سـنبلِ تـو بـر گـلِ خـودرو گـره گـره — وی بـر تـنم ز زلـفِ تـو هـر مـو گـره گـره

96[b] جانا مـرا بـه رشـتهٔ جـان صـد گـره فتـاد — تـا دیـده‌ام بـر آن خـمِ گیسـو گـره گـره

ای مشکِ خطّ سنبلِ زلفت گره چـو دیـد — عطّـار مشـک بسـت از آن رو گـره گـره

در چـین ز رشـکِ نافـهٔ گیسـویت ای نگـار — افتـد ز نـافِ نافـهٔ آهـو گـره گـره

سـنبل ز سـنبلِ تـو و غنچـه ز غنچـه‌ات — این تو به توست خون شده دل آن گره گره

زد صـد گـره قبـولیِ مسـکین بـه جـان و دل

تـا دیـده اسـت زلـفِ تـو هـر سـو گـره گـره

۱۶۱

متقارب: فعولن فعولن فعولن فعول

96[b] چـــو دور از رخـــت جـــامِ گلگـــون خـــورم — ز پیمانـــهٔ دل همـــه خـــون خـــورم

بـــوَد دُرد دردم بـــه ســـاغر مـــدام — من این مـی بـه دوران نـه اکنـون خـورم

مـــرا دم دهـــد چـــرخ هـــر دم فریـــب — من ایـن خـون از او دمبـدم چـون خـورم

ز لیلـــی وشـــان ســـرخوش اســـت آن دمـــم کز ایشان بـه سـر سـنگِ مجنـون خـورم

قبـــولی بهـــار اســـت خـــوش عشـــرتی‌ســـت

کـــه بـــا گلرخـــان جـــامِ گلگـــون خـــورم

۱۶۲

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

زهـــی پـــر خـــار بـــی‌تـــو گلشـــنِ چشـــم ز لعلـــت گوهرافشـــان مخـــزنِ چشـــم 96b

چـو دیـده دیـد رویـت شـد دلـم خـون بـــوَد خـــونِ دلـــم در گـــردنِ چشـــم

چـــو لالـــه دور از روی تـــو ای گـــل بـه خـون آلـوده شـد پیـراهنِ چشـم

دلـــم را روشـــنی مـــی‌بخشـــد ای مـــاه فـــروغِ عارضـــت از روزنِ چشـــم 97a

قبـــولی را بـــه جـــای مـــردم آمـــد

خیالـــت ای پـــری در مســـکنِ[۱۴۰] چشـــم

۱۶۳

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

تـا بسـته شـد بـه کاکـلِ آن دلسـتان گـره گویا که زد بـه رشـتهٔ جـانِ مـن آن گـره 97a

هر گه که وصـفِ مـوی میـانِ تـو مـی‌کـنم افتـد بـه رشـتهٔ سـخنم در میـان گـره

بگْشـــود از دلـــم گـــرهِ زلفـــت آن مـــژه زآن سان کـه از زره بگشـاید سـنان گـره

زلـفِ تـو بـر عـذار چـو در تـاب شـد شـود بـــرگِ بنقشـــه بـــر ورقِ ارغـــوان گـــره

مـــی‌گیـــرد آن صـــنم گـــرهٔ زلـــف در دهـــن خواهد مگر گشـاد بـه دنـدان چنـان گـره

انـــدر دهـــانش آن دُرِ دنـــدانِ آبـــدار در چشمِ سوزن است شـده ریسـمان گـره

زد صـد گـره قبـولیِ مسـکین بـه تـارِ جـان

تـا بسـته شـد بـه کاکـلِ آن دلسـتان گـره

[۱۴۰] مسکن: مسکین H

۱۶۴

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

مطربـا از لـبِ او بـاده بـه جـام اسـت اینجـا ساز کن چنک که فرخنده مقام است اینجا 97a

خونِ ما بر تـو حـلال اسـت دمـی ای سـاقی باده پیش آر که پرهیز حـرام اسـت اینجـا

از لبِ دوست به هر حلقه کـه ذکـری گـذرد همه گویند که خوش ذکرِ مدام است اینجا

نیســت گفتــیم بتــا نیمــهٔ حســنت مــه را ختم کردیم سخن قصّه تمام اسـت اینجـا

بزمِ جان را لبِ جانبخشِ تو جام است ای دوست بنما آن لبِ جانبخش که جام است اینجـا 97b

ای قبــولی ســخنت از لــب و دنــدانِ حبیــب

همچو نظمِ دُر و گوهر هر بـه نظـام اسـت اینجـا

۱۶۵

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

حلقــهٔ زلــفِ تــو مــی‌گیــرد دلــم تــدبیر نیســت 97b

چــون ســوادِ هنــد آری حلقــهٔ دلگیــر نیســت

گفتــه‌ای بیــرون کــنم از حلقــهٔ زهگیــرِ تیــر

حلقــهٔ چشــمِ مــن اینــک حاجــتِ زهگیــر نیســت

چیــده‌ام هــر تیرکــان بــر بوتــهٔ جــانم ز وی

بــاز بسْــتان و بــیفکن تــرکِ مــن گــر تیــر نیســت

لعــلِ او جــان بخشــد و مــن تیــر مــی‌بخشــم[۱۴۱] بــدو

در میــانِ عاشــق و معشــوق جــان تقصــیر نیســت

چشــمِ او در خــواب و دل را غمــزه‌اش خــون مــی‌کنــد

شــهر را از نایــبِ میــر اســت ظلــم ار میــر نیســت

ای قبــولی شــعر را[۱۴۲] از مشــتری بخشــی نمانــد

نیســت گــردون را در ایــن دخلــی و جــرمِ پیــر نیســت

---

[۱۴۱] می‌بخشم: بخشم H

[۱۴۲] را: ا H

۱۶۶

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

تیرِ تو ز سر در دلِ من گشت وطن گیر ای ترکِ کمان‌دار منم عاشقِ سرتیر 97b

دارم نظرِ پیرِ خرابات در این دور سرحلقهٔ رندان شده‌ام از نظرِ پیر

با غمزه اگر چشمم تو را هست نظرها باشد به سپاهیِ دلاور نظرِ میر

صیدِ دلِ عاشق به رقیبان کند آن شوخ بی‌سگ نرود صیدگرِ من سوی نخجیر

دلگیر مباش[۱۴۳] از غمِ ایّام قبولی 98a

کز وصل کند شاد تو را شاهِ جهانگیر

۱۶۷

بحر مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

ریحان دمید و لاله برآمد سمن شکفت ساقی بیار مَی که گل و نسترن شکفت 98a

از خون چشم و داغِ دلِ من نشانه داشت هر لاله و گلی [که] ز طرفِ چمن شکفت

رخسارِ من ز خونِ جگر گرچه گل گل است این گل ز بادهٔ لبِ آن گل‌بدن شکفت

کردم به باغ نسبتِ غنچه بدان دهان دلتنگ غنچه از فرحِ آن سخن شکفت

عشرت مدام ساز قبولی به گلرخان

کز لاله‌زار نسترن و یاسمن شکفت

۱۶۸

هزج: مفعول مفاعیل مفاعیل فعولن

چون سنبلِ گل‌پوشِ تو در تاب و هم افتد بر رشتهٔ جانِ منِ آشفته خم افتد 98a

افتادهٔ مهرِ[۱۴۴] تو ام ای ماه بسی شد در روی زمین چون منِ افتاده کم افتد

آن زلف که سر در قدمِ روی تو دارد هندی‌ست که در خدمتِ رومی صنم افتد

بگْشای لب وز آن دهن از حالِ دلم پرس زآن پیش که آواره به ملکِ عدم افتد

---

[۱۴۳] مباش: مباشم H

[۱۴۴] پیش از کلمهٔ «افتاده»، «ای» نوشته شده است. بعدا پاک شده و پس از «افتاده»، کلمهٔ «مهر» علاوه شده است.

در خـــواه دلـــم دارد از آن چـــاهِ زنخـــدان در پـای تـو آن زلـف از آن دمبـدم افتـد

در روم قبـــولی عجمـــی بنـــده شـــه را

زآن بِـه کـه [بـه] سـلطانیِ ملـکِ عجـم افتـد

۱۶۹

متقارب: فعولن فعولن فعولن فعولن

اگـــر مـــن از آن لعـــلِ میگـــون نگِـــرْیم صـــراحی صـفت دمبـدم خـون نگـریم 98b

بـــه فصـــلِ بهـــاران چـــو ابـــرِ بهـــاری جـــدایم ز گلـــزارِ خـــود چـــون نگـــریم

مـــرا بخـــت وارونـــه شـــد از فراقـــت چـه درمـان کـه بـر بخـتِ وارون نگـریم

نیـــارم گهـــی یـــادِ شـــیرین‌دهـــانی کـــه بـــر دردِ فرهـــادِ محـــزون نگـــریم

چـــو در هجـــرِ لیلـــی وشـــی‌ام قبـــولی

چـــه ممکـــن کـــه بـــر روزِ مجنـــون نگـــریم

۱۷۰

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

روزی از مهـر گـر آن مـاه نپرسـد حـالم در غمِ هجـر کـه دانـد چـه شـود احـوالم 98b

مـاه را آهِ مـنِ سـوخته مـی‌سـوزد دل دور از او بس که ز شب تا به سحر می‌نالم

همچو اشکم به سرِ راهِ تو افتـاده بـه خـاک تـا تـو روزی کنـی ای سـروِ روان پامـالم

نـزدم جـز بـه خیـالِ رخِ تـو فـالِ وصـال روشـنم گشـت از آن روی کـه نیکـوفـالم

گرمـــیِ مهـــر مـــنِ دل‌شـــده را مـــی‌ســـوزد

ای قبـــولی اگـــر آن مـــاه نپرســـد حـــالم

۱۷۱

رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

دارد دلِ پیـران بـه قیـد آن مـاه انـدک سـالِ مـن 98b

مـن خـود جـوانم عاقبـت چـون گـردد از وی حـالِ مـن

بخـــتِ ســـیاهم را نگـــر کـــز غایـــتِ آشـــفتگی

بسته‌ست بر گیسوی او سر رشتهٔ[۱۴۵] اقبالِ من
خواهم که از بندِ بلا یابم خلاصی چون کنم
کان مه کمندِ زلف را می‌افکند دنبالِ من
در اوّلِ مهرش مرا شد صبر و هوش و دل ز کف 99a
آخر ندانم چون شود در عشقِ او احوالِ من
چون ای قبولی فالِ خود از مصحفِ حسنش زدم
بر رخ نمود آن زلف را دولت گشود از فالِ من

۱۷۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

زآن دو عارض دل حکایت می‌کند ز آفتاب و مه کنایت می‌کند 99a
طوطیِ جان از نباتِ لعلِ او در سخن شیرین روایت می‌کند
بند بند از هجرِ او گشته جدا «بشْنو از نی چون حکایت می‌کند»
ناله‌اش در هر نفس دانی که چیست «از جدایی‌ها شکایت می‌کند»
چون قبولی از لبت گوید سخن
گفتِ او در جان سرایت می‌کند

۱۷۳

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

وصفِ یاقوتِ لبت گفتم کلامِ بی‌غرض 99a
لعلِ تو مقصود بالذات است جوهر بالعرض
بوسه‌ای گر بردم از لعلت عوض جان می‌دهم
روشن است این خود که جان را نیست غیر از جان عوض
جانِ بیمارِ مرا زآن لب به قانون شد شفا
چون طبیب آمد مسیحادم کجا ماند مرض

[۱۴۵] سر رشته: سرشته H

بـی‌غـرض گفـتم لبـت را جـان و در دل جـای کـرد
زآنـــک در دل‌هـــا اثـــر دارد کـــلامِ بـــی‌غـــرض

آن دُرِ یکدانـــه هـــر جـــا بـــا قبـــولی همـــدم اســـت
زآنـک مـی‌دانـد کـه جـوهر نیسـت جـایی بـی‌عـرض

۱۷۴

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

ای عارضت یکی شده خورشـید و مـه یکـی وی مهر و مـه بـه راهِ تـو بـا خـاکِ ره یکـی 99b
یـک بوسـه خواسـتم مکشـم بهـرِ جـرمِ آن چون نیست جای عفو چـه باشـد گنـه یکـی
سـلطان عشـق راسـت ولایـاتِ جـان و دل هـر ملـک را اگرچـه بـوَد پادشـه یکـی
عشّـاق را مسـاز دو دل بـا خـود ای حبیـب زآن رو که دل‌کش‌است به سلطان سپه یکـی

بـــر آســـتانِ توســـت قبـــولی ز ذرّه کـــم
ای در رهـت بـه خـاک شـده مهـر و مـه یکـی

۱۷۵

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

اگـــر افتـــد نظـــر روزی بـــه روی یـــارِ خـــود بـــازم 99b
دگـر صـد پـاره خواهـد شـد رقیـب از نعمـت و نـازم
ز احســانت بــه پــابوسِ تــو مــی‌کــردم ســرافرازی
چـه باشـد گـر کنـی دیگـر بـدان احسـان سـرافرازم
چو مـی‌دانـی کـه مـن در مهـر رویـت خالصـم از غـش
چنـــین در بوتـــه‌هـــای امتحـــان ای مـــاه مگُـــدازم[۱۴۶]
چـــو عشّـــاقم مقـــامی راســـتی مـــی‌بایـــد از کویـــت
نـدارم غیـر از ایـن آهنـگ اگـر سـوزم اگـر سـازم

نـــدانم تـــا چـــرا همچـــون قبـــولی رد شـــدم آخـــر
ولـــی دانـــم کـــه کـــردی اوّل از عشّـــاق ممتـــازم

[۱۴۶] مگُدازم: مگذارم H

۱۷۶

رجز: مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

از سوزِ سینه هر شبی بر مه رسانم دود را 99[b]

آگاهی از سوزم نشد آن اخترِ مسعود را

ز اوّل به سودای غمت دیدم زیانِ دل بلی

هر کس که سودایی کند بیند در اوّل سود را

در روزگارِ وصلِ تو هر روزم از هم بود بِه

هجران به غایت شد دگر می‌خواهم این بهبود را

گر زانک ننْمایی رُخت از دور بنْما آن خطم 100[a]

راضی شدم کز آتشت از دور بینم دود را

همچون قبولی هر دمی صد سجدهٔ شکر آورم

دریابم ار بارِ دگر آن قبلهٔ مقصود را

۱۷۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

به چنگِ هجر اگر واقف شود از سوز و سازِ من 100[a]

به وصلِ خویش بنْوازد دلم را دلنوازِ من

به دل خون می‌خورم وز دیدهٔ خود گریه می‌پوشم

نمی‌خواهم که مردم را شود دانسته رازِ من

ز نازِ خویشتن هرگز نیازِ من نمی‌بینند

چه شد کان نازنین را نیست پروای نیازِ من

همه شب ز اوّلِ شب دور از آن خورشیدِ مه‌رویان

بوَد چون شمع تا وقتِ سحر سوز و گدازِ من

قبولی از جنابِ دوست گردد ساخته کارم

که غیر از دوست نبْود در دو عالم کارسازِ من

۱۷۸

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

بادِ سحرگهم خبرِ دوست داد باز آتش ز رشک در دلِ دشمن فتاد باز 100[a]

منّت خدای را که حبیب از وصالِ خویش　　آن در که بسته بود به رویم گشاد باز
آن مه سحر به خواب ز مهرم نمود روی　　زآن رو چو گل شکفته‌ام از بامداد باز
ای دوست از دلم چو فراموش نیستی　　دانم که می‌کنی ز منِ خسته یاد باز
کم گشت التفاتِ تو گفتند با فقیر　　کم نیست هست مرحمتِ تو زیاد باز

غمگین مشو قبولیِ مسکین که می‌دهد　100b
سلطان محمّد ابنِ مرادت مراد باز

۱۷۹

منسرح: مفتعلن فاعلن مفتعلن فاعلن

مژدهٔ جانان رسید رفت غم از جانِ من　　خوانده شد از فضلِ حق أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ[۱۴۷]　100b
بلبلِ آواره را شد خبر از وصلِ گل　　نعره‌زنان می‌پرد شاخ به شاخ از چمن
بود به نالی چو من خستهٔ خارِ فراق　　چون کند از روزِ وصل زار ننالد چو من
خندهٔ غنچه مرا گریه همی‌آورد　　یاد چو می‌آیدم خندهٔ او زآن دهن

از دلِ خسرو اگر یادِ قبولی رود
می‌دهدش یاد باز شیوهٔ شعرِ حسن

۱۸۰

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

به دولت تا نظرها داشت مه‌رخسارِ من با من　100b
سعادت بود از یاری چو خدمتکارِ من با من
امیدم آن بوَد کز یار بیند عاقبت روزی
ز کید و حیله هر کاری که کرد اغیارِ من با من
ز هر مو خنجرِ غم می‌خورد اغیار بر پهلو
به شادی چونک گردد یار از نو یارِ من با من
چو دید آن خسروِ خوبان که شیرین است گفتارم
فراموشش نکردم تا بوَد گفتارِ من با من

[۱۴۷] قرآن، فاطر، ۳۴/۳۵.

دو روزی ای قبـــولی گـــر جـــدا مانـــدم از آن حضـــرت
کـــرم‌هـــا مـــی‌کنـــد دیگـــر خداونـــدگارِ مـــن بـــا مـــن

۱۸۱

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

مـــرا از هـــر دو عـــالم یـــک مرادســـت — کـــه پابوســـت دهـــد دیگـــر مـــرا دســـت
دَرِ وصـــلت چـــو بـــر رویـــم گشـــاید — بـــه روی مـــن درِ دولـــت گشـــادســـت [101a]
از آن روزی کـــه دور افتـــادم از تـــو — غریبـــی در غریبـــی اوفتـــادســـت
عجـــب ســـوزی‌ســـت ســـوزِ مهـــر ای مـــاه — کـــه آتـــش در نهـــادِ مـــن نهـــادســـت
نمـــی‌کـــردی ز یـــادِ مـــن فرامـــوش — تـــو را از مـــن نمـــی‌دانـــم کـــه یادســـت
مکـــن از دردمنـــدِ خـــود نظـــر کـــم — مـــرا چـــون از تـــو امیـــد زیادســـت

قبـــولی بنـــده‌ای آمـــد کـــه شـــاهش
محمّـــد خـــان بـــن ســـلطان مرادســـت

۱۸۲

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

فصلِ نوروز است مـن مشـتاقِ وصـلِ یـار را — ای صبا از مـن زمینـی بـوس آن گلـزار را [101a]
می‌کشـم جـورِ رقیـب از بهـرِ وصـلِ او بلـی — از برای گل توان زحمـت کشـیدن خـار را
تا نویسم شرحِ شوقش در جهان کاغذ نمانـد — بعد از این پر سازم از هر سو در و دیـوار را
هر کسی چیـزی طلـب دارد ز یـارِ خـود ولـی — من ز یارِ خود نمی‌خواهم به جـز دیـدار را
روزگـــارِ هجـــر شـــد مـــی‌آیـــد ایّـــامِ وصـــال — گفته‌اند آری که باشـد نـوبتی هـر کـار را
صد شـفا دارم مـنِ دلخسـته از وصـلِ حبیـب — کز طبیبِ خوب راحـت‌هـا رسـد بیمـار را

ای قبولی تـا بـه کـی نـالی ز داغِ هجـرِ دوسـت
مرهمـــی از یـــادِ وصـــلش نِـــه دلِ افگـــار را

۱۸۳

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

پیش از آن دم کز عدم آرند در عالم مرا 101b

خونِ دل خوردن مقرر بود از او آن دم مرا

دور از او یا رب به تن‌هایی چه بودی حالِ من

گر رفیق و مونس و همدم نبودی غم مرا

جز غمِ او همدمِ دیگر نمی‌خواهد دلم

دردِ سر کم ده خدا را دیگر ای همدم مرا

گر کمی دیدم ز دولت پیش از این در هجرِ او

زین پس از وصلش نخواهد بود دولت کم مرا

با وجودِ لعلِ یار و شبنمِ خوی بر خطش

سرّ فرماید به آبِ خضر و جامِ جم مرا

ای قبولی دیگر از هجران نمی‌نالم که باز

شاد می‌سازد به وصلِ خود شهِ عالم[۱۴۸] مرا

۱۸۴

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

دگر از لحنِ بلبل باغ پر آوازه می‌بینم 101b

ز آبِ چشمِ او رخسارهٔ گل تازه می‌بینم

ز دردِ عشق می‌خواهم ز شهر آوارگی لیکن

چو همراهانِ حاضر عشق بر دروازه می‌بینم

دو روزی که شد از اندازه و حد دردِ هجرِ او

نشاطِ وصل اینک بی‌حد و اندازه می‌بینم

رسد از وصلِ روح‌افزای او آوازه‌ای هر دم

و زین آوازه عالم را پر از آوازه می‌بینم

قبولی رشتهٔ جانم شود در تاب از حسرت

به دیوانِ فراقِ یار چون شیرازه می‌بینم

---

[۱۴۸] عالم: عا H

۱۸۵

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

کجا شد آنکه جانِ من بدان لب هم‌سخن بودی [101b]

حدیثِ او ز شیرینی به جای جانِ من بودی

کجا شد آن دُرافشانی به من از لعلِ نابِ او

چو سلطانِ بتانم را به من رای سخن بودی

کجا شد آنکه با آن خسروِ شیرین‌سخن هر دم [102a]

منِ دیوانه را گفت و شنیدِ کوه‌کن بودی

کجا شد آنکه در هر انجمن‌گاهِ سخن طبعم

به وصفِ عارضش چشم و چراغِ انجمن بودی

کجا شد آنکه درگاهِ سخن آن شاهِ خوبان را

حکایت بیشتر با این گدای خویشتن بودی

کجا شد ای قبولی آنکه طبعِ نکته‌دان او

شدی واقف ز حالِ ما سخن تا در دهن بودی

۱۸۶

مجتث: مفاعلن فعلاتن مفاعلن فعلن

مرا دلی‌ست برای لبت کباب شده خوشا دلی که کباب از پیِ شراب شده [102a]

به عارضِ تو ز هر سوی سنبلِ پیچان چو هندوی‌ست شناور به روی آب شده

خوشا شبی که من از شوق پای تو بوسم ز عینِ سرخوشی آن چشم‌ها به‌خواب شده

به گلشنی که در او داشت لحنِ خوش بلبل روانه بینم منزلگهِ غراب شده

شراب زآن رخِ چون لاله گشنه لعلِ مذاب پیاله زآن لبِ یاقوت لعلِ ناب شده

عرق بر آن رخِ رنگین چنان خوش‌آیند است که بر طبقچهٔ لعلی دُرِ خوشاب شده

مرادِ هر دو جهانی ز حق قبولی را

قبولِ حضرتِ سلطانِ کامیاب شده

۱۸۷

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

دلـــم از خـــوابِ خیالـــت بـــه وصـــالِ تـــو رســـید [102a]

خوش‌خیـالی‌ست کـه دل کـز دو نکـو خـواب کـه دیـد

همـــه گفتنـــد و شـــنیدیم کـــه جانـــان بـــا ماســـت

لیـــک جانـــان نتـــوان دیـــد از ایـــن گفـــت و شـــنید

طـــالع از مهـــرِ تـــو داریـــم زهـــی طـــالعِ ســـعد [102b]

شـــرف از دردِ تـــو داریـــم زهـــی بخـــتِ ســـعید

خـــونِ دل ریخـــت فـــراقِ تـــو تـــنِ خـــونین بـــین

کـــه بـــوَد جامـــهٔ خـــونی ز نشـــان‌هـــای شـــهید

چـــون همـــه صـــبح ســـعادت ز جمـــالِ تـــو دمـــد

مـــدّتی شـــد کـــه مـــرا صـــبحِ ســـعادت ندمیـــد

مـــی‌دمـــد صـــبحِ ســـعادت ز جمـــالِ تـــو مـــرا

ســـحر از هـــاتفِ اقبـــالِ چنـــین مـــژده رســـید

تـــا تـــو را دیـــد قبـــولی و تـــوش وادیـــدی

گویـــد امـــروز مـــنم صـــاحبِ دیـــد و وادیـــد

۱۸۸

رمل: فاعلاتن فاعلاتن فاعلاتن فاعلن

مـــا ز مهـــرت دم نـــه از ایّـــامِ آدم مـــی‌زنـــیم [102b]

ایـــن صـــلا پـــیش از وجـــودِ جملـــه عـــالم مـــی‌زنـــیم

در ولایـــت هـــر کســـی دم از ولایـــت مـــی‌زنـــد

از چـــه دل خـــون مـــی‌شـــود مـــا را اگـــر دم مـــی‌زنـــیم

یکـــدمی چشـــم از خیالـــت بـــر نمـــی‌داریـــم از آنـــک

مـــی‌شـــود عـــالم دگـــر تـــا چشـــم بـــرهم مـــی‌زنـــیم

پـــیش از ایـــن هســـتیِّ مـــا پـــر بـــود لیـــک از نیســـتی

زیـــن ســـپس خـــود را ز خـــاکِ مرقـــدم کـــم مـــی‌زنـــیم

جمـــع مـــی‌کـــردیم عـــالم جمـــع مـــی‌گـــردد بـــه مـــا

چـــون پریشـــان مـــی‌شـــویم آفـــاق بـــرهم مـــی‌زنـــیم

هـــر قـــدم کـــان ســـوی مـــا شـــاهِ خیالـــت مـــی‌نهـــد
مـــا بـــه جـــان اســـتاده دم از خیـــرِ مقـــدم مـــی‌زنـــیم

ای قبـــولی خســـروِ نظمـــیم و بـــا شـــعرِ حســـن
نوبـــتِ مـــدّاحیِ ســـلطانِ اعظـــم مـــی‌زنـــیم

۱۸۹

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

ای دلِ مـا ز وصـالت بـه خیـالی خرسـند قربِ هر روزِ تو را گشته به سالی خرسـند 102b
بـر سـرِ راهِ تـو خرسـند بـه پامـال شـدم هست هر کس بلی از ملکی و مالی خرسند 103a
روزها شد که ز هجرِ تـو دلـم ناراضـی‌ست سـاز یکـروز دلـم را بـه وصـالی خرسـند
گـــرم آن رخ ننمـــایی بنمـــا ابرویـــت گشتم از عیدِ تو آخـر بـه هلالـی خرسـند

شـاهِ مـن تـابِ جـلالِ تـو قبـولی را نیسـت
سـاز از لطـفِ خـود او را بـه جمـالی خرسـند

۱۹۰

رمل: فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلن

روزِ وصـل اسـت و مـن از هجـرِ تـو مـی‌خـواهم داد 103a
پـــیشِ گـــل چـــون نکنـــد بلبـــلِ بیـــدل فریـــاد
بـــی‌رخِ دوســـت ســـیاه اســـت چـــو زلفـــش روزم
ایـن چـه روز اسـت کـه دشـمن بـه چنـین روز مبـاد
دور از او در ســـرِ زلفـــش دلِ مـــن بـــر بـــاد اســـت
مـــنم از دوســـت جـــدا مانـــده و دل داده بـــه بـــاد
در میـــا یـــاد بـــه هنگامـــهٔ عشـــق، تـــو رقیـــب
جشـــم و بـــاکِ نظـــر بـــاکِ بلایـــی مرســـاد
شـــوقِ لیلـــی نکُشـــد هـــیچ کســـی چـــون مجنـــون
ذوقِ شـــیرین نبـــرد هـــیچ کســـی چـــون فرهـــاد
گلسِـــتانی‌ســـت خـــدش ســـبزهٔ او از خـــطِ ســـبز
ســـروِ نـــازی‌ســـت قـــدش طـــرّهٔ او از شمشـــاد

از خـــط و زلـــف و لـــب و چشـــم در اقلـــیمِ جمـــال
نیســـت شـــهری کـــه در او حســـنِ تـــو دکّـــان نگشـــاد
ره بـــه ســـر بـــردنِ عشـــقِ تـــو طریـــق اســـت مـــرا
ایـــن چنـــین کـــرد بـــه مـــن مرشـــدِ عشـــقت ارشـــاد

گـــــر قبـــــولی طلبـــــی داد ز بیـــــدادِ فـــــراق
وصـــــلِ ســـــلطان جهـــــان دادِ تـــــو را خواهـــــد داد

۱۹۱

مضارع: مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن

وصـــلِ خـــود آن بـــتِ خـــتن از مـــن دریـــغ داشـــت 103b
نظّـــاره‌ای در آن چمـــن از مـــن دریـــغ داشـــت
یـــا رب چـــه شـــد کـــه از مـــنِ مهجـــور ســـوی دوســـت
ده نامـــه رفـــت و یـــک ســـخن از مـــن دریـــغ داشـــت
گفـــتم بـــرون ز پیـــرهن آن تـــن بـــه بـــر کشـــم
او تـــن درونِ پیـــرهن از مـــن دریـــغ داشـــت
مـــی‌خواســـتم از آن لـــبِ شـــیرین حکـــایتی
او خـــود حـــدیث در دهـــن از مـــن دریـــغ داشـــت
کـــردم طمـــع از آن تـــنِ ســـیمین‌بـــری بـــرم
آن ســـیم‌ســـاقِ ســـیمتن از مـــن دریـــغ داشـــت
مـــن تشـــته و چـــهِ ذقـــنش چشـــمهٔ حیـــات
آبـــی ز چـــاهِ آن ذقـــن از مـــن دریـــغ داشـــت
مـــن بـــا خیـــالِ دوســـت قبـــولی بـــه وصـــلتم
گـــر او وصـــالِ خویشـــتن از مـــن دریـــغ داشـــت

یـــا رب چـــه شـــد کـــه آن شـــهِ خوبـــان ز لطـــفِ عـــام
لطفـــی کـــه بـــود خـــاصِ مـــن از مـــن دریـــغ داشـــت

۱۹۲

هزج: مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن مفاعیلن

ز حـــد شـــد روزگـــارِ انتظـــار و روزِ مشـــتاقی 103[b]

ز وصـلِ خـود بـه مـن جـامی کـرم کـن بـاز ای سـاقی

مـــرا از اشـــتیاقِ وصـــلِ تـــو دل مـــی‌طپـــد هـــر دم

چـــو روشـــن گشـــت حـــالِ دل بـــوَد معلـــوم البـــاقی

دل و دین برد چشـمش از مـن و جـان نیـز مـی‌خواهـد

نمـــی‌دانـــم چـــه خـــواهم کـــرد بـــا آن تـــرکِ شـــلطاقی

ســـهی‌قـــد و ســـمن‌ســـاق ار بســـی باشـــند مـــه‌رویـــان

تـــو ای ســـروِ روان دیگـــر ســـهی‌قـــد و ســـمن‌ســـاقی

چـه باشـد گـر ز لطـفِ خویشـتن روزی کنـی یـادش

قبـولی را کـه بـی‌تـو جـان بـه لـب آمـد ز مشـتاقی

غزلیاتِ ترکی

۱

Hezec: mefʿūlü mefāʿīlün mefʿūlü mefāʿīlün

Ol dil-ber-i dil-cū kim nesrīn-beden olmışdur
ʿAks-i ḳad ü ruḫsārı serv ü semen olmışdur 104[a]

Maḥbūblaruŋ[149] rūḥı terkīb oluban cānā
Sen ḫusrev-i şīrīnüŋ cānına ten olmışdur

Çīn-i ser-i zülfüŋ-çün dil her gice ḳan aġlar
Bī-çāreyi zār iden ḥubb-ı vaṭan olmışdur

ʿIşḳuŋda şehīd olsam[150] şemşīr-i maḥabbetle
İy dost kefen itme ḳanum kefen olmışdur

Pīrāhen-i cān gördüm pīrāhenüŋi cānā
Sen rūḥ-ı revān-baḫşa cān pīrehen olmışdur

Lūʾlūʾ dişüŋüŋ naẓmın vaṣf eyleyeli iy cān
Elfāẓ-ı güher-bārum dürr-i ʿAden olmışdur

Ḫüsrev çü ḳabūl itdi eşʿār-ı Ḳabūlīʾyi
O himmet-i ʿālīden[151] naẓmı ḥasen olmışdur

۲

Mużāriʿ: mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

Şol[152] ḫayl-i ḫaṭ ki çihre-i cānāna ḳaṣd ider 104[a]

---

[149] محبوبلرک: محبولرک H

[150] Günay Kut makalesinde; nüshada “olam” (اولم) şeklinde yazıldığını belirtmiş ve “olsam” (اولسم) şeklinde düzeltmiştir. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 116. Yazma nüshada ‘sin’ (س) harfinin benzeri kelimelerdeki yazımı ile karşılaştırdığımızda, buradakine benzer yazıma da rastlanıldığı için tarafımızdan müdahaleye gerek duyulmamıştır.

[151] Günay Kut, makalesinde ‘ʿâlimden’ şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 116.

Kāfir durur ki milk-i Müselmāna ḳaṣd ider

Zülfüŋ lebüŋ[e] el uzadur iy perī-ṣıfat
Ol dīvi gör ki mühr-i Süleymān'a ḳaṣd ider

Mü'min görürse[153] zülfüŋi zünnār baġlanur
Kāfir görürse yüzüŋi īmāna ḳaṣd ider

Bir ejdehā durur ser-i zülf-i ḥabīb[154] kim
Genc istedükçe bu dil-i vīrāna ḳaṣd ider

Her ṣubḥ kim raḳībe atar-ise[155] tīr-i āh
Gerdūn şehāb tīri-le şeyṭāna ḳaṣd ider

Gūş idicek sözüŋi Ḳabūlī şehinşehüŋ
Taḥsīn ü āferīn idüp iḥsāna ḳaṣd ider

٣

Hezec: mefᶜūlü mefāᶜīlü mefāᶜīlü feᶜūlün

İtdükçe yüziŋ nūrına çeşmüm[156] naẓar iy dost
Bī-çāre göŋül cān-ı cihāndan geçer iy dost 104[b]

Kūyuŋda ciger sızduramaz itüŋe ᶜāşıḳ
Kim ᶜāşıḳ-ise aŋa gerekdür ciger iy dost

N'ola naẓaruŋ ḫāk-i vücūdumı zer itse
Dil-dār gerekdür k'ola ṣāḥib-naẓar iy dost

---

[152] Günay Kut, makalesinde 'o' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 116.

[١٥٣] كوررسه: كورروسه H

[154] Günay Kut, makalesinde 'ḥabīb' şeklinde okuduğumuz kelimenin okunamaz olduğunu ifade ederek mısraın tamamı için 'Bir ejdehâ durur ser-i zülfeyn ca'di kim' şeklinde okuma önerisi sunmuştur. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 116.

[155] Günay Kut, makalesinde 'rakîb atar-ise' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 116. Yazma nüshada 'رقيبه اتر سينه'ye benzer şekilde yazılmıştır. Ancak bu şekilde yani 'raḳībe atar sīne' şeklinde okuduğumuzda beytin anlamı çıkartılamamıştır.

[156] Günay Kut, makalesinde 'çeşm-i' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 116.

Girse eline ḫāk-i rehüŋ rūḥ-ı emīnüŋ
İtse gerek ol cevheri[157] kuḥl-i baṣar iy dost

Senden eser-i mihr ü vefā ḳılsa n'ola kim
Dünyāda gerek her kişiye bir eser iy dost

Giryān olıcaḳ dīde görür yüzüŋi ḫandān
Çün ebr-i bahār aġlayıcaḳ gül güler iy dost

Dil şerḫasınuŋ[158] şerḫini yoluŋda Ḳabūlī
Kilk-i müje vü ḫūn-ı cigerle yazar iy dost

۴

Mużāriʿ: mefʿūlü fāʿilātü mefāʿīlü fāʿilün

Göŋlüm ḫadeng-i ġamzesini cān-siper ider
Tīġün görürse cān virüben terk-i ser ider 104[b]

Varduḳça dil-bere baŋa engel olur raḳīb
Her dem ṣanasın ol ḫara şeyṭān ḫaber ider

Sūzum görüp raḳīb yanarsa ʿaceb degül
İy dost seng-i ḫāreyi sūzum eser ider

Ẓāhirde[159] gerçi kim baŋa dilkilenür raḳīb
Pinhānda ben ġarīb-ile ol it neler ider

Ben ḫˇāra sen naẓar ḳılalı olmışam ʿazīz
Zīrā ki kimyā-yı naẓar ḫāki zer ider

Dīdār-ı dostdan beni menʿ itme nāṣıḥā

[157] Günay Kut, makalesinde 'cevher-i' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 117.

[158] Günay Kut, makalesinde 'perdesinün' şeklinde yazmıştır. Bkz. Günay Kut, **a.m.**, s. 117.

[159] ظاهرده: ظارده H

Görsen cemālini seni benden beter ider

Şīrīn lebüŋi ögse Ḳabūlī-i ḫoş-maḳāl
Kilkini vaṣf-ı ḳand-i lebüŋ ney-şeker ider 105[a]

۵

Remel: feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

Baŋa reşk itme raḳīb olmış isem yāra yaḳın
Kim ezelden beni Ḥaḳḳ eyledi dil-dāra yaḳın 105[a]

Ḫārsuz gül olımaz gülşen-i devrānda velī
Yārdan ḫoşdur eger olmaya aġyāra yaḳın

Dil-i nālān ruḫuŋ üzre ser-i zülfüŋe varur
Gerçi gülzārda bülbül varamaz māra yaḳın

Sipeh-i zülfüŋe ḳarşu ḫaṭuŋı kim göre dir
ʿAsker-i Rūm çeküpdür ṣafı küffāra yaḳın

Gelicek kūyına menʿ itme Ḳabūlī'yi raḳīb
Gelmesün kimse dimez bülbüli gülzāra yaḳın

۶

Remel: feʿilātün feʿilātün feʿilātün feʿilün

İy perī-çihre meger çeşme-i cāndur dehenüŋ
K'āb-ı ḥayvān gibi cān-perver olupdur süḫenüŋ 105[a]

Eyledi pīrehenüŋ rūḥ-ı muṣavver peydā
Gālibā câme-i cāndur ṣanemā pīrehenüŋ

Ḫaṭuŋı menzil-i zülfiŋde görüp didi göŋül
Nāfe-i Çīn'i virüpdür yele müşk-i Ḫoten'üŋ

Ġarḳa virdi güheri lūʾlūʾ-yi mercān-ṣadefün
Ṣuya ṣaldı şekeri şol leb-i şekker-şikenüŋ[160]

Diridüm ḳaddüŋi serv-i çemen iy lāle-ʿiẕār
Eger olsa-y-idi gülden ruḫ[ı] serv-i çemenüŋ

Sībi ḫūrşīdi ider dil-keş ü rengīn iy māh
ʿĀrıżuŋdan n'ola rengīn görinürse ẕeḳanuŋ

Ḥaḳ bilür ẕerrece ġam yimez-idüm öldügüme
Ger bileydüm ki mezārum ola kūyuŋda senüŋ

Ḫüsrevüŋ bildi yaḳīn ġayr sözin ḥaşv-ı ḳabīḥ
İy Ḳabūlī göreli şīve-i naẓm-ı ḥasenüŋ 105[b]

[160] شکنک: شنک H

مقطّعات

۱

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

ای قبـــولی در ایـــن ســـرای ســـپنج　　جـــانِ خـــود را بـــه درد و رنـــج مـــدار　105b

دو سه روزی بـه بـیش و کـم خـوش بـاش　　گیـــر گنجـــی و دل بـــه گـــنج مـــدار

۲

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

ای قبـــولی امیـــد و بـــیمِ جهـــان　　مـر تـو را لـوت جـانِ پـاک شـده‌سـت　105b

دلـــت از غصّـــهٔ چنـــان و چنـــین　　گشته خون است سینه چـاک شـده‌سـت

گـر شـود خـوش و گـر نشـد هـم خـوش

ای بســـا آرزو کـــه خـــاک شـــده‌ســـت

۳

خفیف: فعلاتن مفاعلن فعلن

ای قبـــولی ز یـــار مهجـــورم　　دیگـــرم وصـــلِ یـــار بایســـتی　105b

دو حیـات اسـت وصـلِ دوسـت دو بـار　　زنـــدگانی دو بـــار بایســـتی

۴

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

شـــنیدم ای قبـــولی هجـــرِ جانـــان　　کنـــد عشّـــاق را از جـــان رمیـــده　105b

ولـــی او را ندیـــده بـــود جـــانم　　چـــو دیـــدم بـــود افـــزون از شـــنیده

ز دیـــده تـــا شـــنیده فـــرق پـــر بـــود

شـــنیده کـــی بـــوَد ماننـــدِ دیـــده

۵

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

106[a] قبـــولی در بـــد و نیـــکِ زمانـــه رضـــا ده بـــا قضـــا و خـــوش بیاســـا

چـــو مـــذهب را خلاصـــی نیســـت از جبـــر چـــه حاصـــل از مـــدارا و مواســـا

۶

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

106[a] قبـــولی جهـــد کـــن تـــا مـــی‌تـــوانی کـــه در عـــالم نیـــازاری دلـــی را

نباشـــد دولتـــی زیـــن بِـــه کـــه روزی قبـــول افتـــی جنـــابِ مقبلـــی را

۷

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

106[a] قبـــولی در جهـــان امـــروز مـــاییم گنـــه‌کـــاری فقیـــرِ مبتلایـــی

نـــه از بیگانگـــان چشـــمِ مـــروّت نـــه امّیـــدِ وفـــا از آشـــنایی

دو دیـــده بـــر جنـــابِ حـــق نهـــاده چـــو بـــر درگـــاهِ مـــنعم بـــی‌نـــوایی

گشـــادِ مـــا شـــود روزی از آن بـــاب رســـد آیینـــهٔ دل را جلایـــی

اگـــر صـــاحب‌دلـــی روزی بـــه رحمـــت

کنـــد در حـــقِ مســـکینان دعـــایی

۸

هزج: مفاعیلن مفاعیلن فعولن

106[a] قبـــولی گـــر قبـــولِ دوســـت خـــواهی چنـــان ره رو کـــه دل خـــواه اســـت او را

نمـــی‌بینـــی کـــه هرگـــز از درِ خـــویش نمـــی‌رانـــد کســـی کلـــبِ نکـــو را

۹

متقارب: فعولن فعولن فعولن فعولن

106[b] قبـــولی قناعـــت طلـــب کـــن کـــه عنقـــا عزیـــزالوجـــود آمـــده‌ســـت از قناعـــت

ز مرغـــی نـــه‌ای کـــم چـــه افتـــادت آخـــر تـــو را نیـــز هســـت آن قـــدر اســـتطاعت

شـــو از جملـــه فـــرد و طریـــقِ فـــرح جـــو کـــه آخـــر پریشـــانی اســـت از جماعـــت

بـــه حـــرص و طمـــع از فـــرومایگـــانی مـــر انگشـــتِ تـــو دارد از صـــد صـــناعت

ز هســـتیِ خـــود منـــزوی شـــو کـــه رســـتی

مکـــن نفـــسِ بـــدرامِ خـــود را اطاعـــت

رباعیّات

۱

در دور حریفِ جنسِ می می‌بینم زآن رو که علاجِ غم ز وی می‌بینم 106b
گر همنفسی و می دلم می‌خواهد در صحبتِ می نالهٔ نی می‌بینم

۲

در دور روا نباشد از می توبه گر توبه کنی ز توبهٔ وی توبه 106b
می عشق و کسی که تایب از وی مرده است از عشق، دلِ زنده [کند] کی توبه

۳

ای دل ز غم از شرابِ بی‌غش بدرآی خود را به صفاکش از کشاکش بدرآی 106b
از بادهٔ شوق کامِ جان را خوش ساز وز هرچه خوشی و ناخوشی خوش بدرآی

۴

بی‌لعلِ تو دل ز جانِ فرسوده گذشت بی‌زلفِ تو عمرم همه بیهوده گذشت 107a
تا از دهن و قدِ تو دور افتادم از سر هوسِ بوده و نابوده گذشت

۵

ای رشتهٔ جانِ من به زلفت رشته وی با لبِ تو دلم ز جان بگْذشته 107a
برگشتی و بخت شد ز من برگشته زین غصّه تنم گشت به خون آغشته

۶

ماییم گذشته از غم و شادیِ دهر پازهرِ جهان یکی گرفته با زهر 107a
گر لطف کند دوست و گر قهر به ما ما لطف شناسیم از او جمله نه قهر

۷

ای دوست مرا به چشمِ دشمن منگر　　بنْگر کرمِ خود گنهِ من منگر　107[a]

بنْمای بدین سوخته خرمن، لطفی　　وز قهر بدین سوخته خرمن منگر

۸

غرقِ گنهم عفوِ تو می‌خواهم و بس　　نامه سیهم عفوِ تو می‌خواهم و بس　107[a]

رویم پرسی نماند از شرمِ گناه　　بی‌رو ز [تو] هم عفوِ تو می‌خواهم و بس

تم

فهرستِ قوافی

فهرستِ قوافیِ قصاید

دلا آن روز خواهی کرد طوفی کعبهٔ جان را K 19

ای خنگِ چرخ حکمِ تو را راهوار اسب K 11

هر که او را تاجِ فقر از ترکِ دنیا بر سر است K 10

عاشقان روزِ عید قربان است K 8

گفتم از خطِّ رُخت غوغای زلفت بر شکست K 3

چو از نوروزِ سلطانی زمین پهلو به گردون زد K 7

حَمامِ فتح و ظفر باز خوش خبر آمد K 21

بوی گلی می‌دهد باز نسیمِ بهار K 5

دماغِ باغ معطّر شد از نسیمِ بهار K 12

زهی به لشکرِ خط کاکلِ تو سر لشکر K 4

چه حالت است ندانم که چرخِ بازی‌گر K 17

سیم و زر دارد و دارد سرِ ساغر نرگس K 22

ای ز درگاهِ تو عالم را قبولی ملتمس K 1

ماهی که عالمی را عید است با جمالش K 16

باز بشْکفت از چمن خندان چو روی یار گل K 6

زآن دم که گشت آدم سلطانِ ملکِ عالم K 9

شهم را از بتان امروز خیلی مست در جوشن K 2

صبح است کافور از هوا بر کوه و صحرا ریخته K 18

سر زد چو خطِ یار ز گلزار بنفشه K 20

فهرستِ قوافیِ قصایدِ ترکی

چمن خدینی اتدی لاله حمرا K 15

ای گلستان قدرک رشکِ بهشتِ خرّم K 14

سحر خورشیدِ عالم‌گیر چون عزم اتدی میدانه K 13

فهرستِ قوافیِ غزلیات

مطربا از لبِ او باده به جام است اینجا G 164

رقیب از رشکِ وصلِ او چه ترساند ز جان ما را G 73

هوای رویش از سر برد فکرِ زلفِ او ما را G 90

دیدم به خواب وقتِ سحر آفتاب را G 24

با من جدل چه فایده دارد رقیب را G 75

شکفته دار نگارا گلِ شکفتهٔ خود را G 105

از سوزِ سینه هر شبی بر مه رسانم دود را G 176

فصلِ نوروز است من مشتاقِ وصلِ یار را G 182

آهم از هجرش چو بر گردون رسانَد تیر را G 2

رهن می‌کن صوفیا دُراعهٔ ناموس را G 58

فسون غمزهٔ جانان زبون گرفت مرا G 26

چون ز روزِ وصلِ جانان یاد می‌آید مرا G 59

پیش از آن دم کز عدم آرند در عالم مرا G 183

ای قبولیّتِ عالم ز قبولِ تو مرا G 1

دیدم سواره آن بتِ زرّین‌کلاه را G 3

چون به هجرِ او ز سوزِ دل نویسم نامه را G 131

ز بس کز هجرِ تو آهم به گردون می‌رسد شب‌ها G 9

کجا شد با منت ای مامرو آن مهربانی‌ها G 144

ایّامِ بهار آمد و دورانِ شراب است G 80

بر عارضِ آن ماه کزو گشته گل آب است G 81

سرِ زلفت گرهی بر باد است G 137

باز آمد گل به باغ آوازِ بلبل دل‌کش است G 55

عارضِ آن نگار قبله‌نماست G 60

مرا از هر دو عالم یک مرادست G 181

بر لوحِ دلم خطِّ وفا از قلمِ اوست G 40

ز روی لطف به من رو نمود ناگه دوست	G 17
از دست رفت باز دلِ من به دستِ کیست	G 123
روزِ وصلت جز فغان کارِ دل ناشاد نیست	G 122
حلقهٔ زلفِ تو می‌گیرد دلم تدبیر نیست	G 165
وصلِ خود آن بتِ ختن از من دریغ داشت	G 191
آن شوخ که ماهِ رخش از زلف زره داشت	G 37
دوشینه سرشکم به سرِ کوی تو ره داشت	G 121
ریحان دمید و لاله برآمد سمن شکفت	G 167
می‌گشاید دل ز بند از دیدنت	G 84
ای داستان یوسف از حسنِ تو حکایت	G 88
آنکه بر گل سنبلِ نسرین‌بر آن را تاب داد	G 71
روزِ وصل است و من از هجرِ تو می‌خواهم داد	G 190
مرا چون دیده دیگر بر گلِ روی حبیب افتد	G 15
چون سنبلِ گل‌پوشِ تو در تاب و هم افتد	G 168
مهِ من آنک چشمِ مست دارد	G 76
از آن ز افغان بلبل ناله‌ام افزون اثر دارد	G 130
مگر باد از من سلامش برد	G 115
صبا به من خبرِ وصلتِ حبیب آورد	G 124
هر تیر کان ز شستِ تو در جان فرو خورد	G 119
ز آتشِ دلِ من چون زبانه برخیزد	G 157
معاشر را شد آن موسم که از گشتِ چمن پرسد	G 53
حسنِ یوسف ز جمالِ تو حکایت باشد	G 30
هر که را دیده بر آن عارضِ خرّم باشد	G 42
دوستان مردن من فرقتِ جانان باشد	G 65
وه که گر مهجور می‌مانیم از او غم می‌کشد	G 10
هر چند بهار آمد عالم همه بستان شد	G 136
بازم ز عشقِ جانان سودای کهنه نو شد	G 21
چون عرق از خطِّ جانان می‌چکد	G 36

چون ز خاکِ من بهاران سبزهٔ تر می‌دمد	G 120
آن مه بتِ سیمین‌بدن کیست که داند	G 44
در همه روی زمین یارِ وفاداری نماند	G 147
ای دلِ ما ز وصالت به خیالی خرسند	G 189
خانهٔ دل را به تیر آن ماه صد روزن کند	G 114
زآن دو عارض دل حکایت می‌کند	G 172
هر گه دلم وصالِ تو را یاد می‌کند	G 135
از گل به باغ دورم از او خار خار بود	G 143
ناوکِ نازی که جان خسته‌ام را خسته بود	G 156
شاهِ من بی‌موجبی از بنده رنجیدن چه بود	G 43
نیست آن مه گرچه با من مهربان زانسان که بود	G 106
بهار است و منِ آواره دور از گلعذارِ خود	G 140
تا شیخِ ما به باده‌پرستی نمی‌رود	G 20
بی‌تو ام هر لحظه شادی کم غم افزون می‌شود	G 48
چون رسد در چارده ماهم چنان مه می‌شود	G 79
نمی‌خواهد دلِ من در جهان جز آنچه او خواهد	G 133
چو خط گردِ رخِ دلبر برآید	G 64
مرا ذکرِ لبِ او خاطرِ ناشاد بگُشاید	G 51
نسیمِ صبحِ وصلِ او دلِ ناشاد بگُشاید	G 50
بعیدم از مهِ خود خاطرم در عید نگُشاید	G 49
تا رخم زر نشود سروقدم بر نگشاید	G 69
دهانش چون تکلّم می‌نماید	G 68
چو شاهم شامگاهِ عید از خرگه برون آید	G 41
در آن دم کان مهِ بدمهر در خونم به کین آید	G 116
سرشکِ ما که چنین لاله‌رنگ می‌آید	G 54
دلم از خوابِ خیالت به وصالِ تو رسید	G 187
بس که از داغِ فراقِ تو دلم درد کشید	G 151
دور از تو با تو حالم ای دلربا که گوید	G 142

به وصلت باد نوروزم مبارک باد می‌گوید	G 139
ای ز رشکِ لعلِ تو مرجان احمر شاخ شاخ	G 92
ز آهم بس که در شب سوخت اختر	G 102
گر شکر شور آورد با لعلِ آن شیرین پسر	G 132
خطِ رخش چو برآمد فتاد زلفِ وی از فر	G 72
ای مرا هر لحظه از حسنِ تو احسانی دگر	G 97
تیرِ تو ز سر در دلِ من گشت وطن گیر	G 166
بادِ سحرگهم خبرِ دوست داد باز	G 178
روحم که می‌پرد سوی آن قدِّ دلنواز	G 38
دلم که نیست ز هجرِ تو طاقت و تابش	G 63
به رویت زلف ای سیمین‌بناگوش	G 82
دل خوشم کن به وصلِ طلعتِ خویش	G 150
وصفِ یاقوتِ لبت گفتم کلامِ بی‌غرض	G 173
زاهدان را گر کدورت باشد از صهبای صاف	G 62
شدمست آن مهِ مشکین نقاب در کپنک	G 32
مهم ز مهر فرود آید ار به خانهٔ دل	G 93
شبِ زلفت چو دارد ماه مشعل	G 77
زیرِ چینِ سنبلِ زلفِ تو خالِ مشک‌فام	G 83
سیلِ اشک ار می‌برد صد راه از کوی تو ام	G 126
دردا که از تو دور غریب اوفتاده‌ام	G 117
من نمی‌گویم که دور از وصلِ جانان زنده‌ام	G 8
تا من جدا از آن صنمِ دل‌ربا شدم	G 57
زهی تو از همه عالم مراد و مقصودم	G 138
صنمی سنگ‌دلی کافرِ سرکش دارم	G 34
منِ بیدل پیِ پابوسِ جانان تحفه جان دارم	G 96
غیر از تو منِ سوخته‌دل یار ندارم	G 118
چنین که دیدنِ روی تو دوست می‌دارم	G 101
چو دور از رخت جامِ گلگون خورم	G 161
امشب منم و مویه که از موی تو دورم	G 12
روزی که چون غریبان در هجرِ تو بمیرم	G 31
اگر افتد نظر روزی به روی یارِ خود بازم	G 175
چو بی‌قدّ و رخش جویای سرو و یاسمن باشم	G 153
بگْذار که تا خاکِ سرِ کوی تو باشم	G 146
زهی پر خار بی‌تو گلشنِ چشم	G 162
روزی از مهر گر آن ماه نپرسد حالم	G 170
اگر حالِ منِ مهجور پرسد باز جانانم	G 16
چون خدنگِ آه را از سینه پرکش می‌کنم	G 89
هر دم ز دیده تا کی باشد روانه خونم	G 127
گلِ خندانِ من تا کی به هجرت سوزِ خود بینم	G 149
سحر چشمِ تو را مخمور و مستِ خواب می‌بینم	G 33
همه شب عارضِ آن ماه را در خواب می‌بینم	G 18
به می خوش‌مشربم زین صافتر مشرب نمی‌بینم	G 6
کنون یک هفته شد کان ماه را یکشب نمی‌بینم	G 5
دگر از لحنِ بلبل باغ پر آوازه می‌بینم	G 184
ز خطّت سبزهٔ نورسته بر گل دسته می‌بینم	G 13
به ابرویش خدنگِ غمزه را پیوسته می‌بینم	G 14
دل ز من بردی و از کوی تو بی‌دل می‌روم	G 11
زهی از وصل و هجرت در دلم شادی و غم باهم	G 128
ز حد شد مدّتِ هجران وصالِ دوست می‌خواهم	G 29
منِ آواره خود را باز پیشِ یار می‌خواهم	G 27
دل شد اسیرِ عشقت ای دلنوازِ جان هم	G 95
نهاده چشم بر راهِ صبا پیوسته می‌پایم	G 152
نگارِ سیم‌ساقِ گلعذارِ سروبالایم	G 70
اگر من از آن لعلِ میگون نگرْیم	G 169
چون صفاتِ رخِ تو می‌خوانیم	G 19
ما ز مهرت دم نه از ایّامِ آدم می‌زنیم	G 188

من امشب با خیالِ دوست دردِ خویش می‌گویم G 46
مرا وصلِ تو آمد وصلتِ جان G 28
ای خطِّ تو زینتِ گلستان G 94
زآن دهن تا کی توان فکرِ محال انگیختن G 155
جدایی از لبِ جانان نمی‌توان دیدن G 154
گر جان عاشق بایدت ای شوخ عرضِ ناز کن G 103
به تیغِ هجر دلِ عاشقان فگار مکن G 125
به دولت تا نظرها داشت مه‌رخسارِ من با من G 180
نمی‌دانم چه شد یا رب که هرگز شهریارِ من G 91
به چنگِ هجر اگر واقف شود از سوز و سازِ من G 177
غمزهٔ خونریزِ آن شوخِ بلاانگیزِ من G 45
سوارِ چابکِ سیمین‌تنِ زربفت‌پوشِ من G 39
سوارِ چابکِ نیلی قبای مهوشِ من G 35
رود از تن چو دور از دوست جانِ دردناکِ من G 99
پس از مرگ ار برآرد شعله آهِ سوزناکِ من G 98
دارد دلِ پیران به قید آن ماه اندک سالِ من G 171
چنان از هجرِ جانان در تب و تاب است جانِ من G 56
مژدهٔ جانان رسید رفت غم از جانِ من G 179
نمود آن لبِ رنگین به من که لعلِ تر است این G 25
برون آ شهریارِ من فغانِ دادخواهان بین G 112
ساغری شد دیده‌ام زآن رخ میِ گلگون در او G 107
هر که مفتون است چون من بر رخِ گلگونِ او G 158
منِ زار ار روم روزی به گلگشتِ چمن بی‌او G 111
زهی بزمِ محبّان گلشن از تو G 113
فالِ نوی زدم چو جهان یافت سالِ تو G 134
ما را چو نیست شادیِ دل بی‌جمالِ تو G 110
ای دلِ سوزناکِ ما مشعله‌دار راهِ تو G 4
ای دل به زلفینت مرا ماهی یکی قُلّاب دو G 109
دو هندوی تو که دل می‌برند و جان هر دو G 159
گر نه ضحّاکِ حسن شد آن ماه G 74
زهی روی تو از گل دسته بسته G 85
زهی گلزارِ حسنت را دهانت دلستان غنچه G 47
زهی نخست به ما وعدهٔ وفا کرده G 86
مرا دلی‌ست برای لبت کباب شده G 186
ساقیا دارم کدورت بادهٔ من صاف ده G 52
ای از مهِ جمالت خورشید تاب دیده G 104
تا بسته شد به کاکلِ آن دلستان گره G 163
ای سنبلِ تو بر گلِ خودرو گره گره G 160
اگرچه زاهدِ خودبین فریب داد به عامه G 108
مهرِ رخت که بر وی افکند زلف سایه G 87
ای دل میی که از لبِ جانان کشیده‌ای G 78
اگر ز خوانِ وصالت نمی‌رسم به نصیبی G 145
ز حد شد روزگارِ هجر و روزِ آرزومندی G 129
کجا شد آنکه جانِ من بدان لب هم‌سخن بودی G 185
به عیّاری ز راهم برد چشمِ شوخِ عیّاری G 148
ز حد شد روزگارِ انتظار و روزِ مشتاقی G 192
ای عارضت یکی شده خورشید و مه یکی G 174
شهِ من عیدِ قربان است و من دور از تو زندانی G 141
خطِّ لبِ تو دارد ای آبِ زندگانی G 23
منِ بیدل ز اوّل کرده‌ام با دوست پیمانی G 100
به جان خوش‌وقتم از ذوقِ لبِ وی G 7
دل از من برد ماهی و چه ماهی G 61
ندارم از دو جهان غیر از این تمنّایی G 66
چو رویش برد دل از من نیارم رو به هر سویی G 67
زد به تیرم کمانِ ابرویی G 22

فهرستِ قوافیِ غزلیاتِ ترکی

اتدکجه یوزک نورنه چشمم نظر ای دوست TG 3

کوکلم خدنگِ غمزه‌سنی جان‌سپر ادر TG 4

شول خیلِ خط که چهرهٔ جانانه قصد ادر TG 2

اول دلبرِ دلجو کم نسرین‌بدن اولمشدر TG 1

ای پری‌چهره مگر چشمهٔ جان‌دُر دهنک TG 6

بکا رشک اتمه رقیب اولمشسم یاره یقین TG 5

فهرستِ قوافیِ قطعات

قبولی گر قبولِ دوست خواهی - ... را K1 8

قبولی جهد کن تا می‌توانی -... را K1 6

قبولی در بد و نیکِ زمانه -... بیاسا K1 5

ای قبولی امید و بیمِ جهان -... شده‌ست K1 2

قبولی قناعت طلب کن که عنقا -... قناعت K1 9

ای قبولی در این سرای سپنج -... مدار K1 1

شنیدم ای قبولی هجرِ جانان -... رمیده K1 4

ای قبولی ز یار مهجورم -... بایستی K1 3

قبولی در جهان امروز ماییم -... مبتلایی K1 7

فهرست قوافی رباعیات

بی‌لعلِ تو دل ز جانِ فرسوده گذشت R 4

ای دوست مرا به چشمِ دشمن منگر R 7

ماییم سرشته از غم و شادیِ دهر R 6

غرقِ گنهم عفوِ تو می‌خواهم و بس R 8

در دور حریفِ جنسِ می می‌بینم R 1

در دور روا نباشد از می توبه R 2

ای رشتهٔ جانِ من به زلفت رشته R 5

ای دل ز غم از شرابِ بی‌غش بدرآی R 3

4.2. METNE DAİR AÇIKLAMALAR VE NOTLAR[1]

Bu bölümde; Kabûlî divanında yer alan terkipler, ayet ve hadis iktibasları, atasözleri ve deyimler, âdetler ve inanışlar, kinaye ve telmihler, mecazi unsurlar ile çeşitli teşbihler, terimler, şahıslar ve özel isimleri ele aldık. Zikredilen bu hususlar çerçevesinde şairin fikir ve his dünyasını oluşturan unsurlar ve mefhumlar, manaları ile değerlendirilerek alfabetik ve metinde geçtiği yer belirtilerek verilmiştir.

- آ -

آبِ تیغ (Âb-ı tîğ): Kılıcın suyu; kılıç yapımında çeliğe verilen su mecaz olarak kullanılmıştır:

Maḥsūl-i feṯḥ ü nuṣret ḫırmendedür hemīşe

Virelden āb-ı tīġi kişt-i zamāneye nem (K 14/23)

(Padişah'ın) fetih ve zafer mahsulü her daim harmandadır; kılıcın suyuyla zamanın ekinini sular.

Başka bir beyitte dil, kılıca benzetilerek kılıca su verilmesi uygulamasına şu şekilde yer verilmiştir:

---

[1] Bu bölümde başlıca şu kaynaklardan faydalanılmıştır: Ali Ekber Dihhodâ, **Lugatnâme**, nşr. Muhammed Muʿîn, Seyyid Caʿfer-i Şehîdî, 28 c., 2. bs., Tahran, Dânişgâh-ı Tahrân, 1325-1346 (Çevrimiçi) https://www.parsi.wiki, **Emsâl u Hikem**, 4 c., 9. bs., Tahran, Çâphâne-i Sipihr, 1376; (Çevrimiçi) https://www.vajehyab.com; Hasan Enverî, **Ferheng-i Bozorg-i Sohen**, 8 c., Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1381; **Ferheng-i Kinâyât-i Sohen**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1383; Rahîm Afîfî, **Ferhengnâme-i Şiʿrî**, 3 c., 3. bs., Tahran, İntişârât-ı Surûş, 1391; Sîrûs Şemîsâ, **Ferheng-i Telmîhât**, Tahran, İntişârât-ı Firdevs, 1366; Muhammed Şimâlî, **Mezâmîn ve Terkîbât-i İʿdâd der-Edeb-i Fârsî**, 3. bs., Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1389; Mehdî Pertovî-yi Âmulî, **Emsâl u Hikem**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Senâî, 1374; Şerefuddîn Râmî, **Enîsu'l-ʿuşşâk**, nşr. Abbâs İkbâl, Tahran, Şirket-i Sihâmî, 1325; Muhammed Huseyn b. Halef-i Tebrîzî, **Burhân-ı Kâtıʿ**, nşr. Muhammed Muʿîn, 5 c., Tahran, İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1362; İlhan Ayverdi, **Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lugatı,** nşr. Kerim Can Bayar, 3 c., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2005 (Çevrimiçi) http://lugatim.com/ Kubbealtı Lugatı; İskender Pala, **Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü**, 21. bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2011; Nimet Yıldırım, **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2008; Mehmet Kanar, **Farsça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Say Yayınları, 2008; Ziyâ Şükûn, **Farsça-Türkçe Lûgat: Gencine-i Güftar: Ferheng-i Ziya**, 3 c., İstanbul, MEB: Millî Eğitim Basımevi, 1984; Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 26. bs., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2010.

چنان آبی دهم تیغِ زبان را که آتش در دل افتد دشمنان را[۲]

Dil kılıcıma öyle bir su vereyim (güzelleştireyim/tesirli hâle getireyim) ki düşmanların kalbine ateş düşsün!

آب دادن (Âb dâden): Sulamak. (kin.) Tazelik, güzellik ve canlılık vermek. (D 4/17, G 71/1)

آبِ شادی (Âb-ı şâdî): Mutluluk suyu, mutluluk veren su. (kin.) Şarap. (D 4/1)

آتشِ دل (Âteş-i dil): Gönül ateşi. (kin.) Gam, keder; aşktan dolayı yanma yakılma. (D 6/7, K 10/2, K 21/39, G 39/2, G 39/3, G 157/1)

آتش زدن (Âteş zeden): (Düşmanı) ateşe vermek yani sıkıntıya sokmak anlamında kullanılır. (K 2/27)

آذین بستن (Âzîn besten): Bayram günlerinde çarşıyı ve dükkânları, şehri süsleyip donatmak. Divanda fetih ve zafer günleri, bayram günlerine benzetilir. Bkz. عید (Îd). Bayram günlerinde şehrin süslenmesi âdetine, Padişah'ın fethiyle gökyüzünde ayın yıldızlarla birlikte şehri süslemesi şeklinde yer verilmiştir. (D 13/17)

آفتاب و مه (Âftâb u meh): Güneş ve Ay. (kin.) Sevgilinin iki yanağı. (G 172/1)

آهوی شیرافکن (Âhû-yi şîr-efken): (kin.) Sevgilinin çekici ve büyüleyici, âşıklara/düşmanlara korku salan, âşıkların/düşmanın cesaretini kıran gözü. (K 18/32, G 114/3) Ordudaki askerlerin gözü için de benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. (K 2/2)

آیینهٔ چینی (Âyîne-i çînî): Çini ayna. (kin.) Güneş. (D 11/1)

آیینه‌دار (Âyîne-dâr): 'Ayna tutan' anlamına gelir. Eskiden padişahlara ve ileri gelen kimselere giyinirken ayna tutmakla görevli kimseye verilen addır. (D 8/14)

[2] **Metin**, D 10/5.

- ۱ -

ابلقِ سپهر (Ablak-ı sipihr): (kin.) Dünya, âlem. (K 11/20)

ابوالفتح (Ebû'l-feth): Fetih babası. Fatih Sultan Mehmed Han'ın lakabıdır. (D 13/1, K 2/16, K 13/14)

احرام بستن (İhrâm besten): Niyet etmek. Hac için, mübah olan bazı şeylerden nefsi yasaklamak suretiyle niyet edilerek ihrama girilir. İhrama girmek, dünyaya ait ne varsa hepsinden soyutlanmayı, arınmayı simgeler. Beyitte nefis giysiye benzetilmiş ve bu giysiden arınan hacı/âşık, Kâbe'ye/âşığın bulunduğu mekâna niyet etmiştir. (K 8/6) Hacıların/âşıkların bu yolda yani canana kavuşma yolunda ilk şartı, candan geçmektir. (K 8/7-8)

أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ (Ezhebe ʿannâ'l hazen): 'Bizden üzüntüyü giderdi' anlamına gelir. Fâtır suresinin 34. ayetinden iktibas yapılmıştır. Ayetin tamamı şöyledir:

وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِى اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ

"Derler ki: Bizden üzüntüyü gideren Allah'a hamdolsun. Doğrusu Rabbimiz bağışlayandır, şükrün karşılığını verendir."[3] (Kurʿân, Fâtır 35/34)

Şairin hüznü, cananın gelişi müjdesini işitmesiyle gitmiştir:

مژدهٔ جانان رسید رفت غم از جانِ من خوانده شد از فضلِ حق اَذْهَبَ عَنَّا الْحَزَنَ[4]

Cananın müjdesi geldi, gam canımdan gitti; Hakk'ın fazlından okundu: "Hüzün bizden gitti."

ارم (İrem): Efsaneye göre Şam'da veya Yemen'de hükümdar olan Şeddâd'ın yeryüzünde bir cennet kurmak iddiasıyla yaptırdığı şehrin veya bahçenin adıdır.

[3] (Çevrimiçi) http://tanzil.net/35:34, 2018.

[4] **Metin**, G 179/1.

Padişah'ın fetih günü âlem, İrem'e benzetilir. (D 11/8) 'Gulzâr-ı İrem' ve 'gulistân-ı İrem' terkipleriyle 'cennet bahçesi, cennet kadar güzel bahçe' anlamında kullanılmıştır. (K 22/31, K 22/36)

از آن دم که روح گفتی (Ez-ân dem ki rûh goftî): 'Ruh' denildiği vakitten beri. Allah'ın ruhlar âlemini yarattığı zamana, elest bezmine işaret edilir. En eski zaman anlamında kullanılmıştır. Şair, ruhunun Padişah'ın yüceliğine eriştiği vakitte vücut bulduğunu ifade eder. (K 16/60)

از پا درآوردن (Ez-pâ der-âverden): Çökmek, yerle bir olmak. (D 8/3)

از پای افتادن (Ez-pây uftâden): Elden ayaktan düşmek (kesilmek). (kin.) Zayıf ve güçsüz düşmek. (K 1/2)

از جان گذشتن (Ez-cân gozeşten): Candan geçmek; ölmek. (K 8/7, R 5/1)

از حیا آب گشتن (Ez-hayâ âb geşten): Utançtan yüzü kızarmak, utançtan yerin dibine girmek. (K 6/10)

از ماهی به ماه رسانیدن (Ez-mâhî be-mâh resânîden): (Bir kimseyi) bir baştan/uçtan diğer bir başa/uca ulaştırmak. Beyitte şair, bir uçtan yani Şehzade Bâyezîd'in yanından diğer bir uca yani Fatih Sultan Mehmed'in yanına gidişini ifade etmek için bu deyimi kullanmıştır. (D 21/4)

(از) مه تا به ماهی ((Ez) meh tâ be mâhî): Ay'dan Ay'a. (kin.) Baştanbaşa, tamamen, bütünüyle. Divanın tevhid bölümünde yer verilen bu deyim, Allah'ın hükmünün baştanbaşa her yeri kapladığını ifade etmek için kullanılmıştır. (D 1/1)

از نظر فکندن (Ez-nazar fikenden): Gözden çıkarmak; gözden düşmek. (kin.) Uzak tutmak; değerini yitirmek, rağbet görmemek. Beyitte hem gözyaşının gözden düşmesi manasıyla gerçek anlamda hem de Padişah'ın şairi gözden çıkarması, uzağında tutması manasında mecazi anlamda kullanılmıştır. (G 11/4)

اسفندیار (İsfendiyâr): İsfendiyâr, Firdevsî'nin (ö. 411/1020 [?]) **Şehnâme**'sinde kahramanlıkları ile efsaneleşmiş bir şahsiyettir. Edebiyatta cesareti,

gücü ve yenilmezliği ile ön plana çıkan İsfendiyâr, Rüstem ile mücadelesiyle de şöhret bulmuştur.[5] Beyitte Rüstem ile birlikte Fatih Sultan Mehmed'in savaştaki kulu için benzetme unsuru olarak gelmiştir. (K 5/12) Bkz. رستم (Rüstem).

اسکندر (İskender): Kaynaklarda iki İskender'den bahsedilir. Biri Kurʿân'da zikredilen hem peygamber hem hükümdar olan İskender-i Zulkarneyn'dir. Diğeri ise İran hükümdarı Dârâ'yı mağlup etmiş olan Makedonyalı İskender'dir. Cihangirliği yönüyle şairin memduhu Sultan Mehmed Han, İskender'e benzetilir. (K 3/21, K 10/22, K 14/20, 42, K 16/12, K 18/69) Hatta şair, memduhunu İskender'den daha üstün görür. Sultan savaşta kılıcını çektiğinde, sanki yüz Dârâ'nın kanını döker. (K 18/38) Başka bir beyitte şair, mertebe olarak memduhun en küçük hizmetkârını İskender'e benzetir. (K 17/32)

اغیار (Ağyâr): 'Yabancılar, başkaları' anlamına gelen ağyâr, âşığın dost edindiği kimseler, rakipler anlamında kullanılır. (G 10/3, G 43/4, G 180/2, 3, TG 5/2) Bkz. رقیب (Rakîb).

افراسیاب (Efrâsiyâb): Maveraünnehir'de hüküm sürmüş, Turan'ın en büyük hakanlarından olan Efrâsiyâb, Alp Er Tunga'nın **Şehnâme**'deki adıdır. Efsanevî bir kişiliğe sahip olan ve kahramanlık sembolü Efrâsiyâb, şairin memduhu Fatih Sultan Mehmed'in rütbece en düşük kuluna benzetilir. (D 8/11)

إِنَّا فَتَحْنَا (İnnâ fetahnâ): Fetih suresinin ilk ayetinden iktibas yapılmıştır. 'Şüphesiz biz açtık; fetih verdik' anlamına gelir. Ayetin tamamı şöyledir:

إِنَّا فَتَحْنَا لَکَ فَتْحًا مُبِينًا

"Gerçek şu ki biz senin için apaçık bir zaferin önünü açtık"[6] (Kurʿân, Fetih 48/1)

[5] Nurettin Albayrak, "İsfendiyâr", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2000, C. XXII, s. 511-512.

[6] Muhammed Esed, **Kurʿân Mesajı: Meal-Tefsir**, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, İşaret Yayınları, 2009, s. 1220.

Divanda Fatih Sultan Mehmed'in Boğdan seferi münasebetiyle yazılmış olan bir kasidedeki beyitte şu şekilde geçer:

Yazılmışdur livāsına ezelde Ḫudā'dan āyet-i 'innā feteḥnā'

انوری (Enverî): Evhaduddîn Enverî-yi Ebîverdî, İran edebiyatının en büyük kaside şairi olarak kabul edilir. Enverî, Selçuklu hükümdarı Sencer'e (sal. 511-552/1118-1157) intisab ederek saray şairlerinden biri olmuş ve ölünceye kadar Hükümdar'ın yanından ayrılmamıştır.[7] (K 23/6, 10)

اهریمنِ ریمن (Ehrîmen-i rîmen): Hilekâr şeytan. Düşman için kullanılmış bir sıfattır. Şeytanlar ordusunu yönettiğine inanılan Ehrîmen, kötülük sembolü olarak kullanılır. Hilekâr şeytanın melekten kaçması gibi, Padişah'ın düşmanlarının nasibi de Padişah'tan kaçmak olmuştur. (K 2/22)

این و آن (În u ân): Şu bu, çeşitli kimseler. Beyitte rakip için kullanılmıştır. (K 10/39)

- ب –

بادِ صرصر (Bâd-ı sarsar): Şiddetli ve soğuk esen rüzgâr. Savaşta ölen kâfirler, rüzgâr fırtınasında dökülen ve savrulan yapraklara benzetilmiştir. (D 12/35, D 16/18)

بادهٔ گلگون (Bâde-i gulgûn): (kin.) Kırmızı renkli şarap. (K 5/1, K 12/18)

ببرِ بیان (Bebr-i beyân): 'Bebr' ya da halk ağzındaki şekliyle 'böbür', Hindistan ve Afrika'da yaşayan, kaplana benzer, derisi benekli ve makbul olan, yırtıcı memeli bir hayvandır. 'Bebr-i beyân', 'bebr'in bir türü olup diğer yırtıcı hayvanlardan çok daha güçlüdür ve aslanın düşmanı olarak görülür. **Şehnâme**'de Rüstem'in savaş esnasında bu hayvanın derisinden yapılmış zırh giydiği şeklinde geçer. Bu hayvanın derisine ok, kılıç gibi savaş aletleri işlemezmiş. Efsaneye göre Rüstem 'bebr' denen bu hayvanlardan birini öldürmüş ve derisinden kendisi için

[7] Bkz. Abdülkadir Karahan, "Evhadüddin Enverî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, C. XI, s. 267-268; A. Hayyâm Pûr, **Ferheng-i Sohenverân**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Tılâye, 1372, C. I, s. 104.

savaş zırhı diktirmiştir. Rüstem'e mahsus olan bu zırha da 'bebr-i beyân' denmiştir.[8] Beyitte memduhunu överken şair, Padişah'ın av köpeğinin, bebri dahi avlayabilecek güçte olduğunu ifade eder. (K 5/18)

بتِ آزر (But-i Âzer): Kurʿân'da İbrahim peygamberin babası olarak geçen[9] Âzer'in yaptığı putlar. Sultan Mehmed'in adaleti ile döneminin her bakımdan mamur ve güzel oluşu sebebiyle kâfirin kırmak ya da bozmak için bulabileceği tek şey Âzer'in putu olmuştur. (K 3/23-25) Bir başka yerde şair, nefsi yani insanı Allah'tan alıkoyan ve taparcasına bağlanılan şeyleri, Âzer'in putuna benzetir. Eğer insanın kalbinin içi Âzer'in putlarıyla doluysa Halîlullah (İbrahim) gibi o putları kırmalı yani nefsi öldürmelidir (K 10/4):

بت‌شکن شو چون خلیل‌الله یعنی نفس‌کُش

چون حریمِ دل تو را پر از بتانِ آزر است

Gönül haremin Âzer'in putlarıyla doluysa; Halîlullah gibi put kıran ol, yani nefsini öldür. Ayrıca bkz. حریمِ دل (Harîm-i dil).

بحثِ یهود با عیسی ابن مریم (Bahs-i Yehûd bâ İsa b. Meryem): Meryem oğlu İsa'nın İsrailoğulları ile aralarında yaşanılan olay. Beyitte Yahudilerin, Hz. İsa'ya karşı çıkarak onu inkâr etmeleri olayına telmih vardır. Şair, mucizevî güzellikte bulduğu nazmına karşı kendisiyle iddialaşmaya kalkışacak kimseleri Hz. İsa'ya karşı duran İsrailoğullarına benzetir. (K 9/35)

بخت برگشتن (Baht ber-geşten): 'Ber-geşten', geri dönmek, vazgeçmek, değişmek, tersyüz olmak anlamlarına gelir. Baht ile birlikte; talihin dönmesi, talihin değişmesi, talihin alt üst olması anlamında kullanılır:

[8] Bkz. (Çevrimiçi) https://www.parsi.wiki (ببر بیان), 18 Haziran 2018; Ferâmurz Cevşenlû, **Ferheng-i Vâjehâ-yi Şâhnâme**, Serây-i Dânâ-yı Tûs, 1388, s. 7.

[9] Bkz. Kurʿân, Enʿâm 6/74.

برگشتی و بخت شد ز من برگشته زین غصّه تنم گشت به خون آغشته[10]

Sen benden vazgeçince, yüz çevirince talihim de benden yüz çevirdi ve bu üzüntüden dolayı bedenim kana bulandı.

Maşuk âşıktan vazgeçince, âşığın talihi de ondan vazgeçmiş ve yüz çevirmiştir.

بختِ برنا (Baht-ı bernâ): Genç baht. Talihin iyi olması anlamında kullanılır. (K 15/28)

بداختر (Bed-ahter): Yıldızı, talihi kötü. (kin.) Bahtsız, talihsiz; uğursuz. Düşmanın sıfatı olarak kullanılmıştır. (K 3/28, K 7/6, K 16/51) Bir başka beyitte şair, Padişah'a kendisi hakkında kötü şeyler söyleyerek kovulmasında payı olan kimseler için kullanmıştır. (K 17/44)

بداق (Budak): Doğu Anadolu, Azerbaycan, İran ve Irak'ta hüküm sürmüş olan Karakoyunlu Devleti hükümdarı Kara Yûsuf'un (sal. 791-823/1389-1420) oğlu Pîr Budak (sal. 814-821/1411-1418).[11]

بر پسر رحمی... (Ber-peser rahmî…): Savaş meydanı ile mahşer meydanı arasında irtibat kurulan beyitte; hesap gününde kimsenin kimseyi tanımayacağı, kimsenin kimseye yardım ve merhametinin olmayacağı ile ilgili şu ayetlere iktibas yapılmıştır: O gün kişi kardeşinden, annesinden ve babasından, eşinden ve çocuklarından kaçar. O gün her birinin kendisine yetecek bir endişesi olacaktır. (Kurʿân, Abese 80/34-37); "Onların birbirlerinin gözü önünde olacaklar(ı gün) her suçlu çocuklarını feda ederek kendisini azaptan kurtarmak ister ve eşini ve kardeşini ve kendisini himaye etmiş bütün akrabalarını ve yeryüzünde yaşayan herkesi, onların tümünü; böylece yalnız kendini kurtarabilsin diye."[12] (Meâric 70/11-14).

---

[10] **Metin**, R 5/2.

[11] Faruk Sümer, "Karakoyunlular", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 434-438.

[12] Esed, **a.g.e.**, s. 1366.

بر پسر رحمی نباشد مر پدر را آن زمان مُهرِ مِهرِ دُخت یابد در دلِ مادر شکست[۱۳]

O vakitte (mahşer günü) babanın oğluna merhameti olmaz; annenin gönlündeki kız sevgisinin bağı bozulur.

برغو (Burgû): Nefesli çalınan perdesiz, içi boş boynuzdan yapılan bir tür müzik aletidir. Savaş gününün vasfında zurna ile birlikte adı geçer. Boru ve zurnaların gürlemesiyle ordunun adeta derya gibi coştuğu anlatılır. (D 12/12)

بکرِ نظم (Bikr-i nazm): Bâkir şiir. (kin.) El değmemiş, yeni, eşi benzeri görülmemiş olan şiir. (D 22/20)

بنده فرمان (Bende-fermân): Emir kulu, emre uyan, itaatkâr. (D 1/2, K 19/38)

بود عادت که می گیرند اندر سیم آهن را (Buved âdet ki mî-gîrend ender sîm âhen-râ): Beyitte demirin, gümüşün içinde/altında olmasının âdet olduğu şeklinde geçer. Burada demirden kasıt sultanın/askerin üzerindeki zırhtır; gümüşten kasıt da yapı malzemesi demir olan zırhın üzerine işlenen gümüş olduğu düşünülebilir. Nitekim Osmanlı zırhlarının yapımında temel malzeme demir olmakla birlikte takviye plakalarının üzerinin gümüş veya altın tel kakma ya da sıvama teknikleriyle süslenildiği nakledilir.[14] Zırh, sevgilinin üzerindeyken bunun tam tersi söz konusu olmuştur yani sevgilinin kolları/bedeni gümüşe benzetildiği için bu defa gümüş, demirin üzerinde değil içindedir. (K 2/10)

به هم برزدن (Be-hem ber-zeden): (Gönlü) birbirine katmak, altüst etmek; perişan etmek. (K 3/2)

- پ -

پا/پای بوس (Pâ/pây-bûs): Padişahın/sevgilinin ayağını öpme. Padişahın/sevgilinin yakınında olabilmek ve ayağını öpebilmek yüksek bir mevkide

[13] **Metin**, K 3/15.

[14] Tülin Çoruhlu, "Zırh (Türk Devletlerinde)", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, C. XLIV, s. 395.

olmayı gerektirdiği gibi, ayağını öpen kimse de bu sayede yüce bir şerefe ve mutluluğa erişir. Şair daima padişahın/sevgilinin yakınında, huzurunda olabilmeyi ve ayağını öpebilme muradına erişebilmeyi ister. (K 17/38, K 22/59, G 45/5, G 58/3, G 76/5, G 84/7, G 146/3, G 175/2, G 181/1) Bayramlar, padişahın ayağını öpebilmek için bir vesiledir. Bayramlık ve ayak öpmek için Kabûlî, Padişah'ın otağından çıkmasını gözler. (G 41/5) Padişah'ın devlet erkânıyla yaptığı bayramlaşma merasiminde el etek öpmenin yanı sıra bazı hediyeler de takdim edilirdi.[15] Şair, cananın ayağını öpebilmesi karşılığında hediye olarak canını takdim eder. (G 96/1, 6) Başka bir beyitte Sultan'ın ayağını öpme peşinde, hediye olarak yeni inci/mana getirdiğini ifade eder. (G 124/5)

Kelime 'ayak öpen' anlamında da şairin âciz, zavallı, düşkün, güçsüz ve perişan hâlini tarif etmek için kullanılmıştır. (G 23/5)

پابوسِ کسی داشتن (Pâ-bûs-i kesî dâşten): Padişahın ayağını öpme/huzuruna çıkış izninin olması. (G 118/7)

پالودهٔ قندی (Pâlûde-i kandî): Paluze denilen tatlının bir çeşididir. Kaynaklarda Osmanlı mutfağı tatlıları arasında anılan paluzenin, geleneksel Türk mutfağında karşılığı pelte olarak geçer.[16] Şair, sevgilinin dudağını bu tatlıya benzetir. Paluze tatlısının üzerine gül suyu döktüklerinden bahisle, sevgilinin güle benzeyen yanağının teri, tatlıya benzeyen dudağının üzerine gül suyu misali dökülür. (G 129/4)

پرده (Perde): Perde. (kin.) Felek. (D 14/8, 9, K 17/1, G 5/3)

پشیمانی سودی نمی دارد (Peşîmânî sûdî nemî dâred): 'Pişmanlık fayda vermez' anlamına gelen atasözüdür.[17] Kabûlî, Padişah'ın yanındayken bulduğu saadetin

[15] Esad Efendi, **Osmanlılarda Töre ve Törenler: Teşrifât-ı Kadîme**, açıklamalarla sdl. Yavuz Ercan, İstanbul, Tercüman Gazetesi, 1979, s. 72-74.

[16] Bkz. Eren Sarı, **Osmanlı Mutfağı**, Antalya, Net Medya Yayıncılık, 2016, s. 36, 138; Ömer Özkan, **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (XIV-XV. Yüzyıl)**, İstanbul, Kitabevi, 2007, s. 640.

[17] Bkz. A. Naci Tokmak, **Telaffuzlu Türkçe Farsça Ortak Deyimler Sözlüğü**, İstanbul, Simurg Yayınları, 2001, s. 191.

kıymetini, kaybettikten yani saraydan uzaklaştırıldıktan sonra daha iyi anlamıştır ancak artık bunun bir faydası yoktur. (G 141/2)

پهلو گرفتن (Pehlû giriften): (kin.) Uzaklaşmak, ayrılmak; uzakta kalmak, çekilmek. (D 5/5)

پیراهن چاک زدن (Pîrâhen çâk zeden): Yas, matem ya da öfke ve hiddetten gömleğini yırtmak, parçalamak. Gül için, yapraklarının parça parça oluşuna, benzetme yapılmıştır. (G 113/4)

- ت -

ترک (Turk): (kin.) Mahbup. 'Türk' kelimesi; sevgilinin/memduhun gözü ve bakışı ile alakalı yapılan benzetmelerin yanı sıra savaşçı, kavgacı ve geçimsiz özellikleri ile de şu terkipler içerisinde yer alır: Turk-i zûbîn-zen, Turk-i Çîn, Turkân-ı cengî, Turk-i kemân-ebrû, Turk-i serhoş, Turk-i kemân-dâr, Turk-i şaltâkî. (K 2/3, K 18/6, G 79/3, G 144/6, G 159/2, G 166/1, G 192/3) Ayrıca kavim adı olarak Arap kelimesi ile birlikte de anılır. (K 5/15)

ترکِ شلطاقی (Turk-i şaltâkî): Şaltak; kavgacı, yaygaracı, gürültücü, çığırtkan (kimse) anlamına gelen Türkçe bir kelimedir.[18] Terkip olarak; maşuka eziyet eden kavgacı/geçimsiz güzel anlamında kullanılmıştır. (G 192/3)

تقطیع ساختن (Taktîʿ sâhten): Kesmek, parçalamak, ayırmak. (ed.) Aruz vezni ile yazılmış bir mısraı vezin kalıplarının parçalarına göre ayırmak. Padişah'ın düşmanlara nasıl muamele ettiğine mukabil şairin kendisinin de kendi düşmanı olan rakiplerine karşı nasıl zorlu ve güçlü biri olduğunu sanatlı bir şekilde şöyle anlatır:

من آن شخصم که از تیغِ زبان تقطیع می‌سازم

چو نامطبوعِ نظمِ خصم اگر دشمن بوَد صد تن[۱۹]

[18] Bkz. Şemseddin Sami, **Kâmûs-ı Türkî**, 12. bs., İstanbul, Çağrı Yayınları, 2002, s. 784.

[19] **Metin**, K 2/31.

Düşmanın hoşa gitmeyen nazmı gibi yüz tane düşman gelse, ben onları dil kılıcımla parçalara ayırırım.

تنِ یوسفی (Ten-i Yûsufî): Bedeni Yusuf'a benzeyen (askerler). (K 2/5)

تیرِ آه (Tîr-i âh): Ah oku. Ok gibi hızlı ve tesirli olan nefes, ah. (D 7/11, K 17/6, TG 2/5)

تیرِ پیرِ دبیر (Tîr-i pîr-i debîr): (kin.) Utarit. (K 8/19)

تیرِ چرخ (Tîr-i çerh): Feleğin oku. **1.** (kin.) Utarit. **2.** Ok gibi havaya atılan bir tür silah. İçine barut doldurulup ateş edilir ve düşman tarafına fırlatılır. Şair, Padişah'ın düşmana gönderdiği oku, feleğin okuyla kıyaslamış ve onu diğerinden üstün tutmuştur. (D 8/24)

تیغِ مهر (Tîğ-i Mihr): Güneşin kılıcı. (kin.) Güneş ışını. (D 15/9)

- ج -

جادوفریب (Câdû-firîb): Büyücü aldatan, büyücüye büyü yapan. (kin.) Büyüleyici, etkileyici (şiir). (D 22/10)

جان بر لب آمدن (Cân ber-leb âmeden): Canı ağzına gelmiş, ölümü yakın olmak; ölecekmiş gibi olmak. Şairin Padişah'tan ayrı, hâlini tasvir için kullandığı bir deyimdir. (K 16/24)

جان در آستین بودن (Cân der-âstîn bûden): Canını vermeye, canını feda etmeye hazır bulunma. Beyitte maşuk, âşığın canına kastetmek istese dahi âşık, canını vermeye hazır bir şekilde sevgilinin sokağına gelir. (G 116/2)

جان گداز (Cân-gudâz): (kin.) Âşık; huzursuz, sabırsız, muzdarip. (K 16/4)

جان و سر باختن (Cân u ser bâhten): Canından vazgeçmek, birisi (Padişah) için canını feda etmek. (K 4/19)

جبر (Cebr): Arapça'da kahraman, yiğit, kırık bir şeyi onarma, kibirlilik, melik, kul, kahır, zorlama ve mecburiyet anlamlarına gelir. Tasavvufî olarak, ceberut âlemine denir. Salikin iradesi mülk ve melekût âleminde geçerliyken, bu durum ceberut âleminde (Allah'ın bütün varlıkların üzerinde olan kudretinin tecelli ettiği âlem) söz konusu değildir. Salik bu âlemde sadece Allah'ın dilediğini isteyebilir.[20] Kabûlî bu manada beytinde cebr'den kurtuluş yolu olmayacağı için kazaya rıza göstermek gerektiğini kendisine öğütlemektedir:

چو مذهب را خلاصی نیست از جبر چه حاصل از مدارا و مواسا[۲۱]

Mezhebin cebrden kurtuluşu olmayınca iyi geçim ile yardımın bir faydası olmaz.

جبه (Cebe): Zincir veya halkadan örülerek yapılmış zırh anlamına gelen Türkçe bir kelimedir. (K 2) Aynı anlamda Farsça 'cevşen' kelimesine de yer verilir. (D 12/29, K 2/1, 6, 38, K 3/16, K 8/24, K 19/16)

جگر داشتن (Ciger dâşten): Ciğerli olmak. (kin.) Cesareti olmak, cesur ve korkusuz olmak. Fatih Sultan Mehmed'in ordusundaki askerleri tarif etmede kullanılmış bir deyimdir. (K 4/16)

جلّاد (Cellâd): Cellat, idam hükmünü yerine getirmekle görevli kimsedir. Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan itibaren infaz için cellatların kullanıldığı bilinmektedir.[22]

Divanda Boğdan zaferi sonrası kâfirlerin, Fatih Sultan Mehmed'in emriyle cellatlar tarafından öldürülmesi sırasında cellatların vasfı yapılır. Saflar hâlinde yerleştirilen tutsakların öldürülmesi için her bir safta, ellerinde çelik kılıç bulunan birkaç cellat görevlendirilmiştir. Hepsi kâfir kanıyla oynayan, kan içici, gürbüz

[20] Ethem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 2. bs., İstanbul, Anka Yayınları, 2004, s. 119.

[21] **Metin**, Kı 5/2.

[22] Mehmet İpşirli, "Cellât", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, C. VII, s. 270.

kimseler olarak tarif edilir. Bıyıkları hançere benzetilen cellatların her birinin gözleri kan dolu iki tas gibi ve öfkeden yuvalarından fırlamıştır. (D 16/1-6)

جم/جمشید (Cem/Cemşîd): Pişdâdîlerin dördüncü hükümdarı olarak bilinen Cem/Cemşîd beyitlerde tahtı, makamı, gücü ve saltanatı dolayısıyla anılır. Bu yönleriyle memduhunu Cemşid'e benzeten ve bazı yerde ondan üstün tutan şair, Sultan'ı Cem-cenâb, Cemşîd-gâh, Cem-saltanat, Cemşîd-bârgâh, Cem-câh, Cemşîd-milket, Cemşîd-fer vb. sıfatlar ile över. (D 11/9, D 18/10, D 19/1, D 24/16-17, K 8/13, K 9/2, 5, 32, K 13/3, K 14/20, 33, K 15/9, K 18/56, G 81/5) Cem'in tahtı, Fatih Sultan Mehmed'in tahtı yanında rüzgârda bir yaprağa benzetilir. (D 8/13) Cem/Cemşîd, aynı zamanda Osmanlı sarayının en değersiz kulu için de benzetme unsuru olmuştur. (D 8/6, 15, 23)

جُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ (Cumiaʿş-şemsu ve'l-kamer): 'Güneş ile Ay biraraya getirildiğinde' anlamına gelen, kıyametin anlatıldığı ayetten[23] iktibas yapılan beyitte Güneş ve Ay, sevgilinin iki yanağına benzetilmiş ve âşık için bunlar da birer kıyamet alameti sayılmıştır:

چو می‌شود جُمِعَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ به قیامت

بدین دو رخ که تو داری قیامتِ دگر است این[۲۴]

Güneşle Ay'ın biraraya gelmesi nasıl kıyamet alametiyse; sahip olduğun bu iki yanak da bir başka kıyamettir.

جوان دولت (Cevân-devlet): Talihi genç; talihli, bahtiyar. (K 13/20)

جهانگیرِ سکندردر (Cihângîr-i Sikender-der): Cihanı hükmü altına almış İskender makamlı (Padişah). Dünyanın pek çok yerini fethetmesi yönüyle Sultan Mehmed Han'a sıfat olarak kullanılmıştır. (K 2/15)

[23] Kurʿân, Kıyâmet 75/9.

[24] **Metin**, G 25/6.

جیب (Ceyb): Sine, gönül. (D 22/7, D 22/34, G 98/3) Bir beyitte hem gerçek anlamıyla şairin/âşığın kendi göğsü hem de mecazi olarak feleğin sinesi anlamında kullanılmıştır. (G 6/4)

- چ -

چرخِ اطلس (Çerh-i Atlas): Bütün felekleri çevrelediğine ve içinde hiçbir yıldızın bulunmadığına inanılan mevhum dokuzuncu gök katı, arş. Felek-i atlas (atlas feleği), felek-i aʿzam (en büyük felek), felekü'l-eflâk (felekler feleği) olarak da anılır. (D 18/13, K 16/10)

چرخِ اعظم (Çerh-i aʿzam): En büyük felek. (kin.) Arş; feleklerin en üstündeki felek, en üst gök, dokuzuncu gök. (K 9/33, K 14/1) Bkz. چرخِ اطلس (Çerh-i Atlas).

چرخِ برین (Çerh-i berîn): En yüksek felek. (kin.) Yüce arş; feleklerin en üstündeki felek, en üst gök, dokuzuncu gök. (K 18/73) Bkz. چرخِ اطلس (Çerh-i Atlas).

چرخِ چنبر (Çerh-i çenber): (kin.) Gökyüzü. (D 7/2)

چرخِ هفتم (Çerh-i heftom): Yedinci felek. Zühal ya da Keyvan feleği. (D 18/73, K 9/4)

چشم برداشتن از چیزی (Çeşm ber-dâşten ez-çîzî): Gözünü bir şeyden ayırmak; bir şeyi görmeyi, temaşa etmeyi kesmek, bırakmak. (G 188/3)

چشم برهم زدن (Çeşm ber-hem zeden): Gözünü kapatmak, gözünü yummak. (kin.) Göz açıp kapayıncaya dek, çok kısa bir an. (G 188/3)

چشمِ بیمار (Çeşm-i bîmâr): Hasta göz. (kin.) Maşukun güzelliğini artıran yarı kapalı, baygın ve süzgün gözü. (K 12/15, K 12/47)

چشمِ ناوک‌زن (Çeşm-i nâvek-zen): Ok atan yani bakışlarıyla âşığı yaralayan göz. (K 2/8)

- ح -

حاتم (Hâtim): Cahiliye döneminde Arap kabileleri arasından 'Tay' kabilesine mensup, cömertliği ile meşhur olmuş olan İbnu Abdillah b. Saʿd'ın lakabıdır. Şair, divanda memduhu Fatih Sultan Mehmed'i bağışta ve eli açıklıkta Hâtim gibi hatta ondan daha üstün olmasıyla anar. (D 18/27, K 5/20, K 9/5) Beyitlerde; 'çok cömert' anlamında 'Hâtim-atâ' ve 'Hâtim-bezl' şeklinde de geçer. (K 10/23, K 13/15) Şair aynı zamanda Sultan'ın meclisindeki kulunu, cömertlikte Hâtim'e benzetir. (D 8/23, K 14/8)

حاجی (Hâcî): (kin.) Âşık. (K 8/4, 7, K 19/5) Bkz. کعبه (Kaʿbe).

حجاز (Hicâz): Arap yarımadasında, Mekke ile Medine'yi kapsayan bölgenin adıdır. Âşık için Kâbe'nin, sevgilinin bulunduğu yer olarak düşünülmesi sebebiyle sevgilinin mahallesi Hicaz'a benzetilir. Bkz. کعبه (Kaʿbe). Hicaz kelimesi aynı zamanda musikimizde bir makam adıdır. Musikide yer alan makamların, insanların duyguları ve psikolojisi üzerinde etkisi bulunur. Hicaz makamının ise insana alçakgönüllülük, hüzün ve hicran duygularını verdiği bilinmektedir.[25] Beyitte bu kelimenin, tevriyeli olarak kullanıldığı görülür. Kabûlî'nin makamı, sevgilinin/sultanın bulunduğu yerdir ve âşıkların nağmesi daima Hicaz'da/hicaz makamındadır. (G 38/5)

حریمِ دل (Harîm-i dil): Gönlün içinde saklı olan şey/şeyler. (K 10/4) Bkz. بتِ آزر (But-i Âzer).

حسّان (Hassân): Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şairi olarak tanınan sahabi Hassân b. Sâbit (ö. 60/680 [?]).[26] Şair kendisini döneminin Hassân'ı olarak görür. (D 21/2, K 8/45)

حسن بیک (Hasan Biğ[27]): Beyitte Hasan Bey olarak zikredilen hükümdar, kuvvetle muhtemel dönemin Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'dır (ö. 882/1478).

[25] Bkz. Ruhi Kalender, "Türk Musikîsi'nde Kullanılan Makamların Tesirleri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1987, C. XXIX, s. 362-364, 366.

[26] Hüseyin Elmalı, "Hassân b. Sâbit", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, C. XVI, s. 399.

Uzun Hasan, 855-882/1452-1478 yıllarında hüküm sürmüştür. İlme değer verip âlimleri himaye eden hükümdarın her hafta âlimleri toplayarak onlara ilmî tartışmalar yaptırdığı nakledilir. 874/1470 yılında Tebriz'e gelen Memlük tarihçisi İbn Ecâ, Uzun Hasan'ın Tebriz, Şiraz ve Semerkant'tan gelen âlimleri kabul ederek onlarla sohbet ettiğine dair tanıklık etmiştir.[28]

حقۀ مرجان (Hokka-i mercân): Mercan hokka. (kin.) Sevgilinin ağzı. (G 109/4)

حقۀ مینا (Hokka-i mînâ): Mine renkli hokka. (kin.) Gökyüzü. (K 17/2)

حلوا دادن (Helvâ dâden): Helva vermek. Beyitte, bir kişinin öldükten sonra helva yapılıp ölenin ruhu için halka dağıtılması âdetine gönderme yapılmıştır. Öldükten sonra verilen bu tatlıya nispetle şair, tatlıya benzettiği sevgilinin dudaklarından nasibini yaşadığı müddette diler. (G 90/5)

حیدر (Haydar): Aslan manasına gelen kelime, Hz. Ali'nin lakabı olarak kullanılır. Şair, memduhu Fatih Sultan Mehmed'i savaştaki yiğitliği ve cesareti dolayısıyla Hayber fatihi Hz. Ali'ye benzetir. (D 18/56, K 3/8, 13, K 11/4)

- خ -

خاتمِ جم (Hâtem-i Cem): Cem'in mührü. (kin.) Hz. Süleyman'ın mührü. Her ne kadar Cem de padişah olsa da 'hâtem-i Cem'in kullanıldığı yerde kastedilen Hz. Süleyman'ın mührü yahut üzerinde mühür bulunan yüzüğüdür. (D 18/47)

خارِ مغیلان (Hâr-i Mugaylân): Deve dikeni. Çöllerde ve kumluk yerlerde yetişen bu bitki, hacıların/âşıkların Kâbe'ye/sevgiliye ulaşmak için çektikleri Hac yolculuğunun sıkıntı ve zorluklarından biri olarak anılır. Nitekim haccetmek yani sevgilinin/sultanın eşiğine varabilmek için deve dikenleriyle dolu bu yolu yani birçok sıkıntı ve güçlükleri aşmak gereklidir. (K 19/4)

---

[27] 'Biğ' kelimesi için bkz. (Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/tarama&view, 09 Mayıs 2018.

[28] Faruk Sümer, "Uzun Hasan", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 261-264.

خاصِ خاص (Hâss-ı hâss): Allah'a ulaşmada en yüksek makamda olan, Hz. Muhammed (s.a.v.). (D 3/20)

خاک بر سر کردن (Hâk ber-ser kerden): Başına toprak saçmak/koymak. Yasta olmak, üzüntü ve acziyet bildirmek için kullanılan bir deyimdir.[29] Sevgiliden/sultandan ayrı kalan şair, üzüntüsünden başına toprak koyduğunu söyler. (G 11/4)

خاکِ پای کسی شدن (Hâk-i pây-i kesî şoden): (kin.) Alçakgönüllülük göstermek. (D 3/13)

خانمان (Hân-mân): 'Hân', hâne yani ev kelimesinin muhaffefidir. 'Mân' ise ev eşyası anlamına gelir. Hân-mân/Hâne-mân; ev ve evin içindekiler, ev bark, ev halkı ve ev eşyası anlamında kullanılır. (D 24/19)

خردهٔ زر (Hurde-i zer): Altın tozu. (kin.) Kırmızı gülün ortasındaki sarılık. (K 6/2)

خرگه نشین (Hargeh-nişîn): Otağda oturan. (kin.) Padişah. (G 11/3)

خرمنِ ماه (Hırmen-i mâh): Ay harmanı; ay halesi. (kin.) Maşukun yüzü. (G 113/5)

خروسِ صبح (Horûs-i subh): Sabah horozu. (kin.) Güneş. (D 15/1)

خزف (Hazef): Çanak çömlek vb. şey(ler). (kin.) Değersiz, pahada kıymetsiz olan şey(ler). Rakibin nazmı için kullanılmış bir sıfattır. (K 3/29)

خسرو (Husrev): Hindistan'da yaşayan Türk asıllı şair; Emîr Husrev-i Dihlevî. Medrese eğitimi gördüğü daha küçük yaşlarda şiir söylemeye başlayan şair, edebî ve ilmî öğrenimi dışında musikiye ve tasavvufa da ilgi duymuştur. Türkçe, Arapça ve Farsça yanında Hint dili ve edebiyatını da çok iyi bilmesiyle birlikte Fars

[29] Bkz. Ozan Yılmaz, ""Gelenekten Deyişe" Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden "Başa Toprak Saçmak"", **Türük: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, sa. 2, 2013, s. 338-340.

edebiyatındaki tüm şiir türlerinde eser vermiştir.[30] (D 22/6, D 23/23, K 10, K 19/51, G 122/6, G 137/9) Divanda 'Husrev' kelimesi daha çok iham sanatı yapılarak kullanılmıştır. 'Husrev' kelimesi ile şair Emîr Husrev-i Dihlevî kastedilmekle birlikte kelimenin 'hükümdar' anlamı da düşünülür. (G 42/5, G 50/5)

خصم (Hasm): (kin.) Rakip. Sultan'ın savaş sahasındaki düşmanlarına mukabil şairin şiir sahasındaki düşmanları, rakipleridir. Beyitte rakibin nazmı, beğenilmeyen ve latif olmaktan uzaktır. (K 2/31) Bkz. رقیب (Rakîb).

خضر (Hızr): Hızır. Sevgilinin dudağı hayat ırmağına; kelime olarak 'yeşillik, tazelik' anlamlarına gelen Hızır ise, dudağın üzerindeki ayva tüylerine benzetilir. (K 9/16, G 23/1, G 78/4, G 80/4) Rivayete göre Hızır, hayat suyunu bulduğu için sırra vâkıf olmuştur. Buna göre sevgilinin dudağı sır, etrafındaki ayva tüyleri de Hızır'dır. (G 183/5)

خطّ (Hatt): (kin.) **1.** Yüzdeki yeni bitmiş tüyler, ayva tüyleri. Beyitte, kâfir ordusu için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. (K 3/1-7) Ayrıca bkz. کافر (Kâfir). Kâfir ordusuna benzetilen sevgilinin yüzündeki ayva tüylerinin komutanı olarak görülen kâküllerin, başı öne düşmüştür/eğilmiştir. (K 4/1) Ayrıca bkz. خضر (Hızr) ve سبزۂ نورستہ (Sebze-i nevreste). **2.** (kin.) Karınca. (K 3/5)

خط کشیدن (Hat keşîden): Karalamak; bir kalemde silmek, yok etmek. (D 2/1)

خلوتخانۂ خورشید (Halvet-hâne-i Horşîd): Güneşin inziva yeri; yani battığı yön, batı yönü. (D 14/12)

خلوتگہِ خاص (Halvetgeh-i hâss): Özel inziva yeri, gizli görüşülecek yer. (D 24/51) Miraç hadisesinde Peygamber'in (s.a.v.) Allah ile görüştüğü yer anlamında kullanılmıştır. (D 3/20)

خندہ گاہ (Hande-gâh): (kin.) Maşukun dudağı ve ağzı. (G 4/4)

خنگِ چرخ (Hıng-ı çerh): (kin.) Felek; dünya. (K 11/1)

[30] Rıza Kurtuluş, "Emîr Hüsrev-i Dihlevî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, C. XI, s. 135, 136.

خواب (Hâb): Rüya. Şair, gördüğü bazı rüyaları tabirleri ile birlikte vermiştir. İki yerde şair rüyasında güneşi yani Padişah'ın cemalini gördüğünü söylemiş ve farklı zamanlarda gördüğü bu rüyayı ayrılık vaktinin tamamlandığı ve artık Padişah'a kavuşma vaktinin geldiği, çektiği azabın biterek rahmet günlerine dönüşeceği şeklinde tabir etmiştir. (G 24/1-3, G 104/2) Başka bir beyitte rüyasında servi boylu sevgiliyi gördüğünü söyleyen şair, bunun tabirini de ömrünün uzun olacağı şeklinde yapmıştır. (G 38/2) Rüyasında su görmesi ise susuzluğu giderici olması yönüyle su gibi olan sevgiliye kavuşmayı, vuslatı simgelemektedir. (G 18/1)

خواجو (Hâcû): 'Hâcû' mahlasını kullanan şairin asıl adı Mahmûd olup 'Nahlbend-i şuarâ, hallâku'l-meânî, melîku'l-fuzalâ' lakapları, Mürşidî ve Kirmânî nisbeleriyle anılır. İyi bir öğrenim gören şair, özellikle gazel sahasında başarılı olmuştur. Kasidelerinde Senâî, Hâkânî-yi Şirvânî, Zahîr-i Fâryâbî, Cemâleddîn-i Isfahânî; gazellerinde Saʿdî; mesnevilerinde Firdevsî ve Nizâmî-yi Gencevî'nin etkisi görülür.[31] (K 19/51)

خون (Hûn): (kin.) Şarap. (K 3/20)

خون خوردن (Hûn horden): (kin.) Çok üzülmek, çok acı çekmek. (G 9/2)

- د -

داودی زره (Dâvudî zirih): Dâvud peygamberin yaptığı zırh. Demiri yumuşatma mucizesine sahip olan Hz. Dâvud'un, geçimini demirden zırh yaparak sağladığı bilinir. Sultan'ın ordusundaki askerlerin zırhları; ok, kılıç geçirmez ve sağlam oluşları dolayısıyla Dâvud peygamberin zırhına benzetilmiştir. (K 2/5)

درّ خوشاب (Durr-i hoşâb): Islak ve parlak, yeni (iyi cins) inci. (kin.) Sevgilinin teri. (G 186/6)

[31] Bkz. A. Naci Tokmak, "Hâcû-yi Kirmânî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, C. XIV, s. 520-521; Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, C. I, s. 319.

درستِ مغربی (Dorost-i mağribî): Mağripte altından yapılan bir sikkedir ve kırmızı olduğu söylenir. Şair, şiirini ölçüde tam ayar gelen mağrip parasına benzetir. (D 22/11)

درّ سفتن (Durr soften): İnci delmek. (kin.) Güzel ve etkileyici şiir söylemek. (D 4/17, D 16/27, D 18/4, D 22/29, D 23/28, D 23/30)

در ششدر فتادن (Der-şeşder futâden): 'Şeş-der', altı kapı (tavlada); 'der-şeşder futâden/uftâden', tavla oyununda altı kapının da kapalı olması demektir. Çok sıkışmak, bir zorlukla karşılaşmak, çaresiz ve güç durumda kalmak anlamında kullanılan bir deyimdir.[32] Divanda şu şekillerde geçer:

ز مهره‌بازیِ این هفت حقّهٔ مینا مثالِ مهرهٔ نردم فتاده در ششدر[۳۳]

Kumarbaz feleğin hilekârlığından tavla pulu misali köşeye sıkıştım; altı kapım da kapalıdır.

به تختِ بختِ تو را رو نموده نقشِ نشاط عدوی جاهِ تو بادا فتاده در ششدر[۳٤]

Senin baht tahtında neşenin nakşı görünür; makamındaki düşmanın altı kapısı da kapansın (köşeye sıkışsın).

Selmân-ı Sâvecî (ö. 778/1376), bir kasidesinde aynı deyişe şöyle yer vermiştir:

نیست روی آنکه راهِ خانه گیرم زین بساط

زین چنین نارد که من افتاده‌ام در ششدری[۳۵]

[32] Dihhodâ, **Emsâl u Hikem**, C. II, s. 792.

[33] **Metin**, K 17/2.

[34] **Metin**, K 17/101.

[35] Bkz. Selmân-ı Sâvecî, **Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî**, nşr. Mansûr Müşfik, Tahran, Bengâh-ı Matbûʿât-i Safî Alişâh, 1336, s. 606.

Bu dünyadan evime gidecek bir yol yoktur; bundan dolayı çaresiz böyle sıkıştım kaldım.

دِرّ عدن (Durr-i ʿAden): Aden incisi. Eskiden en güzel incilerin Aden denilen bölgeden çıkarıldığı bilinir. (D 4/16, TG 1/6)

درّ کشیدن (Durr keşîden): (Eteğine) inci toplamak. (D 1/15)

درگاهِ جولان (Dergâh-ı cevlân): Gezinti dergâhı. Miraç yani Peygamberimiz'in (s.a.v.) göğe yükselmesi olayında gökyüzü, gezinti dergâhında kendisine zemin olmuştur. (D 3/17)

در گل افتادن (Der-gil uftâden): Çamura saplanmak. Çaresiz ve âciz kalmak anlamında kullanılan deyimdir. (G 11/4)

دزدِ دل‌ها (Duzd-i dilhâ): (kin.) Sevilen kimse, sevgili. (K 9/19)

دست بوسی (Dest-bûsî): El öpme. Şair, hükümdar/Süleyman'ın yüzüğünün mührünün itibarını, Sultan'ın elinin öpülmesi ile irtibatlandırır. Mühür, Sultan'ın eli sayesinde yücelik ve şeref bulmuştur. (K 21/32, D 18/46)

دکّانِ گردون (Dukkân-ı gerdûn): Feleğin dükkânı. Gökyüzü anlamında kullanılmıştır:

برآمد ماه بر دکّان گردون برو گرد آمده سکّان گردون[٣٦]

Ay, felek dükkânında (gökyüzünde) belirdi; feleğin sakinleri (yıldızlar) de onunla bir araya geldi.

دلدل (Duldul): Düldül; Resûl-i Ekrem (s.a.v.) tarafından Hz. Ali'ye hediye edilmiş olan katırın adıdır. Hızlı yürüyüşü ve çevikliği dolayısıyla kendisine

[36] **Metin**, D 14/1.

Arapça'da 'kirpi' anlamına gelen 'düldül' adı verilmiştir.[37] Beyitte; savaşlarda kılıcı ve bineği ile büyük kahramanlıklar göstermiş olan Hz. Ali'ye nispet edilerek Zulfikâr ile birlikte anılmış; Şehzâde Bâyezîd'in kılıcı Zulfikâr'a, atı ise Düldül'e benzetilmiştir. (K 11/4) Bkz. ذوالفقار (Zulfikâr)

دمار از کسی برآوردن (Demâr ez-kesî ber-âverden): Birinin canına okumak, anasından emdiği sütü burnundan getirmek; birine işkence etmek, kökünü kazıtmak anlamlarına gelen bir deyimdir. Düşmana yapılan muamele için kullanılmıştır. (K 11/8, K 17/84)

دو هندو (Do hindû): İki kara. (kin.) Gözbebekleri.

دو هندوی تو که دل می‌برند و جان هر دو بلا و فتنه فکندند در جهان هر دو[38]

İki karan (gözbebeğin) gönlü de canı da alır götürür; her ikisi cihana bela ve fitne salar.

دیلم (Deylem, Dîlem): Deylem, İran'ın kuzeyinde bulunan Gîlân bölgesinde bir şehrin ve burada yaşayan kavmin adıdır. **Burhân-ı Kâtı**ʿ ve Devellioğlu lügatlerinde 'Deylem, Dîlem' şeklinde **Ferheng-i Ziyâ**'da 'Dîlum, Dîlumân' şeklinde geçer. Deylemlilerin savaşlarda kullandıkları en güçlü silahları balta ve zûbîn denilen çatallı kısa harbedir. (K 2/3) Beyitte Sultan'ın ordusundaki askerler, silah kullanmada zûbin atan Deylemliler'e benzetilmiştir.

دیوانِ محشر (Dîvân-ı Mahşer): Kıyamet günü mahkeme divanı. (D 2/1)

- ذ -

ذوالفقار (Zulfikâr): Resûl-i Ekrem'in (s.a.v.) Hz. Ali'ye verdiği ucu çatallı, ortası yivli olan meşhur kılıcı. (kin.) Çok keskin ve sivri uçlu. Fatih Sultan Mehmed'in savaş günü fetih kılıcı, Zulfikâr'a benzetilir. (K 5/14, K 8/23) Bir beyitte

[37] Ali Yardım, "Düldül", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, C. X, s. 20; Mustafa Uzun, "Düldül" (Edebiyat), **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, C. X, s. 20-21.

[38] **Metin**, G 159/1.

şair, Şehzâde Bâyezîd'in kılıcını Zulfikâr'a benzetir ve kılıcın, zamanın Haydar'ı (bkz. حیدر (Haydar)) olarak andığı Şehzâde'nin Zulfikâr'a benzeyen kılıcından dolayı kıymet kazandığını ifade eder. (K 11/4)

- ر -

راحِ ریحانی (Râh-ı reyhânî): 'Râh', sevinç ve ferahlık; 'reyhân', güzel kokulu bitki, fesleğen anlamına gelir. (kin.) Hoş kokulu şarap.

راحِ ریحانی ار به چنگ آید روح‌افزای روح‌بخش آن است[۳۹]

Saf şarap avuca gelirse; insanın içini ferahlatan, cana can katan işte o olur.

Hâkânî aynı terkibe benzer şekilde divanında şöyle yer vermiştir:

راحِ ریحانی ار به دست آری تو و ریحان روح و روی صبوح

در صبوح آن راحِ ریحانی بخواه دانهٔ مرغان روحانی بخواه[۴۰]

رخ خراشیدن (Ruh herâşîden): Yüz tırmalamak; üzüntünün şiddetinden yüzünü tırmalama, zedeleme, kendine zarar verme. (kin.) Üzülmek, yas tutmak. (D 21/16)

رخِ کسی سفید کردن (Ruh-i kesî sefîd kerden): Yüzünü beyazlaştırmak, yüzünü ağartmak. (kin.) (Birini) şerefli ve itibarlı yapmak. 'Yüzü beyazlaştı'; 'yüzü karardı' deyiminin aksi olarak, mutluluğun veya haklı bir gururun yüzdeki ifadesini tanımlamak için kullanılır. Mecazi olarak, kişinin onurlandırılması anlamına gelir. Ayrıca bkz. روی کسی سیه کردن (Rûy-i kesî siyeh kerden). (D 2/2)

رخِ کسی سیه ساختن (Ruh-i kesî siyeh sâhten): Yüzünü karartmak; yüzünü kara çıkarmak. (kin.) Birini utandırmak. (D 21/34) Bkz. روی کسی سیه کردن (Rûy-i kesî siyeh kerden).

[39] **Metin**, K 8/34.

[40] Efdaluddîn İbrâhîm Bedîl b. Ali b. Osman Hâkânî-yi Şîrvânî, **Dîvân-ı Hâkânî-yi Şîrvânî**, nşr. Ziyâeddîn Seccâdî, Tahran, İntişârât-ı Zevvâr, t.y., s. 481, 662.

رستم (Rüstem): Firdevsî'nin (ö.411/1020 [?]) **Şehnâme**si'nde geçen ve İran'ın efsanevi ünlü pehlivanı ve güçlü savaşçısı Rüstem, şairin hem memduhunu hem de kendisini övmede benzetme unsuru olmuştur. (K 9/5, K 11/22, D 10/10, K 14/38) Şair, savaş zamanı Sultan'ı Rüstem'den üstün tutmuş, Sultan'ın savaş esirini ve kulunu Rüstem mertebesinde görmüştür. (D 8/23, K 5/12, 20, K 14/8, K 18/58)

رشتهٔ جان (Rişte-i cân): Can ipi, can bağı; bedenin parçalarını ip gibi birbirine bağlayan güç. Âşığın can ipi şeklinde geçen bu ip, maşukun elindedir. (G 71/3, G 141/4, G 160/2, G 163/1, G 168/1, G 184/5, R 5/1)

رقیب (Rakîb): Rakip. Aynı şeyi elde etmek isteyenlerden ve aynı amaca ulaşmak için uğraşanlardan her biri manasına gelen rakip, Kabûlî divanında hem aynı sevgiliyi seven iki âşıktan biri hem de aynı memduhu öven şairlerden her biri için kullanılmıştır:

مرا چون دیده دیگر بر گلِ روی حبیب افتد

هزاران خارِ غم از رشک در چشمِ رقیب افتد[41]

Gözüm yine sevgilinin gül yüzüne düşünce; kıskançlıktan binlerce gam dikeni rakibin gözüne düşer.

تو عینِ آبِ حیاتی چنین در آتشِ هجران مسوز عاشقِ بیچاره را به قولِ رقیبی[42]

Sen hicran ateşinde hayat suyu gibisin; rakibin sözüyle biçare âşığı yakma!

Kabûlî'ye göre rakip; sevgiliden/memduhdan ayrılığa sebep, canana/memduha kavuşmaya mani olan kötü gözlü, haset, kötü niyetli ve hilekârdır. Divanda 'rakîb' kelimesinin geçtiği diğer yerler için bkz. G 5/6, G 9/3, G 15/1, 4, G 16/2, G 27/3, G 43/3, G 53/3, G 60/5, G 63/6, G 72/4, G 73/1, G 75/1-5, G 88/2, G 91/2, 3, G 117/3, 4, G 119/2, G 124/4, G 129/2, G 131/4, G 133/2, G 137/5, G 145/2,

[41] **Metin**, G 15/1.

[42] **Metin**, G 145/2.

G 147/5, G 148/4, G 157/5, G 166/4, G 175/1, G 182/2, G 190/4, TG 2/5, TG 4/2-4, TG 5/1, 5. Divanda geçen ve ‘rakip’ manasında kullanılan diğer kelimeler için bkz. D 23/20 همکار (Hemkâr), G 10/3 Ağyâr (اغیار), D 10/6 همنبرد (Hem-neberd), K 2/31 خصم (Hasm), K 2/35 معاند (Muânid).

رنگین سخن (Rengîn-sohen): (kin.) Hoş sözlü, tatlı dilli. (K 5/11, K 10/42)

روسیاه (Rû-siyâh): Yüzü kara. (kin.) Utangaç, mahcup. Beyitte şöyle geçer:

ای آفتاب، مه چه مقابل شود به تو صد پاره ساختی خجل آن روسیاه را

Ey güneş, Ay seninle nasıl yüzyüze gelebilir; utançtan o kara yüzü paramparça olmuştur.

Ay, güneş (sevgilinin güneş gibi parlak yüzü) karşısında utanmasından dolayı yüzü kararmış ve paramparça olmuştur. (G 3/2) Ayrıca bkz. سیه روی (Siyeh-rûy).

رومی (Rûmî): 1. (kin.) Aydınlık, gündüz. Rum’da yaşayan insanlar beyaz ırktan oldukları için gündüz Rûmî’ye yani Rumlu’ya benzetilir. (D 11/4) **2.** (kin.) Güneş; güneş gibi aydınlık ve parlak (yüz). (K 11/19, G 82/1, G 112/2, G 168/3)

روی کسی سیه کردن (Rûy-i kesî siyeh kerden): Yüzünü karartmak; yüzünü kara çıkarmak. (kin.) Birini utandırmak. Şair, münacat bölümünde yer verdiği beytinde günahının karalanmasını (silinmesini), ancak yüzünün günahından dolayı kararmamasını diler. (D 2/2) Bkz. رخِ کسی سیه ساختن (Ruh-i kesî siyeh sâhten).

‘Yüzü karardı’ deyimi, ‘yüzü beyaşlaştı’ deyiminin aksi olarak; acıyı ve aşağılanmayı yansıtan bir yüz ifadesini tanımlamak için kullanılır. Günahkârların yüzünün kararması ifadesi Kurʿân’da şöyle geçer:

يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُم بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ

“Bazı yüzlerin parladığı [beyazladığı, ağardığı] ve bazı yüzlerin karardığı o (Hesap) Günü’nde yüzleri kararanlara: ‘İmana erdikten sonra hakikati inkar mı ettiniz? O hâlde hakikati inkar ettiğiniz için tadın bu azabı!’ (denilecek)”[43] (Kurʿân, Âl-i İmrân 3/106)

وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِى جَهَنَّمَ مَثْوًى لِلْمُتَكَبِّرِينَ

“İşte (böyle) Kıyamet Günü Allah hakkında yalan uyduranların yüzlerinin (acıdan ve mahcubiyetten dolayı) kapkara kesildiğini görürsün. Yersiz gurura kapılanlar için cehennem, (uygun) bir yer değil mi?”[44] (Kurʿân, Zümer 39/60)

- ز -

زاغِ شب (Zâğ-i şeb): (kin.) Karanlık gece, karanlık. (D 11/5)

زبدهٔ اولادِ آدم (Zubde-i evlâd-ı âdem): İnsanoğlunun en seçkini; Hz. Muhammed (s.a.v.). (D 21/43)

زرّینکله (Zerrîn-kuleh): Altın şapkalı; Osmanlı askerlerinin giydiği bir tür miğfer. (D 14/10, D 18/43, G 3/1, G 34/1, G 61/1)

زلفِ شست (Zulf-i şest): (kin.) Sevgilinin saçının kıvrımı; kemend gibi halka halka olan saçı. (G 76/1)

زلفِ کمندانداز (Zulf-i kemend-endâz): Kemend atan zülüf. Sevgilinin saçı, şekli dolayısıyla kemende benzetilir. (K 2/8)

ز ماهی تا (به) ماه (Zi mâhî tâ (be) mâh): (D 8/8) Bkz. (از (Ez)) مه تا به ماهی meh tâ be mâhî).

زوبین (Zûbîn): Mızraktan daha kısa olan bir tür silah. (K 2/3) Bkz. دیلم (Deylem, Dîlem).

[43] Esed, **a.e.**, s. 167.

[44] Esed, **a.e.**, s. 1118.

- س -

ساغر کشیدن (Sâğer keşîden): Kadehi dikmek; kadehten şarap içmek. (K 5/2)

ساقیِ جان‌فزا (Sâkî-yi cân-fezâ): Can veren saki. (kin.) Cana hayat veren, iç açan, cana can katan sevgili. (K 14/9)

ساقیِ روان‌بخش (Sâkî-yi revân-bahş): Can bağışlayan saki. (kin.) Hayat veren, cana can katan sevgili. (K 9/15)

ساقیِ سمنبر (Sâkî-yi semen-ber): Yasemin göğüslü saki. (kin.) Yasemin gibi beyaz göğüslü, göğsü yasemin gibi güzel kokan sevgili. (K 9/13)

ساقیِ گل رخ (Sâkî-yi gul-ruh): Gül yanaklı saki. (kin.) İçki meclislerinde şarap dağıtan, kadehlere içki koyan güzel yüzlü sevgili. (K 5/1, K 15/1)

سایه نشین (Sâye-nişîn): Gölgede oturan. (mec.) Korunan, himaye edilen, destek ve yardım gören, kol kanat gerilen. (K 12/40, K 16/37)

سبزهٔ تر (Sebze-i ter): Taze yeşillik. (kin.) Ayva tüyleri. (G 120/1, 5)

سبزهٔ نورسته (Sebze-i nevreste): Yeni bitmiş yeşillik. (kin.) Ayva tüyleri. (K 10/16, G 13/1)

سپاهِ کفرِ شب (Sipâh-i küfr-i şeb): (kin.) Karanlık, gece. Gece, küfür/kâfir ordusuna benzetilmiştir. Rûmî'ye benzetilen gündüz kâfir ordusuna benzetilen geceyi mağlup etmiş yani gün doğmuştur. (D 11/4) Bkz. رومی (Rûmî).

سپند سوختن (Sipend sûhten): Üzerlik tohumu yakmak. (kin.) Kötü gözleri, göz değmesini defetmek. Üzerlik denen tohumun ateşte yakılmasının nazardan koruduğu ve nazarı defettiği inancına işaret edilir. Sevgilinin yanağı ateş olunca, beni de üzerlik tohumuna benzetilir. (K 16/28)

سپهرِ اعظم (Sipihr-i aʿzam): En büyük felek. (kin.) Arş; feleklerin en üstündeki felek, en üst gök, dokuzuncu gök. (K 9/4) Bkz. چرخِ اطلس (Çerh-i Atlas).

سپهر جناب (Sipihr-cenâb): (K 21/37) Bkz. گردون جناب (Gerdûn-cenâb).

سپهرِ هفتم (Sipihr-i heftom): (K 16/15) Bkz. چرخِ هفتم (Çerh-i heftom).

ستاره سوخته (Sitâre-sûhte): Yıldızı yanmış. (kin.) Talihsiz, uğursuz ve kötü bahtlı. (K 17/7)

سحر (Seher): Seher vakti. Kurʿân'da ve çeşitli İslami kaynaklarda seher vakti, kıymetli ve bereketli bir vakit olarak geçer.[45] Bu vakitte yapılan duaların ve tövbelerin kabul edildiği bilinir. Beyitte; seher vakti açan gül, dua için açılan ellere benzetilir ve Padişah'ın devletinin devamı için dua eder. (K 6/29) Başka bir beyitte geceden seher vaktine dek gönlündeki ayrılık ateşinin tesiriyle şairin dilinde sevgilinin yüzünün zikri vardır. (G 56/4).

سحرآفرین (Sihr-âferîn): Sihir yapan, büyücü. (kin.) Büyüleyecek kadar güçlü şiir yazan şair. (D 22/9)

سحرِ حلال (Sihr-i halâl): Helal sihir. (ed.) Şiirde, bir sözün hem kendinden önce söylenenleri tamamlayacak hem de kendinden sonrakilere başlangıç olacak şekilde ustalıkla söylenmesi. (kin.) Büyüleyici güzellikte ve fasih şiir. Beyitte şöyle geçer:

من آن جادوفریبِ سحر سازم که شد سحرِ حلالِ شعر سازم[46]

Ben büyücü aldatan sihir yaparım (büyüleyici şiir söylerim); ancak helal olanını yani şiir sihrini yaparım.

سدرهٔ منتها (Sidre-i Müntehâ): Arşta hiçbir varlığın, ötesine geçemediği son sınır. (D 3/19) Sidre'nin anlamı için bkz. شاهبازِ سدره پرواز (Şâhbâz-ı sidre-pervâz). Müntehâ ise, en uzak nokta anlamına gelir.

سرای سپنج (Serây-i sipenc): Geçici saray. (kin.) Dünya. Beyitte şöyle geçer:

[45] Bkz. Kurʿân, Âl-i İmrân 3/17, Zâriyât 51/18.

[46] **Metin**, D 22/10.

ای قبولی در این سرای سپنج جانِ خود را به درد و رنج مدار[47]

Ey Kabûlî, bu geçici sarayda (dünyada) canını sıkma!

سر برآوردن (Ser ber-âverden): Baş kaldırmak, isyan etmek. (K 2/36)

سر برآوردن از چیزی (Ser ber-âverden ez-çîzî): Bir şeyin üstesinden gelmek. (D 16/6)

سر نهادن (Ser nihâden): Baş eğmek; (düşmanın) direnmekten vazgeçip teslimiyetle baş koyması, boyun eğmesi. (K 4/1)

سکّانِ گردون (Sukkân-ı gerdûn): Feleğin sakinleri. (kin.) Yıldızlar. (D 14/1) Bkz. دکّانِ گردون (Dokkân-ı gerdûn).

سکندرملکت (Sikender-milket): İskender mülklü (Sultan). Padişah, saltanatı ve cihangirliği yönü ile İskender'e benzetilir. (D 19/1, D 24/15, K 2/28, K 7/10, K 13/3)

سلمان (Selmân): Selmân mahlaslı, Selmân-ı Sâvecî olarak bilinen Melîku'ş-şuʿarâ Hâce Cemâluddîn Selmân b. Hâce Alâiddîn Muhammed, VIII/XIV. yüzyılın önemli İran şairlerindendir. Şair, önce Bağdat'a Celayirli Devleti'nin kurucusu Şeyh Hasan-ı Bozorg'un (sal. 740-757/1340-1356) sarayına girerek orada melîku'ş-şuʿarâ makamına erişmiş daha sonra Sultan Üveys'e (sal. 757-776/1356-1374) intisap ederek daha iyi bir konuma sahip olmuştur.[48] Kâbulî, beyitlerinde şairi daha çok memduhu Sultan Üveys ile birlikte anar. (D 22/1, K 8/45, K 12/49, 50, K 19/51, G 97/5, G 100/5)

سنانِ کلک (Sinân-ı kilk): Kalem (kilk), mızrağa (sinân) benzetilerek şairin kalemi için benzetme unsuru olmuştur:

[47] **Metin**, Kı 1/1.

[48] Bkz. Adnan Karaismailoğlu, "Selmân-ı Sâvecî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2009, C. XXXVI, s. 446-447; Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, C. I, s.464-465.

که گردد چشمِ خصم از سهم خونریز سنانِ کلک را سازم چنان تیز[۴۹]

Düşmanın gözünü kanatsın diye kalem mızrağımın ucunu biledim.

سنگِ حادثه (Seng-i hâdise): Olay/olaylar taşı. (kin.) Tatsız, acı olaylar; bela ve musibetler. (K 21/26)

سوزِ سینه (Sûz-ı sîne): Göğüs yangısı, gönül yangısı. (kin.) Gönüldeki ıstırap ve perişanlık. (D 6/8, G 176/1)

سیم‌اندام (Sîm-endâm): Gümüş gibi beyaz tenli sevgili. (D 14/9)

سیه روی (Siyeh-rûy): Yüzü kara. (kin.) Utangaç, mahcup; günahkâr. (D 2/2) Ayrıca bkz. روی کسی سیه کردن (Rûy-i kesî siyeh kerden).

سیه رو شدن (Siyeh-rû şoden): Yüzü kara olmak. (kin.) Rezil olmak; mahcup olmak, utanmak. (G 133/2) Ayrıca bkz. روی کسی سیه کردن (Rûy-i kesî siyeh kerden).

- ش -

شاعرِ ساحر (Şâir-i sâhir): Sihirbaz şair. (kin.) Maharetli, büyüleyici söz söyleyen şair. (D 22/2)

شاهبازِ سدره پرواز (Şâhbâz-ı sidre-pervâz): Makamı sidre olan şahbaz. Şahbaz lügatte, büyük beyaz doğan anlamına gelir; sidre ise ‘Arabistan kirazı, sedir ağacı’ olarak geçer. Sidre kelimesi, Kurʿân-ı Kerîm’de Necm suresinin 14. ve 16. ayetlerinde de geçmektedir. (Kurʿân, Necm 53/14, 16) Tefsirde bu ağacın, ‘arş’ın sağ yanında ilâhî bir ağaç’ olduğu bildirilir.[50] Sidre-pervâz, gökyüzünün sidretü’l-müntehâ tabakasında yani mahlûkun Allah’a doğru giderken ulaşabileceği son noktada uçan demektir. Şâhbâz-ı sidre-pervâz ise; yüksekten uçan anlamında, Hz. Peygamber’den kinayedir. Beyitte Hz. Peygamber’in (s.a.v.) Mirac hadisesine işaret edilir. (D 3/19)

[49] **Metin**, D 10/8.

[50] Bkz. Esed, **a.e.**, s. 1257, 1258.

شرابِ بی غش (Şarâb-ı bî-gışş): Saf ve tortusuz, halis şarap. (R 3/1)

شفتالو (Şeftâlû): (kin.) Buse, öpücük. (G 5/4, G 37/3, G 79/5)

شکرریز (Şeker-rîz): Şeker saçan. (kin.) Tatlı, hoş ve beğenilen söz söyleyen. (D 22/22)

شهِ خاور (Şeh-i Hâver): Doğu'nun şahı. (kin.) Güneş. (D 9/3, K 10/21, K 15/11, K 17/38, K 18/81, K 21/22)

شیرِ جنگی (Şîr-i cengî): Savaş aslanı. (kin.) Cesur, yiğit ve savaşçı. (D 18/56)

شیرِ سپهر (Şîr-i sipihr): Feleğin aslanı. (kin.) Aslan burcu; Güneş. (K 9/28)

- ص -

صاحب قران (Sâhib-kırân): Kırân kelimesi, iki yıldızın aynı burçta birleşmesi demektir. Sâhib-kırân, uğurlu olarak bilinen Zühre (Venüs) ve Müşteri (Jüpiter) yıldızlarının aynı burçta oldukları kutlu zamanda doğan kimseye denir. (kin.) Her zaman muvaffak olan ve üstünlük kazanan güçlü, başarılı hükümdar. (K 9/20, K 10/22, K 16/12, K 18/38, K 18/69, K 19/44, 45)

صاحب کلاه (Sâhib-kulâh): Külâh sahibi. (kin.) Hükümdar, padişah. (D 1/13, K 13/28)

صبحِ صادق (Subh-i sâdık): Hakiki sabah. Subh-i kâzibden (Güneş doğmadan önce gün doğusunda görülüp sonra kaybolan geçici aydınlık; birinci fecir) sonra tan yerinde ufuk boyunca görülen ve gittikçe yayılarak güneşin doğuşuna kadar kesintisiz devam eden aydınlık, hakiki fecir, ikinci fecir, fecr-i sâdık. (D 14/24)

صفحهٔ رخسارِ لاله (Safha-i ruhsâr-ı lâle): (kin.) Sevgilinin kırmızı yanağı. (K 12/14)

صفِّ نعال (Saff-ı niʿâl): Ev, çadır ya da tekke ve zaviye gibi yerlerde ayakkabı, terlik vb. nin çıkarılıp bırakıldığı yer. (mec.) Bir mecliste oturulacak en aşağı, en

önemsiz yer. Padişah'ın bulunduğu odada meclisin en aşağı yeri olarak, arşın kürsüsünün olduğu yer tarif edilmiştir. (K 16/48)

صورتِ چین (Sûret-i Çîn): Çin resmi. (kin.) Güzel tasvir ve güzel yüzlü sevgili. (D 24/44, 45, K 12/9, G 121/6)

صورِ سرافیل (Sûr-ı Serâfîl): Dört büyük melekten İsrafil'in Allah'ın emriyle üfleyeceği sûr. İslami inanca göre sûra üç defa üflenecek; birincide başlayacak olan kıyametin dehşetiyle yerler, gökler sarsılacak, ikincide bütün canlı varlıklar ölecek, üçüncüde ise insanlar hesaba çekilmek üzere yeniden dirilecektir. Beyitte savaş alanı mahşer alanına, bu alandaki kös (davul) sesleri de İsrafil'in sûruna benzetilir. (D 12/11, D 12/16)

صیدِ دل (Sayd-ı dil): Tuzağa düşürülerek tutsak/âşık edilen gönül avı. Beyitte sevgili, saçının kemendiyle âşığın gönlünü avlar. (G 76/1, G 166/4)

- ض -

ضیغمِ فلک (Zaygam-ı felek): Feleğin aslanı. (kin.) Aslan burcu; Güneş. (K 14/18)

- ط -

طرّهٔ طرّارِ مشکین (Turre-i tarrâr-ı muşkîn): (kin.) Sevgilinin, insanın aklını başından alan mis kokulu saçı. (K 10/19)

طفلانِ سرشک (Tıflân-ı sirişk): Gözyaşı çocukları. (kin.) Gözyaşı damlaları. (G 112/3) Beyitte şu şekilde geçer:

به کویت گشته پامالند طفلانِ سرشکِ ما

ز روی مرحمت باری سوی این بی‌گناهان بین

Gözyaşımızın çocukları (gözyaşı damlaları) senin sokağında zelil olmuştur; merhametinle bir kez bu günahsızları gör!

Şair beyitte, Padişah'ın yolunda akıttığı gözyaşları ile merhametini dilemektedir.

طلوعِ مهر و مه (Tulûʿ-i mihr u meh): Ay ve Güneş'in (birlikte) doğuşu. Kurʿân'da kıyamet alameti olarak geçen ayete işaret edilir:

"'Kıyamet günü ne zamanmış' diye sorar. İşte, göz kamaştığı, Ay tutulduğu, Güneş ile Ay biraraya getirildiği zaman!"[51] (Kurʿân, Kıyâmet 75/6-9) Sevgilinin/memduhun iki yanağı, Ay ve Güneş'e benzetilmiştir. Onun yüzünü gören kimse, kıyamet gününün geldiğini zanneder. (K 10/30)

طوبی (Tûbâ): Cennette bulunduğuna ve bütün cennete gölge saldığına inanılan ilahi bir ağaç. Sevgilinin uzun ve hoş endamı Tûbâ'ya benzetilmiş ve ondan üstün tutulmuştur. (K 2/2, G 20/3, G 92/2)

طوطیِ جان (Tûtî-yi cân): Can papağanı. (kin.) Can, ruh. (G 172/2)

طه و یس (Tâhâ ve Yâsîn): Beyitte, Tâ-Hâ harfleri/kelimeleri ve Yâ-Sîn harfleri/kelimeleri ile Tâhâ ve Yâsîn surelerinin ilk ayetinden iktibas yapılmıştır:

خطابِ او ز حق طه و یس چه تحسین گویمش حق گفت تحسین

Tâhâ ve Yâsîn diye Hakk'tan O'na hitap gelir; Hakk söylemiş O'na övgü, ben ne övgüsü diyeyim.

Meali 'Ey insan!' olarak verilen 'Tâhâ' ve 'Yâsîn' kelimeleri, 'Ey Muhammed' şeklinde tefsir edilmiştir. Surenin devamında da muhatap alınan Allah'ın elçisi Muhammed (s.a.v.) kastedilir.[52] (D 3/12)

[51] (Çevrimiçi) http://tanzil.net/75:6-9, 2018.

[52] Kurʿân, Tâhâ 20/1, Yâsîn 36/1. Bkz. Esed, **a.e.**, s. 758, 1059.

- ظ –

ظالم گداز (Zâlim-gudâz): Zalimi eritip tüketen, yok eden. (kin.) Fatih Sultan Mehmed. (K 5/15)

ظهیر (Zahîr): Ebu'l-fazl Zahîruddîn Tâhir b. Muhammed Fâryâbî. (K 12/49) 'Sadru'l-hükemâ, melîku'l-kelâm' unvanları ile tanınan şair, 'Zahîr' mahlasını kullanmıştır. Edebî sahadaki eğitiminin yanı sıra aklî ilimlerde de öğrenim görmüştür. Şairin şiirdeki asıl marifeti kasidelerinde görülür.[53]

- ع -

عرشِ اعظم (Arş-ı aʿzam): Bkz. عرشِ معلّا (Arş-ı muallâ). Şair, en büyük arş olan dokuzuncu göğü, sarayın muhafızı için mesken olarak görür. (K 10/26)

عرشِ معلّا (Arş-ı muallâ): Yüce arş. (kin.) Dokuzuncu gök. Şair, sultanın eşiğini yükseklik ve yücelik bakımından feleğin en üst göğü olan dokuzuncu gök ile kıyaslar ve arşın, sultanın eşiğinin yüceliğinden dolayı bu şerefe eriştiğini ifade eder. (K 15/29)

عرضِ حال (Arz-ı hâl): Arz-ı hâl yahut arzuhâl kelime olarak hâlin (durumun) arzı (sunma, bildirme) anlamına gelir. Herhangi bir istek veya şikâyetin üst makama bildirilmesi ve bunun için sunulan yazı, dilekçedir. Osmanlılar'da da yaygın bir şekilde kullanılan arzuhâl, başta padişah olmak üzere sadrazam ve diğer yetkililer tarafından ilgilenilirdi. Bir durumdan şikâyet, bir görev veya ücret istenmesi, bir yanlışlığın düzeltilmesi gibi durumlarda yetkili mevkie mensur veya manzum olarak sunulurdu. Hitap, dua ve bitişin bulunduğu arzuhâllerde dilekçe sahibinin kendisini tanıtması (taʿrîf-i nefs), vasıflarını ifade (beyân-ı istihkâk), isteklerini bildirmeden (beyân-ı matlab) sonra istek sahibinin bir nevi imzası yer alır.[54]

---

[53] Bkz. Mehmet Atalay, "Zahîr-i Fâryâbî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, C. XLIV, s. 87-88; Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, C. II, s. 598.

[54] Mehmet İpşirli, "Arzuhal", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, C. III, s. 447-448.

Hâlini arz etmeye dair Padişah'a hitaben, kendisini Sultan'ın hakir ve âciz bir kulu olarak tanıtmakla başlayan Kabûlî, gönlündeki melali ortaya çıkarmak için arzuhâlini şu beyitlerle ifade eder:

غریبی بودم اندر خطّهٔ روم　　فتاده از دیار و یار محروم

نه فضلی داشتم با خود نه مالی　　به جز نظمی و آن هم حسبِ حالی[55]

Rum diyarında gurbetteyim; diyardan ayrı, yârden mahrumum. Şu hasbıhâlim olan nazmımdan başka beraberimde ne bir malım ne de bir üstünlüğüm vardır. (D 19)

عروسِ صبح (Arûs-i subh): Sabah gelini. (kin.) Güneş. (D 15/5)

عسس (Ases): Osmanlı Devleti'nde asayişi korumak için gezen gece bekçisi. Beyitte; gece vakti yürüyen/uyanık kalan kimsenin, gece bekçisine maruz kalacağı şeklinde geçer. Yani kendisinden yapılmaması beklenen bir şeyi yapan kimsenin istemediği bir şeyle karşılaşacağı ifade edilir. (K 1/13)

عصا و یدِ بیضا (Asâ ve yed-i beyzâ): Asa ve beyaz/parlak el. Allah tarafından Hz. Musa'ya verilen mucizelerdir. Hz. Musa'nın kavmine ve Firavun'a karşı gösterdiği mucizelerden biri, asasını yere attığında yılana (ejderhaya) dönüşmesi; diğeri, göğsüne soktuğu elini ışık saçar hâlde çıkarmasıdır.[56] Beyitte bağın etrafında bulunan nergisler, Musa peygamberin bu mucizelerinden bir iz olarak düşünülür. (K 22/17)

عقدِ پروین (Ikd-ı Pervîn): Gökyüzünün kuzey yarım küresindeki Boğa burcunda yer alan bir yıldız takımı; Ülker, Süreyyâ. (kin.) Parlak ve kıymetli gerdanlık, kolye. (D 6/5, D 22/20)

[55] **Metin**, D 19/4-5.

[56] Bkz. Kurʿân, A'râf 7/106-108.

عقدِ ثریّا (Ikd-i Süreyyâ): (K 15/30, K 18/24, K 18/73) Bkz. عقدِ پروین (Ikd-ı Pervîn).

عمر امان بخشیدن (Omr emân bahşîden): Ömrü vefa etmek. (D 18/7)

عمرِ نوح (Omr-i Nûh): Nuh Peygamber'in ömrü. (kin.) Uzun ömür. Rivayete göre Hz. Nuh 950 ya da bin yıl yaşamıştır. Beyitte Nuh Peygamber'in ömrünün uzunluğuna işaret edilir:

مرا جز تو به عالم نیست ممدوح اگر عمرم بوَد مانندهٔ نوح[۵۷]

Nuh gibi ömrüm olsa da, âlemde bana senden başka memduh yoktur.

عنصری (Unsurî): Ebu'l-Kâsım Hasen b. Ahmed Unsurî-yi Belhî, İranlı Gazne sarayı kaside şairlerindendir. (D 23/4, 10) Unsurî, Gazneli Sultan Mahmud'un kardeşi Emîri Nasr'ın takdirini kazanmasının ardından Gazne sarayına girerek Gazneli Mahmud'un (sal. 998-/1030-1041) nedimi ve sarayın melîku'ş-şuarâsı olmuştur. Şair, Sultan Mahmud'un yaptığı savaşlarda kendisine eşlik ederek Sultan'ın savaşlarda gösterdiği başarıları ve kahramanlıkları kasidelerinde dile getirmiştir. Başta Sultan Mahmud olmak üzere dönemin ileri gelenlerine ve kumandanlarına kasideler yazmış ve bu sayede büyük bahşişler almıştır.[58]

عنقا (Anka): Anka. Kaf dağında yaşadığına inanılan tüyleri renkli, yere konmayıp daima kimsenin göremeyeceği kadar yükseklikte uçan ve kendisinde her kuştan bir alamet bulunduran efsanevi kuşun adıdır. Kendisine, otuz kuşun özelliğini taşıdığı için 'otuz kuş' anlamında sîmurg ya da otuz çeşit rengi barındırdığı için 'otuz renk' anlamında sîreng de denilmektedir. Beyitte şair, Anka kuşunun bulunduğu yerin yüksekliği ile Padişah'ın attığı okun yüksekliği arasında benzerlik kurmuştur. Şöyle ki Padişah'ın savaşta attığı ok, havada uçan bir kuşa benzetilir ve bu ok o

[57] **Metin**, D 21/7.

[58] Bkz. Mehmet Atalay, "Unsurî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 162-163; Hayyâm Pûr, **a.g.e.**, C. II, s. 658.

kadar yükseğe çıkar ki yuvası Kaf dağında bulunan Anka'nın tüylerini döker. (K 18/62)

Çeşitli efsanevi özellikleri ile tasavvufi düşüncelerin de kendisiyle temsilî olarak anlatıldığı Anka, bir beyitte 'azîzu'l-vucûd' yani varlık âleminin azizi olarak geçer. Anka, otuz kuş olarak düşünüldüğünde çokluğu ifade eder. Ancak bu çokluk vehmî olup hakikatte hepsinin şahı olan tek bir varlığı yani Allah'ı ifade etmektedir. Beytin devamında Kabûlî'nin bu çokluk ve birliği, iki anlama gelecek şekilde söylediği düşünülebilir. Birinde, Allah'a kavuşabilmek için çokluktan soyutlanarak birliği yani Allah'ın birliğini seçme ile feraha giden yolu arayıp bulmak; diğerinde ise, Padişah'a kavuşabilmek için hırslı ve açgözlü beceriksizlerden oluşan topluluktan sıyrılarak feraha ermek anlamı vardır:

قبولی قناعت طلب کن که عنقا عزیزالوجود آمده‌ست از قناعت

Kabûlî, kanaati talep et; zira Anka kanaatten dolayı varlık âleminin azizi olmuştur. (Kı 9/1)

عید (Îd): Bayram. **1.** Sevgiliye/sultana kavuşma günü. Şairin bayramı, sevgiliye/sultana kavuştuğu gündür. (K 16/2, 27, K 19/5, G 49/2) Bayram günlerinde muhtaçlara yardım eli uzatılır. Sevgilinin/sultanın yokluğu ile güçten düşmüş ve muhtaç bir hâlde olan Kabûlî de, muhtaçların/âşıkların bayramında kendi hâlinin sorulmasını ve hatırlanmayı ister. (K 16/4) Bayram sevincini ancak Padişah'a kavuşma ile yaşayabilecek olan Kabûlî, Padişah'ın da böylelikle Kurban Bayramı'nda hac sevabı ve kurbanlık elde edeceğini ifade eder. (G 141/1) **2.** Fetih günü. Padişah'ın yapmış olduğu fetihler, bir nevi bayram olarak tasavvur edilir. Fetih sabahında ülkede adeta bayram sabahı neşesi yaşanır ve buna dair çeşitli kutlamalar yapılır. (D 15/7, K 13/6-7, 23)

- غ -

غبارِ غم (از دل) فرو شستن (Gubâr-ı gam (ez-dil) furû şosten): (kin.) Gönüldeki kederi gidermek. (D 4/11)

غزای اکبر (Gazâ-yı ekber): En büyük gaza. (K 10/5) Hz. Peygamber'in bir hadisine iktibastır:

Hz. Peygamber (Tebük seferinden dönüşte) 'Küçük cihaddan büyük cihada dönüyoruz' buyurmuştur. 'Büyük cihad nedir?' diye sorduklarında Hz. Peygamber, 'Nefsin cihadıdır' buyurdu.[59]

غزلِ آبدار (Gazel-i âbdâr): (mec.) Akıcı ve fasih gazel. (K 5/22)

غمزهٔ زوبین زن (Gamze-i zûbîn-zen): Mızrak atan yani âşığı yaralayan süzgün bakış. Beyitte sevgilinin bakışı, mızrağa benzetilir. (K 18/32)

- ف -

فَاعْتَبِرُوا مِنْهُ يَا أُولِي الْأَبْصَارِ (Faʿtebirû minhu yâ ulîl ebsâr[60]): Beyitte Haşr suresinin ikinci ayetinden iktibas yapılmıştır:

به روی باغ به ریحان نوشت کاتبِ صنع خطی که فَاعْتَبِرُوا مِنْهُ يَا أُولِی الْأَبْصَار

Yaratma kâtibi, bahçedeki fesleğenlere şöyle bir yazı yazdı: "Ey basiret sahipleri, ibret alın!" (K 12/2)

فال (Fâl): Beyitlerde falı kutlu; yani talihli, kutlu ve uğurlu olan anlamında ferhunde-fâl (D 24/13, G 29/2, G 110/3), mubârek-fâl (K 7/16), fâl-i meymûn (K 7/13), fâl-i humâyûn (K 7/16) ve falı hayırlı çıkan, uğurlu sayılan; yani uğurlu, uğura alamet olan şey anlamında nikû-fâl (D 13/6, G 29/2, G 170/4), nîk-fâl (K 16/9), fâl-i hûb (G 110/3) şeklinde geçer.

فریدون (Ferîdûn): Ferîdûn, İran mitolojisinde Pişdâdîlerin altıncı padişahı olup Cemşîd sülalesinden demirci Gâve'nin yardımıyla Dahhâk adlı ejderhayı

---

[59] Bkz. İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, **Keşfu'l-hafâ ve muzîlu'l-ilbâs ʿammâ iştehere mine'l-ehâdîs ʿalâ elsineti'n-nâs**, 2 c., 2. bs., Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1351, C. I, s. 424; Reyhan Keleş, **Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları**, İstanbul, Kitabevi, 2016, s. 341.

[60] Kurʿân, Haşr 59/2.

öldürerek tahta geçen padişah olarak bilinir. Lakabı Ferruh'tur. Sultan Mehmed Han'ı övmek için kullanılan sıfatlar arasında adı geçer. (D 8/11, D 24/17, K 2/15, K 7/4, K 10/23, K 13/15, K 15/9, K 18/39, G 91/4) Beyitte Cemşîd-i Ferîdûn olarak da zikredilir. (K 2/15, K 10/23, K 13/15)

فریدون‌فر (Ferîdûn-fer): Ferîdûn gibi şanlı (Padişah). Bkz. فریدون (Ferîdûn).

فغفور (Fağfur): Farsça 'fağ' kelimesi Allah ya da put; 'fûr' yahut 'pûr' ise, oğlan anlamına gelir. Fağfur kelimesi, eskiden Çin hükümdarları için kullanılan bir unvandır. (D 18/16, D 18/48, K 8/17, K 13/3, K 19/11)

فلاطون (Felâtûn): (kin.) Akıl ve bilgelik. Yunanlı meşhur filozof Felâtûn/Eflâtûn, Fatih Sultan Mehmed'in aklı ve bilgeliği için kullanılan sıfatlar arasında geçer. (D 24/17, K 2/15) Felâtûn/Eflâtûn, öğrencisi Aristo ile birlikte Padişah'ın ilim ve fetanet üzerine kurulmuş olan saltanatını övmek için de zikredilir. (K 7/10)

فلک رفعت (Felek-rif'at): Felek mertebeli. (kin.) Rütbesi yüksek olan, yüksek makamlı; makamı gökyüzü kadar yüksek ve yüce olan (Padişah). (K 13/2)

فلکگاهِ سلیمان وش (Felekgâh-i Süleymân-veş): Makamı felek kadar yüce ve yüksek, Süleyman gibi olan (Padişah). Kendisine hem peygamberlik hem hükümdarlık verilmiş olan Hz. Süleyman ihtişam, güç ve iktidarın timsali olarak Sultan Mehmed Han'ı övmek için kullanılan sıfatlar arasında yer alır. (K 2/15)

فیروزه منظر (Fîrûze manzar): Firuze renkli manzara. (kin.) Gökyüzü. (D 24/29)

- ق -

قاف تا قاف (Kâf tâ Kâf): Kaf'tan Kaf'a dek. (kin.) Bir baştan bir başa, bir uçtan bir uca. Efsanevi Anka kuşunun yaşadığına inanılan Kaf dağının, yeryüzünü çepeçevre kuşattığı kabul edilir. Bundan dolayı yeryüzü, Kaf'tan Kaf'a yani bir uçtan bir uca diye adlandırılır. (D 21/3)

قبلهٔ مقصود (Kıble-i maksûd): İsteklerin gerçekleşmesi için başvurulan yer, makam. (kin.) Sevilen kimse, sevgili. (G 176/5)

قربان (Kurbân): 1. (kin.) Âşık. (K 8/1, K 19/2) **2.** (kin.) Düşman. (K 13/6-7)

قربان شدن (Kurbân şoden): Kurban olmak; sevdiği için kendisini feda etmek. (K 19/2)

قربان کردن (Kurbân kerden): Kurban etmek; kurban kesmek, bir şeyi/birini çıkarı için feda etmek. Şair, bayram sabahı Padişah'ın otağından çıkmasını gözlemektedir; Padişah ne vakit çıkarsa onun için kurban edecektir. (G 41/2) Başka bir beyitte şair, kurban etmek deyimine sevgili/ Padişah, kendisini kurban etse dahi ondan asla vazgeçmeyeceğini ifade ederken yer verir. (G 89/2)

قضای مبرم (Kazâ-yi mübrem): Kaçılmaz, önlenemez kader; gerçekleşmesi muhakkak olan kader. (K 14/6)

قمری مقری (Kumrî-yi mukrî): Kurʿân okuyan kumru. Bahar zamanı çimenliğin hatibi bülbül iken Kurʿân okuyanı kumru olarak zikredilir. (K 5/9)

قمریِ مقری به باغ داد صلای طرب بلبلِ خاطب بخواند خطبه به نامِ بهار

Kurʿân okuyan kumru, bahçede neşe salasını verdi; hatip bülbül bahar adlı hutbeyi okudu.

Sûzenî (ö. 569/1173) ve Muʿizzî (ö. 1124-1127 yılları arası) divanlarında aynı terkibe benzer şekilde şöyle yer vermiştir:

Sûzenî:

بلبل چو مذکر شود و قمری مقری محراب چمن تخت سمن فاخته خاطب[٦١]

[61] Sûzenî-yi Semerkandî, **Dîvân-ı Hakîm Sûzenî-yi Semerkandî**, tsh. Nâsıruddîn Şâh Huseynî, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1338, s. 125.

Emîr Muʿizzî:

قمریان چون مقریان گشتند بر سروِ بلند
بلبلان چون مطربان گشتند بر شاخِ چنار[٦٢]

- ک -

كاتبِ قدرت (Kâtib-i kudret): Kudret kâtibi. (kin.) Tanrı. (G 40/7)

كأسِ سر (Ke's-i ser): Kafa tası. (kin.) Şarap kadehi. (K 3/20)

كافر (Kâfir): 1. Müslüman ile tezat içerisinde düşünülerek sevgilinin saçları kâfir, yüzü Rum diyarı ya da iman, ayva tüyleri ise yüzüne yani imana kast eden kâfir ordusu şeklinde tasavvur edilir. (K 3/1, 4-5, 7, TG 2/3)

Ḫaṭuŋ şol ḫayl-i kāfirdür diyār-ı Rūmlara cānā
Ki küfr-i zülfüŋ ilinden gelür ḳaṣd ider īmāna (K 13/10)

Şol hayl-i hat ki çihre-i cânâna kasd ider
Kâfir durur ki milk-i Müselmâna kasd ider (TG 2/1)

2. Taş kalpli ve isyankâr sevgili için kullanılmıştır. (G 34/1) **3.** Âşığın rakibinin sıfatı olarak geçer. Şair, rakibi kâfir olarak düşünerek onu öldürmenin, gaza sayılacağını ifade eder. (G 60/5)

كرسی (Kürsî): 'Taht, kürsü, makam, mesnet' anlamlarına gelir. Atlas feleğine de 'Kürsî' derler. Levh-i mahfûz[63] burada bulunur. Kurʿân-ı Kerîm'de 'kürsî' kelimesi iki yerde geçmektedir. Biri, yeryüzünü ve gökleri kaplayan kürsü anlamında (Bakara, 2/255); diğeri taht (Hz. Süleyman'ın tahtı) anlamındadır (Sâd, 38/34).[64]

---

[62] Muhammed b. Abdulmelik-i Nîşâbûrî, **Külliyyât-ı Dîvân-ı Muʿizzî**, tsh. Nâsır Hayyerî, Tahran, Neşr-i Merzbân, 1362, s. 217.

[63] Bkz. لوح (Levh).

[64] Bkz. Esed, **a.e.**, s. 128, 129; 1096, 1097.

Beyitte felek, padişahın eşiğine 'kürsü koyan'dır. Eskiden kürsî-dâr denilen, padişahların üzerine bastıkları, kürsî-yi humâyun denen, kırmızı çuha ve kadife kaplı iskemleyi hazırlayıp getirmekle görevli kimseler bulunurdu. Feleğe, kürsü koyan anlamında mecazi olarak bu görev atfedilmiştir. (D 8/18, K 11/28, K 16/48, K 19/22)

كعبه (Kaʿbe): Müslümanlarca kıble olarak kabul edilen ve hac ibadeti yapılırken tavaf edilen kutsal yer Kâbe, divanda aynı zamanda cananın haremi olarak kabul edilmiş ve sevgilinin/sultanın makamı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. Kâbe'nin yakınında olan hacılar Kurban Bayramı'nı kutlarlarken şairin kendisi, cananın civarından uzakta iken bayramı layıkıyla yaşayamamaktan yakınmaktadır. (K 8/2, 9, K 19/5) Kâbe yolu her ne kadar beden gücüyle meşakkatli ve uzak olsa da ona gönülden gidilen yol, kavuşma sefası ile hacıya/âşıka bir o kadar yakın ve kolay görünür. (K 8/3-5)

كعبهٔ جان (Kaʿbe-i cân): (kin.) Canın maksadı ve muradı; sevilen kimse. Sevgilinin bulunduğu mekânı Kâbe edinen sevgili, canana/sultana kavuşabilmek ve yakınında yeniden devlete erişebilmek için orayı tavaf eder. (K 19/1)

كعبهٔ مقصود (Kaʿbe-i maksûd): İstek ve rahmet yurdu. (kin.) Sevgili. (K 1/6, K 8/10, K 19/7, K 19/12)

كلكِ درفشان (Kilk-i durr-feşân): İnci saçan, inci gibi değerli şeyler söyleyen (kalem). (D 9/10)

كم نظر (Kem-nazar): Kötü göz. Kötü bakışlı, nazar değdirecek şekilde hasetle bakan göz; kıskanç (rakip). (G 27/3)

كميتِ كلک (Kumeyt-i kilk): 'Kumeyt' doru at, 'kilk' ise kamış kalem anlamına gelir. Doru yani çeşitli tonları bulunan kızıl kahverengi at, en makbul renkli atlardandır.[65] Beyitte şairin kalemi, söz meydanının doru atına benzetilir:

[65] Abdülaziz Bey, **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, 2 c., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları,1995, C. I, s.233.

که خیلِ معنوی ده رویه آرم کُمیتِ کلک را در پویه آرم[٦٦]

Kalem atını koşturur; anlam sürüsüne on türlü görünüm veririm.

کنجِ احزان (Konc-i ehzân): Hüzünler köşesi. Hz. Yusuf'un babası Yakub'un, oğlunun ayrılığına dayanamadığından, başkalarını rahatsız etmemek için çekildiği yerdir. (D 4/5)

کوثر (Kevser): 1. (mec.) Hayat veren, saf ve tatlı su. Sevgilinin dudağı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. (K 2/2, K 9/16, G 120/5) **2.** Mekânı cennet olan bir havuz. Padişah'ın iç bahçesindeki en küçük havuz Kevser'e benzetilmiştir. (D 18/22)

کوه کن (Kûh-ken): Dağ kazan, dağ delen. (kin.) Husrev adlı İran padişahının sevdiği Şirin'e gönlünü kaptırmış olan âşık Ferhad için kullanılır. Zira meşhur hikâyede Şirin, mimar ve mühendis olan Ferhad'dan dağı delmesini ister. Divanda, zorlu ve gerçekleşmesi güç olan bir işi anlatmak için kullanılmıştır. (D 22/24, G 6/3, G 111/3, G 153/2, G 185/3)

کیخسرو (Keyhusrev): İran mitolojisinde Siyâvuş'un oğlu ve Keykâvus'un torunu olan, derecesi çok yüksek hükümdar. Mecazen Padişah için sıfat olarak kullanılmıştır. (D 8/11, D 24/16, K 9/2, K 10/23, K 18/39, K 18/56, K 19/41)

- گ -

گرد بر کسی نشستن (Gerd ber kesî nişesten): (kin.) Kederlenmek, içine sıkıntı girmek. (D 4/7)

گردونِ اطلس (Gerdûn-i Atlas): (D 8/5) Bkz. چرخ اطلس (Çerh-i Atlas).

گردون جناب (Gerdûn-cenâb): Felek makamlı. Yüce makamlı, yüksek dereceli (Padişah). (G 104/5)

[66] **Metin**, D 10/12.

گرگِ یوسف (Gorg-i Yûsuf): Yusuf'un kurdu. Hz. Yusuf'un kardeşlerinin, Hz. Yusuf'u yemesiyle suçladıkları kurt. (kin.) Günahsız. (D 21/57)

گریبانگیرِ کسی شدن (Girîbângîr-i kesî şoden): (Düşmanın) yakasına yapışmak, yakasına sarılmak. (K 2/24)

گنبدِ دوّار (Gonbed-i devvâr): Dönen kümbet. (kin.) Gökyüzü, dünya; zaman, çağ. (K 12/40)

گندنا (Gendnâ): Pırasa. Kılıç, şekli ve rengi dolayısıyla pırasaya benzetilmiştir. (D 9/1)

گوشوار (Gûşvâr): Küpe. (kin.) Hilal; Ay'ın yeni doğduğu zaman ilk üç günlük yay şeklindeki durumu. **(**D 22/21)

گوهر و زرِ پاک (Govher u zer-i pâk): Saf, katışıksız mücevher ve altın. (kin.) Saf, kusursuz; kaliteli ve fasih (söz). (D 22/17)

گهر سفتن (Goher soften): Mücevher/inci delmek. (D 21/32) Bkz. دُرّ سفتن (Durr soften).

گیتی پناه (Gîtî-penâh): Dünyanın kendisine sığındığı, dünyanın koruyucusu olan (Padişah). (D 19/1)

- ل –

لؤلؤ خوشاب (Lu'lu hoşâb): Islak ve parlak, yeni (iyi cins) inci. (K 17/50)

لبِ جان بخش (Leb-i cân-bahş): (kin.) Sevgilinin/sultanın, âşığa/şaire muradını verme ile hayat bağışlayacak olan dudağı. (K 5/27, G 68/4, G 120/5, G 164/5)

لطفِ عام (Lutf-i âmm): Herkese olan ihsan ve merhamet. (D 2/16, D 3/36, D 21/54, G 191/8)

لعبت (Loʿbet): Kukla, oyun; sevgili. (kin.) Yıldız. (D 14/9)

لعبتِ سیم‌اندام (Loʿbet-i sîm-endâm): (kin.) Yıldız. (D 14/9)

لعلِ میگون (Laʿl-i meygûn): Kırmızı renkli lal. (kin.) Mahbubun kırmızı dudağı. (G 169/1)

لوای نورِ روز (Livâ-yi nûr-i rûz): Gün nurunun sancağı. (kin.) Güneş. (D 11/3)

لوح (Levh): Kitâb-ı Mübîn (manası açık kitap) ve levh-i mahfûz anlamına gelir. Levh-i mahfûz, Arapça 'korunmuş levha' demektir. Allah tarafından takdir edilen şeylerin yazılı bulunduğu manevi levhadır.[67] Burûc suresinde, Kurʿân-ı Kerîm'in levh-i mahfûzda (iyi muhafaza edilen, kaybolmayan bir levhada) işlenmiş olduğu bildirilir.[68] (D 2/4, D 2/6, K 7/15, G 40/1)

لولاک (Levlâke): Naat bölümünde geçen ve 'Sen olmasaydın' manasına gelen kelime 'Sen olmasaydın, sen olmasaydın yeri göğü yaratmazdım.' anlamındaki "Levlâke levlâk, mâ halaktu'l eflâk" hadisinden iktibastır.[69] (D 3/11) Aşağıdaki beyitlerde de mana olarak aynı hadîs-i şerîfe iktibas vardır:

تو بودی از جهان مقصودِ معبود تو را کرد از جهان معبود مقصود[۷۰]

Allah'ın cihandan maksadı Sen'din; Allah cihanda maksadı seni yaptı.

به حقِ زبدهٔ اولادِ آدم که شد از بهرِ او ایجادِ عالم[۷۱]

Âlemin kendisi için yaratıldığı âdemoğullarının en seçkini (Hz. Muhammed) için!

---

[67] Cebecioğlu, **a.g.e.**, s. 399; Seyyid Caʿfer Seccâdî, **Ferheng-i Lugât ve Istılâhât ve Taʿbîrât-ı ʿİrfânî**, 3. bs., Tahran, Kitâbhâne-i Tahûrî, 1403/1983, s. 405.

[68] Kurʿân, Burûc 85/22. Bkz. Esed, **a.e.**, s. 1434.

[69] İsmail b. Muhammed el-Aclûnî, **a.g.e.**, C. II, s. 164.

[70] **Metin**, D 3/24.

[71] **Metin**, D 21/43.

- م -

مازندران (Mazenderan): İslami kaynaklarda Taberistan adı verilen bölge, VII/XIII. yüzyıldan itibaren daha çok Mazenderan adıyla anılmıştır. Kuzeyinde Hazar denizi kıyılarından başlayarak İran platosundan Elburz dağları ile ayrılır. Dağlık ve ormanlık yapısından dolayı İran coğrafyasında İslam fetihlerinin en zor ilerlediği bölgelerden biri olmuştur.[72] Yoğun ormanlarla kaplı olan bölge beyitte Mazenderan ormanı şeklinde geçer. Fatih Sultan Mehmed'in Boğdan'da yaptığı savaşın alanı için benzetme unsuru olarak kullanılmıştır. (D 12/4)

مالک رقاب (Mâlik-rikâb): Boyunlar, köleler sahibi. (kin.) Hükümdar. (D 24/14, K 18/82)

ماهسیما (Mâh-sîmâ): Ay gibi parlak, güzel yüzlü kul. (D 18/19, K 15/23)

مدّعی (Muddeʿî): İstek ve iddiasında inatla direnen (kimse), iddiacı, davacı anlamlarına gelen 'muddeʿî' kelimesi Kabûlî divanında rakip anlamında kullanılmıştır. (K 3/29, K 5/30, K 8/47, K 14/36, G 48/4, G 79/7, G 89/2) Bkz. رقیب (Rakîb).

مرا چون ز آسمان اسمم قبولی‌ست... (Merâ çun zi âsmân ismem Kabûlî'st…): Beytin tamamı şöyledir:

مرا چون ز آسمان اسمم قبولی‌ست دعای من به سلطانان قبولی‌ست[۷۳]

İsmim gökten kabul edildiği/Kabûlî olduğu için, sultanlara duam kabuldür.

Eski zamanlarda isimlerin sahipleri üzerinde etkisinin olduğu ve ismin sahibine uygun şekilde gökten inmesiyle ilgili '*İsimler/lakaplar gökten iner*' manasında Arapça şöyle bir deyiş söylenirdi:

[72] Osman Gazi Özgüdenli, "Taberistan", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXIX, s. 322-323.

[73] **Metin**, D 22/25.

تَنَزَّلَ الاَسْمَاءُ مِنْ صَوْبِ الْسَّمَاءِ

Bu deyişe göre isimleri Yüce Allah takdir buyurarak kişilere uygun olan isimleri uygun kullarına yazar.[74]

مرغِ جان (Murg-i cân): Can kuşu. (kin.) Ruh ve can. (K 1/9)

مرغِ دل (Murg-i dil): Gönül kuşu; kuş gibi olan gönül. (kin.) Ruh ve can. (G 157/4)

مرّیخِ سلحشور (Mirrîh-i silehşûr): Savaş ve zafer yıldızı olan Merih. (D 14/13)

مژدگانی دادن (Mujdegânî dâden): Müjdelik vermek; müjde getiren kimseye bahşiş, hediye vermek. Osmanlı saray teşkilatında müjdeciler önemli bir yere sahipti. Müjde getirenler karşılanır ve onlara müjdelik verilirdi. Yine padişahın bir yere varacak olması ya da bir fetih haberi, müjdeciler tarafından halka duyurulurdu.[75] Bir beyitte fetih ve zafer müjdecisi, güneş olarak tasavvur edilmiştir. Fetih sabahı cihana yayılan güneş, adeta fethin müjdecisi olmuştur. (K 13/1) Yine sevgiliye kavuşma müjdesini vermesi için rüzgârdan medet umulur. Rüzgârın her taraftan sevgiliye gidecek yolunun olması dolayısıyla rüzgârdan kavuşma müjdesi beklenir. (G 52/4, G 124/1, G 155/4) Şair, eğer rüzgâr kavuşma müjdesini kendisine getirirse; sevgiliye müjdeliğini yine rüzgârla vereceğini ifade eder. (G 39/4)

مژده (Mujde): Sevindirici haber, müjde, muştu. Divanda aynı anlama gelen 'nuvîd' ve 'beşâret' kelimelerine de yer verilir. Farklı benzetme unsurları ile anılan müjdeci, fetih ve zafer müjdesi yanı sıra sevgiliye kavuşma müjdesini de verir. (K

[74] Bkz. Mehmet Yılmaz, **Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü**, 2 c., İstanbul, Sütun Yayınları, 2008, C. II, s. 847; Sadık Yazar, "XIV.-XV. ve XVI. Yüzyıl Türkçe Divanlarında Yer Alan Arap Meseller (Atasözler)i", **38. ICANAS: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri Bildirileri, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2008, C. IV, s. 1787, 1788; Sait Uylaş, "Arap Şairlerinde Lakap Geleneği", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sa. 55, Erzurum, 2015, s. 12.

[75] Bkz. Özkan, **a.g.e.**, s. 354-355.

12/2, 9, K 21/36, G 17/2, G 39/4, G 46/3) Bkz. مژدگانی دادن (Mujdegânî dâden) ve مژده ده (Mujde-dih).

مژده ده (Mujde-dih): Müjdeci, müjde getiren. Baharın gelişiyle gülistanın müjdecisi, bağa gül müjdesini verir ve bu müjdenin sevinciyle bağda bülbüllerle neşe sazları çalınır. (K 5/10) Bkz. مژدگانی دادن (Mujdegânî dâden)

مسکین نواز (Miskîn-nevâz): Yoksulu okşayan. (kin.) Fatih Sultan Mehmed. (K 5/15)

مشعله دار (Meşʿale-dâr): Meşale tutan; eskiden aydınlatma ile görevli olan ve özellikle ordugâhlarda meşale yakan, tutuşturan kimsedir. Şair, yanık gönlünü Padişah'ın yolunda meşale tutan kimseye benzetir:

ای دلِ سوزناکِ ما مشعله‌دار راهِ تو شمعِ شبِ سیاهِ ما عارضِ همچو ماهِ تو

Bizim yanık gönlümüz senin yoluna meşale tutucudur; senin Ay gibi olan yüzün kara gecemizin mumudur. (G 4/1)

مشکوی مینا (Meşkûy-i mînâ): 'Meşkûy', padişah haremi, köşk; mînâ yani mine, ince işlenmiş parlak nakış, gümüş üzerine vurulan lacivert veya yeşil renkli sırçaya denir. Terkip olarak; gök kubbe yahut gökyüzü için yapılmış bir kinayedir. (D 11/1, D 24/31, K 6/45)

معاند (Muânid): İnatlaşan, mücadeleci anlamına gelen kelime, rakibin karşılığı olarak kullanılmıştır. (K 2/35) Bkz. رقیب (Rakîb).

معراج (Miʿrâc): Kelime olarak 'merdiven, basamak' anlamlarına gelmekle birlikte Peygamberimiz'in göğe yükselmesine ad olmuştur. Bu olaya telmihte bulunularak beyitte şöyle geçer:

در آن دم کش میسّر گشت معراج فلک را گشته خاکِ پای او تاج

Miraç vuku bulduğu vakit, felek O'nun ayağının toprağına taç oldu. (D 3/13)

Başka bir beyitte basamak, makam-mevki elde etmek için yükselme anlamında kullanılmıştır. (D 21/14).

مهرِ رخ (Mihr-i ruh): Yanak güneşi. (kin.) Sevgilinin parlayan yanağı, güzel yüzü. (K 15/25, G 87/1, G 101/4, G 155/1)

میزان (Mîzân): Mahşer günü herkesin dünyada yaptığı iyilik ve kötülüklerin tartılıp değerlendirileceği manevi terazi. (D 2/13)

- ن -

نارِ کفیده (Nâr-ı kefîde): Yarılmış nar. Savaştaki askerlerin yüzü için kullanılmış bir benzetmedir. (D 12/17)

نامه (Nâme): Amel defteri. **(**D 2/2)

نباتِ لعل (Nebât-ı laʿl): Lal şekeri. (kin.) Lal renkli, kırmızı dudak. (G 172/2)

نخلِ معانی بستن (Nahl-i meʿânî besten): (kin.) Hoşa giden ve latif söz söylemek. (K 6/36)

نرگسِ بیمار (Nergis-i bîmâr): Hasta nergis. (kin.) Sevgilinin mahmur ve baygın olan güzel gözü. (K 12/15, K 20/10)

نَسرَیْن (Nesreyn): ‘Nesr’ kelimesi Arapça akbaba ve kartal anlamına gelir. ‘Nesreyn’, ‘nesr’ kelimesinin Arapça ikili olup nesru’t-tâir (Kartal burcunda yer alan parlak yıldız) ve nesru’l-vâkıʿ (gökyüzünün güney yarıküresinde yer alan parlak yıldız) olmak üzere akbabaya benzeyen iki yıldızın karşılığı olarak kullanılır. Buna iki kartal da denilmektedir. (D 14/7)

نَصْرٌ مِنَ اللهِ (Nasrun mine’llâh): ‘Allah’tan yardım’ manasına gelir. Kurʿân’da Saf suresinin 13. ayetinden iktibas yapılmıştır. Ayetin tamamı şöyledir:

وَأُخْرَى تُحِبُّونَهَا نَصْرٌ مِنَ اللَّهِ وَفَتْحٌ قَرِيبٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

“Ve [bakın, Allah size] gönülden seveceğiniz başka bir şey daha [bağışlayacak]: [Bu dünyada] Allah’ın yardımı ve yakında gerçekleşecek bir zafer; [ey Peygamber, bunu] bütün inananlara müjdele”.[76] (Kurʿân, Saf 61/13)

Bazı müfessirler ayette geçen zafer vaadini, Müslümanların savaşla gelen fetihlerinin bir öngörüsü olarak değerlendirmiştir.[77] Kabûlî, bahsi geçen ayetin yer aldığı bu beyte Fatih Sultan Mehmed’in Karaboğdan fethinin zaferi münasebetiyle söylediği kasidesinde yer vermiştir. (K 7/13)

نه ایوان (Noh-eyvân): (kin.) Dokuz kat gökyüzü. (K 8/43) Bkz. نه فلک (Noh felek).

نه رواق (Noh-revâk): (kin.) Dokuz kat gökyüzü. (D 1/12, K 17/25) Bkz. نه فلک (Noh felek).

نه فلک (Noh felek): Ay, Utarit, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri, Zühal, Atlas yahut sabit yıldızlar ve burçlar feleği ve Arş’dan ibaret dokuz kat gök. (D 8/19, K 10/34)

- و -

وادیِ ایمن (Vâdî-yi Eymen): Uğurlu, mübarek vadi. Hz. Musa’nın Tur dağında Allah’ın tecellisine mazhar olduğu yerdir. Hz. Musa ailesiyle birlikte karanlık bir gecede Mısır’a dönerken bu yerden geçmekteydi. Yollarının üzerinde uzakta bir ateş görmüş ve ateşe yaklaştığında ateşin, bir ağacın üzerinde olduğunu fark etmiştir. O vakit o mübarek yerde Allah’tan Musa’ya nida gelmiş ve Musa’nın dileği ile Yüce Allah dağa tecelli etmiştir.[78] Şair, münacatta yer vermiş olduğu bir beyitte bu olaya telmihte bulunarak Yüce Allah’ın Tur dağında Musa’ya gösterdiği yol gibi, bu ateş parçası ile gönül gözünün aydınlanmasını dilemiştir. (K 1/7)

[76] Esed, **a.e.**, s. 1326.

[77] Bkz. Esed, **a.e.**, s. 1326.

[78] Bilgi için bkz. Kurʿân, Meryem 19/52, Kasas 28/29-30, Tâhâ 20/10-11, Aʿrâf 7/143.

- ه -

هر شبِ تاری روزِ روشنی دارد (Her şeb-i târî rûz-i rûşenî dâred): ‘Her karanlık gecenin bir aydınlığı vardır’ yahut ‘Her gecenin bir gündüzü vardır’ anlamına gelen deyiş.[79] Osmanlı sarayından uzak düşmüş olan Kabûlî, yaşadığı karanlık gecelerden aydınlığa yani kavuşma zamanına erişeceğini ümit eder. (G 148/6) Şair başka bir beyitte de benzer şekilde; ayrılıkla geçen gecelerinin artık kavuşma sabahı ile nihayet bulmasını diler. (G 149/2)

هفت حقهٔ مینا (Heft hokka-i mînâ): Mine renkli yedi hokka. (kin.) Yedi felek. (K 17/2)

هفت سقر (Heft-sakar): Heft (yedi) dûzeh (cehennem). Sakar (kavurucu ateş), saʿîr (harlı alev), lezâ (alev püskürtüsü), hutame (ezici azap), cahîm (harlı ateş), cehennem ve hâviyeden (harareti yüksek ateş) oluşan cehennemin yedi tabakası. Kurʿân-ı Kerîm’de Hicr suresinin 44. ayetinde cehennemin yedi kapısı olduğu ifade edilir:

“O cehennem ki, yedi kapıdan girilir; her kapıdan onlardan (günahlarının niteliğine göre) ayrı bir kafile hâlinde.”[80] (Kurʿân, Hicr 15/44)

Cehennemin yedi kapısı olarak ifade edilen şey, ‘cehenneme götüren yedi yol’ ve günahların derecesine göre öteki dünyada beklenen azabın yedi derecesi şeklinde tefsir edilmiştir.[81] Tasavvufa göre bu yedi tabaka; adalet, hikmet, iffet ve yiğitliğin zıtları olan şeyler olarak görülür. Kabûlî için Padişah’ın lütfu nasıl cenneti ve cennete ait olan şeyleri hatırlatıyorsa, kahrı da cehennemi ve cehenneme dair olan şeyleri anımsatmaktadır:

ز بابِ لطفش یک فصل وصف هست بهشت ز تابِ قهرش یک باب تابِ هفت سقر[82]

[79] Bkz. Tokmak, **a.g.e.**, s. 114.

[80] Esed, **a.e.**, s. 631-632.

[81] Bkz. Esed, **a.e.**, s. 631-632.

[82] **Metin**, K 17/27.

Cennetin vasfında O'nun lütuf kapısından bir parça vardır; yedi cehennemin harareti O'nun kahır ateşinden bir bölümdür.

هفت طارم (Heft-târem): Yedi kubbe. (kin.) Birinci felekte Ay olmak üzere sırasıyla Utarit, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri ve Zühal'dan ibaret olan yedi felek. (K 9/32)

هفتم فلک (Heftom felek): Yedinci felek. Makamı çok yüksek olan yedinci gök katı. (D 18/51)

هفت منظر (Heft manzar): Yedi görünüm. (kin.) Birinci felekte Ay olmak üzere sırasıyla Utarit, Zühre, Güneş, Merih, Müşteri ve Zühal'dan ibaret olan yedi felek. (D 1/12)

هلال (Hilâl): Bayramda görülen ay. (kin.) Sevgilinin kaşı. İnsanlar bayramı kutlamak için gökyüzüne, hilale bakarlar; şairin bayramı ise sevgilinin kaşını göreceği yani sevgiliye kavuşacağı zamandır. (K 16/2, G 189/4)

هم آواز (Hem-âvâz): Sesleri birbirine uygun, aynı sesi çıkaran. (kin.) Muvafık, uyumlu, ahenkli. (D 22/5)

هم داستان گشتن (Hem-dâstân geşten): Uyum göstermek, uyumlu olmak. Şair rakibi ile olan uyumunu, onunla aynı kefede olup olmadığını anlatmak için bu fiili kullanmıştır. (K 2/35)

هم عنان (Hem-ʿinân): Yan yana birlikte bulunan, yoldaş. (D 10/2, G 21/2)

همکار (Hem-kâr): Aynı işi yapan, meslektaş anlamına gelen 'hemkâr', divanda 'rakip' anlamında kullanılmıştır. (D 23/20) Bkz. رقیب (Rakîb).

هم نبرد (Hem-neberd): Savaş arkadaşı anlamına gelen kelime, divanda rakip için kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in savaşlarının anlatıcısı olarak Kabûlî, söz savaşında kendisiyle mücadele edecek bir arkadaş yahut kendisine denk olabilecek bir hem-neberd (rakip) tanımadığını ifade eder. (D 10/6) Bkz. رقیب (Rakîb).

هندو (Hindû): Hintli. **1.** (kin.) Köle. Beyitlerde köle anlamıyla iki yerde şöyle geçer:

هر چند که بیچاره غلامِ عجمی‌ام آن مرتبه‌ام بـخش که هند[و]ی تو باشم[۸۳]

Her ne kadar biçare bir Acem kulu olsam da; bana senin Hintlin (kölen) olma mertebesini bağışla!

زهره خنیاگری‌ست در بزمش هندوی پاسبانش کیوان است[۸۴]

Zühre, bezminin şarkıcısı; Zühal, muhafızının kölesidir.

2. (kin.) Zülüf. Bu anlamıyla bir gazelinde şöyle geçer:

به عارضِ تو ز هر سوی سنبلِ پیچان چو هندوی‌ست شناور به روی آب شده[۸۵]

Her bir yandan yüzüne düşen kıvrımlı sümbül, suya dalmış yüzücü Hindû (zülüf) gibidir.

- ی -

يأجوج (Ye'cûc): Kurʿân-ı Kerîm'de adı geçen iki kavimden biridir. Diğeri Me'cûc'dür. Kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkıp dünyayı fesada vererek türlü kötülükler yapacaklarına inanılır. Bu inanış, kıyamet günü çatmadan insanlığın bütünüyle yok olmasına yol açacak bir toplumsal felaketler serisi anlamında temsilî bir unsur olarak tefsir edilmiştir. Zulkarneyn peygamber Ye'cûc ve Me'cûc'den korunmak için demirden ve onların aşmaya güç yetiremeyecekleri bir sed yapmıştır.[86] Beyitte de sed ile birlikte anılır. (D 9/6)

---

[83] **Metin**, G 146/4.

[84] **Metin**, K 8/21.

[85] **Metin**, G 186/2.

[86] Kurʿân, Kehf 18/94 ve Enbiyâ 21/96.

یرقان (Yerekân): Sarılık hastalığı. Nergis çiçeği, sarı rengi dolayısıyla yerekan hastalığına tutulmuş biri olarak tasavvur edilmiş ve bu, ezelden mest diye tabir edilen nergisin sarhoşluğunun alameti olarak gösterilmiştir. (K 22/11)

یوسفِ جان (Yûsuf-i cân): (kin.) Evlat. (D 4/5)

SONUÇ

Kabûlî, İran'dan gelerek önce bir müddet bugünkü Azerbaycan coğrafyasında yer alan Şirvanşah sarayında Şirvanşah Ferruh Yesâr'ın daha sonra Amasya'da Şehzade Bâyezîd'in (II. Bâyezîd) hizmetinde olmuş ve oradan asıl hedefi olan İstanbul'a, Fatih Sultan Mehmed'in sarayına girmeyi başararak Padişah'ın maiyeti arasında yerini almıştır. Yaklaşık altı-yedi sene Fatih Sultan Mehmed'in hizmetinde bulunmasının ardından Padişah'ın huzurunda iken gördüğü itibarı, kendisini ve sarayda gözde bir şair oluşunu çekemeyen kimseler tarafından kaybederek Padişah'ın emriyle saraydan uzaklaştırılmıştır. Şair, ikinci divanını saraydan uzaklaştırılması ile ölümü arasında geçen bir ya da iki yıllık süre zarfında kaleme almıştır. Son yıllarını saraya tekrar geri dönebilme ve saraydaki itibarını yeniden kazanabilme ümidiyle geçirmiş ve muhtemelen Bursa'da vefat etmiştir.

Çalışmamızda, hayatı hakkında bilgiye daha çok divanları yoluyla sahip olabildiğimiz Kabûlî'nin fazla bilinmeyen ikinci divanı tanıtılmaya çalışılmıştır. İncelediğimiz bu divan etrafında şairin hayatı, yaşadığı çevre, eğitimi, dönemin üslubu ile birlikte şairin kendisine has sayılabilecek dil ve üslup özellikleri, nazire yazmış olduğu ve etkilendiği şairler hakkında bilgilere yer verilmiştir. Çalışmada, şair ve eserleri hakkında daha önce yapılmış olan araştırmalardaki eksik, yanlış veya belirsiz olan bilgileri dikkate alarak aşağıdaki değerlendirmeleri yapabiliriz.

Daha çok birinci divanı ile tanıdığımız Kabûlî'nin, bazı kaynaklarda ikinci divanı tertip eden kişiden farklı olduğu ileri sürülmüş ve şair, Heratlı olarak tanıtılmıştır. Ancak her iki divanı, dönemin tezkireleri ve diğer tarihî kaynakları incelediğimizde birinci ve ikinci divan sahiplerinin aynı kişi olduğunu ve aynı zamanda bu kişinin Heratlı olarak tanıtılan şair olması ihtimalinin düşük olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan kaynaklarda şairin Osmanlı topraklarında bulunduğu zaman ile ilgili verilen en erken tarihli kaside ve dolayısıyla Osmanlı'ya ilk geliş

tarihi olarak kabul edilen tarih 877/1472 senesi gösterilmektedir. Şairin ilk divanında Padişah'ın Firuzlu ve Yemişlü kaleleri fethine düşürmüş olduğu tarih (875/1470) ve ikinci divanında 11 yıl Şehzade'ye hizmet etmiş olması bilgisini göz önünde tutarak bu tarihi beş yıl öncesine yani 872/1467 senesine çekmiş olduk. Yine, kaynaklarda şairin kesin bir dayanak gösterilmeksizin ve eldeki mevcut bilgilere dayanarak İstanbul'da vefat ettiği ifade edilmiştir. Ancak incelediğimiz ikinci divandan elde ettiğimiz bilgilere göre şairin Osmanlı topraklarında iken Amasya ve İstanbul dışında Edirne ve son olarak Bursa'da yaşamış olması dolayısıyla vefat yerinin de Bursa olma ihtimali kuvvet kazanmıştır. Kabûlî'nin, muasırı Hâmidî tarafından divanında ölüm tarihine ilişkin düşürülmüş tarih kıtasındaki ebced hesabının sayısal değeri ile kıtanın altında rakamla verilen tarihin örtüşmemesi söz konusu idi. Hâmidî divanının müracaat edilmeyen ikinci bir yazma nüshasından elde ettiğimiz bilgiye göre ebced hesabıyla elde edilen değer ile tarih mısraının altında verilen rakam arasında herhangi bir uyuşmazlık bulunmadığını ortaya çıkardık.

Divanda yer alan manzumeler, şairin yaşadığı dönemin sosyal hadiselerini, toplumun duygu ve düşünce dünyasını, sosyal, edebî ve kültürel hayatını, manevi değerlerini ve inançlarını bizlere taşıyor. Diğer yandan divanda Osmanlı toplum hayatını biçimlendiren sosyokültürel unsurlar, saray hayatı, şehzadelerin şairleri yetiştirmesi, devlet ve sanat anlayışı ve bu anlayışın topluma yansıması gibi hususlara da temas edilmiştir. Bu kapsamda şair, bayram ve zafer günleri şehrin süslenmesinden bayram âdetlerine uzanan bir çeşitlilikte geniş ifadelere yer vermiştir. Şairin değindiği konular arasında toplumsal işleyişlerde eskiden beri devam edegelen teamüller olduğu gibi, dönemin sosyal yaşamında meydana gelen değişimler de bulunmaktadır.

Dönemin Osmanlı sarayının edebiyat çevreleriyle ilişkileri ile ilgili birtakım bilgileri de bu divandan elde ediyoruz. Örneğin divanda bahsettiği gibi şair önce Şehzade daha sonra Padişah'ın yanında aldığı eğitimler ile şairliğini olgunlaştırdı. Şairler çeşitli imtihanlardan geçerek ve Şehzade'ye hizmet ederek asıl hedefleri olan saraya kabul ediliyordu. Şairin anlattıklarından yola çıkarak saray şairleri arasında yer almanın oldukça zor olduğunu ve hatta bunun için aracı kullanmanın yaygın

olduğunu öğreniyoruz. Dönemin sarayında Padişah'ın yakınında bulunanlar ve şairin rakipleri arasında yoğun bir rekabetin varlığı, sarayda tutunmanın da zorluğunu gösteriyordu.

Şair, ikinci divanının bir kısmında yani saraydan uzaklaştırılmadan evvel yazdığı şiirlerinde Padişah'la birlikte katıldığı Boğdan/Karaboğdan seferinde tarihî sahnelere tanıklık ederek savaş teçhizatları, ordunun hareketi, Osmanlı ordu müziği ve ordunun savaş sonrasındaki eylemlerine ilişkin bilgiler vermiştir. Ayrıca saray teşrifatı kapsamında Padişah'ın devlet erkânıyla yaptığı bayramlaşma merasimleri, eğlence ve sohbet meclisleri hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Divanın büyük bir kısmını oluşturan diğer kısım ise, ayrılık hastalığından muzdarip Kabûlî'nin yüreğindeki derdini gözyaşları yerine beyitleri vasıtasıyla dışarı akıttığı şiirlerinden oluşur. Çalıştığımız divan bu açılardan bir yönüyle şairin bir nevi hayat hikâyesi hükmünde olup yaşamı ile ilgili bilgiler sunmakta, diğer bir yönüyle döneminin siyasî, tarihî, sosyal olaylarını ve edebî değerini yansıtmasıyla önemli bir vesika olma hüviyeti taşımaktadır.

Kabûlî'nin doğum yeri, ilk çocukluğu ve ölüm yeri hakkında her ne kadar birtakım tahmin ve çıkarımlarda bulunsak bile şairin nerede doğup büyüdüğü, İran'ın hangi bölgesinden Osmanlı topraklarına gittiği ve nerede medfun olduğuna ilişkin kesin ve net sonuçlara ulaşılamamıştır. Ayrıca ailesi, eğitim aldığı kişi ve kurumlar, meslekî hayatı, malî durumu ve dinî hayatı hakkında kesin ve ayrıntılı bilgiler bulunmamaktadır. Bu bilgilerin yeni kaynaklara dayalı yeni araştırmalarla ortaya çıkarılabileceğini düşünüyoruz.

Ortaya koyduğumuz bu çalışmanın, Fatih dönemi şairlerinden Kabûlî'nin ve eserinin daha iyi tanınabilmesi ile sonraki çalışmalara katkı sağlayabilmesini ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

Abdülaziz Bey: **Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri**, haz. Kâzım Arısan, Duygu Arısan Günay, 2 c., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1995.

Afîfî, Rahîm: **Ferhengnâme-i Şiʿrî**, 3 c., 3. bs., Tahran, İntişârât-ı Surûş, 1391.

Aka, İsmail: "Timurlular", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLI, s. 177-180; "Şâhruh", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXVIII, s. 293-295.

Akyol, İbrahim: "Fatih Sultan Mehmet Dönemindeki Edebî Çevreler", **Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi**, sa. 2/1, Çankırı, 2013, s. 93-122.

Albayrak, Nurettin: "İsfendiyâr", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2000, C. XXII, s. 511-512.

Algar Hamid, Alparslan Ali: "Hüseyin Baykara", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1998, C. XVIII, s. 530-532.

Ali Şîr Nevâyî: **Mecâlisu'n-nefâis**, nşr. Ali Asgar Hikmet, Tahran, Çâphâne-i Bânk-ı Millî-yi Îrân, 1323/1944; **Mecâlisü'n-nefâis**, haz. Hüseyin Ayan, Kemal Yavuz vd., Erzurum, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 1995.

Alparslan, Ali: "Gıyâseddin Baysungur", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1992, C. V, s. 276-277.

Arslan, Mustafa: "15. Yüzyıl Divanlarında Methiyeler", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, Celâl Bayar Üniversitesi, 2007.

Âşık Çelebi: **Meşâ'irü'ş-şuarâ**, haz. Filiz Kılıç, 3 c., İstanbul, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010.

Aşurbeyli, Sara: "Şirvanşahlar", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXIX, s. 211-213.

Atalay, Mehmet: "Unsurî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 162-163; "Zahîr-i Fâryâbî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, C. XLIV, s. 87-

88.

Ayverdi, İlhan: **Asırlar Boyu Tarihi Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük: Kubbealtı Lugatı,** nşr. Kerim Can Bayar, 3 c., İstanbul, Kubbealtı Neşriyat, 2005 (Çevrimiçi) http://lugatim.com/ Kubbealtı Lugatı.

Bahaeddin Hasan Nisârî-yi Buhârî: **Muzekkir-i Ahbâb**, haz. Seyyid Muhammed Fazlullah, Haydarabad, Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye, 1969.

Barthold, W.: "Şirvanşâh", **İA**, İstanbul, MEB, 1979, C. XI, s. 573-575.

Berzger Hâlıkî, Muhammed Rıza: **Şâh-i Nebât-i Hâfız**, Tahran, İntişârât-ı Zevvâr, 1382.

Cebecioğlu, Ethem: **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, 2. bs., İstanbul, Anka Yayınları, 2004.

Cevşenlû, Ferâmurz: **Ferheng-i Vâjehâ-yi Şâhnâme**, Serây-i Dânâ-yı Tûs, 1388.

Çavuşoğlu, Mehmed: "Kasîde" **Türk Dili-Türk Şiiri Özel Sayısı II (Dîvân Şiiri)**, Ankara, 1986, s. 17-77.

Çeçen, Anıl: **Türk Devletleri,** İstanbul, İnkılâp Kitabevi, 1986.

Çiçekler, Mustafa: "Fars Şiirinde Üslûplar", **Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları: Sözde ve Anlamda Farklılaşma: Sebk-i Hindî**, haz. Hatice Aynur, Müjgân Çakır, Hanife Koncu, İstanbul, Turkuaz Yayınları, 2006, s. 13-33.

Çobanlı, Necla: "XV. Yüzyıl Şairlerinden Hâmidi ve Kabûlî'nin Türkçe Şiirleri", Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, İstanbul, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Kütüphanesi, nr. 353, 1949-50.

Çoruhlu, Tülin: "Zırh (Türk Devletlerinde)", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2013, C. XLIV, s. 394-395.

Danişmend, İsmail Hami: **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, 2 c., İstanbul, Türkiye Yayınevi, 1947.

Devellioğlu, Ferit: **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat.** 26. bs., Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 2010.

Devlet Âbâdî, Azîz: "Kabûlî ve Dîvân-i Û", **Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî**, sa. 133, Tebriz, 1363, s. 153-170; "Hâmidî-yi Isfahânî ve Külliyyât-ı Û", **Mecelle-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî**, sa. 137, Tebriz,

1369, s. 24-34.

Dihhodâ, Ali Ekber: **Lugatnâme**, nşr. Muhammed Muîn, Seyyid Caʿfer-i Şehîdî, 28 c., 2. bs., Tahran, Dânişgâh-ı Tahrân, 1325-1346 (Çevrimiçi) https://www.parsi.wiki; **Emsâl u Hikem**, 4 c., 9. bs., Tahran, Çâphâne-i Sipihr, 1376.

Durmuş İsmail, Öz Mustafa: "Sahbân el-Vâilî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2008, C. XXXV, s. 511-512.

Dursun, Davut: "Bakü", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, C. IV, s. 550-551.

Efdaluddîn İbrâhîm Bedîl b. Ali b. Osman Hâkânî-yi Şîrvânî: **Dîvân-ı Hâkânî-yi Şîrvânî**, nşr. Ziyâeddîn Seccâdî, Tahran, İntişârât-ı Zevvâr, t.y..

Elmalı, Hüseyin: "Hassân b. Sâbit", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, C. XVI, s. 399-402.

Enverî, Hasan: **Ferheng-i Bozorg-i Sohen**, 8 c., Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1381; **Ferheng-i Kinâyât-i Sohen**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Sohen, 1383.

Erdem İlhan, Paydaş Kazım: **Ak-Koyunlu Devleti Tarihi: Siyaset, teşkilat ve kültür**, Ankara, Birleşik Yayınevi, 2007.

Ertaylan, İ. H.: **Külliyyât-i Dîvân-i Kabulî**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1948; **Külliyyât-ı Dîvân-ı Mevlânâ Hâmidî**, İstanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1949.

Esad Efendi: **Osmanlılarda Töre ve Törenler: Teşrifât-ı Kadîme**, açıklamalarla sdl. Yavuz Ercan, İstanbul, Tercüman Gazetesi, 1979.

Esed, Muhammed: **Kurʿân Mesajı: Meal-Tefsir**, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, İşaret Yayınları, 2009.

Evliya Çelebi: **Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: İstanbul**, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Ferzâd Ziyâyî Habîb Âbâdî: "Mevârid-i Gayr-i Kâbil-i Kabûl der Dîvân-ı Kabûlî!", **Cihân Kitâb**, şomâre: 11-12, 1387, s. 26-29.

Gelibolulu Mustafâ Âlî: **Künhü'l-ahbâr II: Fatih Sultan Mehmet Devri 1451-1481**, haz. Hüdâî Şentürk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.

Gıyâsuddîn b. Humâmuddîn el-Huseynî (Hândmîr): **Târîhu Habîbi's-siyer fî Ahbâri Efrâdi Beşer**, nşr. Muhammed Debîr-i Siyâkî, 4 c., 3. bs., Tahran, Kitâbfurûşî-yi Hayyâm, 1362.

Gibb, E. J. W.: **A History of Ottoman Poetry**, 6 v., edited: Edward G. Browne, London, Lowe and Brydone Limited, 1965.

Gulâm Rızâyî, Muhammed: **Sebk Şinâsî-yi Şiʿr-i Fârsî: ez Rûdekî tâ Şâmlû**, Tahran, İntişârât-ı Câmî, 1381.

Gürdal, Olgu: "XV. Yüzyıl Dîvânlarındaki Kasîdelerde Nesib Bölümü", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, Celâl Bayar Üniversitesi, 2008.

Hâc Huseyn Nahcuvânî: "Nüfûz-i Zebân u Edebiyyât-i Fârsî der Türkiye", **Devr-i Âl-i Osmân**, sa. 60, Tebriz, Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât-i Tebrîz, 1341, s. 42-54.

Hâce Şemsuddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî: **Dîvân-ı Hâfız**, nşr. Hüseyin Pejmân, Tahran, İntişârât-ı Kitâbhâne-i Berûhîm, 1315.

Hasan Çelebi Kınalızâde: **Tezkiretü'ş-şuarâ**, haz. İbrahim Kutluk, 3. bs., c. 2, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014.

Hayyâm Pûr, A.: **Ferheng-i Sohenverân**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Tılâye, 1372 hş.

İnalcık, Halil: "Mehmed II", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2003, C. XXVIII, s. 395-407.

İpekten, Halûk: **Divan Edebiyatında Edebî Muhitler**, İstanbul, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1996.

İpşirli, Mehmet: "Arzuhal", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1991, C. III, s. 447-448; "Cellât", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1993, C. VII, s. 270-271.

İsen, Mustafa: **Sehî Bey Tezkiresi "Heşt-Behişt"**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998; **Latîfî Tezkiresi**, Ankara, Akçağ Yayınları, 1999.

İsmail b. Muhammed el-Aclûnî: **Keşfu'l-hafâ ve muzîlu'l-ilbâs ʿammâ iştehere mine'l-ehâdîs ʿalâ elsineti'n-nâs**, 2 c., 2. bs., Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1351.

İsmail Paşa Bağdâdî: **Hediyyetü'l-ârifîn Esmâü'l-müellifîn ve Âsârü'l-musannifîn**, haz. Kilisli Rıfat Bilge, İbnülemin Mahmud Kemal İnal, 2 c., İstanbul, Milli Eğitim Basımevi,1951.

Kalender, Ruhi: "Türk Musikîsi'nde Kullanılan Makamların Tesirleri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Ankara, 1987, C. XXIX, s.

361-375.

Kanar, Mehmet: **Farsça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Say Yayınları, 2008.

Karahan, Abdülkadir: "Evhadüddin Enverî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, C. XI, s. 267-268.

Karaismailoğlu, Adnan: "Selmân-ı Sâvecî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2009, C. XXXVI, s. 446-447.

Karatay, Fehmi Edhem: **Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu**, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Yayınları, 1961.

Kartal, Ahmet: "Anadolu'da Farsça Şiir Söyleyen Türk Şairleri (XI-XVI. Yüzyıllar)", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. VII, s. 682-695.

Kaska, Çetin: "Tashîh-i Dîvân-ı Hâmidî-yi Isfahânî", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Tahran, Dânişgâh-i Tahran, Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî, 1394; "Hâmidî-yi Isfahânî ve Dîvân-ı Û", **Mukaddime**, sa. 2, Mardin, Mardin Artuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2015, C. VI, s. 339-365.

Kayaalp, İsa: "Kabûlî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 43.

Keleş, Reyhan: **Divan Şiirinde Âyet ve Hadis İktibasları**, İstanbul, Kitabevi, 2016.

Kırlangıç, Hicabi: "İran Şiiri İçin Bir Sınıflandırma Denemesi", Nüsha, sa. I/1, Ankara, 2001.

Kurnaz Cemâl, Çeltik Halil: **Divan Şiiri Şekil Bilgisi**, İstanbul, H Yayınları, 2011.

Kurtuluş, Rıza: "Emîr Hüsrev-i Dihlevî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1995, C. XI, s. 135-137.

Kut, Günay: "Kabûlî'nin İlk Divanındaki Türkçe Şiirler", **Yazmalara Adanmış Bir Ömür: Nimet Bayraktar'a Armağan**, yay. haz. İrfan Dağdelen, Hüseyin Türkmen, Nergis Ulu, İstanbul, Türk Kütüphaneciler Derneği, 2006, s. 102-120; "Kabûlî'nin İkinci Divanındaki Türkçe Kaside ve Gazeller", **In Memoriam Şinasi Tekin II: Türklük Bilgisi Araştırmaları**, no: 31/II, 2007, s. 107-122.

Kûtî: "Kabûlî", **Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî**, serperestî: Hasan Enûşe, 6 c., Tahran, Vizâret-i Ferheng u

İrşâd-i İslâmî, 1382, C. V, s. 436-437.

Maʿsûmî: "Kâşifî", **Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî**, serperestî: Hasan Enûşe, 6 c., Tahran, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1383, C. VI, s. 681-682; "Ferruh Yesâr Şirvanşâh", **Dânişnâme-i Edeb-i Fârsî**, serperestî: Hasan Enûşe, 6 c., Tahran, Vizâret-i Ferheng ve İrşâd-i İslâmî, 1382, C. V, s. 413-415.

M. Esmail, M. Ebrahim: "Kâşifî'nin Gazânâme-i Rûm Adlı Farsça Eseri ve Türkçe'ye Tercüme ve Tahlili", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2005.

Mevlânâ Celâleddîn Muhammed-i Belhî-yi Rûmî: **Mesnevî-yi Maʿnevî**, tsh. Reynold Alleyne Nicholson, nşr. Mehdî Âzerîzdî, 7. bs., Tahran, İntişârât-ı Pejûheş, 1384.

Muhammed b. Bedr el-Câcermî: **Mûnisu'l-ehrâr fî Dakâyıki'l-eşʿâr**, haz. Mîr Sâlih-i Tabîbî, 2 c., Tahran, Kitâbhâne-i Mahmûd Ferruh, 1337.

Muhammed Huseyn b. Halef-i Tebrîzî: **Burhân-ı Kâtıʿ**, nşr. Muhammed Muʿîn, 5 c., Tahran, İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1362.

Muhammed Mufîd Mustevfî-yi Bâfkî: **Câmi'-i Mufîdî**, haz. İrec Efşar, Tahran, Çâphâne-i Rengîn, 1384.

Muʿizzî, Muhammed b. Abdulmelik-i Nîşâbûrî: **Külliyyât-ı Dîvân-ı Muʿizzî**, tsh. Nâsır Hayyerî, Tahran, Neşr-i Merzbân, 1362.

Mum, Cafer: "Sebk-i Hindî", **Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, C. II, s. 369-392; "Sebk-i Irakî", **Türk Dünyası Ortak Edebiyatı: Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü**, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2006, C. V, s. 233-235.

Mutçalı, Serdar: **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Dağarcık Yayınları, 2011.

Namoğlu, Elif: "Mevlânâ Kabûlî'nin Farsça İkinci Divanı'ndaki Kasideler", **II. Genç Akademisyenler Sempozyumu**, Ankara, Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 2014, s. 459-476.

Olgun, Tâhir: **Edebiyat Lugatı**, nşr. Kemal Edib Kürkçüoğlu, 2. bs., İstanbul, Enderun Kitabevi, 1973.

Onay, A. Talât: **Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü**, İstanbul, H Yayınları, 2009.

Özgüdenli, Osman Gazi: "Taberistan", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, C. XXXIX, s. 322-323.

Özkan, Ömer: **Divan Şiirinin Penceresinden Osmanlı Toplum Hayatı (XIV-XV. Yüzyıl)**, İstanbul, Kitabevi, 2007.

Öztuna, Yılmaz: **İslâm Devletleri: Devletler ve Hanedanlar**, 5 c., 2. bs., Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1996.

Öztürk, Necdet: "Fetret Devri ve Osmanlı Hâkimiyetinin Yeniden Tesisi", **Türkler**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, C. IX, s. 221-251.

Pala, İskender: "Kabûlî", **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, no: V, 1982, s. 66; **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü.** 21. bs., İstanbul, Kapı Yayınları, 2011.

Pertovî-yi Âmulî, Mehdî: **Emsâl u Hikem**, 2 c., Tahran, İntişârât-ı Senâî, 1374.

Râmî, Şerefuddîn: **Enîsu'l-ʿuşşâk**, nşr. Abbâs İkbâl, Tahran, Şirket-i Sihâmî, 1325.

Sabâ, Muhammed Muzaffer Huseyn: **Tezkire-i Rûz-i Rûşen**, tsh. Muhammed Huseyn Rüknzâde-i Âdemiyyet, Tahran, Kitâbhâne-i Râzî, 1343.

Safâ, Zebîhullâh: **Târîh-i Edebiyyât der İran**, 5 c., 3. bs., Tahran, İntişârât-ı Firdevsî, 1364.

Saʿîd Nefîsî: **Târîh-i Nazm ve Nesr der İrân ve der Zebân-ı Fârsî**, 2 c., Tahran, Kitâbfurûşî-yi Furûgî, 1344.

Sâm Mîrzâ Safevî: **Tezkire-i Tuhfe-i Sâmî**, tsh. Rükneddin Hümayunferruh, y.y., t.y..

Sami, Şemseddin: **Kamûsü'l-a'lâm**, 5 c., İstanbul, Mihran Matbaası, 1314/1896; **Kâmûs-ı Türkî**, 12. bs., İstanbul, Çağrı Yayınları, 2002.

Sarı, Eren: **Osmanlı Mutfağı**, Antalya, Net Medya Yayıncılık, 2016.

Sehî Bey: **Sehî Bey Tezkiresi "Heşt-Behişt"**, haz. Mustafa İsen, Ankara, Akçağ Yayınları, 1998.

Selçuk, Ersin: "Kâtibî'nin Hayatı ve Kasidelerinin Tahkikli Metni", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır, Dicle Üniversitesi, 2002.

Selmân-ı Sâvecî: **Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî**, nşr. Mansûr Müşfik, Tahran, Bengâh-ı Matbûʿât-i Safî Alişâh, 1336.

Seyyid Caʿfer Seccâdî: **Ferheng-i Lugât ve Istılâhât ve Taʿbîrât-ı ʿİrfânî**, 3. bs., Tahran, Kitâbhâne-i Tahûrî, 1403/1983.

Sûzenî-yi Semerkandî: **Dîvân-ı Hakîm Sûzenî-yi Semerkandî**, tsh. Nâsıruddîn Şâh Huseynî, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1338.

Sümer, Faruk: "Uzun Hasan", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 261-264; "Karakoyunlular", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, C. XXIV, s. 434-438.

Şafak, Rızâzâde: **Târîh-i Edebiyyât-ı Îrân**, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1342.

Şemîsâ, Sîrûs: **Sebk Şinâsî-yi Şiʿr**, 3. bs., Tahran, Neşr-i Mîtrâ, 1386; **Ferheng-i Telmîhât**, Tahran, İntişârât-ı Firdevs, 1366.

Şentürk, A. Atillâ: "Klâsik Osmanlı Edebiyatı Işığında Eski Âdetler ve Günlük Hayattan Sahneler", **Türk Dili**, sa. 500, 1993, s. 211-223.

Şerîfî, Muhammed: **Ferheng-i Edebiyyât-ı Fârsî**, haz. Muhammed Rızâ Caferî, Tahran, 1388 hş.

Şeyhî: **Şeyhî Divanı**, haz. Mustafa İsen, Cemâl Kurnaz, Ankara, Akçağ Yayınları, 1990.

Şimâlî, Muhammed: **Mezâmîn ve Terkîbât-i İʿdâd der-Edeb-i Fârsî**, 3. bs., Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Emîr Kebîr, 1389.

Şükûn, Ziya: **Farsça-Türkçe Lugat: Ferheng-i Ziya: Gencine-i güftar**, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı, 1984.

Taş, Hakan: "Mevlânâ Kabûlî [1438-1478] ve Dîvân'ındaki Türkçe Şiirleri", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, sa. 16, İstanbul, Kültür Ocağı Vakfı, 2007, s. 135-160.

Tekin, Gönül: "Fatih Devri Türk Edebiyatı", **İstanbul Armağanı: Fetih ve Fatih**, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 161-235.

Tekindağ, Şehabeddin : "Mahmud Paşa", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2003, C. XXVII, s. 376-379.

Tokmak, A. Naci: "Hâcû-yi Kirmânî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1996, C. XIV, s. 520-521; **Telaffuzlu Türkçe Farsça Ortak Deyimler Sözlüğü**, İstanbul, Simurg Yayınları, 2001.

Tuman, Mehmet Nâil: **Tuhfe-i Nâilî: Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri**, haz. Cemal Kurnaz, Mustafa Tatcı, 2 c., Ankara, Bizim Büro Yayınları, 2001.

Unat, Yavuz: "Uluğ Bey", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 2012, C. XLII, s. 127-129.

Uylaş, Sait: "Arap Şairlerinde Lakap Geleneği", **Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, sa. 55, Erzurum, 2015, s. 11-35.

Uzun, Mustafa: "Düldül" (Edebiyat), **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, C. X, s. 20-21.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1969; **Osmanlı Tarihi: İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar**, 9 c., 3. bs., Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1975.

Ünver, İsmail: "Hâmidî", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1997, C. XV, s. 461-462.

Yahyâ b. Abdullatîf Kazvînî: **Lubbu't-tevârîh**, Tahran, İntişârât-ı Bunyâd ve Gûyâ, 1363.

Yahyâ Hân-Muhammed Âzerî: **Dîvân-ı Kâbûlî-yi Herevî**, Tahran, Bunyâd-i Mevkûfât-i Doktor Muhammed Efşâr, 1386.

Yardım, Ali: "Düldül", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, C. X, s. 20.

Yârşâtır, İhsân: **Şi'r-i Fârsî der Ahd-i Şâhruh: Âğâz-ı İnhitât der Şi'r-i Fârsî**, Tahran, İntişârât-ı Dânişgâh-ı Tahran 1334.

Yazar, Sadık: "XIV.-XV. ve XVI. Yüzyıl Türkçe Divanlarında Yer Alan Arap Meseller (Atasözler)i", **38. ICANAS: Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi**, Edebiyat Bilimi Sorunları ve Çözümleri Bildirileri, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 2008, C. IV, s. 1777-1803.

Yıldırım, Ali: **Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2006.

Yıldırım, Nimet: **Fars Mitolojisi Sözlüğü**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2008.

Yılmaz, Mehmet: **Kültürümüzde Arapça ve Farsça Asıllı Vecizeler Sözlüğü**, 2 c., İstanbul, Sütun

Yayınları, 2008.

Yılmaz, Ozan: ""Gelenekten Deyişe" Klasik Türk ve Fars Edebiyatlarının Ortak İfade Biçimlerinden "Başa Toprak Saçmak"", **Türük: Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi**, sa. 2, 2013, s. 336-350.

Yinanç, Refet: "Dulkadıroğulları", **DİA**, İstanbul, TDV Yayınları, 1994, C. IX, s. 553-557.

Zerrînkûb, Abdulhuseyn: **Seyrî der Şiʿr-i Fârsî**, Tahran, Müessese-i İntişârât-ı Nevîn, 1367.

(Çevrimiçi) http://ganjoor.net, 18 Nisan 2018.

(Çevrimiçi) http://tanzil.net, 2018.

(Çevrimiçi) http://www.tdk.gov.tr/tarama&view, 09 Mayıs 2018.

(Çevrimiçi) https://www.vajehyab.com, 2018.

ÖZGEÇMİŞ

1984 senesinde İstanbul'da doğdum. İlk ve orta öğrenimimi Altunizade Hafize Özal İlköğretim Okulu'nda tamamladım. 2002 yılında Üsküdar Lisesi'ni bitirdim. 2004-2009 yıllarında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda ve 2008-2010 yıllarında Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda (ÇAP) lisans, 2010-2012 yıllarında Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans öğrenimi gördüm. 2011 senesinde İstanbul Medeniyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak göreve başladım. 2012 yılında "Ebû Abdullah Muhammed es-Semerkandî'nin Muhtasaru'l-Velâye Adlı Eseri (Metin-İnceleme)" başlıklı tez çalışmasıyla yüksek lisanstan mezun olup aynı yıl mezun olduğum bölümde ve üniversitede doktora eğitimine başladım. 2013-2014 yılları arasında İstanbul Üniversitesi'nde aynı Anabilim Dalı'nda görevlendirildim. 2014 yılından itibaren İstanbul Medeniyet Üniversitesi'ndeki görevimi sürdürmekteyim. Yabancı dilim İngilizce, Arapça ve Farsça'dır.